

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XVI

2

IULIE—DECEMBRIE

1971

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
PETRU NEIESCU
ROMULUS TODORAN

Secretar științific de redacție:

ION MĂRII

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la întreprinderea de comerț exterior „Libri”, Căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à l'entreprinderea de comerț exterior „Libri”, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscritele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XVI, nr. 2

1971

iulie—decembrie

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ

- DOINA NEGOMIREANU, Cercetarea tipologică a limbilor. Unele observații teoretice 223

ISTORIA LIMBII

- B. KELEMEN, Cu privire la începutul influenței maghiare asupra limbii române 231
I. PĂTRUȚ, Despre vechea influență slavă din limba română. Probleme de metodă și terminologie 241

DIALECTOLOGIE

- I. FAICIUC, Note asupra graiului din Comloșul Mare (jud. Timiș) 247
JOHANNES KRAMER, Unele paralele între limba română și două dialecte alpine (sursilvan și badiot) 253

LEXICOLOGIE

- MARIA BOJAN, Expresii românești cu conținut istoric 259
DOINA GRECU, *Căpușă* < *căpușă* + suf. -une 267
VIOREL PĂLTINEANU, Numele peștelui *Alburnus alburnus* [„obleț”] în terminologia populară 271
VALENTINA ȘERBAN, *Palmă*, ca unitate de măsură 279

ONOMASTICA

- M. HOMORODEAN, Note de toponimie 285
I. ROȘIANU, Nume de persoane din județul Alba. Observații morfologice 289
O. VINȚELER și P. CHIRILOV, Microtoponimia Bălții Brăilei 297

GRAMATICA

D. BEJAN, Despre rolul adverbelor din grupul „adverb + conjuncție”	313
D. D. DRAȘOVEANU, O categorie sintactică — unicitatea	325
FRIEDA EDELSTEIN, Despre „legătura relativă” în limba română	337
ȘTEFAN HAZY, În legătură cu încadrarea cuvintului <i>pînă</i>	345
VICTOR I. IANCU, Construcții endocentrice și exocentrice în „Istoria...” stolnicului Constantin Cantacuzino	349
G. G. NEAMȚU, Despre auxiliare. Cu privire specială la „a fi”	355
RODICA ORZA, Exprimarea raportului gramatical pasiv în limba română	365

STILISTICA

LUIZA SECHE, Cromatica eminesciană	371
FELICIA ȘERBAN, Valori stilistice ale numeralului în poezia lirică	389

RECENZII

I. COTEANU și I. DANĂILA: <i>Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme-bibliografie</i> , București, Editura Academiei, 1970 (Eugen Beltechî)	409
GH. BULGAR: <i>Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare</i> , București, Editura Minerva, 1971 (Elena Dragoș)	412
<i>Studii de slavistică</i> , I—II, București, Editura Academiei, 1969, 1971 (P. Chirilov și O. Vințeler)	413
M. A. BORODINA: <i>Sovremennyy literaturnyy retoromanskij jazyk Svecarii</i> , Leningrad, 1969 (Liviu Tomuța)	416
L. I. LUCHT, <i>Sravnitel'no sopostavitel'naja grammatika roman-skich jazykov. Rumynskij jazyk</i> , Moscova, 1970 (N. Mocanu și I. T. Stan)	419

INDICE	423
-------------------------	-----

CERCETAREA TIPOLOGICĂ A LIMBILOR. UNELE CONSIDERAȚII TEORETICE

de

DOINA NEGOMIREANU

Cercetarea tipologică, ale cărei începuturi le găsim încă în secolul trecut, și-a modificat treptat, într-o oarecare măsură, obiectul și, concomitent, mijloacele de analiză, în direcția dezvoltării și consolidării unor principii teoretice și apoi a îmbogățirii instrumentelor de lucru cu metode moderne¹.

Tipologia tradițională (menținem terminologia curentă) s-a remarcat prin încercările de clasificare, bazate, în majoritate, pe tipuri ce uneau asemănări ale structurii morfologice², aparținând unor limbi înrudite sau neînrudite genetic. „Înrudirea” de structură poate fi rezultatul unei origini comune, dar se poate realiza și independent, în afara relațiilor genetice³.

¹ Interesul crescând pentru cercetarea tipologică, unele manifestări (conferințe, simpozioane, sesiuni etc.) organizate special ne-au determinat să facem o sinteză a cercetărilor tipologice moderne (unele supuse încă discuției) și să formulăm câteva observații de ordin teoretic pe baza bibliografiei consultate.

² Îndeosebi W. Humboldt, socotit și întemeietorul tipologiei lingvistice, a avut o profundă înfrurire asupra dezvoltării științei germane: „die typologische Forschung fñgt sich aber bei ihm zum ersten Mal in den Rahmen einer einheitlichen, grosszűgigen Konzeption der Sprachwissenschaft”. Zs. Telegdi, *Humboldt als Begrűnder der Sprachtypologie*, în *Theoretical problems of typology and the northern eurasian languages*, Budapest, 1970, p. 25. (Pentru citarea volumului în continuare, folosim sigla TPT.) Asemenea lui Fr. Schlegel, primul care a încercat o clasificare a limbilor în tipuri morfologice, W. Humboldt leagă cele patru tipuri, devenite tradiționale: flexionar, aglutinant, izolat, polisintetic, de manifestarea „spiritului”, considerînd că forma internă a limbajului (*innere Sprachform*) este un constituent principal al spiritului uman și fiecare formă a limbajului se consideră o caracteristică a poporului care o vorbește (vezi M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles—Paris, 1963, p. 35—39). Evident, nu se poate accepta această dependență directă (vezi, *Introducere în lingvistică*, București, 1965, p. 233).

³ Vezi N. S. Troubetzkoy, *Gedanken űber das Indogermanenproblem*, în „Acta Linguistica”, I, 1939, p. 81; Em. Benveniste, *La classification des langues*, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1968, p. 107—111; R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963; V. N. Jarceva, *Principy tipologičeskogo issledovanija rodstvennyh i nerodstvennyh jazykov*, în *Problemy jazykoznanija*, Moscova, 1967, p. 203—207; M. Temesi, *Le déterminisme morphémique de la parenté et de l’affinité des langues*, în TPT, p. 45—53 etc.

R. Jakobson observa în mod just că „l'isomorphisme peut unir différents états d'une même langue ou deux états (simultanés ou séparés dans le temps) de deux langues différentes, qu'elles soient contiguës ou éloignées, parentes ou non“⁴. Nu trebuie pierdut din vedere că structurile lingvistice dispun de o oarecare elasticitate în anumite puncte, fapt care facilitează influențele lingvistice.

N. S. Trubetzkoy distingea alianțe (*Sprachbünde*), cu asemănări în structura lor gramaticală, și familii (*Sprachfamilien*), care au un fond comun din punct de vedere gramatical și lexical.

Similitudinile de structură sînt independente de raportul genetic al limbilor, în consecință clasificarea genetică nu trebuie suprapusă clasificării tipologice. Înrudirea genetică nu împiedică formarea unor grupe de afinități între limbi, care, la rîndul lor, nu anihilează înrudirea genetică a limbilor. Ca urmare, o clasificare genetică nu se transpune într-o clasificare tipologică și nici invers. Deseori, elemente de structură tind să alcătuiască arii limitrofe, apropierea geografică favorizînd apariția unor trăsături comune, alături de particularitățile specifice fiecărei limbi în parte⁵. Cu alte cuvinte, studiul tipologic al limbilor vizează trei aspecte: înrudirea genetică, afinitățile (prin arii) și izomorfismul (tipologic al limbilor naturale)⁶.

Cercetarea tipologică, după o perioadă de relativă stagnare cînd a fost privită cu oarecare neîncredere și scepticism, după cum remarcă R. Jakobson la Congresul de la Oslo din 1957, a intrat într-o nouă fază, stimulată în mare măsură de structuralism, adoptînd principiile lui de lucru și devenind la rîndul ei o cercetare tipologică structurală. Distincția, frecvent întîlnită și general acceptată, între tipologia tradițională și tipologia structurală urmărește să diferențieze de fapt cele două stadii, fiecare avînd obiectul și mijloacele sale de cercetare. Fundamentarea teoretică multilaterală, ordonarea și sistematizarea problemelor, căutarea și delimitarea unor principii unitare de studiu, criteriile de largă aplicabilitate în clasificare, dublate de metodele complexe de cercetare ale tipologiei structurale, au mărit considerabil diferența față de tipologia tradițională, mărginită în cea mai mare măsură la clasificarea (morfologică) a limbilor⁷. Firește, clasificarea tipologică a limbilor nu este și nici nu

⁴ R. Jakobson, *Essais...*, p. 71.

⁵ L. Tamás, în discursul său de închidere a simpozionului de la Szeged, referindu-se la situația limbilor din Balcani, arăta că bulgara, sîrbocroata, macedoneana aparținînd limbilor slave, greaca și albaneza, apoi româna din familia limbilor romanice, prin conviețuirea în aceeași arie, prezintă anumite asemănări, în absența înrudirii genetice, putînd vorbi astfel de un tip balcanic. Între acesta și tipul de limbă constituit din punct de vedere structural sînt deosebiri. L. Tamás consideră în acest sens că sub raport structural-tipologic se cere o reconsiderare a statutului de *Sprachbund*. Vezi și E. Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistique*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, vol. I, Bucurest, 1970, p. 37—56 (în continuare folosim sigla ACILB).

⁶ R. Jakobson, *Essais...*, p. 70.

⁷ Tipologia tradițională, remarcă I. I. Revzin (*Teoria modelej i strukturnaja tipologija*, în *Metod modelirovanija i tipologija slavjanskich jazykov*, Moscova, 1967, p. 29—33), avea ca sarcină clasificarea limbilor pe baza unor criterii formale, limitîndu-se ca obiect la studiul procedeelelor de exprimare a valorilor formale, gramaticale în legătură cu organizarea cuvîntului. Tipologia structurală își menține aceeași sarcină generală, dar pe un plan mult mai înalt, avînd ca obiect de studiu nu „modelul“ unei limbi concrete, ci compararea rezultatelor obținute în activi-

trebuie să fie unicul scop al tipologiei. Istoria tipologiei, ca studiu în sine și ca utilitate pentru diverse discipline lingvistice, a cunoscut perioade de avânt, dar și de îndoieli. În 1958, K. Horálek scria că „la typologie structurale est une discipline linguistique à position très incertaine”⁸, iar cu zece ani mai târziu, prof. L. Tamás, în cadrul simpozionului de tipologie de la Szeged, spunea: „Je considère la typologie comme un des principaux chapitres de la linguistique générale, non pas uniquement comme une méthode de la conception de la langue”⁹. E adevărat însă ceea ce observa K. Horálek că pînă la data respectivă și, am adăuga noi, pînă astăzi, n-a apărut un studiu de amploare care să cuprindă și să sistematizeze problemele fundamentale ridicate de cercetarea tipologică. Cauza acestei stări de fapt a găsit-o, în parte, același lingvist, arătînd că „jusqu'à aujourd'hui, la typologie n'a pas encore réussi à formuler des principes susceptibles d'une adhésion générale”¹⁰. Însumarea rezultatelor cercetării într-o concepție atotcuprinzătoare a suscitadesea opinii sau argumentări controversate; gruparea și încadrarea acestora în organismul complex al tipologiei a întîlnit nu o dată obstacole, ținîndu-se seama de diversitatea principiilor adoptate.

Cercetarea tipologică, ca parte integrantă a lingvisticii generale, presupune o descriere și o caracterizare de ansamblu a fenomenelor constitutive ale limbii, o cercetare sistematică a ceea ce este stabil și caracteristic în toate compartimentele ei, fiind astfel în primul rînd descriptivă și apoi un mijloc de comparare. Ea tinde spre relevarea liniilor majore de comportament al unei limbi, al grupurilor de limbi sau al limbilor naturale în general, de unde aportul însemnat pe care-l are la cunoașterea limbilor, a istoriei lor, pentru lingvistica istorică și comparată, lingvistica aplicată și teoria generală a limbajului.

Etapele studiului tipologic se pot însuma, după concepția lui B. Pottier¹¹, în următoarele faze: 1) inventarierea trăsăturilor tipologice, 2) caracterizarea unei limbi prin aceste trăsături, 3) clasificarea limbilor lumii după anumite trăsături. Realizarea acestei cercetări, concomitent cu folosirea eficientă a rezultatelor obținute prin parcurgerea amintitelor trepte, presupune existența unor factori care decurg din însăși natura limbaju-

tatea de construire a modelelor lingvistice pentru limbi concrete. Astfel, raportul dintre descrierea structurală a unei limbi concrete și tipologia structurală ar fi același cu raportul dintre gramatica unei limbi concrete și lingvistica generală. Neajunsurile clasificării morfologice au provenit, în general, de la principiile de la care s-a pornit, caracterizate prin unilaterialitate, lipsa unei abordări sistematice în cadrul comparării tipologice, caracterizări inexacte etc., de unde și urmarea că nu toate limbile au putut fi incluse în tipurile respective, iar altele puteau aparține, concomitent, la două tipuri morfologice. Vezi și F. N. Finck, *Die Haupttypen des Sprachbaus*, Leipzig, 1909; C. Tagliavini, *Le lingue e i problemi delle loro classificazione*, în *Glottologia*, vol. I, Bologna, 1966, p. 381—395; P. S. Kuznecov, *Morfologičeskaja klassifikacija jazykov*, Moscova, 1954; *Morfologičeskaja tipologija i problema klassifikacii jazykov*, Moscova, 1965; C. E. Bazell, *Linguistic Typology*, Londra, 1958; V. Z. Panfilov, *O zadačach tipologičeskikh issledovanii i kriterijach tipologičeskii klassifikacii jazykov*, în „Voprosy jazykoznanija”, 1969, nr. 4, p. 3—16 etc.

⁸ K. Horálek, *Sur les problèmes actuels de la typologie structurale des langues*, în CL, III, 1958, supliment, p. 195.

⁹ L. Tamás, *Discours de clôture*, în TPT, p. 179.

¹⁰ K. Horálek, *Sur les problèmes...*, p. 196.

¹¹ B. Pottier, *La typologie*, în *Le langage*, volume publicé sous la direction d'André Martinet, Paris, Éditions Gallimard, 1968, p. 300.

lui, în ultimă instanță din natura actului de comunicare, toate acestea fiind strîns legate de istoria societății, și privity prin prisma procesului dialectic și continuu de dezvoltare, evoluție și progres, a dinamicii limbajului ca sistem și cod.

Funcțiunea de comunicare, de realizare a gândirii, condiționează prezența în toate limbile a unor unități lingvistice: cuvînt, grupuri de cuvinte, propoziții, dar și a unui nivel logico-gramatical care dispune de anumite mijloace lingvistice în structurarea ideii exprimate.

Cercetările au fost îndreptate cu preponderență spre anumite secțiuni ale limbii: morfologia, fonologia, într-o oarecare măsură sintaxa și mai puțin lexicul (și semantica), simțindu-se totodată necesitatea unor studii de sinteză. Cercetările s-au efectuat fie la nivelul unei singure limbi, fie la nivel de grup etc. Prin extinderea cîmpului de investigație, prin integrarea în aria cercetării a unor limbi cu diferențe nete, cu scopul identificării acelor trăsături, certificate ca tipice, care le apropie (dar le și deosebesc), criteriile definirii, comparării și clasificării au devenit o veritabilă „problemă”. Ceea ce părea specific (păstrînd distincția tradițională a tipurilor) unei limbi flexionare s-a dovedit prezent și în limbi aglutinante, sau invers¹².

Metodele noi introduse pe parcurs ca: statistica, comutarea, metoda constituentelor imediați, transformationalismul sau modelarea etc.¹³, pe lingă plusul de rigurozitate, de tehnicitate și eficacitate, au generat, la rîndul lor, o altă serie de întrebări care așteptau soluții practice, dar mai cu seamă, la început, teoretice. Rezolvarea s-a dovedit a fi dificilă. Principiile, criteriile socotite ca bază în tipologie, capabile să reflecte complexitatea fenomenului lingvistic, se cer riguros definite și argumentate.

Structură, sistem, subsistem sînt elemente ce survin permanent în caracterizarea tipologică. Cercetarea sistematică descrie faptele de limbă, dar trebuie să le și clasifice după locul pe care-l ocupă în șirul fenomenelor învecinate¹⁴. Pentru ușurință, analiza se efectuează pe compartimente, dar într-o etapă următoare acestea se cer, în mod necesar, coroborate. Determinarea tipurilor nu se poate mărgini doar la indici morfologici, ea trebuie să privească particularitățile, specificul structurii gramaticale în totalitatea ei. Luată în parte, evoluția fonologică sau morfologică pare autonomă, dar în realitate nu este cîtuși de puțin independentă de evoluția întregului sistem al limbii. Comportamentul funcțional este indispensabil definirii tipului lingvistic, înțeles ca cel mai înalt nivel de structurare obiectivă a unei tehnici lingvistice¹⁵. Relația sistem-tip, sau, pe plan lărgit, relația normă-sistem-tip, reflectă o dependență suc-

¹² Vezi, pentru exemplificare, Z. Szabó, *Cîteva caracteristici tipologice în derivarea prin sufixe*, în SCL, XX, 1969, nr. 3, p. 319—326.

¹³ Vezi, de pildă, E. Sapir, *Language*, New York, 1949; B. Callinder, *La parenté linguistique et le calcul des probabilités*, Uppsala Universitets Arsskrift, XIII (1948); J. E. Pierce, *Possible Electronic Computation of Typological Indices for Linguistics Structures*, în IJAL, 28, 1962, p. 215—226; B. R. Moore, *A Statistical Morpho-Syntactic Typology Study of Colorado (Chibcha)*, în IJAL, 27, 1961, p. 298—307; J. Kelemen, *Sprachtypologie und Sprachstatistik*, în TPT, p. 53—65; *Strukturnaja tipologija jazykov*, Moscova, 1966; D. Varga, *Linguistic Analysis by Computers (from a Typological Point of View)*, în TPT, p. 105—113 etc.

¹⁴ V. N. Jarceva, *Principy...*, p. 203—207.

¹⁵ E. Coseriu, *Sincronia, diacronia y tipologia*, în *Actas del XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas (Madrid, 1965)*, Madrid, 1968, p. 276.

cesivă. Norma cuprinde relațiile lingvistice tradiționale, la nivelul sistemului întâlnim regulile corespunzătoare acestor relații, iar tipul reprezintă principiul corespunzător regulilor sistemului¹⁶, acesta fiind format din elemente potențiale care se pot realiza sau nu în contextul unei limbi concrete.

Unui singur tip îi pot corespunde sisteme diferite, cum de altfel analogiile în planul normei pot fi diferite în planul sistemului și respectiv analogiile de la nivelul sistemului pot fi simțite diferit la nivelul tipului. Urmărind relația mai departe, sincronic și diacronic, E. Coseriu observa că diacronia normei apare în sincronia sistemului și apoi diacronia sistemului în sincronia tipului.

Prin funcțiune, ca mijloc de comunicare, limba triază tot ceea ce e necesar utilizării ei, în consecință, ea se modifică permanent, dar în același timp aspiră la stabilitate. Două tendințe opuse între care limba oscilează continuu printr-un efort constant de adaptare. Astfel se justifică și potențialul schimbării, limba fiind totodată un „dat“ și o „posibilitate“¹⁷. În consecință, sistemele lingvistice fiind deschise, trebuie descrise ca atare în vederea determinării tipurilor. Acceptând sistemul ca element de criteriu în clasificarea tipologică, se presupun concomitent raporturi ierarhice între categoriile gramaticale ale sistemului¹⁸.

Descrierea unei limbi prin evidențierea structurii ei interne contribuie la relevarea trăsăturilor proprii, a „unicității“ ei, subliniind prin aceasta și deosebirea față de alte limbi. J. H. Greenberg consideră acest lucru ca sarcină de prim ordin a tipologiei, adică de a reține esențialul fiecărei limbi și a-i preciza individualitatea față de celelalte¹⁹.

Admițând că o limbă este realizarea unor tipuri în parte dominante, „il est possible de conserver ce critères de comportement qui semblent parmi les plus généraux dans l'analyse“²⁰. Evoluția istorică a limbilor demonstrează că „tipul“ nu este un dat imuabil, ci o realitate pasibilă de variații²¹. În mod firesc, trecînd la un plan mult mai larg, evoluția și progresul societății solicită limbii adaptări succesive la noile nevoi de comunicare. De aici și modificările la nivelul mijloacelor de expresie cu repercusiuni asupra tipului.

Descrierea și caracterizarea limbilor prin intermediul unor trăsături permite, în același timp, compararea mai multor limbi, gruparea, clasi-

¹⁶ E. Coseriu, *Sincronia* ..., p. 270—280.

¹⁷ E. Coseriu, *Sincronia* ..., p. 274.

¹⁸ Vezi L. Theban, *La typologie de la domination catégorielle*, în ACILB, vol. III, p. 647.

¹⁹ J. H. Greenberg, *The Role of Typology in the Development of a Scientific Linguistics*, în TPT, p. 12.

²⁰ B. Pottier, *La typologie* ..., p. 314.

²¹ Se poate studia sub acest aspect evoluția limbilor romanice în raport cu latina (B. Pottier, *La typologie* ..., p. 317); vezi și Emese Kis, *The Variability of Typological Features in the Evolution of the Romanian Language*, în ACILB, vol. III, p. 513—519.

ficarea lor²². Diversitatea tipurilor, alături de numărul lor considerabil, demonstrează, după cum arată E. Benveniste, că „les langues sont des ensembles si complexes qu'on peut les classer en fonction d'un grand nombre de critères. Une typologie constante et compréhensive devra tenir compte de plusieurs ordres de distinctions et hiérarchiser les traits morphologiques qui en dépendent”²³. Ierarhizarea menționată cu privire la trăsăturile morfologice este o necesitate de ordin general, ținând seama că analiza, descrierea relațiilor și procedeele, impune și ea stabilirea valorică a locului pe care-l ocupă faptul de limbă în sistemul procedeelelor și relațiilor de care dispune limba la un moment dat și care îi este caracteristic.

Caracterizarea tipologică și apoi clasificarea limbilor au cunoscut soluții numeroase și variate, încercările oscilând între acceptarea unui număr restrâns de criterii sau a unui număr mai mare²⁴, absolutizându-se anumite nivele ale limbii (îndeosebi cel morfologic), socotite reprezentative. O tentativă de sintetizare a acestora prin interpretarea detaliilor limbii în câteva principii directe a întreprins și H. G. Koll²⁵. Este știut că definirea sistemului sintactic, dar mai ales lexical, cunoaște încă unele dificultăți, ca urmare sintaxa și lexicul au stat mai puțin în atenția tipologiei²⁶, fiind socotite uneori ca domenii secundare în aplicarea acesteia²⁷.

Tipologia semantică, la rîndul ei, mai puțin abordată, realizează contururile generale ale substructurilor semantice pentru grupuri de limbi, cercetarea avînd drept scop și compararea structurilor diferitelor limbi sub raport semantic. Actul vorbirii, ca o totalitate complexă de procese, depinde și de principiile structurii semantice a limbii. Pentru a releva legile actului vorbirii, sînt importante, de asemenea, principiile psihologice (mai mult sau mai puțin universale) și trăsăturile specifice ale me-

²² Analize numeroase și aprofundate au constatat o seamă de neajunsuri izvorîte din imposibilitatea cuprinderii tuturor limbilor în tipurile stabilite, unele limbi putînd fi incluse concomitent în diverse tipuri. S-au acceptat, astfel, uneori criterii foarte generale sau simplificatoare (ex. limbi „centripete” și limbi „centrifuge” în accepțiunea lui L. Tesnière). Referindu-se la încercări de genul acesta, H.-G. Koll (*Comment parvenir à une caractérisation intégrale d'une langue, en tant que système „où tout se tient”?*, în ACILB, vol. III, p. 522) observă că „de tels critères ne mènent souvent qu'à une classification schématique et plus ou moins superficielle des langues envisagées, sans arriver à saisir cette structure complexe et différenciée qui constitue la physionomie individuelle de chacun de ces langues”.

²³ Em. Benveniste, *La classification...*, p. 112.

²⁴ A. Martinet, de pildă, propunea o caracterizare în raport cu o normă (de pildă, număr fix de vocale); E. Sapir s-a folosit de o caracterizare după tipuri de concepte exprimate, tehnica lor de expresie și gradul de sinteză; Vl. Skalička, la rîndul lui sugera punctajul următor: raportul dintre silabe și moneme, raportul fonemelor și funcțiunilor, clasificatoare (în sens foarte larg) și caracterizări gramaticale marginale (articol, număr etc.). Vezi B. Pottier, *La typologie...*, p. 315.

²⁵ Principiile propuse ar fi: cel al structurii morfo-sintactice, care determină organizarea sintagmatică a enunțului (din punctul de vedere al formei și conținutului), cel al structurii lexicale, cel al structurii fonetice (H.-G. Koll, *Comment parvenir...*, p. 526).

²⁶ Pentru sintaxă, vezi și V. S. Khrakovski, *Some Theoretical Problems of Syntactic Topology*, în TPT, p. 75—93.

²⁷ Vl. Skalička, *K voprosu o tipologii*, în „Voprosy jazykoznanija”, nr. 4. 1966, p. 22—31.

canismelor psihologice concrete²⁹. Tipurile semantice înțelese ca sub-structuri semantice abstracte pot varia după caracter și gradul de detaliere, caracterizând structura generalizată a planului conținutului. Limbile care au un tip semantic comun formează o clasă semantico-tipologică³⁰.

Studiile de tipologie asociază, tot mai frecvent, cercetarea tipologică orientată în perspectivă sincronică și diacronică de cercetarea „universalilor”³⁰, a „constantelor” din structura și sistemul limbilor naturale. Toate limbile, spune J. H. Greenberg, conțin o caracterizare tipologică care corespunde universalului: „the realtension between typology and universals is indeed obvious... In the simplest case, that of unrestricted universals, we are asserting that all languages possess the typological characteristic corresponding to the universal and that the type, which does not have the characteristic while logically conceivable has been shown empirically not to exist”³¹.

Cu toate că natura esențială a tipologiei pare numai sincronică, procesul diacronic al faptelor de limbă nu permite discutarea unor astfel de principii decât în perspectivă sincronică și diacronică; trecând pe un plan mult mai general, așa cum arăta A. Róna-Tas, lingvistica tipologică contribuie și ea la cercetarea regulilor generale ale dinamicii limbajului, independent de aspectele diacroniei sau sincroniei sale³².

*

Tipologia, situată la nivelul cel mai general al descrierii lingvistice, realizează o caracterizare de ansamblu a fenomenelor constitutive ale limbii, evidențiind liniile majore de comportament ale limbii. Studiul tipologic este descriptiv, iar apoi comparativ, urmărind caracterizarea ca sistem de sine stătător al fiecărei limbi și stabilirea caracteristicilor comune unui număr de limbi sau comune tuturor limbilor (cu stadii intermediare de analiză și grad de generalizare). Se evidențiază astfel izomorfismul limbilor naturale, în exercitarea funcțiunii lor de comunicare. Tipurile de limbă (în variabilitatea lor) nu sînt condiționate de caracteristicile gîndirii. Nu există tipuri de limbi perfecte sau mai puțin perfecte. Ele trebuie privite ca mijloc diferit de realizare a funcțiunii de exprimare a gîndirii, proprie tuturor oamenilor. Deosebirea sau, dimpotrivă, ase-

²⁹ B. Gorodeckij, *O psiholingvističeskoj interpretacii rezul'tatov semantičeskoj tipologii*, în *Teorija rečevoj dejatel'nosti*, Moscova, 1968, p. 186—188.

³⁰ Ținînd seama de unitățile semantice și relațiile dintre aceste unități, B. Gorodeckij (*lucr. cit.*, p. 191) distinge tipurile: morfo-semnificative, lexico-denotative, morfo-sintactice, lexico-semantice relaționale sau corelaționale etc.

³¹ Termenul de „universalii ale limbii” s-a răspîndit mai ales după Conferința de la New York asupra universalilor lingvistice (1961). V. Rožděstvenskij (*O lingvističeskih universalijach*, în „Voprosy jazykoznanija”, 1968, nr. 2, p. 4—14) ridică mai multe probleme: nepotrivirea termenului de „universalii ale limbii”, definirea acestor universalii (se dau particularitățile stabilite de Ch. F. Hockett), gruparea universalilor, procedeele de deducție ale universalilor, tipuri logice de universalii, sincronia, diacronia și pancronia la nivelul universalilor etc. Vezi și K. Majtinskaja, *Mestoimenija v jazykach raznyh sistem*, Moscova, 1969, J. H. Greenberg, *The Role...*, p. 11—25 etc.

³² J. H. Greenberg, *The Role...*, p. 13.

³³ A. Róna-Tas, *Historical Linguistics, Linguistic Typology, Linguistic Relationship*, în TPT, p. 145—151.

mănărilor dintre tipuri pot fi urmarea unor cauze diferite³³. Relevarea tipurilor și apoi clasificarea limbilor pe baza acestora se realizează indiferent de criteriul originii comune sau al diferenței de origine. Analiza și descrierea relațiilor și procedeele impun stabilirea valorică a locului pe care-l ocupă faptele de limbă în sistemul procedeelelor și relațiilor de care dispune limba la un moment dat. Caracterizarea și clasificarea tipologică sînt două aspecte distincte ale cercetării tipologice. La nivelul trăsăturilor tipologice este dificil (imposibil chiar) de a alcătui o clasificare care să țină seama simultan de trăsături tipologice deosebite. Fără a exclude prisma istorică, clasificarea tipologică a limbilor are în mod obișnuit un caracter sincron. Ea grupează limbile după trăsăturile structurale și funcționale evidențiate în fonologie, morfologie, sintaxă sau semantică (presupunînd o ierarhizare valorică a acestora).

De asemenea, descrierea și caracterizarea tipologică oferă cercetării un anumit potențial de previzibilitate în cunoașterea limbilor, contribuind în mod însemnat la elaborarea unor generalizări, a unor legi de dezvoltare a structurii limbii, apropiindu-se astfel de cercetarea universalilor lingvistice.

Tipologia își relevă utilitatea pentru o seamă de discipline lingvistice, contribuind la descrierea și cunoașterea sistematică a limbilor, pentru teoria generală a limbajului.

Mal 1971

*Institutul de lingvistică și istoria literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

³³ Vezi, în acest sens, T. S. Sharadzenidze, *Language Typology, Synchrony and Diachrony*, în TPT, p. 38—43.

CU PRIVIRE LA ÎNCEPUTUL INFLUENȚEI MAGHIARE ASUPRA LIMBII ROMÂNE

de

B. KELEMEN

Interacțiunea lingvistică româno-maghiară se datorează mai ales contactului direct dintre populația română și cea maghiară. Este deci în primul rând, și în cea mai mare parte, de natură populară și în al doilea rând de natură cultă. Aceasta din urmă însă, spre deosebire, de exemplu, de influența franceză asupra limbilor română și maghiară, este legată aproape exclusiv de administrație, de practica judiciară, de armată, de viața de curte.

Tratarea problemei influenței maghiare impune astfel unele considerente de natură istorică și anume stabilirea cadrului istoric în care putea să aibă loc primul contact între cele două popoare.

Ungurii au păstruns în Cîmpia Panonică, în ținuturile Tisel și ale Dunării, prin pasul Verecke din Carpații de nord-est, în 895—896. De aici, mai târziu, o parte din ei au înaintat spre Crișana, Banat și Transilvania, întâlnindu-se cu formații prestatale slavo-române cu caracter feudal¹. Conform relatării notarului anonim al regelui Bela al III-lea, încă în timpul pătrunderii în Cîmpia Panonică, căpetenia Tuhutum, neputînd fi oprită la poarta Meseșului, a pătruns în Transilvania, învingîndu-l pe Gelu. În urma acestei incursiuni, cea mai mare parte a populației maghiare s-a retras din aceste teritorii, iar o parte mai mică a rămas pe loc în conviețuire cu populația băștinașă. Astfel, formațiunea prestatală româno-slavă a lui Gelu s-a refăcut și s-a întărit². Regatul maghiar își extinde stăpînirea asupra Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XI-lea și la începutul secolului al XII-lea. Pentru apărarea regiunilor ocupate, secuii sînt așezați în secolul al XII-lea pe Mureș și pe Tîrnave, la începutul secolului al XIII-lea au fost așezați și pe Olt, iar apoi pe linia Oltului mutați în Ciuc și Trei Scaune, unde au trecut la organizația administrativ teritorială³.

¹ Cf. C. Daicoviciu, *Perioada de trecere la feudalism*, în *Din Istoria Transilvaniei*, I, ediția a II-a, [1961], p. 70.

² Ștefan Pascu, *Cristalizarea relațiilor feudale și apariția primelor formațiuni politice pe teritoriul țării noastre în secolul al X-lea și la începutul secolului al XI-lea*, în *Istoria României*, II, p. 44—48.

³ Ștefan Pascu, *Dezvoltarea feudalismului timpuriu pînă la mijlocul secolului al XII-lea*, în *Istoria României*, II, p. 72—76.

Așadar, premisele istorice și sociale ale unor influențe lingvistice reciproce româno-maghiare există încă din secolul al X-lea, și într-o măsură mai mare din secolul al XI-lea. Acesta este deci „terminus ante quem non“ al pătrunderii elementelor maghiare în limba română. O. Densusianu consideră, de asemenea, că limba română a început să fie influențată de maghiară începând din secolul al X-lea⁴. Acad. Al. Rosetti socotește că primele elemente de limbă maghiară au pătruns în limba română în secolele al XI-lea — al XII-lea⁵.

Influența maghiară nu a adus nici o modificare în sistemul fonetic și fonologic al limbii române standard, cel mult a dat impuls unor tendințe de dezvoltare a limbii la nivelul graiurilor.

Nu avem elemente maghiare nici în morfologia limbii române standard, dar la acest nivel nici în graiuri. Cele câteva sufixe lexicele afectează doar vocabularul.

Prin urmare, influența maghiară asupra limbii române standard se limitează la lexic.

În primul rînd ne ocupăm de inventarul cuvintelor atestate pînă la anul 1500, în ordinea atestării lor, indicînd și cuvîntul maghiar împrumutat. Apoi urmărim structurarea acestor cuvinte prin raportare la stadiul actual al limbii, așa cum este ea oglindită în *Dicționarul limbii române moderne*, 1958 (îl vom nota cu sigla DM): cuvinte socotite elemente constitutive ale limbii române standard (ale limbii române comune), cuvinte considerate în DM drept cuvinte regionale, învechite, arhaizante și cuvinte care nu sînt înregistrate în dicționarul amintit.

Admițînd că vocabularul documentelor de limbă românească din secolul al XVI-lea a format integral sau parțial un element component al românei și în veacurile anterioare, am făcut un inventar și al cuvintelor din aceste documente după criteriile aplicate la cuvintele direct atestate pînă în secolul al XV-lea inclusiv.

Bazîndu-ne pe întreg materialul inventariat, prezentăm apoi modul cum s-au adaptat elementele maghiare la sistemul fonetic-fonologic al limbii române, adaptare care s-a făcut și sub presiunea sistemului morfologic.

Totodată ne ocupăm și de aportul elementelor lexicele maghiare, intrate în limba română, la îmbogățirea sistemului de sufixe lexicele al limbii române.

1. Primele atestări directe ale interacțiunilor lingvistice româno-maghiare datează din secolul al XIV-lea, și anume, cum e și firesc, la nivelul lexicului.

a) În dicționarul lui Lajos Tamás⁶, cea mai amplă și documentată lucrare consacrată acestei probleme pînă în prezent, sînt înregistrate

⁴ HLR, I, p. 370.

⁵ ILR, p. 418.

⁶ *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapeșt, 1966. De aici înainte vom utiliza pentru această lucrare următoarea siglă: Ung.El.Rum.

dinainte de anul 1500 următoarele 80 de cuvinte în ordinea atestării lor⁷: *viteaz*, „cavaler de onoare“ (1382) < magh. *vitéz*; *hotar*⁸ (1392) < magh. *határ*; *uric* „posesiune, dobândită prin donație domnească sau prin cumpărare și care se poate transmite prin moștenire“, „act de proprietate“ (1393) < magh. *örök*; *meșter* (1404) < magh. *mester*; *nemeș* (1404) < magh. *nemes*; *terh* „sarcină“ (1407) < magh. *inv. terh*; *cordă* „sabie“ (1408) < magh. *kard*; *ban* „monedă“ (1413) < magh. *bán*; DM îl consideră de origine sirbă; s-ar putea admite un caz de etimologie multiplă; *majă* „încărcătură“ (1413) < magh. *mázsa*; *pîrgar*, sub formele *purgar*, *pargar*, *pilgar*, *porgar* (1413) < magh. *polgár*, *inv. porgar*, *purgar*⁹; *fertun* „un sfert dintr-o marcă“ (1414) < magh. *ferton*; *vamă* (1415/1418) < magh. *vám*; *vameș*, *vamoș* (1415/1418) < magh. *vámos*; *ban* „titlu de dregător“ (1418) < magh. *bán*; *șpan* „prefect (al unui comitat)“ < magh. *inv. spán*; *oraș* (începutul sec. al XV-lea; 1418, N. Drăganu, DR, VII, 1931—1933, p. 210) < magh. *város*; *baie* „mină“ (1422) < magh. *bánya*; *bobou* „sarică, suman mișos“ (1422) < magh. *guba*; *ham* (1422) < magh. *hám*; *tar* „sarcină“ (1422) < magh. *tár*; *herțeg* „prinț, duce, principe“ (1422/1424) < magh. *herceg*; *cristoș* „cruciat“ (1424/1428) < magh. *keresztes*; *dijmă* (1430) < magh. *dézsma*; *cămară* (1431) < magh. *kamara*; *șubă* (1431) < magh. *suba*; *pușcă* (1431/1433) < magh. *puska*; *secui*, sub forma *sechil* *șpan* (1432/1437), *sacul* (1462/1477), *secui* < magh. *székely*; de unde toponimul *Săcuieni* (1448); *chelciug* (1432/1437) < magh. *költség*; *birău* (1434) < magh. *biró*; *chezaș* (1434/1437) < magh. *kezes*; *mejiși* (1438), *megeiași* (1508/1510), *megiași* (1521) „vecini“ < magh. *megyész*; *aprod*

⁷ Cuvintele provenite din *Psaltirea Scheiană* se dau la sfârșitul listei, fiind considerate de proveniență din a doua jumătate a secolului al XV-lea, fără datare precisă. Am extras din dicționarul lui L. Tamás formele atestate în perioada care ne interesează și nu formele de cuvînt-titlu, de ex. am extras *bobou* și nu *gubă*, *hitlean* și nu *viclean*, deoarece *gubă* și *viclean* au atestări mai tirzii. În schimb, dăm formele cuvîntului-titlu cînd acestea sînt identice cu cele de prima atestare, de exemplu *hotar*, *uric* etc.

⁸ În ordine cronologică ar urma, dacă l-am accepta ca element maghiar al limbii române, cuvîntul *paharnic* (< magh. *pohárnok*), atestat la sfârșitul secolului al XIV-lea. Proveniența acestui cuvînt trebuie însă căutată în limbile slave. El intră în seria celorlalte nume de dregătorii tot de origine slavă: *ceașnic* (sinonimul lui *paharnic*), *sfetnic*, *postelnic*, *stolnic*, *ispravnic*, *vistiernic*. (Cf. N. Drăganu, DR, VII, 1931—1933, p. 213).

⁹ Cf. și N. Drăganu, DR, VII, 1931—1933, p. 213. În ordinea cronologică ar urma cuvîntul *șapcă* (1413). N. Drăganu a contestat originea maghiară a acestui cuvînt recenzînd lucrarea lui L. Tremblay *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I, în „Ungarische Jahrbücher“, VIII, 1928, p. 25—51; II, *ibid.*, IX, 1929, p. 274—317 (cf. DR, VIII, 1931—1933, p. 216—217). În continuare trimiterea la acest studiu o vom face prin sigla ULR, indicînd volumul și pagina din „Ungarische Jahrbücher“. Totuși, L. Tamás în *Ung.El.Rum.* susține în continuare și proveniența maghiară a acestui cuvînt: „Nach unserer Meinung handelt es sich um einen typischen Fall der mehrfachen Etymologie, weshalb wir der Ansicht wären, dass neben der slaw. auch eine ung. Filiation in Betracht kommt“ (ULR, IX, 302). Admitem și noi etimologia multiplă a cuvîntului, deci și cea maghiară, dar nu pentru epoca de care ne ocupăm, din motive de cronologie. Cuvîntul maghiar este, cu cea mai mare probabilitate, de origine sud-slavă și este atestat din 1531 (cf. Knieszsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I/2, Budapeșt, 1956, p. 736—737), deci mai bine o sută de ani de la atestarea cuvîntului românesc. Prin urmare, în perioada de care ne ocupăm, cuvîntul *șapcă* nu poate fi considerat și de origine maghiară în limba română. Cuvîntul nu este remarcat nici de AL. Rosetti în ILR.

(1443) < magh. *apród; illő* „prestație în natură“, „impozit care se percepe asupra griului“ (1444/1453) < magh. *élés; jold* „soldă“ (1444) < magh. *zsold; cheltui* (prima jumătate a sec. al XV-lea) < magh. *költ; sodás* „garant“ (1452/1502) < magh. **szovados, szovatos, szavatos; berbeniță* (1458)¹⁰, forma de azi *bărbiniță* < magh. *berbence; chibzui* < magh. *képez; sofron* (1460)¹¹ < magh. *sáfrán; ciocirlat* „stofă stacojie“ (1462/1463) < magh. *skárlát, skarlát; helci* (1462/1463) *helgi* (1506), *helge* < magh. *hélgy; hitlean* (1462) < magh. *hitlen; șoim* (1467) < magh. *şolyom; căpitan* (1470) < magh. *kapitány; sicriu* „dulap, scrin“ (1473) < magh. *szekrény; sălaș* „loc de adăpost, locuință“ (1840) < magh. *szállás; sechirás* „căruțaș (1474) < magh. *szekeres; chip* (1480) < magh. *kép; pircálab* (1841) < magh. *porkoláb; husar* (1842) < magh. *huszár; tilhar* (1842) < magh. *tolvaj; hatalm* (1486) < magh. *hatalom, hatalmat, hatalma; heles-teu* (1496) < magh. *halastó; leaț* (1496) < magh. *léc; ponoslui* (1498) < magh. *panaszol; fertal* „sfert“ (1499) < magh. *fertal*, rom. *fărtai* < magh. *fertály; adămană* (Psalt. Sch.) < magh. *adomány* + suf. pos. -a; *alean* (Psalt. Sch.) < magh. *ellen; amistui* (Psalt. Sch.) > *mistui* < magh. *emészt; bā-nui* (Psalt. Sch.) < magh. *bán; bășau* (Psalt. Sch.) < magh. *bosszú; bo-conci* (Psalt. Sch.) < magh. *bokancs, bakancs; celui* (Psalt. Sch.) < magh. *csal; chidă* „ceață“ (Psalt. Sch.) < magh. *köd; fágădui* (Psalt. Sch.) < magh. *fogad; gílălui* (Psalt. Sch.) < magh. *gyalul; gind* (Psalt. Sch.) < *gond; hălăstui* (Psalt. Sch.) < magh. *halaszt; hitlenség, hitlenşug* (Psalt. Sch.) < magh. *hitlenség, hütlenşeg; tălni, tilni* (Psalt. Sch.), *intilni* < magh. *talál; lăcui* (Psalt. Sch.), *locui* < magh. *lakik; mai* „ficat“ (Psalt. Sch.) < magh. *máj; neam* (Psalt. Sch.) < magh. *nem; pecetlui* (Psalt. Sch.) < magh. *pecsétel; sălăslui* (Psalt. Sch.) < magh. *szállásol*, dar poate fi și formație pe teren românesc: *sălaș + lui; seamă* (Psalt. Sch.) < magh. *szám; sirgui* „a se grăbi“ (Psalt. Sch.) < magh. *szor(og); tău* „lac“ (Psalt. Sch.) < magh. *tó; utăluitor* „uritor“ (Psalt. Sch.) de la un **utălui* + suf. -tor < magh. *utál; zăbală* (Psalt. Sch.) < magh. *zabola; zgău* (Psalt. Sch.) < magh. *zúgó*¹².

Această listă trebuie completată cu termenul *moilor*, deși neatestat în documentele pînă la 1500, deoarece în Psalt. Sch. avem atestat adjec-

¹⁰ N. Drăganu consideră că mai curînd derivă magh. *berbence* din rom. *ber-biniță* (DR, VII, 1931—1933, p. 216). După noul dicționar etimologic al limbii maghiare, originea cuvîntului magh. *berbence* este discutabilă. După unii este de origine sîrbo-croată sau slovenă, iar după alții, de origine românească, eventual prin filieră ucraineană (cf. rom. *berbiniță, bărbiniță, berbeniță*, ucr. *berbenica*). Pe motivul că prima atestare a cuvîntului maghiar este în inventarul cetății Somogy, comitatul Veszprem, dar și pentru că *berbiniță* nu se poate explica pe teren românesc, se acceptă etimologia sîrbocroată sau slovenă (*A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, első kötet* A—Gy, Budapest, 1967, p. 281; în continuare folosim pentru această lucrare abrevierea TESz). Problema totuși rămîne discutabilă. Noi am lăsat deocamdată cuvîntul *berbeniță* în categoria elementelor maghiare ale limbii române, deoarece în maghiară este atestat în 1422 ca nume de persoană *Benedicto Berbenches*, care presupune existența probabilă a unui *berbence*; apelativul *berbence* este atestat în maghiară din 1498 (TESz, s.v., vezi acolo și bibliografia problemei).

¹¹ Credem că existența cuvîntului și în limbile slave nu exclude și proveniența maghiară a acestuia.

¹² Cu privire la etimologia cuvintelor românești de origine maghiară, vezi *UNGELRUM*, care indică și bibliografia fundamentală a problemei.

tivul *mohorit* (cf. Candrea, Ps. Sch. II, p. 284, 310), care presupune un *mohorî*, iar acesta un *mohor*, care are la bază magh. *mohar*, *muhar* (cf. Ung.El.Rum. s. *mohor*), fără să fie exclusă și etimologia multiplă, adică și proveniența din slavă (vezi și TESz, s. *muhar*)¹³.

b) Din cele 80 de cuvinte de origine maghiară atestate în documente pînă în secolul al XV-lea numai următoarele s-au păstrat în limba română modernă: *alean*, *aprod*, *ban*¹, *ban*², *bănuî*, *bocanc*, *cămară*, *căpitan*, *cheltui*, *chibzui*, *chip*, *dijmă*, *făgădui*, *gilăluî*, sub forma de *geluî*, *gînd*, *ham*, *heleşteu*, *hitlean* sub forma de *viclean*, *hitlenşug* sub forma de *vicleşug*, *hotar*, *întilni*, *leaţ*, *lăcui* sub forma de *locui*, *majă*, *meşter*, *mis-tui*, *neam*, *nemeş*, *oraş*, *pecetlui*, *pîrgar*, *puşcă*, *secui*, *sălaş*, *sălăşlui*, *ciug* inv., reg., *chezaş* inv., *chidă* reg., *coardă* reg., *helge* reg., *husar viteaz*, *zăbală*; în total 48 de cuvinte.

c) Dictionarul limbii române moderne (DM) a mai inclus, pe lângă cele de mai sus, alte 17 cuvinte, cu menţiunea că sînt regionalisme, învechite, arhaisme: *baie* reg., *bărbînţă* reg., *birău* inv., reg., *celui* reg., *chelciug* inv., reg., *chezaş* inv., *chindă* reg., *coardă* reg., *helge* reg., *husar* inv., *iliş*, *mai* reg., *pîrcălab* reg., inv., *ponoslui* inv., reg., *uric* inv. şi arh., *zgău* inv.

¹³ Al. Rosetti mai înserează printre cuvintele maghiare, cu trimitere la Trembl, ULR, următoarele cuvinte: *ducat*, *falce*, *ipria*, *obadi*, *palancă* şi *şoltuz*. Noi nu le-am inclus printre elementele maghiare direct atestate pentru perioada de care ne ocupăm pentru motivele de mai jos.

Ducat este atestat în mai multe limbi; lat. *ducat*, engleză *ducat*, în germana literară medie *ducate*, germana de sus nouă *ducat*, în germana literară *Dukaten*, cehă *dukat*, rusă *dukat*, litvana *dukats*, it. *ducato*, magh. *dukát*. Cuvîntul *ducat* este atestat în *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI* de I. Bogdan cu sensul de „ducat, monedă de aur” în 1413, iar cu cel de „bani” în 1482, iar în limba maghiară în 1429 (cf. TESz s. *dukát*). Este limpede, deci, că în perioada de pînă la 1500 este mai puţin verosimilă provenienţa maghiară a cuvîntului din română. Cuvîntul nu figurează în Ung.El.Rum.

Falce, cum a arătat N. Drăganu, este corespondentul românesc al latinescului *falx*, *falcem*, şi nu poate fi explicat din magh. *falka*. La Tamás în Ung.El.Rum nici nu mai apare.

Ipria „postav din Jpern” intră în categoria cuvintelor la care provenienţa directă e greu de stabilit.

Polancă şi *şoltuz* apar în secolul al XVI-lea, deşi nu este exclus să fi fost împrumutate într-o perioadă anterioară. Nu le inserăm printre cuvintele direct date.

Obadi nu apare decît în documentele slave (cf. *Doc. priv. la rel. Ţării Rom. cu Braşovul şi cu Ţara Ung.*, I, p. 103; *Documente nouă privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Sibiul în secolii XV şi XVI*, Buc., 1928) şi nu cu accepţiunea de „Fronbauer”, „iobag”, ci cu cea de „Vornehme(r)”, „nobil”. Nu e considerat cuvînt român. *Dictionarul limbii române*, tomul VII, partea a 2-a, Bucureşti, 1969, nu-l înregistrează.

După N. Drăganu s-ar putea ca *dekanzi* şi *kantilarişu* să fi intrat din latina medievală prin maghiară în limba română (DR, VII, 1934, p. 210). Al. Rosetti le înregistrează printre elementele maghiare ale limbii române. Primul apare în *Doc. priv. la rel. Ţării Rom. cu Braşovul şi cu Ţara Ung.*, I, p. 72, 73, într-un document din 1437, precum şi în *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, publicate de Mihai Costăchescu, vol. II, p. 709, tot din 1437, iar al doilea în *Doc. priv. la rel. Ţării Rom. cu Braşovul şi cu Ţara Ung.*, I, p. 247 sub forma *na kantulariă* şi tradus de I. Bogdan a *canțilarişului*. Elementele de mai sus sînt insuficiente pentru acceptarea influenţei maghiare în cazul celor două cuvinte de mai sus.

d) Următoarele 15 cuvinte nu mai figurează în DM: *băsău* „minie“, „răzbunare“, *bobău* „sarică, suman mișos“, *ciocirlat* „stofă stacojie“, *cris-tos* „cruciat“, *fertal* „sfert“, *fertun* „un sfert dintr-o marcă“, *hata!m* „putere, stăpânire“, „drept, privilegiu al curții“, „amendă“, *hălăstui* „a amina“, „a menaja, a feri, a cruța“, „a scăpa“, *herțeg* „principe“, *jold* „soldă“, *sechiraș* „căruțaș“, *sodăș* „garant“, *șpan* „prefect (al unui comitat)“, *terh* „sarcină“, *utăluiitor* (< **utăli*) „uritor“, în total 15 cuvinte. Acestea, cu excepția cuvintelor *hălăstui*, *jold*, *șpan*, apar întimplător, circulația lor este dubioasă, deci trebuie considerate ca elemente neincadrate în limba română, maghiarisme care nu s-au impus.

2. În dicționarul lui L. Tamás sînt înregistrate 83 de cuvinte atestate în diferite texte, documente și tipărituri din secolul al XVI-lea. Fără să dăm alte indicații, le însemnăm aici în ordinea lor alfabetică: *adăvăsi*, *alcătui*, *aldămaș*, *aldui*, *aleaneș*, *alegădui*, *alenșig*, *alnic*, *aoaș*, *badoc*, *bardă*, *bănat*, *bărat*, *bărc*, *beteag*, *bir*, *birui*, *bilci*, *bintui*, *budușlău*, *budușlui*, *bumb*, *camătă*, *caragiu*, *chelciug*, *chin*, *ciubăr*, *ciurdă*, *cocie*, *cizmă*, *coroi*, *cupă*, *dorobanț*, *făgădaș*, *fel*, *feredeu*, *filer*, *giulgi*, *guler*, *hotnogi*, *iosag*, *ingădui*, *ladă*, *lanț*, *lăcaș*, *lipiu*, *marhă*, *mertic*, *mierță*, *mîntui*, *muștar*, *nădragi*, *ocă*, *ocnă*, *pahar*, *pildă*, *piriș*, *procatăr*, *răzeș*, *sas*, *stri*, *sucui*, *sudui*, *șafăr*, *șargă*, *șatră*, *sindilă*, *șir*, *sireag*, *sirlău*, *tabără*, *tăler*, *talpă*, *tăgădui*, *tămădui*, *tărcăt*, *tirnaț*, *toc*, *tulai*, *uliu*, *urias*, *văgaș*, *vidic*.

Dintre acestea, următoarele 49 de cuvinte fac parte din lexicul uzual al limbii române standard: *alcătui*, *aldămaș*, *bardă*, *beteag*, *birui*, *bilci*, *bintui*, *bumb*, *camătă*, *chin*, *ciubăr*, *cizmă*, *coroi*, *cupă* (DM îl consideră de origine ngr.), *făgădaș*, *fel*, *giulgi*, *guler*, *ingădui*, *ladă*, *lanț*, *lăcaș* (cu trimitere la locaș), *lipiu* (numai sub forma *lipe*), *mertic*, *mîntui*, *muștar*, *nădragi* (sg. *nădrag*), *ocă* (cu trimitere la *oca*), *ocnă*, *pahar* (DM îl consideră de origine srb.), *pildă*, *piriș*, *răzeș*, *sas*, *sudui*, *șargă* (DM dă și formele de masculin: *șarg*, *-ă*, *șargi*, *-e*), *șatră*, *șindilă* (cu trimitere la *șindrilă*), *șir*, *șireag* (cu trimitere la *șirag*), *tabără*, *taler*, *talpă*, *tăgădui*, *tămădui*, *toc*, *uliu*, *urias*, *văgaș*.

Cuvintele de mai jos sînt înregistrate de DM cu mențiunile de regionalism, învechit, arhaism: *aldui* inv. și reg., *alegădui* reg., *bănat* reg. (dar cu citate din Coșbuc, Creangă), *bărat* inv., *bărc* reg. (sub forma *berc*), *bir* inv. și arhaizant, dar viu în expr. *a da bir cu fugiții*, *chelciug* inv., reg. (sub forma *cheltșug*), *ciurdă* reg., *cocie* inv. și reg., *dorobanț* inv., *feredeu* reg., *hotnogi* inv. și arh. (în DM *hotnog*, *-i*), *iosag* reg., *mierță* reg., *procatăr* reg., *șafar* reg. (înregistrat sub forma *șafăr*, este considerat de orig. ucr.), *șirlău* reg. (se găsește numai sub forma *șurlău*), *tărcăt* reg., *tulai* reg., total 20 de cuvinte.

Nu figurează în DM următoarele 14 cuvinte: *adăvăsi* „a risipi, a cheltui, a irosi“, *aleaneș* „adversar, dușman“, *alenșig* „dușman, inamic“, *alnic* „viclean, perfid“, *aoaș* finaț“ (DM înregistrează cuvîntul *oașă* „locul unde este oprit tăiatul copacilor, pășunatul, vînătoarea“), *badoc* „tinichea, tablă cositorită“, *budușlău* „vagabond, haimana“, *budușlui* „a vagabonda“, *caragiu* „un fel de postav gros“, *filer* „para, ban, lețcaie“, *marhă* „avuție; avere agonisită; vită“, *stri* „unealtă, sculă, instrument“, *sucui* „a (se) obișnui“, *vidic* „regiune“. Acestea sînt maghiarisme, ca urmare nu fac parte integrantă din lexicul limbii române.

3. Elementele lexicale maghiare intrate în limba română s-au adaptat sistemului fonetic al limbii române și s-au încadrat în sistemul morfologic. Asemenea împrumuturilor în general¹⁴, o dată cu preluarea, vocalele și consoanele maghiare au fost apropiate de vocalele, respectiv de consoanele din cuvintele de origine latină. Această apropiere este supusă ajustărilor ulterioare impuse de sistemul limbii primitoare. La o identitate completă sunetele sînt reproduse, în alte situații sînt înlocuite prin sunetele cele mai apropiate din fonetismul indigen¹⁵.

Pătrunderea elementelor maghiare în limba română n-a contribuit la îmbogățirea inventarului de vocale și consoane, spre deosebire de limbile slave, care au un oarecare aport în această privință¹⁶.

Încadrarea unora dintre cuvintele intrate pînă în secolul al XV-lea și

¹⁴ Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 40—55.

¹⁵ Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 195—196.

¹⁶ Aspectele principale ale acomodării împrumuturilor maghiare în limba română au fost semnalate adeseori. În cadrul acestui capitol nu ne ocupăm de felul cum s-a făcut această substituție, de asemenea, nu ne ocupăm de principiile că la studierea adaptării unor cuvinte trebuie să pornim de la variantele regionale sau de la forme mai vechi maghiare, de la forme de plural, forme sufixate (de plural, de obiect direct, posesivale). Nu tratăm nici problema presiunii sistemului morfologic. Cu privire la aceste probleme, vezi: Alexics György, *Magyar elemek az oláh nyelvből*, Budapeșt, 1888; S. C. Mîndrescu, *Elemente ungurești în limba română*, București, 1892; Asboth Oszkár, *Az oláh nyelvből átment magyar szók*, în „Nyelv-tudományi Közlemények”, XXVII, 1897, p. 325—341, 428—448; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome première, *Les origines*, Paris, 1901, p. 370—379; L. Trembl, ULR; Tamás Lajos, *A magyar eredetű rumén kölcsönszavak művelődés-történeti értékelése*, Cluj, 1942; idem, *Ugocsa magyar-rumén kapcsolatok*, Cluj, 1944; idem, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter), Budapeșt, 1966, N. Drăganu, *Etimologii*, în DR, passim; idem, *Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940; vol. II, *Rostirea*, București, 1959, passim; E. Petrovici, *Note slavo-române*, III, *Sufizul -ui al verbelor de origine maghiară*, în DR, XI, 1948, p. 188—196; idem, *Nt. Mărădăie, Măierău, Muierău, Măneru, Măieruș, Măriuș, Măgheruș, Monorostia, Mănărode*, în DR, XI, 1948, p. 229—237; idem, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în SCL, V, 1954, nr. 3—4, p. 439—475; idem, *Evoluția fonetică, substituție de sunete sau adaptare morfologică?* (În legătură cu tratamentul lui o final în elementele slave ale limbii române), în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 25—29; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, p. 418—422; I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR, X, 1941, p. 298—308; idem, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 211—217; idem, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 63—75; V. Breban, *Note despre influența maghiară asupra limbii române*, în CL, III, 1958, p. 219—225; Emese Kis, *Cu privire la terminația -ă a substantivelor românești de origine maghiară*, în „Studia universitatum Victor Babeș et Bolyai”, tomus III, nr. 6, Series IV, Fasciculus 1, Philologia, 1958, p. 145—152; idem, *Sufizul -ău în cuvintele de origine maghiară în limba română*, în CL, V, 1960, p. 78—84; idem, *Aspecte din încadrarea elementelor de origine maghiară în limba română*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, Fasciculus 2, 1962, p. 53—66; idem, *Oglindirea evoluției consoanelor tematice maghiare -ly și -ny în tema substantivelor românești de origine maghiară*, în CL, VII, 1962, nr. 2, p. 305—312; B. Kelemen, *Însemnări lexicale*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 341—342; Fr. Király, *Probleme de adaptări fonetice: împrumuturi și cuvintele străine*, în LR, XVIII, 1969, nr. 459—469; idem, *Cu privire la stratificarea împrumuturilor maghiare în limba română*, în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, VIII, 1970, p. 195—204; B. Kelemen, *Unele aspecte ale împrumuturilor maghiare în limba română*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 17—27.

al XV-lea inclusiv, respectiv substituirea de sunete în cuvintele împrumutate aduce contribuții la o mai bună cunoaștere a fonetismului limbii române în perioada studiată.

Se consideră că stadiul $\acute{n} < n + \text{iod} (< e, i, \text{ în hiat})$ s-a păstrat mult timp în dacoromână. Astfel, E. Petrovici, bazându-se pe documentele slave și latinești, presupune că în secolul al XV-lea $\acute{n}$ era încă general pe tot teritoriul dacoromân¹⁷. Al. Rosetti, vorbind despre trecerea lui $\acute{n} > \acute{i}$ în secolul al XVI-lea, menționează că „procesul acesta s-a petrecut într-o parte a domeniului dacoromân”¹⁸. Elementele maghiare intrate în sec. al XV-lea în limba română infirmă cele susținute de E. Petrovici. Procesul de evoluție $\acute{n} > \acute{i}$ a început încă în secolul al XV-lea, și în unele părți s-a și încheiat, deci, așa cum susține Al. Rosetti, evoluția nu a fost unitară. După cum am văzut mai sus, oclusiva nazală dorso-palatală maghiară *ny* (fonetic $\acute{n}$) este redată în română prin $\acute{i}$ încă în secolul al XV-lea: magh. *bánya* > rom. *baie* „mină”, magh. *szekrény* > rom. *sicriu*.

Împrumuturile maghiare din sec. al XV-lea confirmă și evoluția lui $\acute{l} > \acute{i}$ în această perioadă. Într-adevăr laterala prepalatală *ly* (fonetic $\acute{l}$) este redată, în cuvintele intrate în limba română, prin $\acute{i}$: magh. *so-lyom* > rom. *șoim*.

4. Fonetismul împrumuturilor maghiare intrate în limba română în secolul al XV-lea demonstrează și el că cl' a ajuns la stadiul k : magh. *kelt*, *költ* > rom. *cheltui*, magh. *képez* > rom. *chibzui*, magh. *kép* > rom. *chîp*.

Cuvintele cu *h*- inițial (*ham*, *heleșteu*, *hotar* etc.) au întărit statutul lui *h* intrat în inventarul sistemului fonologic al limbii române prin împrumuturile slave.

Același rol îndeplinesc și cele două cuvinte cu *z*- inițial (*zăbală*, *zgău*).

5. Elementele maghiare ale limbii române n-au influențat sistemul morfologic al acesteia. Totuși o problemă se cere a fi discutată, anume încadrarea verbelor împrumutate în sistemul limbii române.

Părerea lui O. Densusianu că verbele *aldui*, *bintui*, *îngădui* să fi intrat în română prin „filiera” slavă *aldovati*, *bantovati*, *engedovati* < magh. *áldani*, *bántani*, *engedni*¹⁹, persistă la mulți²⁰. P. Skok nu admite intermediul slav²¹. Sintem de părere că soluționarea multumitoare a problemei a dat-o E. Petrovici, anume că „sufixul *-ui*, extras dintr-o mulțime de verbe de origine slavă, a devenit un sufix pentru verbe străine, deci și pentru verbele împrumutate de la unguri”²². Pe lângă această funcție,

¹⁷ E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 16.

¹⁸ Al. Rosetti, ILR, p. 519. Cf. pentru această problemă și I. Stan, *Observații asupra evoluției $\acute{n} > \acute{i}$ în limba română*, în CL, IV, 1959, p. 49—59.

¹⁹ HLR, I, p. 242.

²⁰ Sextil Pușcariu, DR, VI, 1931, p. 520—524; idem, *La Transylvanie*, București, 1938, p. 42; N. Drăgan, DR, VII, 1934, p. 211; Al. Rosetti, ILR, p. 419.

²¹ P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, în „Slavia”, VIII, 1929, p. 627.

²² *Note slavo-române*, III. Sufixul *-ui* al verbelor de origine maghiară, în DR, XI, 1948, p. 190.

adaugă E. Petrovici, sufixul *-ui* o are și pe aceea de a forma verbe denominative de la substantive de orice origine, de exemplu *lege: legiui, faptă: făptui, carne: cârnu* etc.²³ Sufixul *-ui* nu are deci nici o legătură genetică cu sufixul maghiar *-ni*. La stabilirea etimologiei verbelor românești de origine maghiară trebuie să pornim de la forma de persoană a 3-a sg. a indicativului prezent, care cuprinde tema celor mai multe forme din paradigma verbelor maghiare, și nu de la forma de infinitiv. La verbele terminate în ind. prez. pers. a 3-a în *-ik*, se ia drept etimon tema fără acest sufix.

Prin urmare, verbele atestate în sec. al XIV-lea se explică după cum urmează: rom. *bănu* < magh. *bán*; rom. *cheltui* < magh. *kelt, költ*; rom. *făgădui* < magh. *fogad*; rom. *gilălu* < magh. *gyalul*; rom. *lăcui* — *locui* < magh. *lak/ik*; rom. *mistui* < rom. *amistui* < magh. *emészt*; rom. *pecetlui* < magh. *pecsétel*; rom. *ponoslui* < magh. *panaszol*; rom. *sălășlui* < magh. *szállásol*; rom. *sîrgui* < magh. *szor(o)g*.

6. Influența maghiară asupra limbii române se manifestă și în îmbogățirea sufixelor lexicale²⁴. Sufixe intră în limbă o dată cu cuvintele împrumutate din care se detașează. Din perioada de care ne ocupăm sînt atestate 6 substantive insuficiente ca număr pentru a se putea detașa sufixele *-eș* (*megieș, nemeș, vameș*), *-aș* (*sălaș, sechiraș*) și *-șug* (*hitlen-șug*). Aportul limbii maghiare în această privință nu se va simți decît în perioadele următoare.

*

După cum am văzut, unele dintre elementele lexicale maghiare pătrunse în limba română s-au menținut în limba română comună, numită de noi limbă standard. Altele au dispărut fără să lase urme sau și-au continuat existența în graiuri.

Iunie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

²³ Vezi și A. Graur, *Désinences pour mots étrangers*, în „Bulletin Linguistique”, II, 1934, p. 238—341; L. Ghergariu, *Note lexicale. Verbele de origine maghiară*, în LR., XI, 1962, nr. 5, p. 541—542.

²⁴ Cf. O. Densusianu, HLR, I, p. 371—373; Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 13 și urm.; Al. Rosetti, ILR, p. 419; Ecaterina Ionașcu, *Sufizele -ar și -aș la numele de agent*, în SMFC, I, p. 80—84; Elena Carabucea, *Sufixul -uș(ă)*, în SMFC, II, p. 199—212; M. Sala, *În legătură cu originea sufixului românesc -șug*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 763—764.

DESPRE VECHEA INFLUENȚĂ SLAVĂ DIN LIMBA ROMÂNĂ

Probleme de metodă și terminologie*

de

I. PĂTRUȚ

1. Este un adevăr recunoscut că cele mai vechi elemente de origine slavă din limba română provin din graiuri bulgărești. Într-adevăr împrumuturile slave cele mai vechi, unele existente și în dialectele sud-dunărene, au fonetism incontestabil bulgăresc: grupurile *št*, *jd*, existente numai în graiuri bulgărești, în locul sl. com. *tj*, *kt'*, *dj*: dr. *praștie*, ar. *praște*, *proaște*, ir. *prăšt'e* < bg. *prašta*; dr. *grajd* < bg. *gražd*; diftongul *ea* sau *a* ori, în istroromână, o vocală de tipul *ă* în locul v. bulg. *ě*: dr. *nevastă*, ar. *n(i)veastă*, mr. *niveastă*, ir. *nevastă* < bg. *nevjasta* < *nevěsta*; e reprezentând un ier moale în poziție forte: dr., ir. *oșet* < bg. *ocet* < *oci-tŭ*; reflexele *un / um* (mr. *qn / qm*) sau *în / im* corespunzătoare sl. com. *o*: primul (*un / um*) redă stadiul bulgăresc din secolele al X—XI-lea, celălalt reproducând stadiul ulterior, un bg. *ă* nazal (evoluat, în urma denazalizării, la *ă* = *ѣ*. dr. *scump*, ar. *scumpu*, mr. *scomp* < bg. *skop* (: sl. v. *skopŭ*) > *skăp*; dr., ir. *osîndi* < bg. *osoditi* > *osădja*²; metateza în grupurile slave comune *tart*, *talt*, *tert*, *telt*: dr., ar., mr. *brazdă*, *prag* < bg. *brazda*, *prag*; dr. *pleavă* < bg. *pljava* < *plěva*³.

Cuvinte care prezintă fonetismele amintite sînt numeroase, multe dintre ele răspîndite, de regulă, pe întreg teritoriul daco-român⁴.

* Comunicare prezentată la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, în ședința din 9 dec. 1969.

¹ I. Pătruț, *Reflexele vocalei slave ǫ în împrumuturile vechi românești*, CL, XI, 1966, p. 189 și urm. (unde se discută problema dublei reflectări a sl. *ǫ* în limba română, cu indicarea bibliografiei).

² A se vedea E. Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei și problema teritoriului de formare a limbii române*, CL, XII, 1967, p. 11 și urm.

³ Metateza în grupurile slave respective este proprie și sîrbocroatei (ca și celorlalte limbi slave de sud, precum și celor de vest), însă influența sîrbocroată în limba română este mult mai tîrzie și regională.

⁴ G. Mihăilă, *Contribuții la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română pe baza „Atlasului lingvistic român”, „Romanoslavica”, VII, 1963, p. 35 și urm.*

Există și un număr de cuvinte, intrate în română pe cale culturală sau cărturărească, care sînt general sau larg răspîndite pe teritoriul dacoromân (de ex. *evanghelie*, ALR II, vol. I, h. 241; *strană*, *ibidem*, h. 227); acestea însă nu sînt numeroase și au, fără îndoială, o frecvență redusă față de cele „populare”, la care ne referim în acest articol, împrumutate pe cale orală.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 241—246, Cluj, 1971

Întrucît împrumuturile de proveniență ucraineană și sîrbocroată au o circulație regională (primele în estul și nordul țării, iar celelalte în regiunile sud-vestice⁵ — unde există și toponime de aceeași proveniență), înseamnă că și acele împrumuturi comune tuturor graiurilor românești sau multora dintre ele, chiar dacă nu au o marcă specifică bulgărească (ca, de pildă, *babă*), provin tot din graiuri bulgărești (cf. bg., scr., ucr., rus. *baba*).

2. Influența la care ne referim este un rezultat al relațiilor social-economice dintre români și slavii bulgari, al conviețuirii lor.

Teritoriul pe care a avut loc contactul dintre români și vechii bulgari poate fi delimitat numai ținînd seama de numele de loc românești care prezintă trăsături specific bulgărești.

Pe baza toponimelor, studiate mai ales de E. Petrovici, se desprinde concluzia că aria așezărilor slave mai compacte și a contactului dintre români și slavii bulgari cuprindea, cu aproximație, Muntenia, Oltenia, estul Banatului, sudul și vestul Transilvaniei⁶, deci teritoriile pe care există toponime de incontestabilă origine bulgărească⁷. Întrucît cuvinte comune cu fonetism bulgăresc (*mindru*, *pîndi*, cf. v. sl. *mōdrŭ*, *pōditi*; *peșteră* < bg. *peštera*, *grajd*, *leac* < bg. *ljak* < *lěkŭ*, *pleavă*, *drag*, *grădină* < bg. *drag*, *gradina*) există și la nordul regiunilor cu toponimie de origine bulgară, înseamnă că acolo asemenea cuvinte au fost răspîndite de români.

Teritoriul pe care au existat relații slavo-române se continua și la sud de Dunăre, pînă la linia Jireček, fapt care explică caracterul bulgăresc al împrumuturilor vechi din dialectele aromân, meglenoromân și istroromân, precum și cuvintele uzuale comune în cele patru dialecte românești (v. supra).

3. Cît a durat perioada acestor vechi relații lingvistice româno-slave sau, altfel spus, pînă la ce dată s-au menținut acești slavi bulgari la nord de Dunăre? Unii cred că ei ar mai fi existat pînă în secolul al XV-lea, chiar al XVI-lea⁸, ceea ce ni se pare exagerat de tîrziu. O dată mai acceptabilă este secolul al XIII-lea, cel mult, pentru regiunile de la sud de Carpați, al XIV-lea⁹.

⁵ Idem, *ibidem*, p. 46 și urm.; I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, CL, III, 1958, p. 71.

⁶ E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 173—202.

⁷ Populația aceasta slavă a venit în contact și cu maghiarii, după așezarea lor în Panonia și răspîndirea lor spre est, fapt care explică trăsăturile bulgărești ale vechilor elemente slave din limba maghiară: grupurile *st*, *zd*: ung. *mostoha*, rom. *maștehă* < bg. *maštecha*; ung. *mezsgye*, *mezsa*, rom. *mejdie* < bg. *mezda*; metateza în grupurile *tart*, *talt*, cf. numele maghiare în *-grád*: *Csongrád*, *Nógrád* etc. (cf. E. Petrovici, *Studii*..., p. 75).

⁸ A se vedea Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVIII-lea*, [București], 1968, p. 232 (cu indicații bibliografice).

⁹ Întrucît documentele emanate din cancelaria maghiară în secolul al XIII-lea nu vorbesc de slavi în Transilvania (ci li pomenesc pe români numai împreună cu pecenegii), trebuie să conchidem că slavii se asimilasera pînă la acea dată și, bineînțeles, că toponimele de origine slavă din Transilvania sînt împrumuturi anterioare (E. Petrovici, *Daco-slava*, „Dacoromania”, X, partea a II-a, 1943, p. 267).

Gh. Mihăilă consideră că o limită între data împrumuturilor care constituie

Prin urmare, în acest răstimp, începînd cu secolele al IX—X-lea, cînd plasăm *începutul* influenței slave¹⁰, au intrat în limba română cuvintele larg răspîndite, unele proprii și dialectelor sud-dunărene, precum și alte elemente, în fonetică și chiar în sintaxă și morfologie.

4. Lingviștii utilizează termeni diferiți pentru numirea influenței exercitate de acești slavi bulgari, atît în lucrări și studii, cît și în dicționarele etimologice.

E. Petrovici, după ce a subliniat caracterul bulgăresc al toponimelor românești la care ne-am referit (v. supra)¹¹, nu este tot atît de tranșant cînd e vorba de cuvintele comune, pe care le consideră împrumutate „din graiurile slavilor daco-moesici”¹²; cuvinte ca *dumbravă*, *luncă*, *muncă*, *scump* le numește „de origine slavă daco-moesică”¹³; „graiurile românești întrebunțează obișnuit sute de forme generale românești, ca *grădină*, *ogradă*, *crîng*, *mindru*, *deal*, *sfat* etc. < sl. daco-moesic **gradina*, **ograda*, **krăngŭ*, **măndrŭ*, **d'alŭ*, **s(ŭ)v'atŭ*”¹⁴.

Termenul „daco-moesic” nu poate fi acceptat în lucrările de lingvistică, mai ales în dicționarele etimologice, dat fiind că în ele este necesară precizarea limbii din care s-a împrumutat.

O. Densusianu, căutînd să indice „dialectul de la care a împrumutat limba română primele sale elemente slave”¹⁵, afirmă că „el trebuie să fi fost asemănător cu cel care ne este cunoscut din vechile monumente bisericești («Altkirchenslavisch», cum îl numesc filologii germani)”¹⁶. De aceea împrumuturile românești, în capitolul intitulat „L'influence slave”, sînt explicate din cele precedate de specificarea „a[ncien]-bulg[are]” — care corespunde termenului german „altkirchenslavisch” (v. supra) — re-

„vechiul strat lexical «slav daco-moesic» de tip bulgar” și cel care constă dintr-un număr de cuvinte răspîndite numai în partea sudică a țării poate fi plasată la sfîrșitul secolului al XI-lea, cînd Transilvania, cucerită de maghiari, ar fi fost ruptă de restul teritoriului românesc (*Contribuții...*, p. 43). Însă legăturile între românii din Transilvania și cei de la sud și est de Carpați au fost continue, căci numai așa se poate explica încadrarea unor întinse regiuni din Transilvania în ariile subdialectelor muntean și moldovean, a căror constituire se pare că nu este anterioară secolului al XV-lea (E. Petrovici, *Studii...*, p. 43—44).

¹⁰ I. Pătruț, *Despre vechimea relațiilor lingvistice slavo-române*, CL, XIV, 1969, p. 23 și urm.

¹¹ Unul dintre studiile sale citate mai sus este intitulat *Toponimie de origine slavo-bulgară pe teritoriul României* (*Studii...*, p. 173).

¹² „Cele mai vechi și mai numeroase elemente slave ale limbii române provin din graiurile slavilor daco-moesici, graiuri care aparțineau grupului bulgar” (*Studii...*, p. 74). Termenul „daco-moesic” este luat de la A. M. Salișcev (cf. *ibidem*).

¹³ *Studii...*, p. 78.

¹⁴ *Ibidem*.

Și în alte studii E. Petrovici utilizează acest termen. De exemplu în „*Monoftongarea*” ea > a după labiale în elementele slave ale dacoromânei, publicat în „*Romanoslavica*”, VIII, 1963, p. 83 și urm.: ... „numeroase elemente de origine slavă daco-moesică... ale dialectului dacoromân” (p. 88); „tratamentul lui ă în elementele slave (slave daco-moesice) ale limbii române...” (p. 92).

¹⁵ *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 242; ed. rom., p. 162.

¹⁶ *Ibidem*.

lat în versiunea românească prin „v. bulg.”¹⁷, corespondentul lui „altbulgarisch”, utilizat în limba germană ca sinonim al lui „altkirchenslavisch”¹⁸.

Același termen îl folosește și A. Lombard, care încadrează verbele vechi românești de proveniență bulgară (în număr de 439) în coloana „a. sl.” [= *anciens slaves*]¹⁹.

Acad. Al. Rosetti recunoaște că cele mai vechi elemente slave din română au caracteristici bulgărești; adoptă însă părerea — care nu mai poate fi susținută — că la nordul Dunării se vorbea o limbă diferită de bulgara de la sudul fluviului, acceptînd pentru cea din nord termenul „daco-slav”²⁰. Împrumuturile românești sînt raportate însă la formele „vechi slave”²¹, cu precizarea, valoroasă: „Cînd alăturăm un termen românesc de unul vechi slav sau vechi bulgar, aceasta nu înseamnă, așadar, că termenul românesc are în mod neapărat la bază termenul vechi slav, ci numai că termenul vechi slav citat este cel mai vechi corespondent slav cunoscut al termenului românesc”²².

G. Mihăilă raportează împrumuturile românești în primul rînd la forma veche slavă („v. sl.”) (notată cu litere chirilice), după care urmează cea bulgară, sîrbocroată și din alte limbi slave²³. De altfel, acest procedeu este recomandat de autor, în lucrarea la care ne referim, și în anexa II, intitulată *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba română*²⁴.

În dicționarele noastre, împrumuturile la care ne referim sînt explicate, de regulă, din formele „vechi slave” („paleoslave”). Astfel, de exemplu, cuvîntul *coasă* ar proveni, după mai toate dicționarele noastre etimologice, din v. sl. *kosa*²⁵. Avînd în vedere caracterul popular al aces-

¹⁷ *Ibidem*, p. 237—287; ed. rom., p. 159—188.

Menționăm că autorul are și un capitol intitulat „Influența bulgară și sîrbă” (*ibidem*, p. 361—369; ed. rom., p. 232—238), în care este tratată influența atribuită acestor limbi într-o perioadă posteroară „influenței slave” (v. supra).

De fapt, în capitolul sus-numit, perioada acestei influențe este plasată între secolele XI—XV-lea, dată inacceptabilă atît pentru influența bulgară mai tîrzie, regională (v. supra), cît mai ales pentru cea sîrbocroată. Apoi, multe dintre împrumuturile atribuite acestei influențe (p. 365—369) sînt de origine bulgară veche.

¹⁸ Cf. titlurile cunoscutelor lucrări ale lui A. Leskien: *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* (ed. VII, Heidelberg, 1955) și *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* (ed. II și III, Heidelberg, 1919).

¹⁹ A. Lombard, *Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, p. 1120.

²⁰ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 298.

²¹ De exemplu: „dr., ar. *babă*: v. sl. *baba*; dr., ar. *blîd*: v. sl. *bljudŭ* (*ibidem*, p. 309).

²² *Ibidem*, p. 301.

²³ G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960. Astfel, la rom. *plug*: „vsl. *плогъ*, bg. *плог*, scr. *plug*, rus. *плог*, ucr. *плог*, pol. *plug*, ceh. *pluh* etc.” (p. 18). Forma veche slavă lipsește numai atunci cînd ea nu există în dicționarele paleoslave.

²⁴ *Ibidem*, p. 262 și urm. La p. 272 se recomandă: „Pentru cuvintele vechi [de origine slavă, din română] se vor da corespondentele în toate limbile slave (cînd există), trecîndu-se în primul rînd forma slavă veche atestată sau slavă comună reconstituită (mai precis, sud-slavă comună), iar apoi forma bulgară, sîrbocroată, slovenă, după care urmează cu titlul de comparație, formele din limbile slave răsăritene (ucraineană, rusă, bielorusă) și nord-vestice (polonă, slovacă și cehă)...” Probabil că autorul nu mai susține acum acest procedeu, recomandat cu ani în urmă.

²⁵ DA: „Din paleosl. *kosa* (sîrb. *kōsa*, bulg., rus., rut. *kosā*)”; CADE: val.

tei influențe, subliniat mai sus, nu este corectă explicarea împrumuturilor românești din formele „slave vechi” (paleoslave). Chiar în DLR, serie nouă, originea unor cuvinte, evident populare și vechi, este căutată în limba slavă veche²⁶. Utilizarea acestui procedeu își găsește, în parte sau total, explicația în larga întrebuintare, de către lingviști, în special de lexicografi, a lucrării lui Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Viena, 1862)²⁷, întrucît dicționarul lui N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik, s tălkuvanie rečite na bălgarski i na ruski* (I—V, Plovdiv, 1895—1904) (completat de suplimentul lui T. Pančev, Plovdiv, 1908) a fost puțin sau de loc consultat, mai ales din cauza grafiei lui.

Obiecției noastre i s-ar putea aduce următorul răspuns: dat fiind că limba slavă veche (paleoslavă) este, în fond, bulgărească (lingviștii bulgari, dar nu numai ei, o și numesc „veche bulgară”)²⁸, formele „slave vechi”, din care sînt explicate împrumuturile românești (atunci cînd este vorba de cele vechi) reprezintă, de fapt, și formele populare bulgare.

Situația însă se prezintă altfel. Se știe, de pildă, că în împrumuturile românești foștii ieri slabi nu sînt reprezentați prin nici un sunet, iar cei în poziție tare apar vocalizați (ca în graiurile bulgărești, începînd aproximativ din secolul al X-lea). De fapt tratamentul ierilor în împrumuturile românești constituie unul dintre argumentele de care ne folosim pentru susținerea tezei că influența bulgară asupra limbii române a început la o dată relativ tîrzie²⁹. Deci este anacronică explicarea formelor românești *sfadă*, *sfat*, *coșniță*, *plvință* din v. sl. *sŭvada*, *suvětŭ*, *košnica*, *plvinica* și nu din bg. *svada*, *svjat*, *košnica*, *plvinica*, care, după cum se vede, corespund întru totul formelor românești. Tot așa rom. *dobitoc*, *oțet* trebuie raportate la bg. *dobitok* (dial.), *ocet*, nu la v. sl. *dobytkŭ*, *ocitŭ*.

Reiese, din cele arătate, că la indicarea originii împrumuturilor vechi trebuie să se procedeze la fel ca în cazul toponimelor de aceeași proveniență (v. supra): și unele și altele să fie explicate din forme bulgărești și să fie numite de origine bulgară.

Cum se rezolvă, în acest caz, problema vocalelor nazale slave, respectiv a grupurilor românești corespunzătoare lor? — întrucît în aproape toate graiurile bulgărești vocalele respective s-au denazalizat (cf. rom. *scump*, *osîndi*, *rînd*, față de bg. [lit. și majoritatea graiurilor] *skŭp*, *osŭdja*, *redj*).

Răspunsul este următorul: Așa cum multe toponime românești sînt

kosa”; Scriban, D.: „vsl., sîrb. *kosa*, bg., rus. *kosa*...”; DM: „slav (v. sl. *kosa*). (La TDRG cuvîntul lipsește. Verbul *cosi* este explicat, vag, din „slav. *kositi*”).

²⁶ De fapt rom. *coasă* este de origină bulgară.

²⁷ Astfel, *oblinc*, *oblu*, *obraz*, *ogradă*, *opri* sînt explicate din v. sl. *oblŭkŭ*, *obilŭ*, *obrazŭ*, *ograda*, *oprěti* (s. v.).

²⁸ E de menționat că *Lexicomul* lui Fr. Miklosich trebuie utilizat cu grija cuvenită, chiar pentru limba slavă veche (paleoslavă) propriu-zisă, întrucît el conține cuvinte extrase și din texte tîrzii, chiar și din secolele XVI—XVII-lea.

²⁹ Cf. și termenii „starobolgarskij”, „vieux bulgare”, „altbulgarisch”.

Pentru termenul *paleoslav*, a se vedea, V. Vascenco, *Note etimologice*, CL, XV, 1970, p. 297—300.

³⁰ I. Pătruț, *Despre vechimea...*, p. 27.

După cum se știe, în textele slave vechi (aproape toate copii din secolul al XI-lea), deși grafia lor este tradițională, apar numeroase forme fără ieri slabi sau cu ieri tari „vocalizați”, forme pătrunse din graiurile cunoscute de copiiști.

raportate la forme bulgărești reconstruite (îndeosebi cu vocale nazale), același procedeu este potrivit și pentru cuvintele comune. De altfel nimic nu ne împiedică să raportăm formele românești la cele vechi slave (paleoslave) (în cazul cuvintelor ca cele de mai sus: *skopŭ*, *osŭditi*, *ređŭ*)³⁰.

Am ajuns la o altă întrebare: Acceptînd punctul de vedere susținut aici, este necesar ca etimoanele corespunzătoare celor românești să fie numite „vechi bulgare“ (v. bg.) sau numai „bulgare“? Utilizînd și termenul „vechi bulgar“, am diferențiat împrumuturile vechi, de cele ulterioare, care, cum s-a menționat, au o circulație regională (v. supra) și ale căror corespondente ar purta indicația „bulgar“.

Dacă însă perioada vechii influențe bulgărești durează pînă în secolele XIII—XIV (v. supra), atunci periodizarea menționată nu corespunde cu cea a limbii bulgare, din moment ce perioada limbii bulgare vechi durează, după părerea lingviștilor bulgari, pînă în secolul al XI-lea inclusiv, continuată de cea „medio-bulgară“ (pînă în secolul al XIV-lea)³¹. În al doilea rînd: fonetismul împrumuturilor românești — în afara reflexelor vocalelor nazale, la care ne-am referit mai sus — nu impune raportarea la etimoane bulgare anterioare evoluției ierilor. Deci, după părerea noastră, termenul „vechi bulgar“ — în loc de, simplu, „bulgar“ — nu este nici necesar, nici adecvat.

Iunie 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

³⁰ Nu urmărim aici, amănunțit, situația vocalelor nazale. Amintim doar că în unele graiuri bulgărești și macedonene ele se mențin pînă astăzi și s-au păstrat și în graiurile slavilor bulgari din Transilvania (A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Lyon—Paris, 1950, p. 152), de fapt fiind reprezentate — ca și în limba română — prin vocală + nazală (idem, *ibidem*; I. Pătruț, *Reflexele...*, p. 190).

De altfel, referindu-ne la o, formele slave vechi, considerîndu-le echivalente celor populare, din graiurile bulgărești, nu sînt „suficiente“ pentru corespondentele lor românești, întrucît reflexul în / *im* redă, cum am spus, un stadiu posterior secolului al XI-lea, din graiurile bulgărești.

³¹ K. Mirčev, *Istoričeska gramatika na bŭlgarskija ezik*, ed. a II-a, Sofia, 1963, p. 7—8.

NOTE ASUPRA GRAIULUI DIN COMLOȘUL MARE (jud. Timiș)

de

I. FAICIUC

Localitatea Comloșul Mare este situată în cîmpia Banatului, la aproximativ 45 km vest de Timișoara și 15 km nord-vest de Jimbolia și este atestată, pentru prima dată, în 1453 cu denumirea actuală (Komlos)¹. În secolul al XVIII-lea în comună s-au stabilit numeroase familii de emigranți din diferite părți ale Olteniei și din Ardeal². Populația este alcătuită, așadar, din mai multe straturi de locuitori, dintre care numărul cel mai însemnat îl constituie oltenii.

Graiul din Comloșul Mare este un grai eterogen și formează o insulă

¹ Cf. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1968, s.v.

² Informațiile de ordin istoric cu privire la colonizarea Comloșului sînt în general vagi și contradictorii. C. Diaconovici, în *Enciclopedia română*, tomul I, Sibiu, 1898, p. 892—893, consideră că pe la 1784 s-au stabilit la Comloș „mai multe familii românești din Transilvania” și că, „sub Tudor Vladimirescu, o mulțime de familii proscrise din Craiova, Slatina, Polovraci, s-au refugiat la Comloș”. Aceeași părere se întâlnește și la V. Grozescu, în *Istoria românilor de la Mureșul de jos*, Oradea, 1887, p. 32 (apud Gh. Cotoșman, *Din trecutul Bănatului. Comuna și bisericile din Comloșul Mare și Lunga*, Timișoara, 1934). Șt. Cioroianu, *Craiovenii la marginea vestică a Banatului*, în „Biserica ortodoxă română”, seria II, 1922, nr. 5, p. 337 ș.u., crede că satul ar fi fost colonizat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1760—1799) cu români „de origine din Craiova și jur” (Slatina, Polovragi), plecați din cauza „prigonirii fanarioților”. Borovszky Samu, în *Torontól vármegybe*, Budapesta, 1911, p. 86, stabilește ca dată a așezării familiilor românești din Muntenia în Comloșul Mare anul 1743. Tot prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1717—1745) e considerată data stabilirii în comună a familiilor provenite „din Muntenia” și de către Gh. Cotoșman (*lucr. cit.*, p. 264). Cu privire la cauzele exodului oltenilor spre Banat, vezi Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînire austriacă* (1718—1739), București, 1971, p. 52—65. La fel ca bufenii (v. Diaconovici, *op. cit.*, s.v.) stabiliți în sud-vestul Banatului, oltenii din Comloșul Mare au supranumit *frățuți* pe locuitorii care se aflau în sat la venirea lor și pe cei din satele românești apropiate (Nerău, Vălcani, Pesac etc.). Despre graiul bufenilor, vezi Marin Petrișor, *Graiurile bufenilor din Banat*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 147—154, nr. 3, p. 217—229, nr. 4, p. 307—314.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 247—252, Cluj, 1971

lingvistică³ în aria de nord-vest a subdialectului bănăţean. Ne propunem să relevăm mai jos câteva din particularităţile acestuia⁴.

a) **Particularităţi fonetice**⁵. Consoanele *t*, *d*, *n* urmate de *e*, *i* nu se palatalizează: *des*, *să ride*, *grădînă*, *dirêze*, *frunte*, *mînte*, *părinte*, *tînăr*, *teî*, *înlmă*, *fîne*, *sprîncêne* etc. În prepoziţiile *de*, *din* şi în prefixul *des-*, sunetul *d* nu prezintă nici forma palatalizată *đ* (*de*, *din*, *des-*), nici pe cea dură (*dă*, *din*, *dăs-*), ambele forme existente în graiurile bănăţene vecine: *fîr de păr*, *bătere de înlmă*, *din căsă*, *deskîd* ş.a. Cîteva cuvinte, printre care *şînte*, *gîeşt*¹, *ûngîţă*, *prăşkiie*, *lîngînă*, *gîhór*, prezintă abateri de la tratamentul obişnuit al dentalelor⁶. În graiurile bănăţene aceste forme au fost explicate prin falsă regresie⁷. În graiul oltenilor din Comloş însă, credem că sînt deprinderi fonetice însuşite în contactul cu graiurile bănăţene, deoarece dentalele nu se palatalizează pentru a crea condiţiile confuziei. Există totuşi posibilitatea păstrării lor din graiul originar⁸. Într-o situaţie specială se află cuvîntul *gîhór*, rostit în graiurile vecine *đihór*, care poate fi sau o formă păstrată, sau un cuvînt cu fonetism refăcut incorect de la forma cu care oltenii au venit în contact.

Faptul de mai sus nu este izolat. Adaptînd sunetele din graiurile bănăţene fonetismului propriului grai, prin aplicarea unor corespondenţe cum ar fi *ć* (sau *t'*) = *t* + *i* şi *k*, oltenii au ajuns uneori la forme incorecte (ex. *tęag* „cheag”, *să-nteágă* „se-ncheagă”, *ćără-ntegătă* „ceară închegată”, *tîngă* „chingă”). Tot din domeniul acestui mod de adaptare fonetică fac parte, credem, şi cuvintele *tiúrcă*, *tiurcán* pentru *ćurcă*, „curcă”, *ćurcán* „curcan” din graiurile bănăţene vecine.

Africatele *ć* şi *g* nu au tratament paralel. În timp ce surda *ć* se păs-

³ Cu privire la insulele lingvistice a se vedea consideraţiile teoretice făcute de E. Petrovici şi P. Neiescu în *Persistenţa insulelor lingvistice*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 12.

⁴ Importanţa studierii amestecului de graiuri pe teritoriul dacoromân este subliniată mai recent de V. Arvinte, *Atlasul lingvistic al Moldovei şi Bucovinei*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară”, XXI, 1970, p. 8.

⁵ Ne vom opri asupra citorva trăsături fonetice şi lexicale care relevă în mai mare măsură individualitatea graiului de care ne ocupăm. Materialul a fost adunat în aprilie 1971 cu ocazia anchetei dialectale pentru ALRR — Banat, lucrare ce se elaborează la Institutul de lingvistică şi istorie literară din Cluj. Informator: Ardelean Simion, Mărina, născut în Comloşul Mare, 42 ani, 5 clase primare.

⁶ Pentru răspîndirea acestui fenomen a se vedea ALR I, h. 29 şi NALR Olt, h. 68 (dinte), ALR I, h. 50 şi NALR Olt., h. 112 (deget), NALR Olt., MN., pl. 1 (lîndină), NALR Olt., MN, pl. 54 (praştie). În localităţile apropiate de Comloşul Mare circulă formele *gîeşć*, *gînce*, *ûngîţă*, *prăşkiie*, *l'îngînă*, *đihór*.

⁷ Cf. I. Pătruţ, *Velarele, labialele şi dentalele palatalizate*, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 304.

⁸ Marin Petrişor, *art. cit.*, p. 224, referîndu-se la prezenţa în graiurile bufe-nilor a acestui fonetism în patru cuvinte (*gînce*, *l'îngînă*, *ûngîţă* şi *prăşkiie*), îl consideră un fenomen timpuriu, încheiat înaintea trecerii lui *t*, *d*, la *ć*, *đ*, care a cuprins o arie mai mare a dacoromânei de sud şi sud-vest. V. Vircol, *Graiul din Vîlcea*, Bucureşti, 1910, p. 11, menţionează că „schimbarea cea mai însemnată pe care o găsim la *đ* este transformarea lui în *g*” în cuvinte ca *jacon*, *javol*, *gal*. Acelaşi lucru îl constată şi T. Gîlcescu cu privire la vorbirea ungurenilor, în *Cercetări asupra graiurilor din Gorj*, în GS, V, 1931—1932, p. 77. E posibil ca adoptarea sau păstrarea acestui fonetism să fi fost favorizată de graiul emigranţilor ardeleni stabiliţi în localitate.

trează, aproape fără nici o excepție, ca în graiurile de tip crișean și muntean (ex. *čerčél, căpă, pičór, bič*), corespondenta ei sonoră se pronunță ca o fricativă cu un grad de palatalizare de obicei mai scăzut decât în graiurile bănățene și mai pronunțat decât în graiurile crișene: *žánă, zîžěl, năžėj, žem, aržint, dežetár', sîže, žnere, fraž* ș.a.⁹

Pentru emigranții olteni aceasta este o particularitate însoțită în urma contactului lingvistic. Tratamentul deosebit al africateri sonore față de cea surdă credem că se datorește în bună măsură și contactului cu graiul locuitorilor veniți din Ardeal, grai în care africană *g* devenise probabil *ž* prin evoluție normală¹⁰ înainte de stabilirea acestora în Comloș. Alterarea în primul rând a africateri sonore a fost facilitată, poate, și de acțiunea unei tendințe lingvistice mai generale, potrivit căreia consoanele sonore se schimbă mai repede decât cele surde, fiind mai puțin uzitate¹¹.

Fricativele *ș, j* au, pe lingă forma dură (ex. *dirjă, poršór* etc.), o formă palatalizată, foarte răspândită, ca în unele graiuri oltenesti¹²: *j'une, j'ar, stej'ar', j'ug, droj'de, aș' cintă, čenúš'e, căps'úne, úš'á căși, caș'* etc. Uneori *j* are un timbru asemănător cu fricativa provenită din alterarea lui *g*: *žudecătă, žirátic* etc.

Labialele nu se palatalizează. Excepție face oclusiva *p* în cuvintele *képten, jo mă képten, kept, căpu képtului, keptúš'* „cojoc“, pe care le considerăm forme conservate din graiul originar din jurul Craiovei¹³.

În cuvîntul *nére* „miere“ nu este vorba de palatalizarea lui *m*, ci de depalatalizarea lui *n* din forma *nére* care circulă în satele apropiate (Nerău, Beba Veche).

Vocalele *e* și *ă*, sub accent, își păstrează o apertură medie, deosebindu-se de graiurile vecine, unde acestea se deschid: *uréke, șérpe, vérme, sivejică* „suveică“, *sloiéte, să iéše, féré, sépe* „sape“, *cosăște, să țáše*,

⁹ Foarte rar, în final de cuvînt și în vorbire allegro, au fost notate forme cu africană *č* devenită fricativă palatală: ex. *porš'* „porci“. Africană *č* a fost notată nealterată doar în câteva cuvinte: *săğăătă, gemeni*.

¹⁰ I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 215, presupune un stadiu *ž* între *g* și *j* din graiurile crișene: „nu este exclus ca în graiul crișean vechiul *g* să-și fi pierdut elementul ochuziv, deci să se fi rostit cîndva ca în graiul moldovean“.

¹¹ Cf. I. Pătruț, *Influențe...*, p. 215: „se știe că africaterile afonice sînt de obicei mai rezistente decât cele fonice“; cf. și Witold Mańczak, *Evolution phonétique et rendement fonctionnel*, în RRL, XV, 1970, nr. 6, p. 536: „les consonnes sonores sont plus rarement employées que les sourdes, ce qui explique que les sonores changent plus vite“; Al. Graur, în *Frequence et évolution*, în RRL, XVI, 1971, nr. 1, p. 7—8, constată că a făcut uz de acest raționament în explicarea faptelor din domeniul morfologiei; D. Macrea, *Aspecte ale structurii sonore a limbii române în lumina cercetării statistice*, în CL, XVII, 1968, nr. 1, p. 16, stabilește pentru africană *č* frecvența 1,50%, iar pentru *g* sub 1%.

¹² Pentru răspîndirea în Oltenia a acestor forme, cf. Valeriu Rusu, *Gratul din nord-vestul Olteniei*, București, 1971, p. 90 ș.u.

¹³ E posibil ca formele să se fi conservat și sub influența graiului ardelenilor care veneau și ei dintr-o arie unde se palatalizau labialele (cf. ALR I, h. 39). Pentru răspîndirea actuală a fenomenului în Oltenia, vezi NALR Olt., hărțile 6, 7, 91, 291 și MN, pl. 6. Privitor la vechimea palatalizării, cf. Dimitrie Macrea, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 54—64 și 94—102; Gheorghe Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 188—206.

sfințște etc. Există și stadii intermediare, semideschise: *pêne*, *șterpe*, *șăde* etc.

Diftongii, creați prin anticiparea caracterului palatal al consoanelor, au fost conservați în cuvintele: *oik*, *lumina* *voikilor*, *voikiur*, *roike*¹⁴.

a) **Particularități lexicale**¹⁵. Lexicul din Comloș prezintă numeroase elemente comune cu graiurile din nord-vestul Banatului. Dintre acestea unele se întind pe o arie mai mare în partea nordică a țării, dar nu au circulație în Oltenia: *foale* „pîntece” (ALR I, h. 42), *vin'* „varice” (ALR I, h. 126), *žizel* „gingie” (ALR I, h. 32), *meréu* „încet” (ALR I, h. 103), *j'úne* „flăcău” (ALR I, h. 180), *míre* „mire” (ALR I, h. 256), *corn'* „căpriori”, *muíere* „nevastă” (ALR II, h. 130), *cocostirc* „barză” (ALR II, s.n., h. 694), *cúte* „gresie”, *curék* „varză” (ALR II, s.n., h. 189), *pítă* „piine” (ALR II, s.n., h. 529), *búcum* „butuc” (ALR II, s.n., h. 340), *poršor* „purcoi” (ALR II, h. 131), *belésc* „jupoi” (ALR II, s.n., h. 529) etc.

Altele însă circulă mai ales în aria subdialectului bănățean: *úică* „unchi” (ALR I, h. 165), *morminț* „cimitir” (ALR I, h. 301), *žirátic* „vătrai” (ALR II, h. 285), *măsái* „față de masă” (ALR II, s.n., h. 492), *šúbă* „pănură” (ALR II, s.n., h. 496), *čirčág* „ulcior” (ALR II, s.n., h. 1037), *să vedereáză* „se crapă de ziuă” (ALR II, s.n., h. 760) etc.

Multe dintre cuvintele comune cu graiurile bănățenești din jur sînt nume de obiecte și ocupații relativ noi și se datoresc influențelor străine: *feštíl'* „chibrituri” (ALR II, h. 276), *pišiglu* „bicicletă”, *šegírt* „učenic” (ALR II, s.n., h. 500), *tíšlár* „timplar” (ALR II, s.n., h. 551), *cáptă* „calapod” (ALR II, s.n., h. 519), *fárbă* „vopsea” (ALR II, s.n., h. 532), *čódă* „ac cu gămălie” (ALR II, s.n., h. 523) etc.¹⁶.

O altă categorie o constituie elementele lexicale comune cu graiurile din Oltenia și neexistente în graiurile bănățene vecine: *tron* „sicriu” (ALR I, h. 297; NALR Olt., h. 183), *cúrte* „curte” (ALR II, s.n., h. 1354; NALR Olt., h. 198), *lántét* „leațuri” (NALR Olt., MN, pl. 26), *táíer* „farfurie” (ALR II, s.n., h. 1046; NALR Olt., h. 231), *scărunénč* „scăunel” (ALR II, MN, 3904; NALR Olt., MN, pl. 31), *hergelíje* „herghelie” (ALR II, s.n., h. 320), *čoc* „cioc de pasăre” (ALR II, s.n., h. 375), *uritáni* „orătării” (ALR II, s.n., h. 361), *drúgă* „știulete” (ALR II, s.n., h. 108), *cočén'* „coceni” (ALR II, s.n., h. 116), *foj* „pănuși” (ALR II, s.n., h. 109), *ustróž* „usturoi”, *păpărádă*, *voikíur* de *đuă* „jumări” (ALR II, s.n., h. 1101; NALR Olt., h. 279), *zăpádă* „zăpadă” (NALR Olt., MN, pl. 46), *cocolós'* „bulgări de zăpadă” (NALR Olt., h. 316), *tiğă* „feastă” (ALR I, h. 7; NALR Olt.,

¹⁴ Pentru răspîndirea actuală a fenomenului în Oltenia, a se vedea NALR Olt., h. 33 și NALR Olt., MN, pl. 39.

¹⁵ Ne bazăm pe ALR I, ALR II și NALR Olt., hărțile publicate. Pentru ariile din nord-vestul Banatului ne bazăm pe ALRR — Banat (cf. nota 5).

¹⁶ Pentru comparație, vezi *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, I, întocmit, sub conducerea lui B. Cazacu, de dr. Teofil Teahă, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967; II, 1970 (NALR Olt.), hărțile 103 (pîntece), 72 (gingie), 180 (nevastă), 84 (cimitir), 241 (față de masă), 293 (pănură), 308 (se crapă de ziuă), 220 (chibrituri) și MN, planșele: 12 (varice), 3 (încet), 17 (flăcău), 21 (mire), 28 (căpriori), 29 (vătrai), 14 (unchi), 52 (bicicletă).

h. 4), *poj'âr* „pojar“ (ALR I, h. 115), forme cu sufixul *-ete* conservat: *okîete*, *vişmulête*, *cociête* etc.¹⁷.

Pentru unele cuvinte sînt cunoscute și întrebuițate atît formele oltenesti, cît și cele bănățene¹⁸: *urcăză și kiudte* „chiuie“ (NALR Olt., h. 179), *burăcă și căță* „ceață“ (ALR II, s.n., h. 795; NALR Olt., MN, pl. 45—46), *vătămăt, surupăt* „vătămăt“ (NALR Olt., h. 139), *casăp, măcelăr*¹ (ALR I, 665), *vînat, albăstru* (ALR II, s.n., h. 1217)¹⁹ etc.

Un număr mult mai redus de cuvinte sînt comune cu graiurile ardelenesti și nu circulă în Banat și Oltenia: *ieșilă* „ragilă“ (ALR II, s.n., h. 260), *mielușei* „măzărice“ (ALR II, s.n., h. 797), *bătucă* „rinză (la păsări)“ (ALR II, s.n., h. 364), *asog* „dau formă aluatului“ (ALR II, s.n., h. 1056), *perișoare* „sarmale“ (ALR II, s.n., h. 1098), *felișars* „lambă“ (ALR II, s.n., h. 346), *zdronț* „scursură la piine“ (ALR II, s.n., h. 1063), *pișc* „pișc“ (ALR I, h. 93) etc.²⁰.

Printre elementele lexicale a căror arie nu a putut fi stabilită cu precizie menționăm: *tatamôș* „bunic“ (ALR I, h. 169, pct. 1, 9), *pedéps* „ciung“ (NALR Olt., h. 117, pct. 948), *hîncă* „movilă“ (ALR II, h. 809, pct. 3/), (a) *luțuți* „a legăna“, *clei* „lucernă“ (CADE, s.v.)²¹.

Concluzii. Nepalatalizarea consoanelor *t, d* și *n*, prezența sunetelor moi *ș, j, k', g'* alături de reflexele lor dure, păstrarea aperturii medii a vocalelor *ă* și *e* acolo unde în graiurile bănățene acestea s-au deschis, conservarea formelor palatalizate *kept, képten*, a diftongului *oi* în cuvintele *oiș, roiș* ș.a., plasează graiul de care ne ocupăm în sfera subdialectului muntean. În procesul de uniformizare lingvistică, particularitățile fonetice ale graiului oltenilor stabiliți în Comloș au fost deprinse de celelalte straturi de populație cu care conviețuiau. Graiul acestora din urmă a determinat la rîndul său dezechilibrul sistemului fonetic original al oltenilor prin alterarea africateri sonore *g* și, izolat, a corespundentei sale surde *č*.

Dacă din punct de vedere fonetic graiul din Comloș s-a dovedit destul de refractar la influențele bănățene, în privința lexicului a fost, dimpotrivă, mult mai penetrabil. Majoritatea cuvintelor se încadrează în aria formată de graiurile bănățene vecine. Pe baza particularităților de

¹⁷ În stabilirea arilor ne-am bazat și pe studiile: Emil Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 38—49; Komulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, p. 38—53; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43—74; Ion Mării, *Pseudoturcismele graiurilor bănățene în lumina geografiei lingvistice și a principiului etimologiei directe*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 95—106.

¹⁸ Cuvintele susceptibile de a fi considerate comune graiurilor bănățene și oltenesti au fost, pe cît posibil, evitate din discuție (ex. *limburuș, gilcă, mādūhă, beftu, ieșkiie, vālău, tolčer', comină, piștamflöre, grangur* etc.

¹⁹ Primul din fiecare grup de două cuvinte este comun cu graiurile bănățene.

²⁰ Tradiția păstrează amintirea venirii unor familii de la Miercurea și Brad (cf. Gh. Cotoșman, *lucr. cit.*, p. 263).

²¹ Cuvîntul *tatamôș* a fost înregistrat la bufenii din Jupalnic și Cărbunari, *pedéps* la Vîrciorova, iar *luțu* „scrînciob“ la Comloș (cf. glosarul lexical din Comloș întocmit de A. Bugariu în *Lexic regional*, II, 1967, p. 40), *lingă* Oravița (cf. Lucian Costin, *Graiul bănățean*, vol. I, Timișoara, 1926, s.v.).

mai sus s-au conturat în acest grai trei straturi, corespunzătoare la tot atâtea straturi de populație: emigranți olteni, bănățeni și ardeleni²². Graiul oltenilor stabiliți în Comloș s-a păstrat în mai mare măsură decât al bufenilor din sud-vestul Banatului²³.

Trăsăturile lingvistice nu contrazic informațiile de ordin istoric potrivit cărora oltenii ar fi venit din jurul localităților Craiova, Slatina, Polovragi²⁴, ci, dimpotrivă, le confirmă. În această arie din estul Olteniei se întâlnesc cele mai multe dintre trăsăturile fonetice și lexicale (ex. nepalatalizarea dentalelor *t*, *d*, *n*, palatalizarea labialei *p* la *k*²⁵, cuvinte ca *scărūnēnē*, *tron*, *păpărādă*, *țîgă* etc.) care deosebesc graiul din Comloșul Mare de graiurile bănățene vecine.

Mai 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21

²² Și morfologia prezintă forme oltenești, bănățene și ardeleni, de care o să ne ocupăm în viitor, dintre care menționăm: identitatea persoanelor a III-a singular și plural la indicativul prezent și imperfect al unor verbe de conjugarea a III-a; conjugarea verbului *a fi* după model bănățean (*io mi-s*); formarea perfectului compus cu auxiliarele *o*, *or* la persoana a III-a singular și, respectiv, plural; fonetismele *să mirodăse*, *să țage* etc. întâlnite de noi numai la verbe; participiile de tipul *văst* (ex. *am văst yoiă la bivoli*) etc. Antroponimia, în special numele de familie, reflectă și ea amestecul unor straturi de populație din regiuni diferite: Craioveanu, Tîrnoveanu, Polverejan, Cioroianu, Bălan, Olărescu, Păcurariu etc.

²³ La păstrarea particularităților de grai originare au contribuit atât numărul mare al oltenilor stabiliți în Comloșul Mare, cât și presiunea atenuată a graiurilor bănățene, căci majoritatea satelor vecine (*Lenauheim*, *Grabaf*, *Gotlob*, *Teremia Mare*, *Comloșul Mic* etc.), locuite de coloniști veniți din diverse părți ale Europei, au constituit o piedică în calea infiltrațiilor lingvistice.

²⁴ După cum nu contrazic nici tradiția venirii unor locuitori ai Comloșului din Ardeal (cf. nota 20).

²⁵ E greu de precizat care a fost, în urmă cu aproximativ 200 de ani, aria acestor fenomene. Pentru aria palatalizării dentalelor *t*, *d*, *n* cf. ALRM I, h. 18, 75, 83; Valeriu Rusu, op. cit., p. 75—76, 80—84. E posibil ca păstrarea unor particularități fonetice să fi fost favorizată de stratul ardelean de populație care le avea de asemenea în grai.

UNELE PARALELE ÎNTRE LIMBA ROMÂNĂ ȘI DOUĂ DIALECTE ALPINE (SURSILVAN ȘI BADIOT)

de

JOHANNES KRAMER — (Köln)

În timp ce paralelele între limba română și limba italiană (inclusiv dialectele acesteia, mai ales cele din sud) au fost studiate adesea¹, concordanțele dintre limba română și dialectele alpine n-au fost examinate de loc. Relațiile dialectului friulan cu limba română au fost analizate doar de G. I. Ascoli într-o operă de tinerețe² și de V. A. Urechia, cercetări insuficiente pentru știința de astăzi.

În acest studiu vom expune câteva paralele mai izbitoare între limba română și dialectele sursilvan și badiot³.

1. Unele paralele între limba română și dialectul sursilvan

a) *Paralele fonetice*⁴. Există în dialectul sursilvan două forme ale lui *a*: un *a* accentuat cu intonație plină, care este la fel ca *a* accentuat în limba română sau în limba italiană. Pe de altă parte, avem și un *a*

¹ Vezi Carlo Tagliavini, *Paralele ipotetice și reale între limba română și dialectele italiene*, București, 1968.

² G. I. Ascoli, *Sull' idioma friulano e sulle sue affinità colla lingua valacca*, Udine, 1846 (vezi Tagliavini, op. cit., p. 20); V. A. Urechia, *Limba friulană comparată cu limba română*, în „Analele Academiei Române”, 1, 1868.

³ Despre așezarea geografică a teritoriului pe care se vorbește limbile, vezi Johannes Kramer, *Ist das Rätoromanische eine Sprache?*, RRL, XVI, 1971, nr. 3, p. 189—201; Maria Iliescu, *Limba retoromană*, în *Crestomație romanică*, III, 1, p. 977—1322; Heinrich Kuen, *Einheit und Mannigfaltigkeit des Rätoromanischen*, în *Romanistische Aufsätze*, Nürnberg, 1970, p. 355—375; Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1969, p. 377—387.

⁴ Nu există o lucrare asupra fonologiei dialectului sursilvan; pentru limba friulană; Giuseppe Franciscato, *Fonologia friulana*, în „Ce fastu?”, 28, 1952, p. 104—110; G. Franciscato, *Dialettologia friulana*, Udine, 1966; pentru graiurile friulanilor din România: Maria Iliescu, *Esquisse d'une phonologie friulane* 1, RRL, XIII, 1968, nr. 4, p. 277—285; 2, RRL, XIV, 1969, nr. 3, p. 273—288; idem, *Graiurile friulanilor din România*, SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 375—416; pentru dialectul badiot: Guntram Plangg, *Lautstand*, în *Antone Pizzinini, Parores ladines*, Innsbruck, 1966; pentru dialectul gardenez: Emma Urzi, *Analisi fonematica della parlata di Ortisel*, în QIGIB, 6, 1961, p. 69—87; pentru dialectul din Fasaa: Luigi Heilmann, *La parlata di Moena*, Bologna, 1955.

neaccentuat, care este aproximativ ca un *ă* românesc. El este puțin mai închis și se redă în transcriere fonetică prin [a] sau [ə] (noi preferăm [ə]⁵ deoarece și *ă* românesc se transcrie uneori prin [ə]). Se poate urmări aici cum a luat naștere fonemul *ă* în limba română: și în limba română comună *ă* a fost numai varianta neaccentuată a lui *a*, așa cum este astăzi în dialectul sursilvan, unde [ə] nu se poate găsi în poziție accentuată. Mai târziu, *ă* românesc s-a dezvoltat ca un sunet care poate fi și accentuat⁶, [a] și [ə] devenind două foneme distincte. Cu alte cuvinte, există în dialectul sursilvan (și, de altfel, în toate dialectele alpine și în limba catalană, ca și în dialectele italiene din sud) aceeași situație care a existat în primele secole ale limbii române: avem numai un fonem /a/, care se realizează ca [a] când este sub accent, și ca [ə] când e neaccentuat.

Dintre toate idiomurile romanice, numai limba română și dialectele romanșe din Elveția au un fonem [h]. În ambele cazuri acest fonem nu este moștenit din limba latină, căci cuvintele care au avut un *h* în limba latină l-au pierdut, de exemplu: lat. *homo*, rom. *om*, surs. *um*. Mai degrabă fonemul [h] e împrumutat din limbile vecine: limba română l-a luat din limba slavă veche, pe când dialectul sursilvan l-a primit din limba germană, mai precis din dialectul alemanic. Existența unui fonem [h] pune limba română și dialectele romanșe (împreună cu unele dialecte franceze din Lorena și Belgia) în opoziție cu toate celelalte limbi romanice.

c latinesc înainte de *e* și *i* a evoluat în [č] în dialectul sursilvan la fel ca în limbile română și italiană (și în alte dialecte alpine, inclusiv dialectul badiot). Fenomenul acesta e bine cunoscut și nu mai stăruim asupra lui⁷.

Numai în limbile sardă, română și romanșă, *ge*, *gi* și *j* latinești sînt astăzi sunete net distincte: lat. *gemere* devine rom. *geme* ([džeme]), surs. *schemer* ([žémər]), dar lat. *focus* devine rom. *joc* ([žok]), surs. *glug* ([džuk]). După cum se vede, rezultatele fonetice sînt inverse în limba română și în dialectul sursilvan, dar amîndouă limbile au comun tratamentul divers al sunetelor latinești [g'] și [j], pe cînd în alte limbi romanice aceste sunete au avut o evoluție identică*.

b) *Paralele morfologice*. Ca și în limba română, în dialectul sursilvan lipsește o formă sintetică a viitorului. Zicem în românește: *el va cînta* (forma scurtă a verbului *a vrea* + infinitivul) sau *el o să cînte* (forma populară invariabilă: *va* + subjonctivul) sau *el a să cînte* (verbul *a avea* + subjonctivul). În dialectul sursilvan avem numai o formă: *el vegn a cantar* (verbul *vegnir* < lat. *venire* + prepoziția *a* + infinitivul). Și

⁵ Vezi *Dicziunar Rumantsch Grischun* 1, Cuera, 1939, p. 15; G. Pult, *Le parler de Sent*, Lausanne, 1897, p. 15.

⁶ Alexandru Graur, *La romanité du roumain*, Bucarest, 1965, p. 11; *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 191.

⁷ Vezi C. Tagliavini, *Le origini...*, p. 367; P. Skok, *Zur Chronologie der Palatalisierung von c, g, qu, gu, vor e, i, y, i im Balkanlatein*, ZRPh, 46, 1926, p. 345—410.

[* N. Red. Aici autorul nu a avut în vedere situația din graiurile dacoromâne, unde forme ca *țeme*, *țug* prezintă o situație analogă cu cea din graiurile sursilvane].

alte limbi romanice au tendința de a forma un viitor analitic, de exemplu limba franceză, unde forma *il va chanter* e mult mai frecventă decât forma sintetică *il chantera*, cel puțin în limba vorbită. Totuși, alte limbi romanice au și posibilitatea de a forma viitorul în mod sintetic, pe cînd în română și în dialectul sursilvan această posibilitate lipsește total.

În limba română și în dialectul sursilvan avem mai multe alternanțe vocalice în conjugarea verbelor decât în alte limbi romanice. Găsim de exemplu în română: *eu mor, tu mori, el moare, noi murim, voi muriți, ei mor*, și în dialectul sursilvan: *jeu mierel, ti mieras, el miera, nus murin, vus mureis, els mieran*. Acest mod de alternanțe vocalice este foarte frecvent și cuprinde majoritatea verbelor obișnuite. Și alte limbi romanice, de exemplu limba franceză (și mai ales limba franceză veche), cunosc astfel de alternanțe, dar numai în română și în dialectele alpine ale Elveției le constatăm într-o măsură așa de mare.

Trăsătura cea mai izbitoare a limbii române față de alte limbi romanice este prezența unui gen neutru. Părerea comună a lingviștilor este că în nici o altă limbă romanică nu găsim un neutru⁸. Totuși, în dialectele romanșe ale Elveției există un fel de neutru (desigur, de mai puțină vitalitate decât neutru românesc)⁹. Iată cum se utilizează neutru sursilvan: *il lenn* înseamnă „lemnul“ (în sens de „bucată de lemn“); *ils lenns*, pluralul normal, indică un număr hotărît de bucăți de lemn; dar *la lenna*, pluralul colectiv (< lat. *illa ligna*), desemnează o cantitate nehotărîtă de lemn. Această formă a unui neutru colectiv este foarte frecventă; ea nu există numai la substantivele care au aparținut genului neutru în limba latină, ci și la cuvinte care în latină au fost masculine (de exemplu: *il det* < lat. *digitus*, plural colectiv *la detta*, plural hotărît *ils dets*) sau feminine (de exemplu: *il badugn* < lat. *betulnea*, plural colectiv *la badugna*, plural hotărît *ils badugns*), precum și la unele neologisme (de exemplu: *il schuldau* < it. *soldato*, plural colectiv *la schuldada*, plural hotărît *ils schuldat*). Constatăm, deci, în primul rînd, că nu numai în limba română, ci și în dialectele romanșe există un gen neutru. Dezvoltarea este, într-adevăr, diferită.

Dar paralele sînt încă mai întinse. În română, substantivele neutre au la singular formă masculină, iar la plural, formă feminină. La fel este și în dialectul sursilvan, cu deosebirea că aici forma singularului feminin caracterizează pluralul. Dialectul sursilvan este aici mai apropiat de limba latină, unde un plural neutru ca *ligna* este, formal, identic cu un singular feminin ca *femina*.

Dar există un subdialect sursilvan unde limba romanșă e foarte primejduită și influențată de limba germană, și anume graiul satului Bonaduz¹⁰. Acolo, pluralul colectiv de la *schanugl* (< lat. *genuculum*) nu este *schanuglia*, ci *schanuglias*. Se pare că poporul simte că *schanuglia*

⁸ Vezi de exemplu Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1964, p. 111.

⁹ Un studiu amănunțit despre neutru româș: Helmut Jochems, *Beiträge zu einer vergleichenden Wortbildungslehre des heutigen Bündnerromanischen*, Diss. Köln, 1959.

¹⁰ Pieder Cavigelli, *Sgurdin e digren dil romontsch el process da germanisziun*, ASRR, 81, 1968, p. 133—169, în special p. 148.

nu exprimă ideea pluralului, fiind formal identic cu un singular feminin, și de aceea adaugă desinența normală a pluralului femininelor, deci -s (comp. *la costa, las costas*). Aici avem o corespondență totală cu limba română: trebuie să presupunem și în limba română comună un plural în -ă, de exemplu *lemn*, plur. *lemnă*¹¹. Treptat, poporul a crezut că *lemnă*, avînd forma unui singular feminin, nu exprimă ideea de plural și a în-trebuințat forma pluralului feminin, deci *lemne*. Paralelismul cu subdialectul sursilvan din Bonaduz este convingător: singularul are forma singularului masculin, pluralul are forma pluralului feminin.

În sfîrșit, vrem să arătăm că limba română nu este unica limbă romanică modernă care posedă rămășițe ale declinării latine. Și în dialectul sursilvan există un rest, cu toate că puțin, al unei declinări: cînd un adjectiv masculin e folosit ca nume predicativ, el primește un -s final, de exemplu: *il mîr alb* „zidul alb“, dar *il mîr et alvs* „zidul este alb“. Acest fenomen pare să fie un rest al unei declinări cu două cazuri, pe care o găsim în limba franceză veche¹².

2. Unele paralele între limba română și dialectul badiot

Aici ne vom limita să arătăm anumite trăsături fonetice pe care dialectul badiot le are în comun cu limba română. Deoarece dialectul badiot nu are o ortografie oficială și pentru ca trăsăturile fonetice să fie mai clare, vom da formele badiote în transcriere fonetică. Dialectul badiot cunoaște, ca și limba română, așa-zisa „rotacizare“. De exemplu, bad. [pə̀rə̀rə] < it. *parola*, bad. [mòrə] < lat. *mola*, bad. [arə] < lat. *āla*, bad. [ɔrə] < lat. *volēre*¹³. Paralelismul cu fenomenul românesc (de exemplu *soare* < lat. *solem*, *cer* < lat. *caelum*) este evident.

Mai interesant este un fapt fonetic care are consecințe morfologice. Formațiunea pluralului este complicată în toate dialectele ladine dolomitice¹⁴: „în ce privește flexiunea nominală, retoromana centrală are o poziție intermediară între Romania de est și cea de vest, întrucît, pe lîngă pluralul în -s, s-a păstrat și pluralul în -i“. Acest așa-zis plural în -i ne interesează aici. El apare cînd singularul se termină în [k], [t], [ts], [n], [s], dar sunetul -i nu se aude, ci numai palatalizează consoana finală a cuvîntului, desinențele pluralului fiind astfel: [č], [ć], [č], [ñ], [š], de exemplu: [fük], pl. [füč] („foc“); [fat], pl. [fač] („fapt“); [lîngáts], pl. [lîngáč] („limbă“); [an], pl. [añ] („an“), [pə̀s], pl. [pə̀š] („greutate“). Aici paralelismul cu limba română este convingător: nici în limba română nu există un -i final sonor, ca de exemplu în limba italiană, ci numai consoana finală palatalizată: [nuk], pl. [nuč] [zgə̀mòtəs], pl. [zgə̀mòtəš]. După cum se vede, rezultatele sînt asemănătoare; palatalizarea în română este de

¹¹ Alexandru Rosetti, *op. cit.*, p. 112.

¹² Un studiu exhaustiv despre declinarea romanșă: Heinrich Schmid, *Zur Geschichte der rätoromanischen Deklination*, în „Vox Romanica“, 12, 1951, p. 21—81. Găsim în valea Albulei (dialectul surmiran) chiar un dativ: *il bap* („tata“) este nominativ și acuzativ, pe cînd *li bap* este dativ (vezi Schmid, p. 76—78).

¹³ J. Alton, *Die Ladinischen Idiome*, Innsbruck, 1879, 50.

¹⁴ Situația în limba friulană este asemănătoare; vezi M. Iliescu, *Gratuli...*, p. 407.

fapt mai puternică, dar în unele regiuni, de exemplu în Ardeal, avem aproape aceeași pronunțare ca în dialectul badiot.

Mai semnalăm și o altă paralelă, anume dispariția lui *-l* final în formarea pluralului: în badiotă singularul este [čəvál], pluralul [čəvá!]; paralelismul cu forma română *cal*, *cali* este evident.

Iunie 1971

EXPRESII ROMÂNEȘTI CU CONȚINUT ISTORIC

de

MARIA BOJAN

Expresiile, considerate ca unități sintactice stabile și concise „care exprimă, adesea figurat, o idee” (DM), au constituit în egală măsură obiectul preocupărilor de lingvistică și de stilistică. Faptul este explicabil, date fiind pe de o parte funcțiunea lor de comunicare, pe de altă parte conținutul lor afectiv. Nu există o lucrare de ansamblu consacrată studierii expresiilor limbii române, dar preocupările privind diferitele trăsături specifice ale lor au fost numeroase și permanente¹. Privite fie ca fapte de limbă, fie ca fapte de stil, expresiile au primit nume și accepțiuni diferite².

Pornind de la criteriul gramatical, Florica Dimitrescu a făcut distincție între locuțiuni și expresii, arătând că, „pe când expresiile reprezintă exclusiv fapte de lexic, locuțiunile sînt și fapte de gramatică³. Din punctul de vedere al *Dicționarului limbii române*, în categoria de expresii se includ toate unitățile frazeologice (propoziții și grupuri de cuvinte) a căror valoare semantică este alta decît a terme-

¹ Cităm cîteva lucrări în acest sens: Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra sema-
siologiei limbii române*, București, 1887, în special p. 138—156; Al. Philippide,
Istoria limbii române, volumul I, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894; B. Ma-
rian, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*, București, 1921; Gh. Ghibănescu, *Din
traista cu vorbe*, I și II, Iași, 1924; V. Bogrea, *Studii de semantică*, în „Dacoro-
mania”, III, 1923, p. 406—460; M. L. Wagner, *Über die Unterlagen der romanischen
Phraseologie*, în *Volkstum und Kultur der Romanen*, Hamburg, 1933; S. Pușcariu,
Limba română, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, în special p. 101—161; Iorgu
Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944; T. Vianu, *Cercetarea stilului.
Probleme de stil și artă literară*, în „Limba română”, IV, 1955, nr. 3, p. 40—74;
Al. Andriescu, *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice*, în „Studii și cercetări
științifice. Filologie” (Iași), VII, (1956), fasc. 1, p. 63—75; idem, *Observații asupra
întrebuințării expresiei idiomatice în proza artistică*, în „Analele Universității
Al. I. Cuza”, Secț. III (Științe sociale), 1957, nr. 1—2, p. 139—154; Fl. Dimitrescu,
Locuțiunile verbale în limba română, [București], 1958; E. Slave, *Frecvența cuvîn-
telor cu valoare figurată în expresiile limbii române*, în *Omagiu Rosetti*, București,
1965, p. 849—851; idem, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în „Limba
și literatură”, XI, 1966, p. 379—413; I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate
celebre*, București, 1968; V. Breban, Gh. Bulgăr, D. Grecu, I. Neiescu, Gr. Rusu,
A. Stan, *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, București, 1969.

² Vezi Fl. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 23—29.

³ Fl. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 67—68.

nilor componenți⁴. Acest punct de vedere fusese expus încă de Al. Philippide, care scria: „Din cauza alunecării violente a înțelesului, ... asemenea propoziții au cu totul altă însemnare decât aceea pe care ar da-o analiza cuvintelor componente”⁵. Iorgu Iordan consideră expresii „toate grupurile de cuvinte care contribuie la colorarea vorbirii curente, indiferent de elementul caracteristic și de originea fiecăruia”⁶.

Propunându-ne să urmărim sub aspect semantic și lexical, și nu gramatical, existența în limbă a unor expresii românești, am considerat ca expresie unitatea semantică stabilă cu caracter expresiv și figurat.

Din bogăția de expresii ale limbii române, ilustrată elocvent de recentul *Dicționar de expresii și locuțiuni românești* (DE)⁷, am selectat pe acelea care reflectă realități istorice, datini ale poporului sau obiceiuri, azi dispărute.

Datorită temei cu caracter relativ restrâns pe care ne-am propus-o, în cele ce urmează vom prezenta expresiile nu în ordinea alfabetică a cuvintelor esențiale, cum s-a procedat de obicei⁸, ci după criteriul faptelor reale care le-au stat la bază. Este știut că numeroase expresii au ca punct de plecare fapte adevărate, lucru care poate fi verificat în special în expresiile cu conținut istoric.

Dintre expresiile care evocă fapte din trecut vom distinge o categorie care se referă la fapte reale singulare (adesea localizate sau păstrind numele unor persoane) și care permit și o datare aproximativă a momentului apariției. Acestea au devenit bunuri comune ale întregii limbi prin preluarea și răspîndirea lor de către vorbitori, ca și prin utilizarea lor frecventă. Unele dintre acestea evocă numele unor domnitori români sau al unor boieri, altele conțin nume topice existente și în prezent. Iată câteva de acest fel:

Vodă da și Hîncu ba „șeful hotărăște iar subalternul se împotri-veste”⁹ a apărut, la început cu sens propriu, în anul 1671, cînd boierul Hîncu Mihalcea împreună cu serdarul Durac s-au ridicat împotriva lui Duca-Vodă¹⁰.

A da ceva cu ocaua lui Cuza „a da ceva cu multă dărnicie” a intrat în limbă în urma măsurii luate, printre multe altele, de către domnitorul Cuza, de a corecta măsurarea „cu ocaua mică” (devenită obicei) prin cea cu „ocaua dreaptă”. Expresia este o replică pe plan lingvistic la *o umbla cu ocaua mică* „a înșela” sau, pe plan semantic, este antonima acesteia.

Tot în împrejurări cunoscute a apărut și expresia *din gardul Războaiiei* răspîdită în Moldova și avînd în prezent sensul „de unde nu-i”, la fel cu al expresiei cunoscute în Muntenia *din gardul Mintulesei*. Iorgu Iordan le consideră formații paralele, deși, avînd în vedere faptul că expresia este atestată și în varianta din *gardul Oancei* (la Creangă), am

⁴ Academia Republicii Populare Române, *Dicționarul limbii române* (DLR), *Serie nouă*, tomul VI, București, 1965, p. VII.

⁵ Al. Philippide, *op. cit.*, p. 105.

⁶ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 295—334. Autorul le numește *izolări*, prelundu denumirea dată de Al. Philippide (*Principii...*, p. 88).

⁷ În lucrare vom utiliza sigla: DE.

⁸ Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 295—334; I. Berg, *op. cit.*; DE.

⁹ Pentru explicarea sensurilor actuale, ne-am servit, în general, de DE.

¹⁰ Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 292.

putea crede că este vorba de o adaptare locală a uneia și aceleiași expresii¹¹, probabil *din gardul Răzoaiei*, date fiind răspîndirea și vechimea acesteia (cca 1764, după Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 131).

Expresia *a îndruga la moși pe groși* cu sensul „a îndruga verzi și uscate, a trîncăni, a pălăvrăgi” păstrează în sine numele Moșilor, cunoscutul tîrg bucureștean, unde, ca-n orice tîrg, se spuneau multe lucruri neadevărate sau exagerate¹².

A fura ca-n Codrul Vlăsiei „a fura nestîngerit și fără grijă din bunurile ce i-au fost încredințate” este o expresie izvorită din practica hoților de drumul mare de a jefui în păduri, unde se puteau ascunde cu ușurință. Localizarea *Vlăsiei* reprezintă aici elementul de întărire, de intensificare a ideii din expresie, știut fiind că pădurea care împrejmua odinioară Bucureștiul era un loc renumit prin jafurile tîlhărești.

Nimeresc orbii Suceava, expresie utilizată spre încurajarea celor ce sovăie să facă un lucru de teamă că nu vor reuși, este pusă pe seama credinței că moaștele Sf. Ioan cel Nou, aflate la biserica „Sf. Ioan” din Suceava, au darul de a vindeca orbii. Pe vremuri, mulți orbi veneau singuri pe jos, de la mari distanțe, întrebînd din om în om, pentru a ajunge la locul tămăduirii¹³. Este posibil ca expresia sinonimă *a nimerit orbul Brăila* (în care *Brăila* a fost explicat ca format prin etimologie populară din germ. *Brille*, ca și *Bacău* din expresia *a-și găsi Bacăul*, pe care Al. Philippide, *op. cit.* p. 106, l-a pus în legătură cu magh. *bakó*) să fi avut ca model *a nimerit orbul Suceava*.

O categorie de expresii numeric restrînsă o formează cele care evocă obiceiuri sau datini din trecut.

Astfel, *a da sfară în țară*¹⁴ amintește de obiceiul vechi de a se anunța apropierea unei primejdii (invazii etc.) prin aprinderea de focuri pe culmi, la locuri vizibile de la mari distanțe, obicei existent și azi la arabi¹⁵.

Aprinderea de rogojini (sau paie) deasupra capului de către cel ce voia să se plîngă domnitorului, făcută cu scopul de a atrage atenția asupra sa, și arborarea jalbei în vârful unui proțap erau un obicei practicat în trecut în țările române. Ecourile acestui obicei sînt prezente în limbă prin expresiile *a-și aprinde paie-n cap*¹⁶ „a-și face singur rău” (prin manifestarea nemulțumirii în felul descris, mulți își atrăgeau mînia celor puternici) și *cu jalba-n proțap*, „cu reclamații ostentative și zgomotoase”.

¹¹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 293, explică pe *din gardul Mîntulesei* astfel: „Văduva boierului Manta avea, în mahalaua bucureșteană numită Mîntuleasa, o livadă, din gardul căreia trecătorii rupeau nuiele, ca să se apere de cîini. În momentul cînd n-a mai rămas nici o nuia, *din gardul Mîntulesei* a devenit sinonim cu *nimic, de unde nu-i*”. Tot același lucru s-a petrecut și cu *gardul Răzoaiei* (v. Gh. Ghibănescu, *op. cit.* I, p. 129–133).

¹² Grosii (< pol. *grosz*, germ. *Groschen*) erau bani polonezi în uz la acea dată. Al. Andriescu, *Valoarea...*, p. 65, clasează expresia printre cele al căror cuvînt esențial (*Moși*) nu mai este înțeles de vorbitori.

¹³ Explicația, după I. Berg, *op. cit.*, p. 285.

¹⁴ Vezi N. Mihaescu, *Limba noastră*, [București], 1963, p. 99.

¹⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 99, nota 1. Deoarece nu se menționează nicăieri ca la aceste focuri să fi fost folosite și grăsimi, fapt care ar explica utilizarea cuvîntului *sfară* în expresie (*sfară* = miros greu — și fum — rezultat din arderea grăsimilor), credm că acesta a fost preferat lui *fum* sau *foc*, în virtutea cunoscutelor tendințe de rimare.

¹⁶ *DA*, s. v. *aprinde*.

Din obiceiul de a plăti preotului un ort pentru slujba religioasă de la înmormîntare, provine expresia *a(-și) da ortul popli* „a muri“, în care *ort* (< pol. *ort*, germ. *Ort*) și-a pierdut cu totul sensul inițial de „monedă în valoare de zece parale“¹⁷.

Dintr-un obicei asemănător, acela de a da preotului, peste plata obișnuită, și un fuior de cîneapă, ne-au rămas expresii ca: *pe deasupra, ca futorul popli* „mai mult decît se cuvine“ și „a da peste noi necazuri“, *ca futorul popil*, utilizată în situația cînd trebuie să achiți o obligație de care nu poți scăpa, sau *a umbla ca futorul popii* „a umbla de colo, colo. fără astîmpăr“.

Tot la înmormîntare există obiceiul de a da tuturor celor de față cîte un colac și o luminare. După cîteva zile (sau săptămîni) pe alocuri se face o nouă pomană, cînd se dau niște colaci mai mici, în formă de pasăre (sau de cuib de pasăre), numiți și *pupeze* sau *pupegioare*. De aici, expresia: *pupăză peste colac*¹⁸, folosită azi pentru a arăta că peste un necaz sau o nenorocire a mai venit și alta. Din cauza utilizării ei frecvente, expresia s-a îndepărtat de sensul inițial, încît azi poate fi auzită în forma: *colac peste pupăză*.

Numeroase expresii ale limbii române oglindesc aspecte ale vieții materiale din trecut, ale organizării economico-administrative sau ale relațiilor sociale. Le vom prezenta și pe acestea pornind de la faptele reale care le-au stat la bază.

Răbojul (bucată de lemn pe care în trecut se însemnau, prin creștături, socoteli, zile de muncă, bani datorăți etc.), dispărut de mult din practica numărătorii, își păstrează numele în limbă datorită unor expresii ca: *a i se uita culva răbojului* „a-i uita numărul anilor“; *a creșta sau a însemna pe răboj* „a ține evidență, a-și nota ceva“; *a lua (sau a da) pe răboj* „a lua sau a da pe datorie, pe credit“; *a șterge pe cineva din răboj* „a scoate din evidență“; *a scoate pe cineva din răboj* „a scoate din sărite, a crede după răboj „a crede totul, fără rezerve“.

În aceeași categorie se încadrează și expresia *a sosi la Țanc* „a sosi la timp, la momentul potrivit“, al cărui cuvînt esențial, *Țanc*, nu este altceva decît numele unui „bețisor cu mai multe creștături, utilizat în trecut mai ales pentru măsurarea laptelui la stîină“ (cf. DM).

Din terminologia unităților de măsură (de capacitate, greutate sau lungime) ori din cea a valorilor bănești, numeroase cuvinte (*oca, poștă, zlot, lăscate* etc.) s-au păstrat în limba actuală datorită integrării lor în expresii¹⁹. Iată cîteva exemple de acest fel: *mai mare daraua decît ocaua* sau *nu face daraua cît ocaua* se spune cînd rezultatul unui lucru nu este pe măsura efortului; *a prinde pe cineva cu ocaua mică* „a prinde cu minciuni“ (v. și mai sus, *a da ceva cu ocaua lui Cuza*).

Din vechiul sistem de fabricare a monedelor (uneori false)²⁰, acoperite cu un strat subțire de metal prețios care, rozîndu-se cu timpul, lăsa să

¹⁷ Totuși, urma acestui sens mai persistă în expresia *tot dot bani* (sau *lei*) și *un ort* „lucru la fel de (ne)însemnat, totuna“.

¹⁸ Vezi S. Fl. Marian, *Ornitologia poporand română*, tom. II, 1883, p. 178

¹⁹ Caracterul conservator al expresiilor este specific și pentru alte limbi. Vezi pentru comparație: Ion Murăreț, *Cuvinte franțuzești păstrate numai în expresii*, în „Analele Universității București“, seria Științe sociale, filologie, vol. 25, 1962, p. 431.

²⁰ Vezi A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I, București, 1895, p. 112.

se vadă arama din care erau făcute, ni s-a păstrat expresia cunoscută *a-și da arama pe față*, sau *a-și arăta arama* „a-și da pe față (mai ales fără voie) fondul ascuns al firii sale“.

Diferite monede, azi leșite din uz, își perpetuează numele în expresii, cu implicația afectivă impusă de valoarea lor mică de odinioară: *a nu plăti nici (cit) un zlot în ochii cuiva* și *a nu face nici două parale* „a nu fi bun de nimic“; *a nu avea nici o lăscate* „a nu avea nici un ban“.

În expresia curentă *se vede (se cunoaște) cale de-o poștă*, cuvântul esențial — *poștă* — vizează sensul dispărut astăzi din limba vie „distanță (considerată și utilizată ca unitate de măsură n. n.) între două stații de schimb al cailor, avînd aproximativ 20 de km“ (DM).

Instituția poștei din trecut și modul ei de funcționare a servit ca punct de plecare și pentru alte expresii. Astfel *a fi* (sau *a ajunge*) *cal de poștă* (sau *de olac*), (despre oameni) „a fi trimis în toate părțile, a fi hărțuit, muncit peste măsură“ amintește de vremea diligențelor care străbăteau drumuri lungi și anevoioase pentru a face serviciul regulat de poștă și de transport de călători. Expresia a fost utilizată mai târziu, prin adaptare la o realitate nouă, și în forma: *a fi cal de tramvai*.

Singurele expresii avînd rădăcinile în practica învățămîntului din trecut²¹, cunoscute de noi, sînt cele care au păstrat cuvintele *buche* și *azbuche*. Acesta din urmă era termenul utilizat la noi pentru „alfabet“ pînă la introducerea literelor latine (cf. DA s. v.). Astfel, expresia *a fi la azbuche* a dobîndit sensul generalizat de „a fi la început“, identic cu cel din expresia *a fi (tot) la buchii* și apropiat celui din *a nu ști buche* „a nu ști nimic“.

Faptul că pentru un mare număr de vorbitori al limbii române, în special pentru cei neștiutori de carte, buchile conțineau semnificații de nepătruns, îl dovedește sensul de azi al expresiei *a fi cu buche*: „a fi cu tîlc, a avea un dedesubt, o semnificație“. Expresia *a-i citi* (sau *a-i spune*) *cuiva buchile* „a spune cuiva verde în față (repede, fără șovăire)“ trebuie asociată cu necesitatea învățării pe de rost a buchilor, pentru ca lectura textelor să poată fi făcută cu ușurință.

Multe dintre expresiile cu substrat istoric relevă aspecte caracteristice ale relațiilor sociale din trecut, păstrîndu-se în limbă cu valoarea unor veritabile documente. Denumirea de *vodă* sau *vlădică*, dată domnitorului țării²², a rămas în expresii mai ales ca termen de comparație prîvind anumite însușiri: neînsător — *a se plimba ca vodă prin lobodă* „a umbla în toate părțile fără opreliște (sau fără rost)“; mîndru — *a lăsa pe vodă departe* „a fi mîndru, țănoș“; puternic — *a nu-i păsa nici de vodă* „a nu se teme, a nu-i păsa de nimeni“; conducător — *a minca din pîta lui vodă* „a fi funcționar public, de stat“; marcînd opoziția cu poporul — *de la vlădică pînă la opincă* „toți, din toate clasele sociale“.

Numele uneia dintre cele mai grele obligații pentru popor, birul, este prezent în expresiile *a da bir cu fugiții* „a fugi de o obligație, de o

²¹ Acestea, deși provin din domeniul cărturăresc, nu sînt livrest. În cercetarea de față nu ne-am ocupat de construcții livrest. Pentru aceasta vezi: Al. Andriescu, *Funcția stilistică a izolarilor livrești în limba vorbită*, în *Omagiu Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 29—33.

²² Dicționarele limbii române menționează la acest cuvînt și sensul vechi de „domn, domnitor, principe“.

răspundere sau de o pedeapsă" și *a-l ajunge pe cineva birul sau dașdla* „a i se cuveni, a i se cădea, a-i reveni”²³.

Claca, văzută tot ca o obligație către stăpîn, făcută fără tragere de inimă, a generat expresii ca: *lucru de clacă* „lucru făcut de mintuală”; *a-și bate gura de clacă* „a vorbi degeaba, fără rost”; *a ajunge de clacă* „a ajunge de batjocură, de ocară, de ris”.

Situația iobagilor sau vecinilor care erau „legați” de pămîntul pe care lucrau, fără posibilitatea de a se muta pe altă moșie, este oglindită în expresia *sărac lipit pămîntului*²⁴.

În legătură cu măsurile de pedeapsă și de constrîngere practicate în trecut, limba a păstrat de asemenea expresii ca: *a tăia și spînzura* „a abuza de autoritatea ce o deține”; *a trage cuiva butucul* „a înșela, a trage pe sfoară”²⁵.

Crestarea sau tăierea nasului celor vinovați de anumite delictе, pedeapsă legiferată²⁶ la noi și destul de frecventă, a prilejuit crearea multor expresii în limbă, dintre care unele amintesc practica propriu-zisă de tăiere a nasului: *a-i tăia* (sau *a-i rupe*, *a-i scurta*) *cuiva nasul*²⁷ „a umili, a rușina pe cineva, a pune capăt obrăzniciei cuiva”; *a-i cădea cuiva nasul* „a-și pierde mîndria aroganța”; *nu-i ia din nas* „nu i se va întîmpla nimic”. Altele reprezintă derivații semantice de la sensul primar, reliefînd fie *ca uza* care atrage pedeapsa (îndrăzneala, nerușinarea): *a-(șt) ridica nasul (sus)* „a deveni obraznic”, *a-i da cuiva nas* „a-i permite cuiva să se obrăznicească”, fie *urmarea aplicării ei* (pierderea rangului): *a nu fi de nasul cuiva* „a nu fi de condiția, de rangul cuiva”. Prin generalizare, nasul a devenit simbol al mîndriei, al aroganței, pe de o parte, și al bunului simț, al pudoarei, pe de altă parte (situație existentă și în alte limbi).

Luarea tinerilor în armată cu arcanul era practică pînă relativ recent (sec. al XIX-lea). Expresia *a prinde pe cineva cu arcanul* „a lua pe cineva cu forța” poate să aibă însă rădăcini mult mai adînci, în vremea cînd arcalele (aduse la noi de tătari) erau utilizate ca arme de vînătoare sau de război (cf. DA, s. v.).

Din relațiile cu alte popoare (de obicei invadatoare) cu care românii au venit în contact, provin o serie de expresii ca: (*doar*) *nu vîn* (sau *nu dau*) *tătarii*; *parcă-l alungă tătarii*; *șara pierе de tătari și el bea cu lăutari*; *a lăsa totul tabără* „a lăsa totul în dezordine” sau (cu implicația afectivă corespunzătoare): *a fi turc* (sau *ca turcul*) „a fi foarte încăpățînat”; *cum e turcul, și pistolul* „cum e omul, așa sînt și faptele sale” (cu înțeles peiorativ). Din aceeași categorie fac parte și expresiile: *a umbla sau a bate ceamburul*²⁸ „a umbla fără rost, a pierde vremea cu plimbări” (*ceambur* = detașament de trupe, în special hoarde tătărești, trimise în

²³ I. Coteanu, în CV, 1951, nr. 3—4, p. 36.

²⁴ Vezi DA, s. v. *lipi*.

²⁵ Condamnatul la spînzurătoare, spre a fi legat cu funia de gît, trebuia să se urce pe un butuc, care apoi îi era tras de sub picioare de către călău.

²⁶ Vezi *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, București, 1912, p. 34.

²⁷ Vezi L. Șăineanu, op. cit., p. 139.

²⁸ Iorgu Iordan, op. cit., p. 303.

țară străină pentru pradă, cf. DA, s. v.) și *a umbla în podghiazuri*²⁹ cu același sens (*podghiazuri* — mici cete înarmate care jefuiau).

*

Expresiile de evocare istorică pe care le-am prezentat, desigur fără certitudinea de a le fi epuizat, înfățișează în imagini sugestive o diversitate de aspecte din viața poporului.

Din punct de vedere lingvistic, ele au ca notă specifică faptul că mențin în limbă numeroase elemente ale vorbirii din trecut. Astfel, lexicul expresiilor cu conținut istoric se deosebește de cel al limbii vorbite în special prin caracterul arhaic. O mare parte dintre cuvintele cuprinse în astfel de formule nu mai au astăzi o bază reală existentă. Așa sînt: *arcan*, *azbuche*, *bir*, *buche*, *ceambur*, *dara*, *gros*, *jalbă*, *lăascaie*, *olac*, *ort*, *para*, *podghiaz*, *răboj*, *țanc*, *vodă*, *zlot*. Altele, cum sînt *clacă*, *poștă* și *vlădică*, deși sînt folosite și azi, nu mai au sensul primar. Expresiile păstrează și nume de persoană vechi (*Cuza*, *Hîncu*, *Mintuleasa*, *Oancea*, *Răzoaia*) sau nume topice (*Moși*, *Suceava*, *Codrul Vlăsiei*).

Păstrarea și consolidarea expresiilor cu caracter istoric se datorește în mare măsură preluării și utilizării lor de către cei mai reprezentativi scriitori ai literaturii române³⁰. Unii dintre ei au evocat chiar realitățile care s-au fixat mai tîrziu în expresii. I. Neculce descrie conflictul dintre Duca-Vodă și boierul Hîncu³¹. N. Filimon evocă momentul înfățișării țăranilor la domnie³² cu rogojini aprinse în cap și cu jalba în proțap. Metoda prinderii cu arcanul la oaste ne este bine cunoscută din *Amintirile* lui I. Creangă. Pe de altă parte, scriitorii clasici români au dat o largă întrebuințare expresiilor existente deja în limbă, pe care le-au folosit datorită valorii stilistice-expressive deosebite descoperite în ele. Spicuim doar cîteva citate care conțin unele dintre expresiile de care ne-am ocupat aici. La Creangă citim: „Să nu fii rău de gură, c-apoi mi-i să nu mă scoți din sărite și să mă faci — cîteodată — *să-mi ies din răbuș afară*“; „*Nimeresc orbii Suceava* și eu nu era să vă nimeresc?“; „Ne spuneți dinioarea că de acum toți au să ieie parte la sarcini, *de la vlădică pînă la opincă*“; la Eminescu: „*Prea v-ați arătat arama*, sfîșiind această țară“; „De pe galbenele file el adună mii de coji, / A lor nume trecătoare le *însamnă pe răboj*“. Și alții scriitori mari utilizează expresiile (Sadoveanu: *a da sfară-n țară* etc., Rebreanu: *vorbe de clacă*, *a-și aprinde paie-n cap* etc.), contribuind la punerea lor în valoare și sporind răspîndirea lor în limbă.

Născute din fapte uneori particulare sau pornind de la obiceiuri și datini existente cîndva, de la adevăruri istorice general recunoscute și confirmate de documente, expresiile cu substrat istoric sînt o dovadă în plus a reflectării permanente a realității în limbă, precum și a persistenței faptului de limbă după dispariția realității denumite.

²⁹ Al. Andriescu, *Valoarea* ..., p. 69.

³⁰ Vezi în acest sens Al. Andriescu, *Observații* ...

³¹ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, [București], 1959, p. 40—41.

³² N. Filimon, *Opere*, I, [București], [1957], p. 290.

Cuprinzînd expresiile de evocare istorică într-o privire generală și considerîndu-le ca niște sintagme tipice ale vorbirii care înfățișează în culori încă proaspete adevăruri de odinioară din istoria poporului, se desprinde o concluzie firească privind originea lor, aceea că toate aceste expresii sînt creații populare românești. Chiar dacă unele dintre ele sînt comune cu ale altor limbi, aceasta nu probează faptul că ar fi împrumutate. Ele pot fi formații paralele, izvorîte din realități asemănătoare existente în locuri diferite³³.

Mai 1971

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

³³ Este cazul expresiei *a-și da arama pe față* identică cu *scoprire a rama* din dialectul napolitan (vezi Fl. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 167).

CĂPȘUNĂ < căpușă + suf. —une

de

DOINA GRECU

1. Explicația *căpșună* < *căpușă* + suf. -une a fost dată de către S. Pușcariu în DR, II, 1922, p. 593—594 (v. și *Dicționarul Academiei*, a. v. *căpșună*). *Dicționarul limbii române moderne* (DM) nu acceptă etimologia lui S. Pușcariu și propune: *cap* + suf. -uș -ună. Dintre dicționarele anterioare, CADE și ȘAINEANU, D. U. nu dau nici o explicație etimologică. TDRG presupune un lat. *capsa* «Kasten», sinugr SCRIBAN indicînd un „augmentativ din *căpușă* ori din lat. *capitum* «glugă care acoperea și pieptul»“.

2. Argumentația lui S. Pușcariu se bazează, în esență, pe bivalența semantică a lui *căpușă* la aromâni („animal parazit din clasa arahnidelor, care se înfige în pielea animalelor și se hrănește sugîndu-le sîngele“ și „căpușă“) și pe forma *căpușună* atestată în *Chestionarul Hasdeu*, III, 242 (Jorăști — Covurlui) și XII, 322 (Dolhasca — Suceava).

3. Materialul ALR I oferă noi dovezi în acest sens, prin răspunsurile înregistrate la întrebările 864: *Fragă* și 865: *Căpșună*.

a. *Căpușă* «căpșună» este atestat nu numai la aromâni (punctele 05, 07, 09), ci și în Moldova (punctul 618). Cît privește existența cuvîntului la aromâni, menționăm că Tache Papahagi (*Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963) tratează cele două sensuri amintite mai sus ca două articole separate, fără să indice vreo etimologie.

b. Varianta *căpușună*, pl. *căpușuni* (amintită, dintre dicționare, doar de SCRIBAN) a fost înregistrată în punctele 412, 558 (Moldova).

În sprijinul explicării sincopării lui *u* (*căpușună* > *căpșună*) notăm formele: pl. *căpșuni* în 898 (sudul Munteniei) și sg. *copșune* în punctul 5 (sudul Banatului).

c. Forme ca sg. *căpușună*, pl. *căpușini*, înregistrate în punctul 418 (Moldova), atestă fenomenul disimilării: *u* — *u* > *u* — *i*. În acest context, variantele: sg. *copșină*, pl. *copșini* în 164 (sud-estul Transilvaniei) și sg. *căpsină*, pl. *căpsine* în 590 (Moldova) pot fi o dovadă pentru o mai mare extensiune, în trecut, a ariei *căpușină*.

4. *Marea enciclopedie agricolă* (1937, vol. I) notează că: „Fragii sînt de origine europeană [...], iar căpșunile sînt, în majoritatea lor, de origine americană și provin din încrucișarea speciilor *Fragaria virginiana*, *Fr. chiliensis*, *Fr. ananas* etc.” (p. 637).

S-ar părea deci că termenul de *căpșună* trebuie să fie recent în limba română, el denumind o plantă adusă în Europa probabil o dată cu porumbul (sec. XVII). Există însă o arie întinsă, în sudul și estul țării, care acoperă în parte Banatul, Muntenia, Dobrogea și Moldova (punctele 35, 45, 118, 610, 679, 684, 690, 695, 704, 708, 710, 720, 725, 727, 746, 750, 760, 856, 900, 922, 960, 984), în care *căpșună* înseamnă «fragă» (fructul plantei de cîmp sau de pădure), iar în 540, 695, 748, 790, 896 *căpșună* înseamnă atît fructul plantei sălbatice, cît și cel al plantei cultivate. Dintre dicționare, singur TDRG înregistrează pentru *căpșună* sensul de «fragă» — și numai pe acesta! — bazat pe un citat din Slavici: „se duseră ca să culeagă căpșune în marginea codrilor”. În ANON. CAR. ambii termeni, *căpșună* și *fragă*, sînt glosați prin „*fragum*”, ceea ce însă nu înseamnă neapărat că e vorba de sinonimie.

Este foarte probabil că la început termenii *căpșună* și *fragă* au fost sinonimi, denumind fructul plantei sălbatice (și, rar, planta). La apariția plantei cultivate, *căpșună* a rămas, pe o arie întinsă, să denumească doar fructul acesteia, continuînd însă, așa cum am arătat, să fie sinonim și să coexiste cu *fragă* pe o arie destul de mare. Posibilitatea acestui transfer semantic poate fi dovedită — dacă mai este nevoie — prin aceea că și *fragă* are și sensul de „fructul plantei cultivate”, fapt atestat atît în răspunsurile la cele două chestiuni din ALR I, cît și în dicționare. Pe baza răspunsurilor la aceleași două întrebări din chestionarul ALR I mai menționăm că într-o arie din nordul Transilvaniei și *pomiță* (urmată de obicei de determinante ca *de pădure*, *de grădină*) înseamnă atît *fragă*, cît și *căpșună*. În punctul 750, informatorul menționează că *fragă* și *căpșună* sînt sinonime, dar cel de-al doilea cuvînt este folosit de către bătrîni. Ca o curiozitate amintim că în punctul 45 avem chiar o inversiune semantică: *fragă* < *căpșună* > și *căpșună* < *fragă* >, probabil o confuzie.

În această situație, afirmația lui SCRIBAN după care „*căpșună* însemna la început «căpățînă», prin aluzie la mărimea căpșunelor față de fragi”, apare ca neîntemeiată.

Două din citatele date în DA s. v. *căpșună* (desigur în sensul de „planta sau fructul plantei cultivate”) par să ateste, și ele, sensul de «fragă»:

„Unde mergi, bade,-n cocie?

— La cosit, soro Mărie,

Să cosesc frunza căpșunii,

Să iubesc mîndruța lumii” (Hodoș, P. P., 47)

și:

„Ș-apucă la lunca mare

Și pâștea frunză de căpșună” (ȘEZ., III, 243).

Prima poezie este din Banat, a doua din Moldova.

5. În linii mari, ariile în care *căpșună* înseamnă «fragă» și cele în care au fost înregistrate formele *căpușă*, *căpușună*, *căpușină* coincid.

6. Formele în *-e*: *căpșune*, *copșune* etc. sînt atestate de ALR I 864, 865 în următoarele puncte: 5, 61, 129, 158, 180, 186, 200, 223, 229, 305, 370, 381, 850.

7. Considerăm că etimologia propusă de S. Pușcariu este justă și că dicționarele trebuie să înregistreze sub titlul CĂPȘUNĂ și sensul de „fragă”.

8. Pentru forme de tipul *copșună* trebuie presupusă, credem, o apropiere de *a coace*.

Mai 1971

Institutul de Lingvistică și istorie Literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

NUMELE PEȘTELUI ALBURNUS ALBURNUS [„OBLEȚ”] ÎN TERMINOLOGIA POPULARĂ

de

VIOREL PĂLTINEANU

1. *Alburnus alburnus* este unul dintre cei mai mici pești din țara noastră, cunoscut mai ales sub denumirea populară de *obleț*, pe lângă care se mai întâlnesc alte vreo 30 de nume cu o arie de răspândire redusă: *albet* (pe Cerna, j. Caraș-Severin), *albeț* (pe Crișu Negru, j. Bihor), *albișor* (j. Caraș-Severin, Teleorman, Ilfov), *albușel* și *albușel* (pe Bistrița, j. Neamț), *behlită* (j. Suceava, Iași, Vaslui), *beldiță* (j. Neamț), *belniță* (j. Timiș), *boblete* (j. Ilfov), *chisoaie* (j. Brașov, lângă Făgăraș, j. Bihor), *lătiță de Olt* (j. Brașov), *loitrar* (j. Bihor), *obleț de Dunăre* (în Dobrogea), *oclete* (j. Teleorman), *oclei* (j. Olt), *săbiță* (j. Dimbovița, Ilfov), *soreană* (j. Tecuci, pe Siret), *sorească* și *sorească* (j. Brașov, pe Buzău), *soreancă* (j. Galați, pe Siret și pe Birlad), *soreat* și *soreată* (j. Teleorman), *sureată* (j. Olt), *soreț* (j. Gorj), *șuică* și *șuic* (j. Iași, pe Siret, nume larg cunoscut), *țiclan* (j. Mehedinți), *țugă* (j. Suceava, la Rădăuți), *țiscov*, *țiscov de sac*, *țiscov mic* (j. Mehedinți), în fine, *uclet* (j. Dolj și în Dobrogea)¹.

2. În nomenclatura științifică, pentru *Alburnus alburnus*, se mai folosesc ca sinonime: *Alburnus lucidus*, *Phoxinus secundus*, *Cyprinus alburnus*, *Leuciscus alburnus*, *Aspius ochondon*, *Aspius alburnus* și *Alburnus brevipes*².

3. Toate aceste numiri se referă la un peștișor ale cărui dimensiuni variază foarte mult: unii sînt „lungăreți și înguști”, iar alții, „mai scurți și cu capul mai înalt”. „Colorația este variabilă: partea dorsală bate în verde cu albastru, iar laturile sînt albe cu un luciu metalic, întocmai ca argintul”³. Lungimea sa variază între 9 și 15 cm, iar greutatea, între 4 și 20 de grame. Solzii cad la cea mai mică atingere. Este un pește de apă dulce, trăiește în riuri, lacuri, bălți și în Dunăre. Înnoată mereu

¹ Nu au fost amintite aici cîteva nume, considerate ca nesigure (cf. *stoicesc*, *stoiceș*) de către M. Băcescu, în *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român. Studiu etnozologic, zoogeografic și bioeconomic*, București, 1947, lucrare de bază pentru stadiul numelor populare de pești.

² Gr. Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, 1909, p. 158—159.

³ Gr. Antipa, *Fauna...*, p. 159.

la suprafața apei, în cîrduri, fiind „mișcarea în persoană”⁴. În fine, e răspîndit în mai toate apele Europei⁵.

4. Am făcut această sumară radiografie a speciei, căci e bine cunoscut faptul că, în denominarea animală, un rol important (uneori, exclusiv) joacă tocmai cunoașterea amănunțită a caracteristicilor speciei respective, făcînd actuală, mai mult decît oriunde, metoda „cuvinte și lucruri”. Este foarte vizibil că această metodă stă la baza unor procedee ale semanticii moderne⁶.

Caracteristicile speciei în discuție pot fi grupate în funcție de 1. aspectul fizic și 2. comportament. În cazul de față, 1. (aspectul fizic) se compune din:

- a) culoare,
- b) dimensiune,
- c) forma corpului;

iar 2. (comportament), din:

- a) sărituri din apă,
- b) viteză,
- c) înot în cîrd, la suprafața apei.

Pornind de la cele două grupe de caracteristici ale lui *Alburnus alburnus*, vom încerca să ne explicăm numele populare ale acestuia. Cînd în limba română e vorba de un împrumut, drumul de la caracteristici la nume (deci, drumul motivării lingvistice) este parcurs, evident, în limba de la care s-a împrumutat numele respectiv.

4. 1. a. *Culoare*. Una din cele mai însemnate caracteristici ale peștelui în discuție este aceea că e pe laturi alb-argintiu, ceea ce a făcut ca numeroase nume pentru acesta să aibă în conținut un sem care se referă la ideea de alb. Culoarea albă și micimea acestuia fac ca specia să fie confundată deseori cu puii altor pești, cărora li se dă în mod frecvent numele de *albișoară*.

Încă din latină, acest pește se denomina cu un derivat de la alb: *albula* și **abula* „pește alb”⁷, *albus* „obleț”, derivat din *albus*, -a, um⁸. În ediția a II-a a REW, Meyer—Lübke consideră (evident, greșit) ca moștenit din latină rom. *albișoară*, format, de fapt, pe teren românesc, din *alb* + *-ișoară*. Dar în românește sînt și alte derivate de la radicalul *alb*, pentru acest pește, specifice diferitelor graiuri (vezi 1). Pe lîngă derivatele prezentate mai sus, mai putem adăuga unul, atestat de DA:

⁴ M. Băcescu, *op. cit.*, p. 136.

⁵ Th. Bușniță, I. Alexandrescu, *Atlasul peștilor din apele R.P.R.*, București, 1963, p. 102.

⁶ V. Vajmar, *Analyse du contenu des ichthyonymes. Les noms de Labrax lupus et de Chrysophrys aurata*, în „Studia Romanica et Anglica Zagradiensia”, nr. 25—26, 1968, p. 5—21, pornind de la trei trăsături ale speciei *Labrax lupus*, reușește să explice toate numele acesteia în sîrbo-croată (*Labrax lupus* este un pește 1. vorace, 2. întepător și 3. pestriț.)

⁷ Vezi W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911, s. v. 328, forme moștenite de multe idiomuri romanice.

⁸ A. Meillet, A. Ernout, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, ed. a II-a, Paris, s. v. *albus*, -a, -um; cf. și A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterrand, *Nouveau dictionnaire étymologique*, Paris, [1964], s. v. *able*.

albușău „sorte de poisson“, explicat din *albuș* + *suf. -ău*, care ar putea fi tocmai „obleț“.

Din cauză că *Alburnus alburnus* își duce viața la suprafața apei, culoarea sa alb-argintie face ca să reflecte razele soarelui sub forma unor sclipiri, de unde se trag numele: *soreană*, *soreancă*, *soreat*, *soreată*, *soreăț*, *so-reț*, *șorească*, *sorească*. CADE și Șăineanu, D. explică pe *sorean* (la Șăineanu, D. apare și *soreăț*) ca un derivat din *soare*, întocmai ca TDRG, iar Scriban îl compară cu ruteanul *zoreányi* „înstelat“, d. *zorea* „stea“, explicație preluată și de DM. Credem că nu e vorba de un împrumut din ucraineană, pentru că acest cuvânt apare și în sudul țării, în Oltenia. Cei care l-au explicat din *soare* s-au apropiat cel mai mult de etimologia reală, care se explică, după părerea noastră, de la verbul *a sori*.

Pe Olt a fost înregistrată forma *sureată*, atestată și de DM, dar fără etimologie. Lipsește la TDRG și Scriban. Credem că e vorba de o contaminare între *soreăț*, *soreat* și *sur* „alb“. Forma cu *z-* (dată de Scriban ca variantă pentru *sorean*) nu apare în DM, iar la TDRG indică un alt pește („plătică“), întocmai ca Șăineanu, D.; ambii îl derivă de la subst. *zori* (Șăineanu, D.: „pește lucitor ca zorile“). În acest caz, ni se pare mai plauzibilă explicarea de la verbul *a zori*, pentru că avem de a face cu un pește foarte iute.

4. 1. b. *Dimensiunea*. Micimea sa a făcut să fie confundat deseori cu puii altor pești, de unde a fost încadrat în numele colective pentru peștii mărunți, cum ar fi: *plevușcă*, *mărunțiș*, rus. *orzeanka*. Celelalte caracteristici ale lui, mult mai pregnante decât micimea sa, dacă ținem seama că în apele interioare nu prea avem de-a face cu pești mari, au stat la baza celor mai multe din numele sale. Se pare totuși că numele *chisoagă* (var. *chisagă*, *chisugă*, *chesaca*, *chisoarcă*), împrumutat, după DA, din magh. *keszeg* „obleț“, iar după Scriban (în „Arhiva“, 1912, nr. 7 — ap. DA), din sb. *kesaga*, idem, ar avea la bază, în limba de origine, un element care are sensul „mic“, „neînsemnat“. În română, *chisoagă* are în primul rând sensul „peștișori mici de orice soi, care trec prin plasă“ (v. DA). La Alexi, Gheție (ap. DA) are sensul de „icre“, iar la Antipa, *Fauna...*, p. 172, este numit așa un alt pește foarte mic, anume *Leucaspis delineatus*; la Băescu⁹ întâlnim acest nume dat și lui *Rhodeus sericeus amarus*, de asemenea specie foarte mică. Comparând speciile denumite prin acest ihtionim¹⁰, constatăm că ele se aseamănă nu numai

⁹ M. Băescu, *op. cit.*, p. 23.

¹⁰ Termen nou în lingvistică, avînd sensul „nume de pește“, folosit mai ales de V. Vajmar, *art. cit.* Evident, termenul se referă la apelative și deci trebuie să facem distincție între *-nim* din acest cuvînt și *-nim* din *toponim*, de pildă. În primul caz e vorba de un cuvînt care intră în serie cu *sinonim*, *omonim*, *antonim*, iar în al doilea, în serie cu *patronim*, *hidronim*, *oronim*, *antroponim* etc. Ar fi posibilă, pe viitor, apariția și a altor membri ai seriei, care să însemne „nume de pasăre“, „nume de insectă“, „nume de plantă“? Cum se va chema așadar un cuvînt care va desemna o pasăre? Probabil, *ornitonim*; dar unul care va desemna o insectă? Probabil, *entomonim*. Lucrurile se complică de-abia cînd vrem să introducem în această serie un cuvînt format cu *zoo-*, pentru apelative referitoare la animale în general (acesta s-ar suprapune peste vechiul cuvînt care se referă la nume proprii de animale, *zoonim*).

În ceea ce privește mărimea, ci și ca lățime, colorație, umblare în cete. Punind speciile amintite cu acest nume alături de un alt pește semnalat de Băcescu în lista celor neidentificați ca specie, numit tot *chisoagă*, descris astfel: „pește rotund, mustăcios, de 10—15 cm, ce amintește ca formă *știuca*“¹¹, observăm că cele două grupuri se aseamănă într-o singură privință, aceea a mărimii. Deci, numele acesta ar putea să le fie comun datorită mărimii lor, mai ales că a fost atestat într-o regiune unde influența maghiară e prezentă (în fostul j. Turda).

Și *țiclan*¹² ar putea fi explicat pornind tot de la micimea sa, având în limba română, dialectal, *țiclean* „(afectiv) persoană tină, adolescent“ (în Cotmeana, Argeș)¹³, asociat cu *țică* „mic“ și *ținc* „copilaș, băiețuș, 2. (inv.) puiul anumitor animale“ și (zool.) *țincul-pământului* — „cățelul pământului“ (v. DM)¹⁴.

4. 1. c. *Forma corpului*. *Lățiță*¹⁵ e dat și altor specii foarte asemănătoare, cum ar fi: *Rhodeus sericeus*, *Alburnoides bipunctatus*, *Carassius carassius*. În română sînt și alte derivate de la rom. lat., care denumesc tot pești și care au accentul pe sufix: *lățiță*, *lăteț*, *lăteăță*, *lătană*, *lăteană*.

Aici intră și ihtionimul *șuiță* (din Pașcani, pe Siret)¹⁶. Există în românește cuvîntul *șui* „subțire, zvelt“, „(despre plante) mlădios“. Același nume are și un rozător înrudit cu marmota (*Citellus citellus*), „popîndău“, pe care DM îl compară cu bg. *šuek*. Și acest animal se caracterizează prin aspectul său zvelt, mlădios: „se lasă în patru labe și se ridică din nou în două cu o ușurință foarte mare. Este poate tocmai motivul pentru care cîmpenii din Oltenia zic copiilor lor mai mlădioși și mai isteți: *șuiță*“¹⁷. Acest animal scoate un sunet plăcut, scurt, „puțin cam trist și șuiert pe două note, amintind cîripirea canarilor, mai ales cînd vede un presupus dușman“¹⁸. Este posibil ca de la acest șuiert să i se fi dat numele, iar apoi acesta să fi devenit apelativ pentru o ființă care e tot atît de zveltă, de unde comparația pentru copiii zvelți, pentru plantele mlădioase

¹¹ M. Băcescu, op. cit., p. 183.

¹² Înregistrat de M. Băcescu în j. Mehedinți, com. Pristol. Un alt pește, cu nume apropiat de *țiclean*, e *țiclă* „cîră“ (*Cobitis aurata balcanica*), atestat de M. Băcescu în Vașcău, j. Bihor, pe Crișul Negru. E clar că aici e vorba de un împrumut din maghiară (magh. *czikla* „ascuțit“), dacă ținem cont că acest pește e lung și subțire.

¹³ D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967, s. v.

¹⁴ Poate fi pus în legătură și cu numele unui instrument de prins raci, numit *țiclă*, atestat de DM, fără indicația etimologică și a locului unde se folosește. În Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, 1916, p. 172, găsim o descriere a acestui instrument, care nu este decît un băț subțire, despicat la un capăt și ascuțit la celălalt, cu care a fost comparat peștele în discuție. *Țiclan* poate fi deci un derivat de la *țiclă* + suf. -an.

¹⁵ Cu accent pe prima silabă îl înregistrează și DA ca nume de plantă cu foaia lată. Accentul pe prima silabă e prezent și în *lăteș* „(despre coarne) aduse în lături și pe spate“ (v. DA), ceea ce ne face să credem că accentuarea pe prima silabă nu trebuie să ne trimită neapărat la un împrumut, ci la pronunțări dialectale pentru derivate românești, precum consideră și DA, s.v. lat.

¹⁶ M. Băcescu, op. cit., p. 134: „numele e desigur în legătură cu forma turtită și îngustă a peștelui“, pentru că a auzit spunîndu-se: „*podetel* e mai șuiet decît *cleanul*“ sau „*soreafa* e mai șuiet decît *sabița*“.

¹⁷ „Arh. Olteniei“, VI, 1927, p. 459.

¹⁸ *Ibidem*, p. 459.

și, poate, pentru peștele tot atât de zvelt. Ar însemna că ideea sugerată de DM, de a compara bg. *šuek* cu rom. *șuiță*, să nu ne ducă decît la o origine onomatopeică, paralelă în cele două limbi.

Tot de la forma corpului se poate explica *săbiță*, nume dat și altor pești¹⁹, pornindu-se de la forma de sabie a peștelui, turtită din lateral și lucios ca ascuțișul unei săbii²⁰.

*Loitrar*²¹ e atestat de DA, s. v. *loitră*, dar nu cu sensul „Alburnus alburnus”, ci cu acela de „draghină” (= *loitră*), fiind derivat din cuvîntul titlu plus suf. -ar. *Loitrar* „Alburnus alburnus” e și el un derivat din *loitră*, produs printr-o comparație a peștelui nostru (subțirel și mic, „ciolănos”²²) cu *loitra* sau pornindu-se de la faptul că peștele în discuție se strecoară afară din leasa de pescuit, numită „saltea”, tocmai pe la *loitre*²³, adică pe la locul de legătură a pereților laterali, formați ca un gard de nulele. E posibil ca înșiși pescarii să lase mici locuri de ieșire pe la *loitre* pentru a permite peștilor prea mărunți să iasă²⁴.

Obleț, un alt ihtionim încadrat aici, e explicat de TDRG din sl. *oblŭ* „rotund”. CADE, mai prudent, nu-i dă nici o etimologie, iar DM și DLR îl explică din rom. *oblu* + -eț, apropiindu-se de o sugestie a lui Băcescu, referitoare la mersul „oblu”, adică drept, al acestui pește. Antipa, *Fauna*..., p. 159, arată că „gura acestuia este foarte oblică și se întinde înapoi pînă sub narine”, ceea ce ar putea constitui unul din motivele plauzibile care au putut determina denominarea cu *obleț*.

4. 2. a. *Sărituri în apă*. „Cînd e urmărit de somn sau știucă, el sare din apă, aruncîndu-se la oarecare distanță”²⁵, obicei care stă la baza numelui *țușcov*²⁶. E limpede că e vorba de o onomatopee, *țușt*, deși numele e de origine sirbească²⁷, orientîndu-ne după sufixul -ov și după locul în care a fost atestat²⁸. DM înregistrează un alt pește cu acest nume: *țușcov* (*Chalcalburnus chalcoides*) „pește migrator, asemănător cu *oblețul*”, fără să indice vreo etimologie, deși e vorba de același etimon sirb²⁹.

4. 2. b. *Viteza*. Pornindu-se de la rapiditatea sa, i s-a spus (în j. Bihor) *fugar*.

¹⁹ Cf. *Pelecus cultratus*, căruia i se mai spune și *săbie*, *săbiță*.

²⁰ Cf. și fr. *rasoir*, idem, (v. Th. Bușniță, I. Alexandrescu, op. cit., p. 102) evident, pornindu-se tot de la aspectul fizic.

²¹ Numele e dat și lui *Alburnoides bipunctatus* și probabil (v. M. Băcescu, op. cit., p. 133) lui *Rhodeus sericeus*.

²² „Loitrarii sînt tare țapoși (ciolănoși — M. B.), cu carne puțină și cîteodată amăruie” — informație primită de Băcescu, op. cit., p. 133.

²³ Cf. DA, s. v. *loitră*, sensul 5: „(pesc.) cele două leături transversale, legate cu tel de «mîșinile cutiței» la leasa de pescuit, numită «saltea»”.

²⁴ În Antipa, *Pescăria*..., nu am găsit nimic în legătură cu această ultimă presupunere.

²⁵ Gr. Antipa, *Fauna*..., p. 160.

²⁶ Nume dat și lui *Chalcalburnus chalcoides* și lui *Alburnoides bipunctatus*.

²⁷ M. Băcescu, op. cit., p. 56 îl consideră românesc.

²⁸ În j. Mehedinți, lângă Orșova, la Ogrădeni.

²⁹ Pornindu-se de la aceeași onomatopee, dar de data aceasta în limba română, se explică numele unui rozător, înrudit cu popîndăul, *fiștar*, și el prezent în DM și tot fără etimologie, care trebuie să fie o variantă a lui *fiștar*.

4. 3. Două din numele amintite ale acestui pește pot fi explicate atât în funcție de aspect, cât și în funcție de comportament.

4. 3. a. În cazul ihtionimului *beldiță* putem accepta două explicații etimologice: a') Compararea cu un băț (*beldie*) prin derivare cu sufixul diminutival *-iță*, care l-ar putea plasa în prima categorie de caracteristici. Acest nume mai are și alte variante, cu care mai sînt denuminate, în afară de *Alburnus alburnus*, și alte specii asemănătoare, asupra cărora vom reveni cu altă ocazie; a'') Putem deriva acest nume din apelativul românesc *bildie* „baltă, răstoacă”³⁰. Biologia acestui pește îl prezintă ca o specie care își depune ouăle, de preferință, în bălți, acolo unde ajunge ușor cu viiturile de apă, pentru că, după cum se știe, el înoată la suprafața apei.

4. 3. b. Tot în această grupă mixtă putem plasa și numele *boblete* (var. *bobleț*). b') Ar putea fi explicat printr-o contaminare între *oblete* și *bobulete*, *bob*, avîndu-se în vedere micimea sa³¹; b'') În română există un apelativ *boblete* (var. *bobleț*) „prost, bleg, nătărău”. Acesta ar putea sta la baza ihtionimului omonim, pornindu-se de la faptul că *boblețul*, fiind foarte lacom, „cade ușor la cîrlige cu muscă, la zătoane”³² și pescarii îl aruncă înapoi în apă, fiind prea mic și uneori amărui. De aici s-ar putea crede că aceștia au fost considerați pești proști, care se prind cu undița ușor.

5. În afara ihtionimelor discutate pînă aici, mai rămîn cîteva neclăsite din motive etimologice:

Oclei (*oclete*) e dat de DLR ca o variantă a lui *uclei*, iar DM nu îl înregistrează. TDRG îl consideră de origine poloneză și rusească (cf. pol. *oklej*, rus. *ukleja*), la fel cu CADE, iar Șăineanu, D. îl explică din pol. *oklel*. Fără îndoială că o legătură etimologică este între cuvîntul polonez și cel rusesc, dar etimologia rom. *oclei* se explică prin bg. *oklej*³³, pentru că acest ihtionim a fost atestat la noi într-o zonă de influență bulgară³⁴.

Țugă, înregistrat la Rădăuți, j. Suceava, pare să fie un împrumut ucrainean.

Ucel (j. Dolj, Dobrogea) e împrumutat din rusă, din graiul lipovenilor, care l-au și popularizat pe Dunăre.

6. *Alburnus alburnus* are foarte multe nume populare, fapt ce se poate explica prin aceea că speciile mărunte, în general, au cele mai multe nume³⁵. Dintre cele circa 30 de nume pentru specia discutată,

³⁰ Neatestat de dicționarele existente, dar înregistrat de Băcescu în cîteva răspunsuri ale informatorilor săi: „soreafa se ține la bîldiile care fîntnesc” (op. cit., p. 119) și „...la bîldiile de la Nucet” (op. cit., p. 73).

³¹ Aproximarea de *bob* se poate face și prin sensul „icre” pe care îl are cuvîntul *chisoagă* „oblet”. Și în germană, *Brut* „oblet” mai are și alte sensuri: „clocire”, „pui clociți”, „ouă (de insectă)”.

³² M. Băcescu, op. cit., p. 137.

³³ Cf. M. Vasmer, REW, s. v. *uklelka*.

³⁴ J. Olt, Corabia și fostul j. Teleorman, com. Vișoara.

³⁵ Cf. M. Băcescu, op. cit., p. 192.

doar câteva au fost împrumuturi, celelalte fiind formate pe teren românesc. Multe nume ale lui *Alburnus alburnus* sînt date și altor specii asemănătoare, creîndu-se așa-zise „confuzii de nume“. De fapt, nu e vorba, cum crede Băcescu³⁶ de confuzii, pentru că, într-adevăr, poporul a denumit la fel două specii diferite, dar pornind de fiecare dată de la caracteristici comune celor două specii. De cele mai multe ori „confuziile de nume“ ajută pe cercetătorul acestora, care, comparînd trăsăturile celor două specii denuminate identic, recunoaște uneori ușor ce au ele comun și deci ce a stat la baza aceluiași nume.

În denominarea speciei *Alburnus alburnus* s-a plecat de la un grup de caracteristici. Evident, la alte specii se poate pleca și de la alte trăsături, cum ar fi, de pildă, gustul cărnii peștelui denominat (cf. rus. *gorceak* „amărui“, pentru *Rhodeus sericeus amarus*) sau locul în care trăiește specia³⁷ (cf. rom. *plettrar* „*Asplo zingel*“, rom. *nisipariță* „*Cobitis romanica*“).

Mai 1971

Universitatea „Babeș—Bolyai“

Facultatea de filologie

Cluj, str. Horea, 31

³⁶ Op. cit., p. 67, 156, 196.

³⁷ Vezi, mai sus, nota 5.

PALMĂ, CA UNITATE DE MĂSURĂ

de

VALENTINA ȘERBAN

Continuăm investigarea lexicologică în domeniul unităților de măsură¹, discutînd în articolul de față cuvîntul *palmă*, în accepțiunea de unitate de lungime.

Înainte de a trata latura lingvistică a problemei, încercăm să delimităm cîteva aspecte din punct de vedere istoric. Din timpuri vechi, omul a folosit pentru nevoile sale măsuri de suprafață, de lungime, de greutate și altele. Tehnica măsurătorii era cunoscută la egipteni, fenicieni, cartaginezi, arabi, romani etc. Sistemul de măsurătoare a lungimilor se baza, la început, pe elemente simple, la îndemîna oricui, dintre acestea, mai vechi fiind cele legate de corpul omenesc (*degetul, palma, cotul, piciorul, pasul*). Deși simple și mai puțin precise, unitățile acestea aveau odinioară adevărată valoare, fiind folosite la măsuratul distanțelor mici, a țesăturilor și a diferitelor obiecte². Ele au fost multă vreme — și mai sînt și azi — folosite, chiar după introducerea sistemului metric. De aceea, luînd în discuție cuvîntul *palmă*, vom urmări atît existența lui în limba latină, cît și existența lui în limbile romanice, în trecut și azi.

Cu sensul de unitate de măsură, cuvîntul este înregistrat de *Dictionarul limbii române* (DLR, litera P, manuscris) și definit ca „unitate de măsură pentru lungime, folosită în trecut, egală cu aproximativ 25—28 cm, corespunzînd distanței dintre extremitatea degetului mare și a celui mic, bine întinse în lături”. Primele atestări sînt vechi: *Cu palma măsurate pus-ai zilele mele și făptura mea ca nemică între tire*. PSALT. 74³; [Mă-tasea] în patru coarne și îndoită fie, de o palmă în lung să fie, latul încă de o palmă. PO 251⁴. Cuvîntul *palmă* cu acest înțeles era cunoscut și folosit în toate regiunile țării. Cele mai multe măsurători erau făcute cu

¹ Valentina Șerban, *Denumiri ale unor măsuri de greutate în graturile daco-române*, în CL, XII, 1967, p. 249—255.

² Cf. D. Mioc și N. Stolcescu, *Măsurile medievale de lungime și suprafață și instrumentele de măsurat lungimea din Țara Românească*, în „Studii”, 1965, nr. 3, p. 647.

³ I. A. Candrea, *Psaltirea Schelână comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVIII*, București, 1916.

⁴ *Palta de la Orăștie* (1581—1582), ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.

o unitate de lungime mai mare, care se numea *palmă ingenuncheată*⁵, constând din lungimea unei palme întinse, plus un „genunchi“, adică degetul mare îndoit (aproximativ 3 cm). Această măsură s-a mai numit și *palmă domnească*, în opoziție cu palma obișnuită, care se mai numea *palmă mică*⁶ sau *proastă*, prima luându-se mai târziu normă pentru stabilirea etalonului „palmă“⁷.

În cele ce urmează, vom avea în vedere și aceste elemente extralingvistice în tratarea propriu-zisă a problemei.

Palmă, cu sensul de unitate de măsură pentru lungime, este unanim acceptat ca provenind în limba română din lat. *palma*⁸. Cercetînd, însă, dicționarele etimologice latinești⁹, am constatat că acestea atestă două forme: femininul *palma*, avînd sensul de „parte a mîinii“, și masculinul *palmus*, avînd înțelesul de „unitate de măsură“, respectiv *palmus minor* și *palmus major* (analog celor două unități din română, *palmă ingenuncheată* și *palmă mică*). Cu sensul de unitate de măsură, atestările în limba latină sînt vechi. La E. Benoist, H. Goelzer apare ca fiind utilizat de C. Plinius Secundus, Sex. Julius Frontinus, M. Vitruvius.

Cum se explică existența în limba latină a celor două cuvinte? În latina vulgară „s-au produs confuzii numeroase între diferitele clase de substantive“¹⁰: chiar și scriitorii, influențați de limba vorbită, întrebunțau forme masculine alături de neutre sau feminine alături de masculine. S-ar părea că „palmă“ se încadrează în categoria unor astfel de substantive, alături de femininul *palma* fiind întrebunțat și masculinul *palmus*. Evoluția denumirilor, pînă în această fază, presupune mai întîi existența lat. lit. *palma* cu sensul de parte a mîinii. În cea de a doua fază, legat de sensul prim, cuvîntul dobîndește și sensul de măsură. Dovada acestui

⁵ H. Tiktin, *Dicționar român-german*, III, București, 1924; I. Brăescu, *Măsurătoarea pămîntului la români, din vechime pînă la punerea în aplicare a sistemului metric*, București, 1913, p. 7; I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească“*, București, 1931; DLR (litera P, ms.).

⁶ Cf. I. Brăescu, *op. cit.*, p. 7.

⁷ Cf. I. Brăescu, *op. cit.*, p. 7.

⁸ A. T. Laurian, I. C. Massim, *Dicționarul limbei române*, II, București, 1871; A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I, Francfort s/M, 1870, p. 190—191; H. Tiktin, *op. cit.*; S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, Lateinisches Element, Heidelberg, 1905; I.-A. Candrea, O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907; I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *op. cit.*; REW 6171; A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; Al. Cioreanescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife — Madrid, 1960.

⁹ Karl Ernst Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, Leipzig, 1879; L. Quicherat, A. Develuy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1895; E. Benoist — H. Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, XIe éd., Paris, [f. a.]; Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930; A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire de mots*, 4e éd., Paris, 1960.

¹⁰ O. Densusianu, *Istoria limbii române*, I, București, 1961, p. 95; cf. *Istoria limbii române*, I, *Limba latină*, București, 1965, p. 120—121, 132—133; Tache Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale* (II), în „Grai și suflet“, IV, 1929, p. 84—86.

fapt sînt atestările din traducerea Vulgata¹¹ a *Bibliei*, unde, alături de masc. *palmus*, fem. *palma* apare și cu sensul de unitate de măsură. Aceiași lucru ne este confirmat și de precizarea din *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* (de Pierre Larousse), unde se spune: „Quelque-fois, pour distinguer le grand palme, les écrivains latins le nomment *palma* tandis qu'ils se servent toujours du mot *palmus* pour le petit palme“. Reținem din acest pasaj faptul că *palma* desemna o unitate de măsură pentru lungime, sens pe care nici unul din dicționarele latinești consultate și citate aici nu-l înregistrează. Cu aceste sensuri, în latina vulgară se întrebuița cînd *palma*, cînd *palmus*. Pentru a le deosebi, li s-au atribuit sensuri diferite: *palma* ajunge să denumească numai partea mîinii, iar *palmus* cea de unitate de măsură. Această întrebuițare a masculinului alături de feminin, dar avînd sensuri distincte, avea să favorizeze confundarea celor două forme atestate de latina vulgară.

Diferențierea aceasta a lexicului latinei vulgare se oglindește de altfel și în limbile romanice. Forma masculină, după cum vom vedea mai jos, stă la baza formelor din unele limbi romanice, dar nu și în limba română, unde s-a menținut femininul.

Considerînd că, alături de masculinul *palmus*, în latina vulgară femininul *palma* a avut și sensul de unitate de măsură, pe lîngă cel de parte a mîinii, putem explica și forma românească cu același sens.

În ceea ce privește celelalte limbi romanice, italiana a păstrat pe lat. *palmus* (*palmo*¹²), atestat din secolul al XIV-lea¹³. Cuvîntul cu acest sens a fost multă vreme folosit în Italia în comerțul cu mărfuri¹⁴. Din materialul ALEIC¹⁵ (h. 1547 și h. 1548, întrebarea: „datemi un... [misure di lunghezza usate...] di tela“) reiese că it. *palmo* a însemnat o unitate de măsură, dar azi cedează locul altor unități. De exemplu, în mai multe puncte de pe harta 1547 se răspunde cu: *uñ centimedru ~ um mezzu palmu* (*balmu*, *parmu*), iar pe harta 1548, într-o serie de puncte, se înregistrează: *um palmu ~ um mezzu mētru*; *um parmu ~ um mezzu braccū ~ um braccu ~ un kubu*.

În sardă, cuvîntul *palmu* (dialectal *palmo*)¹⁶, atestat din secolul al XV-lea¹⁷, presupune tot lat. *palmus*.¹⁸

¹¹ Pentru exemplificare cităm un pasaj: „Qui fecit sibi gladium ancipitem habentem in medio capulum longitudinis palmae manus“. *Biblia sacra. Vulgatae editionis*. Edidit Valentinus Loch, tomus I, Ratisbonae, 1903, Jud. III/16, cf. *Thren.* II/20, Reg. I, V/4.

¹² Nicoló Tommasèo, Bernardo Bellini, *Dizionario della lingua italiana*, vol. III, Torino, 1871; S. Pușcariu, op. cit.; Pietro Fanfani, *Vocabolario della lingua italiana*, 4^a ed., Firenze, 1913; Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*. IV, Firenze, 1950; Dante Olivieri, *Dizionario etimologico italiano*, Milano, 1961.

¹³ Carlo Battisti, Giovanni Alessio, op. cit.

¹⁴ E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, vol. III, Paris, 1878.

¹⁵ *Atlante linguistico etnografico italiano della Corsica*, per Gino Bottiglioni, vol. VIII, Pisa, 1939.

¹⁶ Giovanni Spano, *Vocabolario surdo-italiano*, Cagliari, 1851.

¹⁷ Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, II, Heidelberg, 1960.

¹⁸ I.-A. Candrea, O. Densușianu, op. cit., indică lat. *palma*, care etimologic nu explică forma sardă *palm*, cf. și REW 6171.

Franceza a păstrat și ea pe lat. *palmus* (*palme* s.m.¹⁰) și este atestat din secolul al XII-lea pînă în secolul al XV-lea²⁰.

Dicționarele limbii franceze consideră pe fr. *palme* ca o măsură de lungime, utilizată în trecut în sudul Franței și în Sardinia²¹.

Palmus este păstrat, de asemenea, în prov. *palm*²², sp. *palmo*²³ (atestat din secolul al XII-lea), port. *palmo*²⁴. Pentru catalană dicționarele limbilor romanice înregistrează formele *palm*²⁵ și *palmo*²⁶, care presupun lat. *palmus*.

Lat. *palmus* a păstruns și în unele limbi neromanice, ca împrumut (engl. *palm*²⁷, germ. *Palm*²⁸).

Din prezentarea făcută rezultă că, în trecut, în timp ce în limbile italiană, portugheză, spaniolă, franceză, catalană, provençală, sardă existența continuatoarelor lat. *palmus* este atestată și acceptată²⁹ ca atare, limba română pare să fie singura în cadrul limbilor romanice care a păstrat lat. fem. *palma*. Ca denumire pentru parte a mîinii, spre deosebire de sensul de unitate de măsură, cuvîntul *palmă* este considerat panroman³⁰ (< lat. *palma*).

O dată cu introducerea sistemului metric, au apărut unități noi de măsură, care treptat au înlocuit vechile unități, deci și pe *palmă*. Totuși, italiana și, alături de ea, spaniola și portugheza păstrează și azi o unitate de lungime (*palmo*³¹) divizată în 12 părți, egale, de un deget, echivalentă cu *palma* deschisă a unui om. În limba română, așa cum reiese din ates-

¹⁰ E. Littré, *op. cit.*; Adolf Hatzfeld, Arsène Darmesteter, Antoine Thomas, *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours*, II, Paris, 1888; *Dictionnaire encyclopédique* Quillet, Paris, 1934; Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964.

²⁰ R. Grandsaignes d'Hauterive, *Dictionnaire d'ancien français. Moyen âge et Renaissance*, Paris, 1947; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, IV, Paris, 1966.

²¹ E. Littré, *op. cit.*; Paul Robert, *op. cit.*

²² A. de Cihac, *op. cit.*; S. Pușcariu, *op. cit.*; I.-A. Candrea, O. Densusianu, *op. cit.*; REW 6171; Emil Levy, *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg, 1909.

²³ Vicente García de Diego, *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid, 1954; J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, III, Berna, 1954; *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, Madrid, 1956; Maria Moliner, *Diccionario de uso del español*, II, Madrid, 1967; REW 6171; S. Pușcariu, *op. cit.*

²⁴ Antonio de Moraes Silva, *Diccionario de lingua portugueza*, II, Rio de Janeiro, 1877; Afonso Telles Alves, *Diccionario moderno da lingua portuguesa*, III, São Paulo — Brasil, [f. a.]; S. Pușcariu, *op. cit.*; REW 6171.

²⁵ I.-A. Candrea, O. Densusianu, *op. cit.*; REW 6171.

²⁶ Gustav Körtling, *Lateinisch romanisches Wörterbuch (Etymologisches Wörterbuch der romanischen Hauptsprachen)*, Dritte Ausgabe, Paderbon, 1907.

²⁷ Webster's New World Dictionary of the American Language, Cleveland and New York, 1966.

²⁸ *Dictionar german-român*, București, 1966.

²⁹ S. Pușcariu, *op. cit.*; I.-A. Candrea, O. Densusianu, *op. cit.*; G. Körtling, *op. cit.*; REW 6171 indică lat. *palma* și nu *palmus*, care etimologic nu explică formele păstrate în aceste limbi.

³⁰ *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 132.

³¹ Vezi dicționarele de sub notele 12, 23, 24.

tările existente (glosare³², materialul din ALR³³), *palmă* ca unitate de măsură nu era folosită numai în trecut (cum se precizează în DLR, ms.), ea este folosită și azi, la țară, ca unitate empirică, în măsurătorile care nu necesită o mare precizie.

Frecvența întrebuirii cuvîntului *palmă*, cu acest sens, o demonstrează și expresiile figurate în care acesta a intrat și s-a păstrat în limba noastră. Factorul comun al acestor expresii este selecționarea elementului de măsură care stă la baza lor.

În limba română există expresii în componența cărora se găsește cuvîntul *palmă* cu înțelesul de unitate de măsură, pe care nu le-am întîlnit în latină și în limbile romanice occidentale. Expresia *a fi de șapte palme în frunte* (I. A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. II, București, 1895—1903, p. 161; D. Udrescu, *op. cit.*) = „a fi foarte deștept, a fi ager la minte“ are la bază ideea că lățimea frunții constituie semnul unei minți agere. Tot așa, expresia *a fi de șapte palme în piept* (I. A. Zanne, *Proverbele...*, vol. V, p. 422) = „a fi voinic, mare în trup“. Cu același sens de măsură, *palmă* apare și în expresia *înima și limba sînt de o palmă* (I. A. Zanne, *Proverbele...*, II, p. 200) = „se spune despre cei care nu pot păstra o taină, un secret“. Expresia *a scurta de o palmă* (I. A. Zanne, *Proverbele...*, V, p. 470), avînd sensul figurat de a tăia capul cuiva, are la bază lungimea capului care reprezintă aproximativ o palmă.

Dintre limbile romanice, italiana, spaniola și portugheza au dezvoltat expresii³⁴ comune care nu sînt cunoscute în limba română. Expresia *arrivare con un palmo di lingua fuori* = a ajunge cu limba scoasă de-o palmă (echivalentă în română, cu *limba de-un cot*) din limba italiană, o găsim și în spaniolă, *con un palmo de lengua fuera*. Expresia din spaniolă *con un palmo de narices*, în portugheză *não ver um palmo diante do nariz* = „a trage pe sfoară, a păcăli“, trebuie pusă în legătură cu *palmă*, care, ca unitate pentru lungime era mai puțin precisă, de unde și nemulțumirile legate de folosirea ei. Acesta este sensul figurat, mai depărtat al expresiei, dar ideea de măsură predomină și la sensul propriu. Tradusă cuvînt de cuvînt, expresia redă o distanță, bineînțeles, mică, de lungimea unei palme. Expresiile *a palmo a palmo* = „încet—încet“ și *conoscere un luogo a palmo a palmo* = „a cunoaște un loc foarte bine“ din limba italiană, cunoscute în spaniolă (*conocer palmo a palmo*), în portugheză (*ganhar terreno palmo e palmo*) și în sardă (*osservare palmo per palmo*), își au explicația în măsurarea bucată cu bucată care se făcea cu această unitate, de aici și cunoașterea foarte bine a locului respectiv. Spre deosebire de aceste limbi, în română expresia *a cunoaște ca în palmă* este pusă în legătură cu *palmă*, avînd sensul de parte a mîinii.

³² Cf. A. Viciu, *Glosar de cuvînte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal. Adunate și publicate de...*, București, 1925; D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967.

³³ *Atlasul lingvistic român II*, material nepublicat, întrebarea 5171 „...holda este de o palmă“.

³⁴ Am luat expresiile din dicționarele limbilor respective citate de noi în note; cf. și *Dicționar italian-român*, București, 1963; *Dicționar spaniol-român*, București, 1964.

În limba franceză nu am întâlnit expresii dezvoltate de la acest cuvânt, după cum nici dicționarele limbii franceze nu mai atestă azi existența unui sistem popular de măsurătoare cu *palma*.

Avem, așadar, pe de o parte, expresii dezvoltate în limba română, pe teren românesc, și pe de alta, expresii comune limbilor italiană, portugheză și spaniolă, în aceste limbi menținându-se, în parte, un sistem popular de măsurătoare care a generat și expresii bazate pe el.

Cuvântul *palma*, urmat de determinări ca „de loc“, „de pământ“ etc., azi se întrebuințează pentru a desemna o suprafață, o distanță sau o înălțime foarte mică (de exemplu: *Rozindu-și crupele în pietrișul drumului, caii s-au lăsat tiriți așa, câteva palme de loc*. V. Em. Galan, *Zorii robilor*, București, 1951, p. 8). Astfel de construcții, având același conținut semantic, se găsesc și în alte limbi romanice: sp. *palmo de tierra*, port. *palmo de terra*, it. *palmo de terra*. Este clar că aici nu mai este vorba de o unitate de măsură bine determinată. Persistă, însă, ideea de dimensiune, de distanță mică.

În limba română, *palma*, redând noțiunea de măsură, a intrat și în componența unor nume proprii. Foarte cunoscut este numele personajului fabulos din basmele populare *Statu-Palmă-Barbă-Cot*, în alcătuirea căruia au intrat, de fapt, două unități de măsură: *palma* și *cot*, ambele vizând aspectul fizic al acestuia.

Cuvântul, cu accepțiunea de unitate de măsură, de circulație largă mai ales pînă la introducerea sistemului metric, a intrat în expresii și construcții, dar este curios că nu a dat naștere la derivate și compuse. Este de remarcat faptul că, spre deosebire de limba latină unde existau asemenea derivate³⁵ (*palmalis*, *palmāris*, *palmēus*, *palmipēdālis*, *palmīpes*), în limbile romanice ele nu s-au transmis decît într-o mică măsură (it. *palmāre* „de mărimea unei palme“, prov. *palma* „lung de o palmă“ și *palma* „măsură“, span. *palmo*³⁶ „măsurătoare cu palma“).

Mai 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

³⁵ Cf. L. Quicherat, A. Daveluy, op. cit.; A. Mellet, op. cit.

³⁶ Înregistrat numai de *Dicționarul spaniol-român de sub nota 34*.

NOTE DE TOPONIMIE

de

M. HOMORODEAN

Numele de locuri discutate aici sînt, în general, destul de cunoscute. În cele ce urmează, vrem doar să aducem unele precizări privind nu atît originea, cît, mai degrabă, semnificația lor.

Cornu, nume de loc mult răspîndit, explicat, îndeobște, fie prin *corn*, numele arborelui (<lat. *cornus*), fie, mai rar, prin *corn* „colț, unghi”, sens dezvoltat din cel de „excreșcență osoasă” (<lat. *cornu*); cf. Iorgu Iordan, T. 64, 164¹. Ceea ce s-a remarcat mai puțin pînă acum este că, în acest de-al doilea caz, putem avea a face, în mod concret, și cu sensul de „colț, în sens vertical” (și nu numai cu cel de „colț, în sens orizontal”). Cf., în această privință, numele de stînci *Cornu Brazilor* (Dîlja Mare), *Cornu Păros*, *Cornu Pietrii* (Cîmpu lui Neag) în Valea Jiului, *Cornu Pietrii* (Grădiștea de Munte — Orăștie), ca și *Piatra Cornului* (Poiana Teiului), *Stanii Cornului* (Dreptu) pe valea Bistriței moldovenești. Pentru sensul în discu-

¹ În aceste note am utilizat următoarele abrevieri: ALR I = *Atlasul lingvistic român*, partea I, material netipărit; cifrele de la numărător indică numerele întrebărilor, cele de la numitor, numerele de ordine ale localităților anchetate; Conea, Cl. = Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, vol. I—II, București, 1940; Csánki, V = Csánki Deszö, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapest, 1913; DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, vol. I—, București, 1913—1949; DLR, ms = partea în manuscris, păstrată la Institutul de lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România, a *Dicționarului limbii române* (DLR); Drăganu, Rom. = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933; Gregorian, Cl. = M. Gregorian, *Graul din Clopotiva*, extras din revista „Grai și suflet”, VII, 1937; Iordan, T. = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963; Iorga, S. D. = N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, 1901 și urm.; LB = *Lesticon romanesc-latinesc-unguresc-nemțesc care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai mulți ani, s-au lucrat*, Budae, 1825; *Probl. geogr.* = *Probleme de geografie*, vol. I, 1954 și urm.; Radu, I. V. H. = Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913; „Rev. crit.” = „Revista critică literară”, I, 1893 și urm.; Soc. rom. = *Sociologie românească*, vol. I, 1936 și urm.; Suciu, DITr = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, vol. I, 1967, vol. II, 1968; Todoran, Gl. = Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal*, Cluj, 1949; *Transilvania* = „Transilvania”, Fôia Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura a poporului romanu, I, 1868 și urm.; ZONF = „Zeitschrift für (Orts)-Namenforschung”, I, 1925 și urm.

ție, vezi și *cornet* „loc bordos [= pietros, stîncos]“ (cf. *Soc rom.* III, 1938, 459); „pămînt format din sfărîmături de stînci, sol schelet“ (DA, s.v. *corn*); cf. *Cornetu*, stîncă (Crivadia — Țara Hațegului). Mai adăugăm că, în mod greșit, DA raportează acest derivat la *corn*, numele de arbore.

Fîntiniști, nume al unui versant de deal, cu multe izvoare (Beriu — Orăștie). Este un derivat cu suf. diminutival *-ișcă* (pl. *-iști*) — și nu cu suf. colectiv *-iște* — de la substantivul *fîntină* (aici cu sensul etimologic de „izvor“). În graiul și onomastica locală și a împrejurimilor, astfel de diminutive sînt destul de frecvente: cf., pe lîngă termeni mai mult sau mai puțin cunoscuți ca *brădișcă* (< *brad*) „jneapăn“ (ALR I 1947/109), *fluierîșcă* (< *fluter*), *podîșcă* (< *pod*) etc., și numele proprii *Brănișca* (cu forma mai veche *Brănicica*; sat între Deva și Ilia; cf. *Bran*), *Butîșcă* (< *Buta*), *Donîșca* (< *Don* < *Spridon*), *Inișca* (< *Ion*) etc., acestea din urmă, nume de familie cunoscute în Orăștie și în satele vecine.

Păroasa, munte, *Fața Păroasii*, *Cornu Păros*, stîncă (Cîmpu lui Neag — Valea Jiului). Adjectivul *păros*, *-oasă* prezintă aici o semnificație particulară: se referă, anume, la felul în care se înfățișează de departe unele locuri acoperite cu o anumită vegetație (pădure de brazi, de ex.). Aproximativ aceeași imagine este exprimată și de numele *Detunata Flocoasă* (stîncă în Munții Apuseni, în vecinătatea căreia se găsește o altă stîncă, *Detunata Goală*), ca și de corespondentul italian *pelos* „boscoso“, în *Col pelos*, nume al unei păduri de sub Spiz de Mezzodi (cf. Carlo Battisti, *Dizionario toponomastico atestino*, vol. III, partea 4, nr. 352). Să se vadă, în sfîrșit, printre altele, și antonimele *Ple(a)șa* (mai răspîndit) și *Peleaga*, munte stîncos (2511 m) în masivul Retezat: adj. *peleg*, *-eagă* „(despre animale) fără păr sau pene; (despre oameni) neîmbrăcat, gol“ (cf. Conea, *Cl.* 133, 134, Gregorian, *Cl.* 60, „Rev. crit.“, III, 164, Todoran, *Gl.*). Pentru alte posibilități de interpretare ale numelui *Păroasa*, *Părosu* (după porecle sau după adj. *păros* < *păr*, numele copacului) nepotrivite, se înțelege, cazurilor discutate de noi, vezi Iorgu Iordan, *T.* 88.

Pietrari, pășune cu piatră, loc pietros (Beriu — Orăștie), loc arător, pietros, pe Valea Pleșii (Orăștioara de Sus), pășune și loc pietros (Geoagiu de Jos), toate în județul Hunedoara. Desigur, numele de acest fel trebuie explicate prin *pietrar*, cu sensul colectiv, mai puțin răspîndit, de „loc cu piatră, pietros“ (cf. LB, ap. DLR, ms.).

Sohodol, nume de văi, mult răspîndit, a fost explicat prin *sohodol* (*suhodol*) „vale lipsită de apă și de izvoare bogate“ (< sl. *su* „uscat, sec“ și *dol* „șanț, groapă, vale“), cf. Iorgu Iordan, *T.* 48, 128. Precizăm că, în numeroase cazuri, acest nume este întîlnit, alături de *Peștera*, *Ponoru*, *Valea Seacă* sau *Stearpă* (cu acesta din urmă este, de altfel, sinonim) ș.a., în zonele carstice. În aceste regiuni, el indică piraie sau văi care, trecînd prin praguri calcaroase, își pierde o parte din cantitatea lor de apă. În acest fel, debitul de pe cursul mijlociu poate fi chiar mai sărac, decît cel dinspre izvor. Rezultă că, în fapt, *sohodol* înseamnă nu „vale seacă“ (în general sau tot timpul)“, ci „vale care seacă“ (își pierde o parte din apă)“ pe anumite porțiuni ale cursului său. Cu alte cuvinte, *sohodol*, ca și *vale seacă*, de altfel, are o accepțiune „activă“ și nu una „pasivă“. Ca o ilustrare a celor menționate, să se vadă descrierea amănunțită a văii *Sohodol*, afluent al Jiului Românesc, pe care o face geograful T. Morariu, în *Probl. geogr.* II, 77—82.

Vai de El, Valdei, nume al mai multor sate din Oltenia, Muntenia și Transilvania. A fost explicat, în general, ca reprezentînd un supranume colectiv, cu nuanță ironică, el încadrîndu-se în bogata serie de numiri psihologice, de tipul unora ca *Adunați, Frecați, Hoinari, Pirlîți* etc., discutate pe larg de Iorgu Iordan (*T.* 313—334). Adeseori, după cum remarcă și Iorgu Iordan (*op. cit.*), numele de acest fel sînt, la origine, porecle colective, date locuitorilor din satele înființate mai tîrziu, de către locuitorii satelor mai vechi, din vecinătate. Credem că așa trebuie înțelese și unele nume transilvănene, explicate de G. Weigand (ZONF III, 154, 155) și de N. Drăganu (*Rom.* 286) ca avînd la bază un nume de persoană *Valda*. Este vorba, cel puțin, de *Valdei* (*Vaivodei*, ung. *Vajdei*, germ. *Weidendorf, Woywoden*), sat lîngă Orăștie, și de *Valdelu* (*Valdei*, ung. *Mezőújfalú*), sat în vecinătatea Ludușului, al căror nume maghiar (din trecut sau chiar și modern) este cel de *Újfalú* (= satul nou). Astfel, localitatea *Valdei* (Orăștie) este atestată, mai întîi, în 1532, ca: poss. *Wjfalw* alias *Waydey*, *Wyfalw* (Suciu, *DITr.*; cf. și în 1550: *Wayde* aliter *Wjffalw*, *Wyfalw* (*ibidem*). Pentru *Vaidetu* (Luduș), numele de *Újfalú* îl găsim atît în prima atestare (a. 1336 poss. *Vjfalú*, *ibidem*), cît și (în compus) în cel modern (*Mezőújfalú*; cf. și rom. *Uifalău*). Cît despre rom. *Vaivodei*, germ. *Weidendorf, Woywoden* (cf. și a. 1808 *Vojvod*, a. 1850 *Waywoden*: Suciu, *DITr.*, s.v. *Vaidei-Orăștie*), ele sînt, contrar părerii lui N. Drăganu (*op. cit.*), forme relativ recente, al căror punct de plecare poate fi ung. *Wayde* (*Vajde*), atestat în 1550, 1559, rezultat, la rîndu-i, printr-o falsă analiză, din rom. *Vaidet* (al cărui *-i* a fost identificat cu suf. magh. *-i*).

Valea Jiului (magh. *Zsilvölgye*, germ. *Siller Thal*), cunoscuta regiune, situată la izvoarele Jiului, de-a lungul Jiului Românesc și al Jiului Unguresc. Documentele mai vechi nu atestă acest nume: duo fluuy *Syl* appellati (a. 1493 Csánki, V, 109, 110); avîndu-nește locuri în Jiiș (a. 1700 Iorga, *S.D.* XII, 219); în Jiu, 2 pămînturi cositoare, unul sub Dealul de Babă (a. 1738 Radu, *I.V.H.* 422, 423); în Sij în Petrila [Petrila, azi oraș în Valea Jiului] (a. 1733 *Transilvania*, XXIX, 1938, IX—X, 199). Și azi, băștinașii în vîrstă numesc regiunea numai *În Jii* sau *Pe Jii*. Ca atare, **Valea Jiului**, nume din perioada modernă, trebuie socotit ca un calc relativ recent, efectuat de oficialitate, după magh. *Zsilvölgye*, germ. *Siller Thal*.

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeș—Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

NUME DE PERSOANE DIN JUDEȚUL ALBA OBSERVAȚII MORFOLOGICE

de

I. ROȘIANU

Numele proprii sînt o categorie istorică. După ce un apelativ devine nume propriu¹, el cîștigă o nouă poziție în sistemul limbii, iar valoarea intrinsecă pe care o primește este aceea de a singulariza și individualiza. Și numele proprii și numele comune sînt fapte de limbă. Și unele și altele reflectă realitatea. Cu toate deosebirile dintre ele (origine, valoare de conținut, organizare formală etc.), atît unele, cît și celelalte se supun legilor interne de dezvoltare a limbii căreia aparțin. Pentru limbă ele au o egală importanță. Ca și numele comune, numele proprii ajută — prin formele ce le îmbracă într-un moment sau altul și prin relațiile sintactice în care intră — la realizarea comunicării. Spre deosebire, însă, de numele comune, numele proprii urmează mai lent anumite transformări, se supun mai greu acestora², iar paradigma lor este mai redusă decît a apelativelor.

Materialul de față, cules din mai multe localități ale județului Alba³, intenționează să ilustreze tocmai acest fapt⁴.

Se știe că în limba română substantivele comune care denumesc obiecte (lucruri) pot fi de genul masculin (*pantof* — *pantofi*), feminin (*carte* — *cărți*) și neutru (*tablou* — *tablouri*). Spre deosebire de acestea, substantivele, comune sau proprii, care denumesc ființe (nu categorii, clase, genuri, specii ale acestora!) nu pot fi decît de genul masculin (*ciine* — *ciini*, *om* — *oameni*, *Ion*, *Nicolae*) sau feminin (*capră* — *capre*, *fată* — *fete*, *Ioana*, *Maria*).

În general, stabilirea genului prenumelor nu ridică probleme. Ele sînt masculine sau feminine în funcție de sexul purtătorilor lor, de genul

¹ Vezi în această problemă Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 17 (excepții, p. 23).

² Vezi W. Mańczak, *Difference entre nom propre et nom commun*, în *10 internationaler Kongress für Namenforschung*, Wien, 1969, tom. II, p. 285.

³ Căpîlna (C), Ghirbom (Gb), Lancrăm (L), Loman (Lm), Petrești (P), Răchita (R), Săsciori (Sc), Sebeș (S), Sebeșel (Sb), Șugag (Șg).

⁴ Materialul ilustrativ pe care îl prezentăm vizează atît utilizarea oficială a numelor, cît și cea din vorbirea curentă. Pentru această ultimă categorie exemplele cele mai numeroase le avem din comuna Lancrăm.

natural al acestora. Dar nu întotdeauna persoanele purtătoare de prenume cu formă masculină sînt de sex bărbătesc și invers. Am întîlnit prenume cu formă masculină pe care le purtau fetele: **Catrinel** (S, L, Șg), **Cristinel** (S, dar numai în limbaj familial), **Irinel** (S), **Monel** (S, numai în limbaj familial), **Tănțel** (S, L, numai în limbaj familial) etc., dar și prenume cu formă feminină purtate de băieți: **Toma** (S, L, P, Sc, Șg), **Oprea** (S, R, L, Lm, Sc), **Florea și Floria** (S, R, C, Sc, Șg). De remarcă că toate exemplele din prima serie sînt diminutive formate de la prenume propriu-zise sau hipocoristice ale acestora (ex. **Tanța**), cărora li s-a adăugat sufixul **-el**, care, deși de formă masculină, reușește tot atît de bine să dea și prenumelor feminine o sporită notă afectivă (delicatețe, gingășie, plus noțiunea de „mic”). Acest sufix este mai productiv la acele prenume feminine care nu au corespondente masculine.

Pe de altă parte, unele prenume au aceeași formă (care nu ne spune nimic în legătură cu genul), indiferent dacă purtătorii lor sînt persoane de parte bărbătească sau femeiască: **Bebe** (S, L, Șg), **Cici** (S, L, C), **Coco** (S, C), **Dodel** (S, L), **Dodo** (S), **Doly** (S), **Gabi** (S, L, P, Sc, Șg), **Titl(șor)** (S, L, P) etc. Dacă o parte dintre ele au corespondente oficiale: **Cici** (*Cicerone* și *Cecilia*), **Doly** (*David*), **Gabi** (*Gabriel* și *Gabriela*), **Titl** (*Constantin*), **Titlșor** (*Titina*), altele nu: **Bebe** și **Dodel**, întîlnite și la băieți și la fete, **Dodo** și **Coco** întîlnite numai la băieți.

Ca și cele din categoria anterioară, ele au fost create cu același scop și cu același rezultat, dar cu alte mijloace (reduplicare în loc de sufixare). Și într-un caz și într-altul, sufixele sau reduplicarea anulează concordanța dintre formă și gen, dar nu și pe aceea dintre sex și gen.

*

Prenumele masculine întîlnite le-am grupat în următoarele categorii: terminate în consoană: **Constantin, Ioan, Ștefan, Andrei**

-u: **Alexandru, Marcu, Petru, Voicu**

-a: **Luca, Toma**

-ea: **Florea, Oprea**

-ă: **Gavrilă, Samoilă**

-e: **Ilie, Gheorghe, Nicolae, Vasile**

-o: **Roco, Romeo, Zeno**

(Acestea din urmă nu sînt specifice limbii noastre).

Cele mai multe din prenumele feminine se termină în **-a**: **Ana, Ioana, Maria, Paraschiva, Amalia, Claudia, Otilia** etc. Acestea, ca și altele de acest fel, pot apărea (chiar oficial) și cu finala în **-ă** sau **-e**: **Ană** (L, Sc, S, Lm), **Ioană** (Sc, P), **Dochie** (S, Sc, R), **Mărie** (L, Sc, Lm, C, P), **Nastasiie** (Sc), **Paraschie** sau **Părășchie** și chiar **Părăstie** (Sc, L, R, P). Prenumele feminine se mai pot termina și în consoană: **Carmen** (S, L), **Izabel** (S), sau în **-e** (fără a mai avea o formă articulată, terminată în **-a**): **Zoe** (S, L), dar și **Ilse** (S), **Brigitte** (S)⁵.

Din considerente formale, numele de familie, prin analogie cu substantivale comune, le-am luat drept masculine sau feminine după ter-

⁵ Vezi amănunte în această problemă la Al. Graur, *Nume...*, p. 135.

minația pe care o au. Această terminație trimite uneori și la un acord între gen și „înțeles”. Astfel, când numele respectiv are la bază un apelativ (masculin sau feminin), un prenume (masculin sau feminin), un adjectiv etc., l-am considerat masculin sau feminin în funcție de genul cuvântului care i-a stat la bază, sexul ne mai constituind un criteriu. Exemple: **Anca** (S, Sb), **Ancuța** (S, R), **Marica** (S, Sc), **Marta** (L). (Aici se mai pot cita și cele moldovenești de tipul: **Ailincăi**, **Aloanei** etc.). Toate acestea au o formă feminină, dar putem spune că ele sînt purtate numai de persoane de parte femeiască? Desigur că nu. Prenumele sînt mai vechi decît numele de familie, au apărut înaintea acestora, constituind chiar o sursă de îmbogățire a lor. Se ajunge astfel la situația ca prenume feminine, devenite nume de familie, să fie purtate în această nouă calitate și de bărbați, dar și invers, nume de familie provenite din prenume masculine să fie purtate și de femei (**Achim**, **Barbu**, **Bogdan**, **Nicolae**).

În același fel trebuie privite și numele de familie provenite din apelative de gen feminin care au sau nu corespondente masculine: **Brînză** (S), **Burtă** (S), **Căldare** (S), **Cătană** (S, L, Sm), **Cătărambă** (L, Sc), **Cenușe** (S), **Cetină** (R), **Ciobotă** (L), **Fintină** (S, Sc), **Pănă** (S), **Plăcintă** (R), **Sora** (S, Sc), **Stincă** (S), **Tără** (Sc), **Ureche** (S) etc.

Prin natura lucrurilor există de asemenea (și acestea sînt cele mai numeroase) nume de familie de formă masculină purtate de femei: **Albu**, **Cojocaru**, **Scurtu**, **Surdu**, **Șchiopu**, **Uritu** etc.

În general, în declinarea numelor de persoane se folosesc mijloace analitice. Ele modifică mai puțin corpul fonetic al numelui, reducînd în mare măsură diferența dintre formele cazuale⁶.

Prin valoarea lor de strictă individualizare, numele de persoane ar trebui să fie toate singularia tantum. De fapt, pluralul numelor proprii nu trebuie conceput în același fel cu pluralul numelor comune. El nu mai reprezintă ca în cazul numelor comune o extensiune a aceluiași înțeles, ci o reuniune de conținuturi singulare, separate și distincte, pentru că fiecare **Ion** reprezintă, de fiecare dată cînd referirea la corespondentul real este diferită, un alt cuvînt. Distribuirea „individuală” a semnului lingvistic (a „expresiei — semn”) subînțelege nu atît individualitatea formei, a etichetei, cît a numelui propriu în totalitatea sa⁷.

Declinarea numelor de persoane comportă anumite particularități specifice (cf. genul personal).

Se spune în general că numele feminine sînt articulate, cele masculine nu⁸. Excepții există și într-un caz și într-altul. Sînt articulate numele feminine terminate în -a și cele masculine terminate în -u. Nu este vorba aici numai de forma pe care o au (și apropierea de apelative este evidentă!), ci și de faptul că aceste nume corespund unor persoane care din punctul de vedere al vorbitorilor sînt foarte bine cunoscute, am putea spune unice. Dar oare nume ca **Ion** și **Niculaie**, **Mărie** sau **Ană**, în exemple de tipul: „**Ion** și **Niculaie** sînt la oraș, **Mărie** și **Ană** culeg via” nu

⁶ Cf. Al. Graur, *Nume...*, p. 137.

⁷ A se consulta în acest sens lucrarea lui E. Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Madrid, 1962, capitolul *El plural en los nombres propios*, p. 261—281.

⁸ *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1966, p. 102.

dovedesc din partea vorbitorilor o cunoaștere tot atât de completă a persoanelor respective, ca atunci cînd numele lor apar în formă articulată (Maria, Ana)? Sînt nearticulate hotărit nume ca Mărie, Ioană, Lenuță în exemple ca: „Te-a lua și pe tine vreo Mărie”.

Dacă în limba română utilizarea vocativului în formă nominativă este certă (Radu pentru Radule, Lenuța pentru Lenuță sau Lenușo), nu este mai puțin adevărat că la numele feminine se simte (mai ales în mediul rural) și tendința inversă, a folosirii nominativului în formă vocativă (Lenuță pentru Lenuța, Ană pentru Ana, Ioană pentru Ioana). Ex.: „Ioană face de mîncare”.

Numele masculine, de asemenea (și accentul cade tot pe criteriul formal), pot fi articulate dacă se termină în -u(l), ex.: Barbu, Marcu, Voicu etc. și nearticulate dacă se termină în consoană: Ștefan, în -ă: Gavrilă, în -e: Ilie etc.

Atît -u final de la masculine (cu unele excepții)⁹, cît și -a de la feminine sînt simțite ca articole¹⁰. Cel puțin la porecle -u final „reprezintă fără îndoială articolul enclitic -ul”¹¹.

La numele de familie valoarea de articol a lui -u final sau -a final este și mai evidentă atunci cînd vorbim de nume provenite — direct sau prin intermediul unor porecle și supranume — din rîndul apelativelor: Albu (S, L, P), Blănuș (L), Ciobanu (S, L), Croitoru (L, S), Lungu (S, Sc, L), Mărunțelu (Sc), Muscalu (L), Spînu (S), Strîmbu (S, L), Suciu (S, Sc, C, L), Șchiopu (S, L, R), Uritu (L).

Aici intră și numele de familie care indică regiunea de proveniență: Munteanu, Olteanu, Mureșanu etc. De remarcat că în județul Alba aceste nume, ca și cele provenite din nume de meserii sau obiect al meseriei, prenume, porecle etc., sînt mult mai răspîndite în formă nearticulată: Ardelean, Ban, Barb, Bănățan, Becan, Bercean, Berghezan, Berghian, Bian, Bobar, Boian (Boian), Bălgrădean (Bălgrad), Căldărar, Călugăr, Căpîlnar (Căpîlna), Cărpineșan (Cărpîniș), Celnean, Cernat (Cerna), Chilut, Cloran (Cioara), Cimpean, Cucuiian, Cugerean (Cugir), Cunțan (Cunța), Cutean (Cut), Dăian (Daia), Decean (Decea), Dobolean, Dorobanț, Doștețan (Doștat), Drașovean (Drașov), Drăgan, Dumitrean, (Dumitra), Făgărășan (Făgărăș), Flutur, Găinar, Găldean (Galdă), Gîrbovan, (Gîrbova), Grădinar, Grațov, Haț(i)egan, Hăprian (Hăpria), Jinar (Jina), Lăpădat, Limbean (Limba), Lomănar (Loman), Lomnășan (Loamneș), Lupean, Man, Mărginean, Măturar, Mite, Moldovan, Morar, Muntean, Mureșan, Notar, Olar, Oltean, Opincar, Oprean, Orășan, Ordean (Oarda), Oțel, Pădurean, Pienar (Pian), Piclișan (Piclișa), Podean, Popan, Rahovean, Rehovean (Răhău?), Răcean, Recean (Rectu?), Răchișan (Răchita), Răurean, Roșian (Roșia), Rutean, Săliștean (Săliște), Sălăjan (Sălaj), Sebeșan (Sebeș), Secaș(iu) (Secaș), Spătar, Spătăcean (Spătac), Springean (Spring), Stricat, Strimb, Tăbăcar, Topircean (Topîrcea), Trif, Țăran, Țilnean, Ungur, Ungurean, Urs, Văcar, Vințan (Vinț), Vîrlan, Vulc, Vulpean, Zugrav¹².

⁹ Facem în acest sens distincție între nume ca: Alexandru, Marcu, Petru, Radu etc., care au un -u final „originar” și între Iov(u), Nil(u), On(u), Stî(u) care au un -u final „cîștigat”.

¹⁰ Al. Graur, *Nume...*, p. 140—141.

¹¹ E. Petrovici, *Nume proprii de bărbați articulate*, DR, V, 1929, p. 580.

¹² Pentru unele nume provenite din toponime (asupra lor nu avem nici un dubiu) am trecut în paranteză și toponimele care le-au stat la bază.

Desigur că unele din numele mai sus înșirate apar și în formă articulată, dar mai rar: *Banu, Barbu, Ursu, Văcaru, Vulcu* etc.

Am observat, de asemenea, că numele care au la bază apelative terminate în sufixele *-ar(i)*, *er(i)* apar și nearticulate: *-ar*, *-er*, dar mai ales articulate [*-ar(i),u*, *-er(i),u*], spre deosebire de cele terminate în sufixul *-ean(u)*, care apar mai ales nearticulate: *-ean*.

Iată câteva exemple:

Beșinar(i)u, Broscar(i)u, Brumar(i)u, Bugnar(i)u, Căprar(i)u, Ciorogar(i)u, Coloșvar(i)u, Ciurdar(i)u, Dogar(i)u, Fleșer(i)u, Hengar(i)u, Jeler(i)u, Jendar(i)u (poreclă), **Jinar(i)u, Lemnar(i)u, Morar(i)u, Nazar(i)u, Olar(i)u, Opincar(i)u, Păcurar(i)u, Poenar(i)u, Rășinar(i)u, Văcar(i)u.**

Finala *-iu* o întâlnim și la alte nume: *Chiluțiu, Drăghiciu, Fărcașiu, Huțiu, Paștiu, Roșiu, Santeiu* etc.

Articulate sînt și numele terminate în *-(oi)u* și *-(esc)u*. Dacă cele terminate în mod obișnuit în *-olu* (*Coroiu, Floroiu, Muntoiu, Truțoiu, Viloiu*) mai apar și nearticulate (*Coroi, Truțoi*) ca și cele terminate în *-ean(u)*, cele terminate în *-escu* nu apar de loc în forma *-esc*.

Și numele de familie de formă feminină apar mai ales nearticulate: *Basarabă, Bască, Bișboacă, Biscă, Brinză, Burtă, Căldare, Cătană, Cătărambă, Cenușe, Cetină, Chircă, Ciobotă, Creangă, Dumbravă, Fintină, Fleacă, Mircă, Plăcintă, Ureche* și foarte rar articulate: *Budura, Lada, Rasa, Sora, Stîncă*.

În ce privește formele de genitiv-dativ se constată diferențe de tratament de la o categorie de nume la alta.

Prenumele masculine au în majoritatea lor un genitiv analitic, cu articolul în față: *Chia lu Onu, Marina lu Ilie* (*Porcu*)¹³, *Chia lu Vramu* (*lu Provizăru*), *Nilu lu Ilie* (*Foachinu*), *Veta lu Onu* (*lu Năcazu*), *Saveta lu Sîvu* (*lu Achim*). În toate aceste cazuri numele respective sînt precedate de alte nume, de asemenea articulate. Dintre acestea o situație specială are *Ion* care apare articulat numai în forma *Onu*, iar altele, ca *Ilie*, nu apar articulate final (deci cu articolul alipit), ci nearticulate: *Ilie a* (*l*) *lu(i) Șchitacu* (poreclă).

Sînt însă și cazuri, ce-i drept, destul de rare, cînd prenume masculine formează genitivul sintetic: *Ioana lu Pătru Vramului* (*Avram*), *Pătru lu Nilu lu Măria Ghiorghei* (*Gheorghe*, întîlnit la nominativ și în forma *Ghiorghia* sau *Gheorghea*). Și alte prenume masculine sînt utilizate în limbaj intim, familial în formă feminină: *Cula, Gheorghea, Laia, Visa* (*Niculaie, Gheorghe, Niculate, Vasile*). Credem că la aceste forme de nominativ s-a ajuns datorită articolului posesival-genitival *al* (*a, ai, ale*) așezat după aceste nume cu finala în *-e*. Rezultatul a fost contopirea articolului cu prenumele din fața lui: *Lale al lui Cucu* a devenit *Laia lu Cucu*, *Gheorghe al lui Țîmar(i)u* a devenit *Gheorghea lu Țîmar(i)u*. *Cula* este o formă trunchiată de la *Nl(cula)e*, ca și *Culae*. *Visa* (de la *Vasile*) s-ar putea să fi apărut prin analogie fonică cu *Cula* sau invers, iar *Văsălia* (*lu Țurung* — poreclă) a ajuns cu finala în *-a* ca și *Gheorghea, Laia* etc., discutate mai sus.

¹³ În paranteză am trecut porecla sau un alt prenume din ascensiunea genealogică respectivă, prenume care uneori are valoare de supranume.

Prenumele masculine de formă feminină (Toma, Luca, Oprea, Gheorghea, Cula, Lala, Visa)¹⁴ nu fac toate la fel genitiv-dativul. Toate pot realiza un genitiv-dativ analitic de tipul: a(l) lu(t) Toma, Luca, Oprea, Gheorghea, Cula etc., dar numai unele se pot întâlni și cu genitiv-dativ sintetic: *Onuțu Tomii*, *Onu (Lini) Luci*, *Măria Ghiorghei*, deci ca și prenumele feminine.

La prenumele feminine sînt mult mai frecvente cazurile de genitiv-dativ sintetic: *Măria Tinii* (*Tina* < *Iustina*), *Pătrușu Cătălinii*, *Lala Delii* (*Delta*), *Sonu Dochii*, *Onelu lu Onu Saftii*, *Lala lu Nilu Zamfirii*, *Onu Linii* (*Lina* < *Cătălina* < *Ecaterina*), *Onu lu Pătru Hirii* (de la *Rafla*, nu de la *Zamfira*!) *Vramu Floricii* (nu *Floriciă*, nici *Florichii*). Dar tot atît de răspîndite, poate chiar mai răspîndite, sînt și formele de genitiv-dativ analitic, mai ales dacă numele este plasat undeva la mijloc într-o formulă mai amplă de referire la ascendenți de mai multe grade: *Măria lu Ioana lu Codru*, *Onu lu Ana lu Rotaru*, *Sonu lu Dochia*, *Nelu lu Lenuța*, *Vramu lu Sonu lu Ana lu Pătru*, *Mărioara lu Saveta lu Sivu lu Achim*, *Nelu lu Onița Dochii*, *Putu lu Măria lu Ila Domnului*, *Sirbu lu Hira lu Martin*, *Jilu lu Ana lu Laia lu Sonu Judelui* etc.

Cînd numele propriu este însoțit de un apelativ, ce indică vîrsta, *lelea*, *nana*, *tetea*, *unche(a)șu(l)*, genitiv-dativul se formează astfel:

<i>Raveca Ielii Safta</i>	}	pentru feminine
<i>Onelu lu nana Ioană</i>		
și ... a lu tetea Sîv	}	pentru masculine
... a lu uncheșu Ilie		

Foarte rar ultima formă „a lu uncheșu Ilie” mai poate fi întâlnită și sintetic ... *uncheșului Ilie*.

Am remarcat, de asemenea, că anumite prenume feminine, cum sînt: *Ana*, *Ioana* și chiar (*Eli*)*saveta* sau *Maria*, se întîlnesc foarte rar în formă de genitiv-dativ sintetic.

În general, la genitiv domină atît pentru masculine, cît și pentru feminine forma analitică: a(l) lu(t) *Ană*, *Mărie*, *Saveta*, *Ioană*, iar pentru dativ formula cu „la”: „I-am dat la *Ioana (lu Codru)* ...”, „... la *Saveta (lu Sivu)* ...”,

Comparînd sub acest aspect prenumele masculine și feminine, constatăm că cele din urmă au mai multe posibilități de realizare a formelor cazuale, au deci o paradigmă mai variată.

Numele de familie, indiferent dacă forma lor este masculină sau feminină, au un genitiv-dativ, general, în formă analitică: *Onuțu lu Becan*, *Măria lu Bucur*, *Laia lu Căzan (Cazan)*, *Lenuța lu Filipaș*, *Onuțu lu Stanciu*, *Măria lu Stoian*, *Onu lu Țurcan*.

Cîteva, foarte puține de altfel, din numele de familie de formă feminină au pe lîngă genitiv-dativul analitic și unul sintetic: *Iosivu lu Onu Blagi (Blaga)*, *Onu lu Dînu Cîndii (Cîndea)*, *Nilu lu Onu Luci (Luca)*, *Chia lu Vramu Todii (Todea)*.

¹⁴ Dintre acestea, numai patru sînt forme de bază, forme primare (prenume propriu-zise), ultimele trei sînt hipocoristice.

Foarte rar se întâlnesc nume de familie de formă masculină care să realizeze un genitiv-dativ sintetic: *Trufoțu* — (al) *Trufoțului* (familie de olteni).

Porecele și supranumele au de asemenea un tratament diferit la cazurile genitiv și dativ. Astfel, cele de gen masculin au în marea majoritate a cazurilor un genitiv-dativ analitic: *Niculate* - a lu *Strimbu*, *Măria* lu *Șchiopu*, *Dumitru* lu *Vilcu*, *Onușu* lu *Zezu*, *Petrea* lu *Bonțoi*, *Onu* lu *Broscaș(i)u*, *Vramu* lu *Provizăru*, *Ille* - a lu *Șchităcu*, *Ioana* lu *Codru*, *Dinu* lu *Cucu*, *Tratanu* lu *Filăru*.

Uneori, însă, întâlnim și cazuri de genitiv-dativ sintetic: *Ila Domnului*, *Sonu Judelui*, *Vramu Cicului*, *Anania Mițului*, *Curea Șinarului*, *Ironimu* lu *Nilu Husar(i)ului*. Probabil în aceste cazuri, pentru vorbitori, apropierea de apelative este simțită mai puternic.

Ca și cele masculine, porecele feminine au mai ales un genitiv-dativ analitic: *Onu* lu *Codiță*, *Ioana* lu *Făina*, *Ana* lu *Dobă*, *Ioana* lu *Pica*, *Lala* lu *Putorea*, *Onu* lu *Dirliță*, dar și unul sintetic: *Sivu* lu *Aurelu Pici* (porecla este *Pica* — *Pica*), *Tratanu Brumii Sivu Boanții* (*Bontea*), *Ioana Bindăroii* (*Bindăroaia*), *Savu Dălenii* (*Dăiana*), *Dinu* lu *Pătru Cucu* (*Cuca*), *Măria Leii* (< ?).

Unele porecle, numai feminine (*Făina* — *Făinoasa*, *Dirliță* — *Dirli-goasa*, *Codiță* — *Codițoale* etc.), ca și altele cu corespondente masculine (*Strimbu* — *Strimba*, *Șchiopu* — *Șchioapa*, dar nu și *Șchiopoala*, *Broscaș(i)u* — *Broscărița*, *Codru* — *Codreasa*, *Filăru* — *Filăroaie*, *Husar(i)u* — *Husărița* etc.), au întotdeauna un genitiv-dativ analitic.

Vorbind despre articularea numelor de persoane am pus accent pe criteriul formal, paradigmatic și nu pe cel funcțional (pe felul cum numele sînt simțite sau înțelese de vorbitori, pe gradul de cunoaștere a persoanelor respective), deoarece numele proprii — articulate sau nu — sînt pentru vorbitori întotdeauna „unice“, „monovalente“ și „unidimensionale“, spre deosebire de cele comune, care sînt „generice“, „plurivalente“ și „bidimensionale“. Denumirea cu nume proprii este o denumire superioară, individualizantă și unificatoare, care se produce nu înainte, ci după denumirea prin intermediul „universalelor“.

Pentru fiecare nume semnificația este unică, numai desemnarea poate să fie multiplă.

Mai 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21

MICROTOPONIMIA BĂLȚII BRĂILEI

de

O. VINȚELER și P. CHIRILOV

Așa după cum atestă documentele arheologice, teritoriul din jurul Brăilei a fost populat din timpuri străvechi. De pășunile și lacurile Bălții au fost atrași îndeosebi păstori și pescari. Este adevărat că populația nu a fost aceeași de la început. Istoria a fost din acest punct de vedere vitregă și pentru Brăila și împrejurimile ei. Numai în era noastră sînt cunoscute o serie de neamuri care s-au perindat pe teritoriul respectiv¹. Cu toate acestea, populația română de pe aceste teritorii a continuat să trăiască și să-și dezvolte cultura și graiul.

Localitatea Brăila a fost întemeiată înainte de anul 1300. În 1368 este atestat pentru prima dată numele Brăila². Între anii 1540—1829, în decurs de aproape trei secole, Brăila și împrejurimile ei au fost sub stăpînire otomană. După tratatul de la Adrianopol, se reînființează județul Brăila cu două plăși: Vădeni cu 20 de sate și Balta cu 38 de sate.

Datorită faptului că Brăila și în trecut a fost unul dintre cele mai mari porturi la Dunăre cu un intens comerț, împreună cu românii, atît în Brăila, cît și în împrejurimi, locuiau populații de diverse naționalități: turci, tătari, greci, italieni, ruși, armeni etc. Populația lipovenească, care s-a ocupat și se ocupă cu pescuitul și bostănăritul pe aceste meleaguri,

* În cursul lucrării vom folosi următoarele prescurtări: Gr. Antipa, PP = Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916; Gr. Antipa, RID = Gr. Antipa, *Regiunea inundabilă a Dunării*, București, 1910; Constantinescu = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963; Giurescu, IPR = Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, București, 1964; Giurescu, Brăila = Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1968; Giurescu, PR = Constantin C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărțile medievale și moderne*, Constanța, 1966; Iordan, T. = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963; DG = *Marele dicționar geografic al României*, vol. I—V, București, 1898—1902; Nestorescu = V. Nestorescu, *Note de toponimie dobrogeană*, în *Studii de slavistică*, vol. I, București, 1969, p. 141—160; E. Petrovici, T. sl. = E. Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române. II. Toponimice cu polnolasie*, în „Romanoslavica”, VI, 1962, p. 5—17.

¹ Giurescu, Brăila, p. 31, 33 și urm.

² Giurescu, Brăila, p. 36, 37, 39, 44; Constantin C. Giurescu, *Începuturile și numele tirgului Brăila, Brăila 500*, Supliment editat de ziarul „Înainte”, Brăila, 1968, p. 7—8.

în decursul unei perioade destul de îndelungate, s-a stabilit în Brăila și împrejurimile ei cu puțin timp înainte de anul 1828.

Cu toate că prin Balta Brăilei s-au perindat populații diverse, peste trei sferturi din numele topice culese de pe aceste meleaguri sînt de origine românească, după care urmează cele de origine slavă și apoi cele de origine turcă. Situația aceasta ne dovedește cu prisosință că populația românească a fost constantă și numeroasă pe teritoriul respectiv.

Balta Brăilei constituie un teritoriu mare, cuprins între două brațe ale fluviului Dunărea: *Dunărea Veche* (care are o lungime de cca 97 km) și *Dunărea Vapoarelor* (care are o lungime de cca 60 km). Lungimea Bălții Brăilei în linie dreaptă este de 56 km, iar lățimea variază pînă la 20—30 km. Suprafața ei este de cca 87 000 ha. Principalele părți componente ale Bălții Brăilei sînt: *Insula Mare* (cca 75 000 ha) și *Insula Mică* (cca 12 000 ha), ce se despart prin brațul *Vîlcu*. La rîndul său, prin grindul *Băndolu*, *Insula Mare* se împarte în: *Insula Brătlei de Jos* (cca 45 000 ha) și *Insula Brăilei de Sus* (cca 30 000 ha)³.

Pulsul vieții noi se simte și în acest loc, numit pînă nu demult „împărăția bălților”⁴. Astfel, în scopul valorificării teritoriului Bălții Brăilei, în ultimul timp au fost întreprinse importante lucrări de defrișare, asanare, îndiguire, desecare etc., reușindu-se să fie redade agriculturii vaste terenuri productive. O dată cu aceste transformări, a început și un proces de dispariție a multor denumiri topice din teritoriul Bălții Brăilei, ca rezultat al dispariției multor privale, iezere, japșe, păduri etc. Din această cauză, studiul microtoponimiei acestui teritoriu se impune ca o necesitate. Unele dintre numele topice de care ne ocupăm sînt înregistrate și în *Marele dicționar geografic al României*⁵, în vechi hărți rusești⁶, sînt însă și multe nume topice pe care le cunosc numai pescarii din baltă.

Microtoponimia acestui vast teritoriu nu este prea variată și nici prea numeroasă. Cauzele acestui fapt sînt multiple: în interiorul Bălții, suprafețele acoperite de apă au fost cu mult mai mari față de fișile de uscat; totodată, în urma inundațiilor din fiecare primăvară, multe fișii de uscat sînt acoperite de apă pentru o anumită perioadă (au fost și ani în care Balta aproape în întregime a fost acoperită cu apă); așezări ome-nești cu un caracter mai mult sau mai puțin permanent sînt foarte puține; predomină însă așezările cu caracter temporar; cea mai mare parte din populație se află în baltă numai în anumite perioade, cînd se poate ocupa cu pescuitul, creșterea vitelor, bostănăritul, grădinele de legume etc. După cum precizează Gr. Antipa, întreaga întindere a Bălții era administrată în cadrul celor nouă moșii, dintre care trei au fost ale statului⁷. Sînt, desigur, și alte cauze.

Numele topice ale Bălții sînt de două feluri: 1. microtoponime care denumesc locuri de uscat și 2. microtoponime care denumesc locuri de apă, mult mai numeroase decît cele de uscat. Toponimele din prima

³ Petre Pintilie, *Brăila*, București, 1966, p. 112; Mihai Marinescu, *Pe firul Dunării* (Ghid), București, 1960, p. 59.

⁴ DG.

⁵ Giurescu, *Brăila*, p. 12, 83, 245; Giurescu, PR.

⁶ Gr. Antipa, PP.

grupă denumesc ostroave⁷, chiciuri⁸, grinduri⁹, movile, păduri etc., cele din grupa a doua desemnează japșe¹⁰, iezere, privaluri¹¹, gîrle, canale, căține¹², gropi etc. Unele nume ale formelor de teren sînt folosite atît ca apelative, cît și ca nume topice: *gîrlă* — *Gîrla Dracului*, *grînd* — *Grîndul Elenilor*, *japșă* — *Japșa cu Mlacă*, *Japșa cu Topor*, *prîval* — *Prîvalul Hoților* etc.

Dunărea în anumite porțiuni are denumiri specifice. Astfel, brațul *Dunărea Vapoarelor* se mai numește și *Pașca*, iar în porțiunea de la *Dunărea Veche* și pînă la canalul *Cremenea* poartă denumirea de *Săpata*; de la canalul *Cremenea* pînă la *Cotul Gîrluței* poartă denumirea de *Mănușoala*; de la *Cotul Gîrluței* și pînă în dreptul comunei *Stăncuța* se numește *Cremenea*; din dreptul comunei *Gropeni* și o porțiune în continuare, *Stuparița* ș.a.m.d.

Din punctul de vedere al originii lor, microtoponimele pot fi împărțite în mai multe grupe:

1. Grupa cea mai numeroasă o formează toponimele care au la bază nume de persoane: masculine și feminine. Cele mai multe din toponimele care au la bază nume feminine au rămas de la femeile bătrîne ce s-au ocupat cu creșterea vitelor sau cu grădinăritul pe terenuri mici. Exemple: *Babalecu*, *Bitculesele*, *Bordeiasa*, *Blasova*, *Brata*, *Brezotasa*, *Catargiaua*, *Carabulea*, *Cristoala*, *Dimuleasa*, *Dobrota*, *Eftinca*, *Gîngărășoala*, *Iorguleasa*, *Jaghia*, *Magiota*, *Minoala*, *Petculeasa*, *Stoichița*, *Tudorîța* etc. Tot în această categorie intră și toponimele care au la bază nume de bătrîni: *Moș Andrei*, *Moș Badea*, *Moș Dragomir*, *Moș Stan*, care, de asemenea, au pascut vite, oi, porci sau au fost grădinari.

Toponimele care au la bază nume masculine au rămas de la unii pescari și, probabil, și de la unii ciobani: *Aurel*, *Barbărasă*, *Bindotu*, *Brinzea*, *Breglotu*, *Chiriac*, *Cojocar*, *Cornotu*, *Curelotu*, *Dragomir*, *Filt-pache*, *Filtpotu*, *Lemnărița*, *Mareș*, *Misăilă*, *Mitrofan*, *Mișurlanu*, *Mocanu*, *Molse*, *Moraru*, *Orzea*, *Pațlu*, *Șerbanu*, *Tăbăcaru*, *Ungureanu* etc. E posibil ca unele din numele menționate să aibă la bază supranume sau nume de profesii. Din analiza toponimelor bazate pe nume de persoană se desprinde și concluzia interesantă, care se confirmă și cu date istorice¹³: în Bălță, ca de altfel în toată Dobrogea, au venit români din diverse provincii, de aceea întîlnim nume ca: *Moldoveanu*, *Moldoveanca*, *Ungureanu*, *Mocanu*, *Țuțoi* etc.

⁷ *Ostroave* = „insule în mijlocul unui rîu sau lac, îngrămădire de pămînt, nisip sau nămol, acoperită cu stufăriș și ridicată pînă la suprafața apei” (DLRM).

⁸ *Chiciuri* = „începutul unui ostrov pe Dunăre”.

⁹ *Grinduri* = „fișie de teren de-alungul malurilor unui rîu, pe care apele nu o acoperă decît în caz de inundații mari” (DLRM).

¹⁰ *Japșe* = „o zapșă sau japșă este o baltă mică sau o gîrlă închisă la ambele capete, cu apă puțină și care seacă vara” (Giurescu, IPR); „numim jepșe (sau japșe) micile depresiuni din lunca Dunării care după scăderea apelor Dunării servesc ca rezervoari în care se adună apele de inundații de pe cîmpuri și le păstrează un timp mai îndelungat pe ele pînă ce dispar” (Gr. Antipa, PP, p. 142.).

¹¹ *Privaluri* = „bălțile mari permanente, care stau în comunicație permanentă sau temporală cu albia fluviului prin diferite canale naturale numite: *Gîrle* (au apă mare), sau *Privale*, dacă sînt puțin mai adînci și seacă toamna” (Gr. Antipa, PP, p. 194.).

¹² *Căține* = „bălțile mici și adînci care seacă vara”.

¹³ Giurescu, PR, p. 5—7 și urm.

Sînt și nume topice formate de la porecle: *Bețivi, Chioru, Mișurlan, Muta, Orbul, Roade Os, Somnorosul, Strechianul, Trușaul* etc.

2. O serie de microtoponime au la bază denumiri din domeniul faunei bălții: animale, păsări, pești etc., fapt explicabil, de altfel, dacă ținem seama de modul în care a fost folosit teritoriul ei: *Bălala, Bitlanul, Boboc, Bobocelul, Bou, Bouleș, Broasca, Calu, Capra, Caracuda, Cățeaua, Coșofana, Cucova, Fusarul, Iapa, Lacul Oilor, Lupu, Melci, Peștii Românești, Peștii Turcești, Pisica, Racii, Scroafa* etc.

Cîteva nume topice au la bază unele fenomene legate de faună: *Bătuișul* (locul unde depun peștii icrele), *Puitoare* (loc de cuiburi).

3. Sînt și nume topice, puține la număr, ce se bazează pe denumiri din domeniul florei: *Buștea, Butuci, Castraveții Românești, Castraveții Turcești, Chiperul, Ciulinii, Mărăcine, Rogozul, Toporașul, Ulmu* etc. Această stare de lucruri se explică, credem, prin faptul că doar o foarte mică parte a bălții a fost folosită pentru agricultură.

4. Unele microtoponime au la bază denumirile unor trăsături specifice ale formelor de teren: *Adîncu, Crăcănel, Corotișca, Desăgeț, Groapele, Lata, Lunga, Lungașu, Lungu, Lunguleș, Potcoava, Rotunda, Rotundu, Ruptura, Săpatu, Scurta, Scurtu, Sfredelele, Strimba, Strimbu, Țarmuroiu, Uzinca, Veriga, Zăton* etc., ale unor trăsături referitoare la compoziția solului: *Camnița, Cămnicioara, Grindu, Piatra, Cremenea, Noroțu, Pesceanu, Tinosul* etc. După cum se vede, și oronimia este relativ slab reprezentată. Avea doar nume referitoare la dimensiuni și la compoziția solului.

5. Cîteva nume topice se bazează pe denumiri referitoare la unele tipuri de construcții: *Dughiană, Moară Bună, Pușcăria* și instrumente pescărești: *Iglița, Luntrele, Matifa, Plutele* etc.

6. Din restul toponimelor, două au la bază nume de mîncăruri: *Cafeaua, Turtă Caldă*; unul se referă la o denumire a unui fenomen natural: *Curcubeu*, altul la denumirea unei boli: *Holercă*.

După cum se poate vedea, microtoponimele din Balta Brăilei au multe particularități specifice. Încadrarea lor în diferite categorii din punctul de vedere al provenienței nu poate avea un caracter strict. Astfel, unele nume topice trecute de noi în categoria porecelor sau supranumelor pot fi considerate că au la bază nume de persoane: *Chioru, Orbu, Mocanu, Moraru, Tăbăcaru*, altele trecute la numele topice care au la bază denumiri referitoare la faună sau floră: *Boboc, Frunza, Lupu, Vulturelu*, pot, de asemenea, să aibă la origine nume de persoane.

Materialul prezentat demonstrează clar faptul că marea majoritate a numelor topice au la bază fie nume de persoane românești, fie apelative de origine română. Sînt și unele nume topice care au la bază elemente slave: *Blasova, Corotișca, Glavanet, Uzinca, Bratușca, Hutore, Cucova, Eftinca, Rușava* etc. și turcești: *Ibiș*. Referitor la toponimele cu elemente slave în Balta Brăilei, ca de altfel și în toponimia Deltei și a Dobrogei, se cere să fie menționat faptul că influența slavă este de două feluri: o influență mai veche, care a avut loc începînd cu primul contact cu slavii și într-o perioadă mai recentă care începe cu venirea lipovenilor, ucrainenilor și bulgarilor.

Printre numele topice întîlnim și unele diminutive: *Boboc—Bobo-*

cel, Bălăia—Bălăița, Bou—Bouleț, Camnița—Camnicioara, Lunga—Lungașu—Lungulețu, Repede—Repejoara etc.

Unele derivate formează opoziții prin intermediul determinativelor mare—mic: Ciulinii Mari—Ciulinii Mici, Dîlga Mare—Dîlga mică, Noroiu Mare—Noroiu Mic, Căținu Mare—Căținu Mic etc. Amintim și un număr redus de nume topice care poate fi grupat pe baza relațiilor de antonimie: Lata—Uzinca, Lunga—Scurta (Scurtu), Lunga—Coroișca, Repede—Somnorosu etc.

În raporturi de sinonimie sînt doar cîteva nume: Racii — Răcăria, Zagna—Fundu, Scurta—Coroișca. Această sinonimie are în general un caracter local. Tot un caracter local au și apelativele care stau la baza multor nume. Ele însă sînt mult mai numeroase: iezer // lac // liman — la români și iezer // liman — la lipoveni; prival // canal — la români și eric // prival — la lipoveni; ostrov // chici — la români și chici — la lipoveni.

Din punctul de vedere al categoriei numărului, marea majoritate a numelor topice sînt la numărul singular. Din punctul de vedere al categoriei genului, multe nume topice au genul în funcțiune de genul cuvintelor ce desemnează o anumită formă a terenului: Lungașu, Lungu, Lungulețu (iezer, prival), Lunga (japșă). În majoritatea cazurilor se constată o transplantare de nume: Lupu (ostrov), Lupu (iezer), Lupu (prival) și altele.

Este demn de remarcat și faptul că aproape toate numele topice sînt nume simple, formate de la substantive. Cele mai multe nume au fost în uz și în secolul trecut, fiind menționate și în *Marele dicționar geografic al României*. Numai o mică parte a toponimelor poate fi considerată ca fiind formații din nume mai noi.

*

1. **Adincu**, prival mai adînc decît cele învecinate.
2. **Aerele Mari**, japșă.
3. **Aerele Mici**, japșă.
4. **Arimăneasa**, prival și iezer, formă feminină de la *Ariman* sau probabil de la *Hariman* prin afereza lui *h*. Atestat ca *iaz* în DG, I, p. 117.
5. **Ascunsa**, japșă mai dosită, înconjurată de stufăriș.
6. **Aurel**, prival. Lipovenii îl denumesc *Orjol* < *orjol* „vultur”; ulterior și o parte din români a început să-l denumească *Orel*. DG, I, p. 139, atestă numele *Aurel* ca „iaz” și „canal”.
7. **Babalecu** sau **Baba Alecu**, iezer și prival. Provine de la nume de persoană. Atestat DG, p. 147, *Baba Alecu*. De fapt există și numele *Baba* (cf. Constantinescu, p. 185), *Baba Ioan*, *Baba Ursul* etc.
8. **Baba Sanda**, japșă; atestată DG, I, p. 149.
9. **Baboiasa**, iezer. Unii informatori susțin că ar proveni din *Baba Iosa*. Iordan, T, p. 345—347: „Baboiasa (Brl) baboi «numele unui pește mic (*Perca fluviatilis*)», existent și el în toponimie (*Baboi*, *Baboiul*), -oa- > -a- prin disimilație la o și la cei doi b precedenți”. Giurescu, IPR, p. 305, admite originea numelui după *baboi*, adică după peștii mici, dar și pești în general, însă presupune și o poreclă *Baboi* a unui pescar ce pescuia de obicei în acest iezer. La p. 350, Giurescu dă exemplul: „Eu

unchiaș Toader Baboi“, unde *Baboi* este evident nume. Atestat DG, I, p. 156, *Babaiasa*, iez. Cf. și Gr. Antipa, PP, p. 774, *baboi* = pește de orice dimensiune.

10. **Barbă Rasă**, japșă; atestat DG, I, p. 241, priv. Iordan, T, p. 315, este de părere că tipul acestor nume „trebuie să fie considerate tot ca porecle“.

11. **Bazin**, priv. Numele are la bază o denumire oficială.

12. **Bălaia**, priv. japșă și punct pe Dunăre. Atestat DG, I, p. 281, iez. japșă. Numele provine de la un nume de vacă de culoare albă.

13. **Bălăița**, japșă. Nume format prin comparație cu **Bălaia**, denu-mind o japșă mai mică.

14. **Bândoiu** sau **Bîndoiu**, pădure, priv. grind și cătun. Atestat în DG ca pădure, priv. tîrlă. Giurescu, IPR, p. 112, îl menționează ca gîrlă. Provine de la un nume propriu. Cf. și Constantinescu, p. 190, *Bân-dea*, *Bândoc*, *Bîndac*, *Bindac*.

15. **Băroi**, priv. lung. *Bărotu*, nume de persoană.

16. **Bățuișul**, iez. și priv. locul unde se zbat peștii.

17. **Bețivii**, iez. Atestat DG, I, p. 397, Iordan, T, p. 315, îl consi-deră ca nume psihologic. Credem că e o poreclă.

18. **Bitculesele**, priv. Atestat DG, I, p. 466; Iordan, T, p. 413, men-ționează formele *Bitcari* și *Bitca* foarte frecvente „ca nume de piscuri muntoase în regiunile Moldovei Apusene“ și „ca nume de munți, dea-luri, movile...“. Aceste sensuri nu pot fi acceptate pentru Balta Brăilei. Constantinescu, p. 139, dă și substantivul *batcă* cu sensurile: „nicovală, capcană, babiță (un soi de pește)“. N-ar fi exclus ca sensurile doi și trei să fi stat la originea numelui topic. Dar, mai degrabă, credm că unul dintre aceste nume să fi fost la baza unei porecle masculine *Bitcu* de la care s-au format femininul *Bitculeasa* și pluralul *Bitculesele*.

19. **Bitlan**, iez. Provine de la numele păsării.

20. **Blasova**, grind, cătun și deal pietros în fața satului *Turcoala*, înalt de vreo 40 m, de unde s-a adus piatră pentru pavarea orașului Brăila. *Blasova* este, credem, un nume de persoană. În legătură cu dealul sau stîncă *Blasova* există mai multe legende, în care se spune că la Brăila și Iglîța se stabiliseră cîndva niște familii de uriași. Un tînăr din familia uriașilor din Brăila s-a îndrăgostit de o fată de uriaș din Iglîța, dar aceasta n-a vrut să-i răspundă dragostei. Pentru a se răzbuna, tînărul a rupt un bolovan uriaș, pe care l-a aruncat ca să distrugă satul Iglîța. Bolovanul n-a ajuns pînă la așezare, ci a căzut în dreptul Iacob-dealului și Iglîței. În felul acesta, conform legendei, ar fi apărut stîncă *Blasova*. Pentru a-l pedepsi pe tînărul răzbunător, fata de uriaș a aruncat, la rîn-dul ei, din Iglîța o stîncă pentru a distruge Brăila, dar nici aceasta n-a ajuns la țintă și a căzut în mijlocul bălții între Brăila și Măcin, la punctul numit de localnici *Plata Fetei* (vezi mai jos).

21. **Boboc**, un mic priv. și iez. Provine de la apelativul *boboc*.

22. **Borcea**, iez. japșă și priv. Atestat DG, I, p. 530. Are la bază un nume de persoană.

23. **Bordeiasa**, iez. Atestat DG, I, p. 532. Este forma feminină de la numele propriu masculin *Bordei*. Cf. Constantinescu, p. 210, *Bordescu*, *Bordeasca*, *Bordîtanu*, *Bordeanu* etc.

24. **Bou**, prival, atestat DG, I, p. 572. Acest nume credem că provine de la unul din sensurile apelativului *bou de baltă*, a) nume dat la două specii de broască, una avînd pe pîntece pete roșii (*Bobinator ignens*), iar cealaltă pete galbene (*Bombinator pachypus*); b) pasăre de baltă cu ciocul lungăreț și ascuțit, galbenă-verzuie pe spate, cu capul negru și cu gîtul alb (*Botaurus stellaris*); c) *bou de apă* — gîndac mare de apă, de culoare neagră, cu picioarele acoperite de peri deși și lungi și adaptate la înot (*Hydrophilus picens*) (DLRM).

15. **Bouleț**, iez. A apărut mai tîrziu în comparație cu numele *Bou*.

26. **Braia**, prival. Provine de la un nume propriu. Cf. Constantinescu, p. 213—14: *Brai, Braia, Brăila* etc.

27. **Bratușca**, canal, pădure și ostrov. Atestat DG, I, p. 598. Provine de la un nume de persoană.

28. **Bregloiu**, ostrov. Atestat DG, I, p. 646. Provine de la un nume de persoană.

29. **Brezoiasa**, prival, pădure și grind. Atestat DG, I, p. 646; discutat și de Iordan, T, p. 80, *Brezoiasa* (Măc), raportat la slav. *brěza* „mesteacăn“. În cazul nostru însă *Brezoiasa* este femininul de la *Brezoiu*.

30. **Brinzea**, prival. Provine de la nume propriu, Cf. Constantinescu, p. 217, *Brinza, Brînzan*.

31. **Broasca**, iez. r.

32. **Butuci**, iez. r.; atestat DG, II, p. 94.

33. **Cafeaua**, japșă, prival și iez. r. Atestat DG, II, p. 143. E posibil ca numele să provină de la o poreclă dată locului respectiv.

34. **Calia**, ostrov; atestat DG, II, p. 131.

35. **Calu**, prival și movilă; atestat DG, II, p. 156. Adesea numele *Calu* e menționat ca un cuvînt de origine slavă de la *kal* „lut, noroi, mlaștină“ (cf. Iordan, T, p. 54). S-ar putea însă ca în cazul nostru să fie vorba despre *cal* „animal“. Se spune că aici a crăpat un cal călărit de un turc, care controla hotarele raialei Brăilei. Poate proveni și de la un nume de persoană.

36. **Camînța** sau **Camnița**, pădure. Atestat DG, II, p. 160; cf. Iordan T, p. 365, *camena, camenița, cameneț, camînca, cămniță, cămnicioara* (Br) din sl. *kamenī* „piatră“; Giurescu, IPR, p. 69, 112, menționează gîrla *Camenița*. Giurescu mai subliniază că în *Balta Ialomîței* este amintită *Camenița* în 1474, apoi în 1614 *Balta Camenița* și *Gura Cameniței* (p. 119).

37. **Capra**, iez. r.; atestat DG, II, p. 165.

83. **Caracuda**, japșă, provine de la numele unui soi de pește.

39. **Castraveții Românești**, japșă (vezi *Peștii Românești*).

40. **Castraveții Turcești**, japșă (vezi *Peștii Românești*).

41. **Cartargiaua**, iez. r. și prival; atestat DG, II, p. 231. E forma feminină de la numele propriu *Catargi* < tc. *katargī* „conducător de catîri“, (cf. Constantinescu, p. 231).

42. **Cazanele**, groapă; atestat DG, II, p. 238. Referindu-se la *Cazanele*, Iordan, T, p. 28, consideră substantivul *cazan* ca avînd sensurile: „treacătoare (cheie) strîmtă, plină cu apă curgătoare“. Întrucît aceste sensuri nu corespund cu situația reală, înclinăm să credem că numele date sînt legate de faptul că în Balta Brăilei pe timpul ocupației turcești erau instalate niște cazane mari în care se pregătea pastrama și se expedia direct în Turcia. Cf. Giurescu, *Brăila*, p. 106—107.

43. **Căteaua**, iezor și prival; atestat DG, II, p. 305.
44. **Chiciu Măcinului**, ostrov.
45. **Cepu**, prival, atestat DG, II, 318.
46. **Chioru**, iezor; atestat DG, II, p. 377; provine dintr-o poreclă.
47. **Chiperu**, japșă. Așa cum presupune Iordan, T, p. 347, „ar putea fi aspectul popular al apelativului *piper*; cf. și Constantinescu, p. 237, 347, nume proprii *Piperiu* și *Chiperiu*.”
48. **Chirchinețu**, prival; atestat DG, II, p. 382. Probabil de la un nume de persoană.
49. **Chiriac**, prival; atestat DG, II, p. 383. Provine din nume de persoană.
50. **Chițorani**, prival lung.
51. **Cistia**, ostrov; atestat DG, II, p. 442. Numele provine de la *čystic* „plasă fină de la mijlocul apei sau al setcei”, comp. ucr. *čystak* (DLRM). Pe acest ostrov uscau pescarii plasele.
52. **Ciulinii Mari**, iezor; atestat DG, II, p. 448 și Iordan, T, p. 357. *Ciulin* este menționat de Giurescu, IPR, p. 112, ca nume al unei bălți, dar și ca plantă acvatică, *ibidem*, p. 109. Gr. Antipa, PP, p. 777, precizează: „*ciuline* (fructul *trapa nataus*) = smochine de baltă”.
53. **Ciulinii Mici**, iezor.
54. **Cociu** sau **Cociocu**, japșă; atestat DG, II, p. 543. Iordan, dă sensurile „peninsulă formată de cotitura unui pîrîu sau rîu”, „plaur plutitor”, „insulă plutitoare fără stuf” și consideră că „în toponimie avem a face cu aceste ultime sensuri”. Giurescu, IPR, p. 108, definește astfel *cociocul*: „În lunca Dunării se numește *cocioc* o baltă mică, izolată, care nu are prival și nu-și poate primi apa”.
55. **Cojocar**, iezor și cătun; atestat DG, II, p. 559. Poate fi la origine un nume de persoană.
56. **Corban** sau **Curban**, japșă; atestat DG, III, p. 18. Iordan, T, p. 508, *Curbanul* și *Curbănașul*, precizînd: *curban* (învechit) avea sensurile: 1) „(la turci) jertfă, sacrificiu, ofrandă religioasă, constînd dintr-un animal întreg, fript și împărțit participanților, 2) petrecere”.
57. **Coreille**, japșă, Iordan, T, p. 86, este de părere că *coreia* provine din *coria* < bg. *koriĭa* „pădure oprită”.
58. **Cornoia**, iezor. Este forma feminină de la numele *Cornoi*.
59. **Cornoiu**, iezor; atestat DG, II, p. 659. *Cornoiu*. este nume de persoană.
60. **Corotișca**, prival și ostrov; atestat DG, III, p. 667, gîrlă; Giurescu, IPR, p. 95, *Cotorișca*, gîrlă. *Corotișca* < rus. *korotyška*. Într-o hartă, întocmită de ruși în 1835, figurează *Caroteșca*, cf. Giurescu, PR, p. 34. E. Petrovici, T. sl., p. 8, dă *corotișca*, numele a două ostroave și al unui prival în Balta Brăilei... rus. *korotyška*, „obiect, animal scurt, om mărunțel”. „Toponimicul provine, probabil, de la pescarii lipoveni”.
61. **Corotișca Veche**, prival.
62. **Cotu Baciului**, a existat o cherhana în ostrovul *Bregloi*.
63. **Coțofana**, iezor și japșă; atestat DG, III, p. 710. Provine de la numele păsării.
64. **Crachia**, iezor, pădure și japșă; atestat DG, III, p. 737.
65. **Crăghioara**, japșă, forma diminutivală de la *Craghia*.
66. **Crăcănel**, ostrov și un braț al Dunării; atestat DG, III, p. 750.

E din *crăcănel* < *crac*. Iordan, T, p. 332, menționează că „apelativul *crac* apare des în toponimie, mai ales ca nume de dealuri sau munți“. În cazul nostru avem a face cu o denumire a unui braț al Dunării și a unui ostrov; cf. și DLRM, p. 194.

67. **Cremenea**, ostrov și braț al Dunării; atestat DG, III, p. 760. Iordan, T, p. 91, „loc nisipos, cu prundiș de aluviuni“.

68. **Crivoaia**, japșă; Iordan, T, p. 130, *Crivina*, de origine slavă: *kriv*, *krivoi*, fem. *krivaja* „oblic“, „strîmb“. Japșa are o formă strîmbă.

69. **Cruce**, zăton. Conform obiceiului, cei ce s-au înecat nu pot fi îngropați în cimitir, ci pe mal, în apropiere de locul unde s-au înecat sau unde li s-a găsit trupul; lângă mormînt se pune o cruce.

70. **Cuca**, prival; atestat DG, III, 794. Iordan, T, p. 35, menționează că numele de *cuca* sînt „mai toate nume de dealuri“, ceea ce corespunde cu sensurile apelativului *cucă*, date în DA „vîrf izolat, punct culminant; vîrf de deal sau munte despădurit“. Aceste sensuri nu corespund cu locul de care ne ocupăm, de aceea credem că, în cazul nostru, avem a face cu un alt sens, mai îngust și mai puțin cunoscut a lui *cuca*, atestat de Gr. Antipa, PR, p. 396, care precizează: „Acesta este un instrument cu care se pescuiește pe terenurile inundabile sau în păpuriș la apă mică, cînd iese peștele la bătaie“. „Cuca se întrebuințează la bălțile de pe tot lungul Dunării. Pe la Chilia îi zice capcană“ (*ibidem*, p. 397).

71. **Cucova**, iezer; atestat DG, III, p. 796. *Cucova* este o formație lipovenească.

72. **Curbănaș** sau **Curbănuș**, japșă; atestat DG, III, p. 18.

73. **Curbov**, iezer.

74. **Curcubeu**, iezer.

75. **Cureloiu**, prival; atestat DG, III, p. 20. De la nume propriu.

76. **Desăgei**, japșă; atestat DG, III, p. 109.

77. **Desăguțe**, iezer.

78. **Detunata**, viroagă, prival, pădure. Aici a fost o luptă între români și turci. *Detunat* „lovit de trăznet; trăznit, lovit, zdrobit“ (DLRM).

79. **Dimuleasa**, prival; atestat DG, III, p. 119; nume de persoană feminin, format de la *Dima*.

80. **Dilga Mare**, japșă; atestat DG, III, p. 113, numai *Dilga*. *Dilga* < slav. *dlŭgŭ* „lung“ caracterizează dimensiunea locului.

81. **Dilga Mică**, japșă mai mică.

82. **Dobrota**, japșă; atestat DG, III, p. 175. Credem că numele japșei provine de la un nume de persoană.

83. **Dranovița**, ostrov; < bg. *drjanovica* „pădure de corni“, cf. Iordan, T, p. 65.

84. **Eftinca**, japșă. Numele în forma actuală este slav, mai precis, lipovenesc.

85. **Eremia**, japșă; atestat DG, III, p. 317. Nume de persoană.

86. **Filipache**, prival; atestat DG, III, p. 360. Nume de persoană.

87. **Filipoiu**, prival, ostrov; atestat DG, III, p. 364. Giurescu, IPR, p. 109 subliniază: „*Filipotul*, gîrlă mare și vestită, drenînd apele lacului Șerban și ale unei părți din Balta Brăilei din Dunărea Veche“. Gr. Antipa, PP, p. 603, arată că *Filipoiul* este o gîrlă lungă de 27 km. Încă în anii 1774—1782 se menționa gardul de la Filipoiul ca unul dintre cele mai vestite (cf. Giurescu, *Brăila*, p. 97). Giurescu, IPR, p. 109—112, este de

păreră că „numele e un augmentativ de la *Filip* și i s-a dat în legătură cu vreun pescar din partea locului“.

88. **Frumoasele**, iezor.

89. **Frunza**, japșă; atestat DG, III, p. 429. Poate proveni de la apelativul *frunză*, dar și de la *Frunză*, nume de persoană.

90. **Fundu lui Gheorghe**, japșă; atestat DG, III, p. 444; Iordan, T, p. 26, este de păreră că numele *Fundu*, *Fundurile* „se explică prin natura accidentată a terenului“. Noi sintem de păreră că *Fundu* explică o opoziție a intrării, a feței sau un loc dosit.

91. **Fundu Mare**, iezor; atestat DG, III, 445.

92. **Fusarul**, iezor; atestat DG, III, p. 452. Cf. Iordan, T, 227, „fusar, cel care face sau vinde fuse“; d-se consideră că „sensurile secundare *țipar*; pasăre de apă cu ciocul lung și rotund ca un fus și cu picioarele înalte nu pot fi luate în considerație“. În cazul nostru credem că tocmai aceste din urmă sensuri al apelativului *fus* pot sta la baza numelui.

93. **Geamănu**, prival; poate fi de la nume propriu.

94. **Gemene**, prival; atestat DG, III, p. 498. Sint două privale care comunică unul cu altul printr-un iezor.

95. **Ghecet**, punct pe Dunăre și vechea denumire a satului *Smîrdanul Nou*; atestat DG, III, p. 501.

96. **Gingărășoaia**, prival, iezor și grind; atestat DG, III, p. 531; numele este amintit și de Giurescu, IPR, p. 95, ca gîrlă.

97. **Gîrla Dracului**, japșă. Nume format după o anumită superstiție sau întimplare.

98. **Grăvănețele Românești**, parte din iezor. Tema din *Glăvănețe* este de origine slavă *glava* „cap“, răspîdită într-o serie de nume, cf. Iordan, T, p. 20.

99. **Glăvănețele Turcești**, parte din iezor.

100. **Grindul Elenilor**, grind.

101. **Groapa Popii**, japșă.

102. **Groapele**, prival.

103. **Holerca**, iezor; probabil de la numele bolii *holeră*.

104. **Hutore**, prival; *Hutere* < ucr. *hutor* „cătun“.

105. **Iapa**, ostrov; atestat DG, IV, p. 19.

106. **Ibiș**, punct pe Dunăre, unde au fost o cîrciumă și cherhana.

107. **Iglița**, ostrov și pădure; atestat DG, IV, p. 41. Format de la apelativul *igliță* < rus < *iglica* < *igla* + suf. dim. *-ic-* „ac“. La pescarii lipoveni este o suveică cu ajutorul căreia se confecționează sau se repară plasele de pescuit.

108. **Iorguleasa**, iezor și prival; atestat DG, IV, p. 61. Nume feminin forma de la *Iorgu*.

109. **Jaghia**, prival.

110. **Japșa Cadînei**, japșă.

111. **Japșa cu Mlacă**, japșă. *Mlaca* e o „baltă acoperită de vegetație cu pămînt, avînd dedesubt încă apă sau noroi moale (turbieră)“, „teren mlăștinos“; cf. Iordan, T, p. 54.

112. **Japșa cu Topor**, japșă. Într-o iarnă a fost scăpat în ea un topor special pentru săpatul copcelor.

113. **Japșa Înfundată**, japșă; cf. Iordan, T, p. 54.

114. **Lacul Oilor**, lac.

115. **Lata**, punct pe Dunăre și viroagă; atestat DG, IV, p. 139. În acest punct se unesc două brațe ale Dunării, iar albia ei este foarte lată.

116. **Lebădarul**, japșă; de la un nume de persoană. Iordan, T, p. 321, atestă și formele *Lebădoiul*, *Lebedea*, *Lebediul*.

117. **Lemnărița**, prival; atestat DG, IV, p. 153. Are legătură cu numele profesiei de lemnar sau cu o poreclă. Există și nume: *Lemne*, *Lemnea*, *Leamna*, cf. Constantinescu, p. 309. Există și o altă explicație: dacă în trecut nu era prival, ci japșă care conținea multe lemne, atunci e posibil să aibă de aici numele.

118. **Lemnosu**, lac cu multe lemne.

119. **Leu**, prival.

120. **Lișțar**, iezor; atestat DG, IV, p. 178. Iordan, T, p. 518, menționează: „fiind vorba de un iezor, este clar că avem a face cu un derivat de la *lișța*, pasărea de apă binecunoscută, despre care DA spune că trăiește în cirduri în preajma bălților“.

121. **Lunga**, iezor, prival, japșă și grind; atestat DG, IV, p. 202.

122. **Lungașu**, iezor și prival; atestat DG, IV, p. 203. Poate avea la bază și un nume de persoană. Cf. Constantinescu, p. 312.

123. **Lungu**, prival; atestat DG, IV, p. 204; e foarte răspândit ca nume de persoană.

124. **Lungulețu**, iezor, atestat DG, IV, p. 204. E din *lunguleț* < *lung*, după forma și dimensiunile terenului. Cf. Iordan, T, p. 115, 359.

125. **Lungulețele**, lac; cf. Antipa, RID, p. 18.

126. **Luntrele**, lac, de la apelativul *luntre*.

127. **Lupoiașu**, iezor. E un diminutiv de la numele de persoană *Lupoi* < *Lupu*.

128. **Lupoiu**, iezor, formă augmentativă de la *Lupu*.

129. **Lupu**, ostrov, iezor și prival. *Lupu*, în cazul de față, poate fi și numele animalului, dar poate fi și nume de persoană.

130. **Magiota**, iezor. Probabil, din nume de persoană.

131. **Maican**, prival. Nume propriu.

132. **Mandarele**, lac.

133. **Mareș**, iezor; nume de persoană.

134. **Matîța**, iezor; „a fost numit astfel din cauza asemănării pe care o avea forma lui matîța năvodului“, cf. Giurescu, IPR, p. 307.

135. **Mănușoia**, braț al Dunării; atestat DG, IV, p. 283. Numele are la bază apelativul *mănușă* + suf. *-oia*.

136. **Mărăcine**, prival și ostrov; atestat DG, IV, p. 283. Iordan, T, p. 28, atestă și *Mărăcineanul*, alături de *Mărăcinele* din Baltă; deci credem că numele topic are la bază un nume de persoană.

137. **Mățoaiete**, iezor; după unii informatori, în acest loc se aruncau resturile după curățarea peștelui. Credem însă că ar putea să fie o poreclă a locului sau a unui pescar ce pescuia în acel loc. Există și nume de genul acestora; cf. Constantinescu, p. 117—18: *Mățotul*, *Mațolan*, *Mațea*.

138. **Melcii**, iezor, loc cu mulți melci.

139. **Minoia**, ostrov și un braț al Dunării; atestat DG, IV, p. 346.

140. **Misail**, iezor și prival. De la nume de persoană.

141. **Mîșunele**, japșă. Credem că aici avem a face cu *mîcșunele* sau, eventual, cu *mîșuneală* de la *mîșuna*.

142. **Mitrofan**, prival. De la nume de persoană.

143. **Mișurlan**, japșă. Există numele *Mișura*, *Mișurlan*, dar este posibil ca numele topic să provină de la numele profesiei *mișurlan*.

144. **Moară Bună**, iez. Probabil va fi fost prin apropiere vreo moară însemnată.

145. **Mocanu**, prival. Numele topic poate să provină de la numele de persoană, fie de la numele păstorilor veniți din Transilvania, ce se numeau mocani.

146. **Moldoveanca**, prival.

147. **Moldoveanu**, prival. De la numele de persoană.

148. **Moraru**, prival. Numele poate proveni atât de la numele de persoană, cât și de la numele profesiei de *morar*, ținând seama că există și numele *Moară Bună*.

149. **Moș Andrei**, prival, provine de la nume de persoană.

150. **Moș Badea**, iez. *Badea* nume de persoană.

151. **Moș Dragomir**, iez.

152. **Muleasa**, japșă. Credem că este o formă hipocoristică feminină.

153. **Mușuroaie**, canal, gîrlă.

154. **Muta**, japșă. *Muta* — poreclă.

155. **Noianu**, prival. „*Noian* — întindere mare de apă; nemărginit, imensitate. Întindere mare de teren inundabil, care în timpul viiturilor constituie un loc de reproducere a peștilor . . .” (DLRM).

156. **Noroiașu**, japșă.

157. **Noroaiele**, japșă, teren noroios.

158. **Noroiu Mare**, iez.

159. **Noroiu Mic**, iez.

160. **Oarzele**, japșă. (vezi *Orzea*).

161. **Ochiu Boului**, japșă. Iordan, T. p. 38, menționa că astfel de nume poartă „cu deosebire lacuri, mlaștine și virtejuri de apă”.

162. **Orbul**, ostrov și prival. Atestat DG, IV, p. 599; numele are la bază o poreclă.

163. **Orzea**, iez. și prival; atestat DG, IV, p. 606. Gr. Antipa, PP, p. 85, dă numele unei plante de baltă: *orzoaica de baltă* (*Valisneria*). Numele topic are la origine numele de persoană.

164. **Ostrovu Turcului**, ostrov; loc unde pescuiau turcii.

165. **Pașca**, braț al Dunării; atestat DG, IV, p. 640.

166. **Pațiu**, iez.; atestat DG, IV, p. 641. De la nume de persoană.

167. **Pesceanu**, prival și iez. Numele provine de la apelativul rus *peščanyi* „nisipos”.

168. **Peștii Românești**, japșă. O explicație a apariției numelor topice *Peștii Românești* și *Peștii Turcești* o dă Giurescu, IPR, p. 305: „În Balta Brăilei, în partea de nord a ei, există iez. *Peștii Turcești*, *Peștii Românești* — un singur iez., dar cu nume dublu, primul fiind dat jumătății de miazănoapte a lui, iar cel de-al doilea jumătății de miazăzi. Așa îl consemnează harta rusă din 1835; așa i se spune — dar la singular: *Pește Românesc*, *Pește Turcesc* — și într-o hartă oficială din 1902 a Ministerului Agriculturii. Rațiunea acestui nume este în faptul că într-o parte a iez. pescuiau exclusiv pescari turci, iar în cealaltă — exclusiv pescari români — numele datează din vremea cînd turcii stăpîneau raiaua Brăilei

(1540—1829)“. Situația este, credem, aceeași și în cazul *Castraveții Românești*, *Castraveții Turcești*, *Glăvănețele Românești*, *Glăvănețele Turcești*.

169. **Peștii Turcești**, japșă.

170. **Petculeasa**, iezor; atestat DG, IV, p. 686. Nume feminin de la *Petcu* + suf. *-uleasa*.

171. **Piatra**, grind. Este un loc stincos.

172. **Piatra Fetei**, iezor situat în apropiere unui loc stincos, numit tot *Piatra Fetei* (vezi *Blasova*).

173. **Pisica**, japșă; atestat DG, IV, p. 735; Iordan, T, p. 538.

174. **Plopul lui Năstase**, lac.

175. **Plutnița**, japșă. Există apelativul *plutniță* „nufăr alb“.

176. **Poala Albă**, japșă. Cf. DLRM, Poală albă = *Leucoree*.

177. **Pologelu**, iezor și privar. *Pologel* < *polog* „acoperitoare specială din pinză sau din sîrmă, folosită de pescarii din baltă împotriva țințarilor“ (DLRM).

178. **Porcu**, japșă, privar și iezor; atestat DG, V, p. 57. În Balta Brăilei se creșteau și se cresc mulți porci. Din această cauză în bălți și în deltă sînt multe nume de tipul acestora; cf. Giurescu, IPR, p. 194; Nestorescu, p. 151.

179. **Porculețu**, japșă.

180. **Pravățul**, iezor; cf. Iordan, T, p. 112—13, < sl. *pravŭ* „drept“, nume topic în Bulgaria: *Pravec*.

181. **Privalu Hoților**, privar (vezi *Titcovu*).

182. **Potcoavă**, lac în formă de potcoavă.

183. **Puitoare**, japșă, loc pentru înmulțirea peștilor.

184. **Punctul Palat**, mic palat unde se opreau oficialitățile cînd mergeau la vînat.

185. **Pușcăria**, privar și iezor; atestat DG, V, p. 146. Locul unde erau ținuți o anumită perioadă tilharii care erau prinși în Baltă. După datele care există, în Baltă se ascundeau mulți tilhari.

186. **Puturosu**, ostrov, chici. Loc unde așteptau vapoarele de ocazie cultivatorii de pepeni, care preferau să stea ceasuri întregi, uneori chiar o zi întreagă, în loc ca să tragă singuri bărcile la edec.

187. **Puzdercu**, privar. *Puzdercu*, poreclă.

188. **Raci**, lac; cf. Giurescu, IPR, p. 306, *Racii*, iezor. Același loc se mai numește și *Ulm*.

189. **Răcăria Mare**, privar și iezor. Loc unde au fost mulți raci.

190. **Răcăria Mică**, iezor.

191. **Repedea**, privar. În acest loc curentul apei curge repede.

192. **Repejoara**, japșă.

193. **Rijnițele** sau *Rijnețele*, iezor.

194. **Roade Os**, japșă. Credem că la origine stă o poreclă.

195. **Rogoazele**, privar.

196. **Rogozu**, japșă. Numele provine de la apelativul *rogoz*: plantă erbacee care crește prin mlaștini și prin locuri umede.

197. **Rotunda**, iezor; atestat DG, V, p. 238. Iezerul a primit numele după forma terenului.

198. **Rotundu**, iezor; atestat DG, V, p. 238.

199. **Ruptura**, ostrov; atestat Dg, V, p. 296. Cf. Iordan, T, p. 43: rupere de pantă din cauza surpării terenului. Uneori poate să însemne și „curătură“, *ibidem*, p. 23; Giurescu IPR, p. 112. *Ruptura* este o gîrlă a *Greacăi*.

200. **Rușava**, prival; atestat DG, V, p. 299; cf. Iordan, T, p. 281; Gr. Antipa, RID, p. 90, dă gîrla *Rușava* și la p. 18: lacul *Rușeava*.

201. **Săpatu**, prival, gîrlă artificială, braț la Dunărea Veche; cf. Giurescu, IPR, p. 68, 69, 75, 113, 118, 286, 297, 311.

202. **Scorțova**, japșă. Probabil, provine de la un nume de persoană de origine slavă.

203. **Scroafa**, iezor (vezi *Porcu*).

204. **Scurta**, prival.

205. **Scurtu**, iezor; atestat DG, V, p. 363; Iordan, T, p. 127. După dimensiunile terenului.

206. **Sfredelele**, iezor și japșă. După forma în zigzag a terenului.

207. **Somnorosu**, iezor. Credem că numele provine de la o poreclă (apă care curge încet, leneș). Există însă și o plantă erbacee cu flori albe, cu frunzele acoperite cu peri aspri (*Lascripitium prutenicum*), numită *somnoroasa* (DLRM).

208. **Stanca**, ostrov. Nume de persoană.

209. **Stoienesti**, prival lung. Nume de persoană.

210. **Straton**, iezor. Nume de persoană.

211. **Strechianul**, prival și iezor. Credem că numele are la bază apelativul *streche* sau un nume de persoană.

212. **Strîmba**, japșă. După forma terenului; Giurescu, I.P.R. p. 80, o menționează ca baltă.

213. **Strîmbu**, iezor și prival.

214. **Stuparița**, parte a Dunării. Loc în care vara erau aduși mulți stupi.

215. **Șerbanu**, unul din principalele lacuri din Balta Brăilei; atestat DG, V, p. 510. *Șerban* — nume de persoană.

216. **Tăbăcaru**, iezor. După numele profesiei — „specialist în tăbăcitul pieilor“ (DLRM). Poate să fie și nume.

217. **Tănase**, iezor și prival. După numele de persoană. În 1646 este amintit *Tănăsie* rusul și *Tănase*, constructori de iazuri, cf. Giurescu, IPR, p. 138. 149.

218. **Tătaru**, iezor.

219. **Tînos**, iezor. Loc noroios, cf. Iordan, T, p. 69, 473.

220. **Tîtcovu**, prival, verigă și ostrov. Nume de persoană de origine slavă. Acest prival se mai numește și *Privalul Hoșilor*.

221. **Toporașu**, japșă. Numele unor plante erbacee (*viola*, *viola adorata*), cf. DLRM.

222. **Trufașu**, iezor. La origine poate fi o poreclă sau un nume de persoană; cf. Constantinescu, p. 393; Giurescu, p. 95.

223. **Tudorița**, prival. După numele de persoană.

224. **Turcoala**, ostrov; atestat DG, V, p. 662. Cf. *Turcu*.

225. **Turtă Caldă**, iezor și prival. Înclinăm să credem că este vorba despre o poreclă sau o întâmplare.

226. **Țăcău**, cătun.

227. **Țărmuroiu**, iezor. La origine este un nume de persoană.

228. **Țiganca**, iezor și prival.

229. **Țuțoiu**, prival; *țuțotan*, *țuțuieni* „cioban din Ardeal, poreclă dată ardeleanului”; Iordan, T, p. 302; cf. DLRM.

229. **Ulm**, iezor; atestat DG, V, p. 687. La bază stă numele arborelui.

230. **Ungureanu**, prival. Are la bază numele dat românilor din Transilvania, care veneau ca ciobani sau ca negustori de pește; cf. Giurescu, PR, p. 7.

231. **Uzinca**, prival. Are la bază apelativul rusesc *uzinka* „îngustă”, „strîmtă”; în ultimul timp se pronunță mai des *Ozinca*.

232. **Vărsătura**, *jașă* și *ostrov*; atestat DG, V, p. 735: „Loc unde staționează apa provenită din revărsări; rar, loc de vărsare a unei ape curgătoare” (DLRM).

233. **Veriga**, prival. „Braț de apă care împrejmuiește un ostrov” (DLRM).

234. **Veriga Strîmbă**, *ostrov* și *pădure*.

235. **Vidroi**, prival, *jașă*. Nume de persoană. Lipovenii denumesc locul *Vidro* < *vidro* „găleată”.

236. **Vilciu** și **Vălcu**, *gîrlă*; atestat DG, V, p. 758.

237. **Vintoaie**, prival și *jașă*. Loc descoperit.

238. **Vulpașu**, iezor și prival. Are la bază numele de persoană; cf. Constantinescu, p. 412.

239. **Vultur**, *jașă*. De la numele păsării. Giurescu, IPR, p. 112 îl menționează ca iezor lîngă *Greaca*.

240. **Zagna**, cătun, *viroagă*, prival și iezor; atestat DG, V, p. 781; Iordan, T, p. 536, este de părere că la originea acestui nume „trebuie căutată, cum arată așezarea geografică, în rusește, unde *zagon* înseamnă «țarc, ocol, stîină»”.

241. **Zăton**, prival și iezor. Provine de la apelativul rus *zaton* „golf de rîu”; cf. Iordan, T, p. 537 și Giurescu, IPR, p. 51, 108, 218, îngrăditură mare din trestie și nuiele.

Mai 1971

Universitatea „Babeș—Bolyai”, Facultatea
de filologie, Cluj, str. Horea, 31

DESPRE ROLUL ADVERBELOR DIN GRUPUL „ADVERB + CONJUNCȚIE”¹

de

D. BEJAN

Posibilitățile distributive ale adverbelor în stînga conectivelor interpropoziționale² subordonatoare constituie o problemă care n-a reținut atenția cercetătorilor decît în mică măsură. Unele sugestii și observații în legătură cu acest fenomen lingvistic se găsesc în *Gramatica limbii române*³, la Gh. N. Dragomirescu⁴ și S. Stati⁵.

Adverbele care pot sta în stînga conectivelor sînt relativ numeroase, fiind, după părerea noastră, o problemă care merită atenție.

Ne propunem, în cele ce urmează, să facem cîteva observații privitoare la rolul lor față de relația exprimată de conectivele luate în discuție.

Constatăm că ele (adverbele) adesea influențează puternic sau măcar nuanțează relația exprimată.

Ne-am oprit la adverbele și locuțiunile adverbiale de mai jos, ca singurele pe care le-am întîlnit cu un asemenea rol în stînga conjuncțiilor⁶. Iată lista acestora: **abia, anume, aproape, cam, chiar, cît, cumva, decît, doar, imediat, inadins, încă, întocmai, mai, măcar, necum, nici, numai, și, tocmai, tot, cel mult, cel puțin, cît pe-aci, cît pe ce, de-abia, mai ales, mai cu seamă și mai mult.**

¹ Cuprindem în sfera conjuncției conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale, adverbele și pronumele relative.

² Pentru noțiunea de „interpropozițional”, precum și cea de „intrapropozițional” care va apărea în concluziile cercetării noastre, cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—33.

³ Ediția a II-a, vol. II, București, 1963. Vezi, de exemplu, p. 298 și p. 310 (în continuare: GA, II).

⁴ *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 33—40.

⁵ S. Stati și Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 72—73, capitolul *Posibilitățile combinatorii ale conjuncțiilor*.

⁶ Ne susținem afirmația pe lectura următoarelor opere: I. Agîrbiceanu, D. I. = Ion Agîrbiceanu, *Două iubiri*, București, 1968; T. Arghezi, L. = Tudor Arghezi, *Lina*, București, 1965; H. P. Bengescu, C. = Hortensia Papadat Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, București, 1963; G. Bogza, P. C. = Geo Bogza, *Pagini contemporane*, București, 1957; N. D. Cocea, F. S. = N. D. Cocea, *Fecior de slugă, București*, [f. a.];

I. Adverbe

ABIA are reduse posibilități de combinare cu conectivele. El le imprimă acestora o valoare limitativă, restrictivă. L-am găsit în vecinătatea adverbului relativ *cînd* și a locuțiunii conjuncționale *după ce*: „Fata o strămutase de la doică **abia cînd** era de 6 ani“ (H. P. Bengescu, C. 30); „**Abia după ce** a plecat Ana, s-a zburit și-a strigat-o“ (I. Lăncrănjan, C., I, 89).

Abia mai intră uneori în combinație cu *dacă*, fără ca acesta din urmă să aibă rol subordonator, pentru că subordonata începe cu *că*: „[...] lansaseră o dată, nu fără succes, formula că ei trei **abia dacă** formau un medic bun [...]“ (M. Preda, R., 370).

ANUME apare de obicei în tovărășia conjuncției *ca* să sau *că* și a adverbului relativ *cum*, imprimîndu-le un sens intensiv: „Se pîdeau [...]”, parcă ar fi făcut cunoștință **anume ca** să se poată înfrunta“ (M. Preda, R., 7); „Se îmbrăca în cămașe albă, **anume că** glumește“ (V.S., 103/2)⁷; „N-aș putea să spun **anume cum** s-au petrecut lucrurile“ (M. Sadoveanu, C.R., 226).

APROAPE indică proximitatea⁸, restricția, fiind sinonim cu *mai*, însoțind următoarele conjuncții și adverbe relative:

că: „Și drumurile lor erau lungi și ele mergeau încet, **aproape că** nu se mișcau să nu se răstoarne [...]“ (D. R. Popescu, V.O., 30);

să: „Cînd au fost să facă feștania, erau **aproape să** se certe“ (I. Agîrbiceanu, D.I., 194).

fără să: „Ți se poate întîmpla ceva, **aproape fără să**-ti dai seama cum și cînd s-a petrecut acest lucru pe care nu ți l-ai dorit niciodată.

cum: „Spre uimirea lui Toma, fostul cazangiu se comportă **aproape cum** prevăzuse Vale [...]“ (M. Preda, R., 25).

Adverbul **aproape** poate fi întărit, la rîndul său, prin repetare: „Cînd **aproape, aproape** să pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma“ (I. Creangă, O., 145).

AȘA formează locuțiuni consecutive cu *că* (*așa că*) și *încît* (*așa încît*)⁹: „Firește, el era acționarul principal și director general, **așa că** se

N. D. Cocea, V. = N. D. Cocea, *Vinul de viață lungă*, București, 1963; I. Creangă, O. = Ion Creangă, *Opere*, București, 1953; C. Hogaș, O. = Calistrat Hogaș, *Opere*, București, 1956; I. Lăncrănjan, C., I. = Ion Lăncrănjan, *Cordovanii*, I, București, 1966; Camil Petrescu, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București 1960; Cezar Petrescu, A. = Cezar Petrescu, *Apostol*, 1963; D. R. Popescu, F. = Dumitru Radu Popescu, F., București, 1969; D. R. Popescu, V. O. = Dumitru Radu Popescu, *Vara oltenilor*, București, 1967; M. Preda, I. P. = Marin Preda, *Întîlnirea din pămînturi*, București, 1960; M. Preda, R. = Marin Preda, *Risipitorii*, București, 1965; S. Pușcariu, C. V. = Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, București 1968; L. Rebreanu, N. = Liviu Rebreanu, *Nușele*, București, 1957; M. Sadoveanu, B. = Mihail Sadoveanu, *Baltagul*, București, 1967; M. Sadoveanu, C. R. = Mihail Sadoveanu, *Cosma Răcoare*, București, 1965; I. Slavici, A. = Ioan Slavici, *Amintiri*, București, 1967.

⁷ Exemplul e luat din DA, p. 181.

⁸ *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I, București, 1963, p. 309 (în continuare: GA, I).

⁹ GA, II, p. 315—316.

putea socoti stăpîn pe întregul domeniu“ (H. P. Bengescu, C., 66); „Omul împrumută aici mutismul de la arborii în mijlocul cărora trăiește, *asa încît* cele mai guralive ființe din aceste locuri sînt numai lăstunii [...]“ (C. Hogaș, O., 71). În vecinătatea lui *cînd*, *asa* apare sinonim cu *cam*, deci cu sens de aproximație: „Spre seară, *asa cînd* se împreună ziua cu noaptea, Codrea obișnuiește să se *aseze* pe pragul tinzii [...]“ (L. Rebreanu, N., 191).

CAM imprimă conectivelor o valoare aproximativă, însoțind adjective și adverbe relative:

ce: „La curte, la Sofieni, astăzi toată ziua și miine va avea timp să afle din gura lui conu Lascar *cam ce* gînduri are cu învățătorul“ (Cezar Petrescu, A., 133).

cît: „[...] atunci Moise povesti următoarea întîmplare: cum Nicolae venise cu el în autobuzul de dimineață la Cîmpuleț, ducînd într-un sac cinci găini furate [...] și cum se tot interesa *cam cît* ar costa o capră în tîrg [...]“ (D. R. Popescu, F, 275).

cum: „Nu e destul să ții la cineva, trebuie să mai știe din cînd în cînd și celălalt *cam cum* se petrec lucrurile în ținutul ăsta, cît de tare ții și mai ales în ce fel“ (M. Preda, R., 365).

de pe cînd: „Dar de la o vreme încoace, *cam de pe cînd* ți-am blagoslovit turbinca, te-ai făcut prea nu știu cum“ (I. Creangă, O. 251).

CHIAR apare des în fața conectivelor întărindu-le și precizîndu-le valoarea. Împreună cu conjuncțiile *dacă*, *de*, *să*, *fără să* formează locuțiuni conjuncționale concesive¹⁰. Tot locuțiune concesivă formează împreună cu *cînd*: „*Chiar cînd* ar fi să mă umilesc pentru una ca asta și tot o fac!“ (I. Agîrbiceanu, D.I., 161).

Se mai combină, fără a forma locuțiuni conjuncționale, cu:

să: „[...] a început să bombăne în el și **chiar** să înjure cu voce tare [...]“ (D. R. Popescu, F, 403).

că: „Și-a mai spus **chiar** că Biciușcă se certase de cîteva zile cu Lun-can și că nu-i mai trecea pragul“ (D. R. Popescu, V. O., 174).

îndată ce: „[...] timbrele nu se emit **matematic chiar** *îndată ce* membrul de sindicat își depune cotizația responsabilului de grupă“ (M. Preda, R., 98).

cînd: „S-au împrăștiat **chiar cînd** m-am apropiat eu“ (I. Lăncrăjan, C., 98).

după cum: „Numai cît nu se întîmplă în lume toate **chiar după cum** le judecă împărații“ (I. Agîrbiceanu, D. I., 25).

CUMVA formează locuțiuni conjuncționale împreună cu *să*, *ca*... *să* și *pentru ca*... *să*¹¹, imprimîndu-le valorile de „într-un fel oarecare“, „nici într-un caz“, „sub nici o condiție“, „de loc“, „din întîmplare“ și „eventual“¹². Ca structură, locuțiunile respective se pot împărți în trei categorii: a) adverbul precedă conjuncția: *nu cumva să*, *nu care cumva să*; b) adverbul e încorporat în conjuncțiile compuse: *ca nu cumva să*,

¹⁰ GA, II, p. 327.

¹¹ GA, II, p. 289 și 304.

¹² Pentru sensuri, cf. DA, p. 986.

ca nu care cumva să, pentru ca nu care cumva să, pentru ca nu cumva să; c) conjuncția simplă se repetă: *să nu cumva să și să nu care cumva să*¹³.

CÎT se combină cu *ce* formînd cu acesta locuțiunea conjuncțională *cît ce*¹⁴, care are două valori: a) de momentaneitate, de ceva instantaneu, fiind sinonimă cu *îndată ce* și *imediat ce*: „*Femeia cît ce-l văzu aprins la față și cu răsuflarea pripită, simți un sălbatec fior de bucurie*“ (I. Agîrbiceanu, D. I., 215); b) „din toată puterea“, în combinație cu verbul *a putea*: „*Fuge cît ce poate cu sarcina în spate*“ (I. Creangă, P. 215/25)¹⁵.

DECÎT imprimă conectivelor pe care le poate însoți o valoare restrictivă, dusă pînă la excepție¹⁶. Acestea sînt conjuncții, locuțiuni conjuncționale, adverbe și pronume relative:

să: „Nu trebuia **decît** *să-l* cojească cu dalta din stîncă și *să-l* transporte în fața Uffiziilor“ (S. Pușcariu, C. V., 87).

după ce: „[...] nu ne-om întîlni **decît** *după ce*-oi fi și eu ulcior“ (M. Sădoveanu, C. R., 486).

cînd: „Dăscălița Aglaia nu se dezmetici **decît cînd** intrară mosafirii în casă“ (L. Rebreanu, N., 236).

cum: „Și nu s-a face **decît cum** poruncești dumneata“ (M. Sădoveanu, C. R., 484).

ce: Nu face **decît ce** vrea.

DOAR și **NUMAI**. Le luăm împreună deoarece ele sînt sinonime aproape perfecte, imprimînd elementelor joncționale aceeași valoare: exclusivitatea¹⁷. Dacă valorile lor sînt aceleași, nu aceeași este frecvența lor în fața conectivelor. **Numai** apare mult mai des decît **doar**, fiind cel mai frecvent adverb din clasa celor pe care le discutăm. Aceste adverbe se combină cu:

a) conjuncții și locuțiuni conjuncționale:

ca să: „Se arătase **doar ca** *să* fie văzut [...]“ (D. R. Popescu, V. O., 76).

că: „Ea vedea **numai că** Gonea nu o bate și asta o făcea *să-și* aducă aminte de Aristică“ (L. Rebreanu, N., 18).

dacă: „Să-mi mulțumești **doar dacă** *mă aprobi* [...]“ (D. R. Popescu, F, 386); „Eu cred că **numai dacă** spui minciuni înseamnă că îl vorbești de rău“ (M. Preda, I. P., 55).

fiindcă: „Îl mîhnise puțin **numai fiindcă** era neprevăzută și nu-i cunoștea cauza“ (H. P. Bengescu, C., 143).

să: „Ea vine **doar să** argumenteze [...]“ (D. R. Popescu, F, 168).

după ce: „M-am trezit bine **numai după ce** i-am ras două pîlmi, de i-am mutat fîlcile“ (I. Agîrbiceanu, D., 128).

pentru că: „Deocamdată Lică fugise **numai pentru că** era capricios [...]“ (H. P. Bengescu, C., 64).

pentru ca *să*: „Am trecut la teorii **numai pentru ca** *să* dovedesc ce mă leagă de grădina gazdei mele“ (I. Agîrbiceanu, D. I., 399).

¹³ N-am ilustrat aceste locuțiuni prin exemple deoarece ele nu diferă ca structură de cele din *Gramatica limbii române*.

¹⁴ Menționată și în GA, II, p. 307–308.

¹⁵ Pentru al doilea sens și exemplul, cf. DA, p. 189.

¹⁶ Vezi și GA, II, p. 339.

¹⁷ Pentru sensuri, cf. GA, I, p. 309.

b) pronume și adjective relative:

ce: „Sigur este **doar ce**-a fost atunci și ceea ce ea recunoaște“ (D. R. Popescu, F, 387); „N-avea încredere în nimeni, **numai în ce** văzuse el de mic“ (D. R. Popescu, V. O., 289).

cine: „De păcălit te păcălește **numai cine** știe să ridă și Zăbavă nu știa“ (D. R. Popescu, V. O., 289).

cîtă: „Și omul vede și se uimește, înțelege și se închină, simte și își dă seama despre vecinica armonie **numai înșă cîtă** vreme mintea îi e limpede“ (I. Slavici, A., 407).

c) adverbe relative:

cînd: „**Numai cînd** vedea călușii sfîrșiți, se îndupleca să facă pentru dinșii popas“ (M. Sadoveanu, B., 99).

cît: „Totul n-a ținut decît un sfert de secundă, și așa se întîmplă fără îndoială în cutiile aparatelor fotografice, deschise asupra lumii **doar cît** e necesar să ia un instantaneu“ (G. Bogza, P. C., 105). Împreună cu **numai**, *cît* formează locuțiunea conjuncțională **numai cît**, care are caracter învechit și regional¹⁸: „[. . .] uite, biata Axinia, **numai cît** te-a văzut ș-a și apucat-o tremurul lui Cain“ (C. Hogaș, O., 168). Locuțiunea e sinonimă cu *îndată ce* și *imediat ce*.

cum: „Și așa că, din toată povestea raiului imaginară și caraghioasă ca orice poveste, real lumea văzuse **doar cum** în grădina raiului împărătesei Ileana cei bătrîni devin tineri și cei tineri oameni maturi“ (D. R. Popescu, F, 185).

Adverbul **numai** poate fi întărit prin repetare: „Dacă n-a înjurat surugește și n-a trîntit furios ușile în urma lui e **numai și numai fiindcă** n-a avut timpul material strict necesar ca să se gîndească“ (N. D. Cocea, F. S., 243) sau de alte adverbe, de exemplu *și*: „Doară e o prostie **și numai** să te gîndești să te pui alături cu copila unei baronițe [. . .]“ (I. Agîrbiceanu, D. I, 21).

IMEDIAT întărește elemente joncționale care introduc circumstanțiale de timp, limitînd durata acțiunii: *după ce*: „**Imediat după ce** se pensionă, fostul cazangiu se duse să se sfătuiască cu fratele său, Toma [. . .]“ (M. Preda, R., 18).

Împreună cu *ce* adverbul **imediat** formează locuțiunea conjuncțională **imediat ce**¹⁹.

INADINS are sensurile de: „anume cu intenție“, „cu un anumit scop“²⁰, sensuri pe care le imprimă și conjuncției *ca să*, sporindu-i astfel valoarea finală: „Eu am pus dimineata ceapă în gură, **inadins ca să** nu mă dau ispitei și să nu mai pornesc la drum“ (Cezar Petrescu, A., 238).

INCĂ imprimă conectivelor ideea de „durată“, de „continuitate“²¹: Te știam **încă de pe cînd** erai mic. Conjuncției *să* îi imprimă ideea de „adăugare“²²: „[. . .] e foarte îndoielnic lucru să se fi saturat cinci mii de oameni cu cinci pîni și doi pești, ba **încă** să mai fi rămas și douăsprezece coșuri de fărmături . . .“ (C. Hogaș, O., 71).

¹⁸ GA, I, p. 404.

¹⁹ GA, II, p. 296.

²⁰ Vezi DA, s. v. *adins*.

²¹ GA, I, p. 307.

²² GA, I, p. 308.

INTOCMAI întărește sensul modal al adverbului relativ *cum* și al compuselor sale: „Lucrurile se petrecuse **intocmai cum** povestise Nory“ (H. P. Bengescu, C., 171); „Răspunsul meu a fost că da, ești dator și tu, **intocmai precum** dator eram și eu [...]“ (I. Slavici, A., 287)²³.

MAI imprimă conectivelor cu care se combină următoarele sensuri²⁴:

a) „în plus“, „pe deasupra“, „încă și“: „Cu una cu alta, **mai cu ce** avea de la părinți, scoase apă din piatră și ajunse a fi jinduit de multe fete din sat“ (Delavrancea, S., 24)²⁵.

b) „aproape“: „Dacă nu era binele ce mi-ai făcut... **mai** că te mîncam“ (Ispirescu, L., 90)²⁶.

c) „pe punctul“, „gata“, „cît pe ce“: „Strîngîndu-l în brațe era **mai ca să-l omor**“ (Eminescu, O. I., 80)²⁷.

Uneori adverbul **mai** e întărit prin repetare: „Iară eu, mîncînd lupte, mă făceam smerit și numai rideam în mine, mierîndu-mă tot atunci de ghibăcia minciunilor ce potrivisem, de-mi venea **mai, mai** să le cred și eu singur pe jumătate“ (I. Creangă, O., 47).

MĂCAR imprimă conectivelor un caracter limitativ, restrictiv²⁸. Formează locuțiuni conjuncționale cu valoare concesivă prin combinare cu conjuncțiile: *că, să, de, dacă*²⁹.

Se combină cu elemente joncționale, fără a forma locuțiuni:

să: „De păcătuit nu păcătuia, da' așa-i era drag, **măcar să** mai iasă în lume să mai soarbă lumină că numai în casa urîtului se înădușea [...]“ (M. Sadoveanu, C. R., 174).

fără să: „Ilie ridică palma **fără măcar să** zîmbească [...]“ (M. Preda, I. P., 247). Adverbul e cuprins în conjuncția compusă.

cînd: „Dumneata n-ai furat nici o găină, **măcar cînd** ai fost mic?“ (D. R. Popescu, F, 268).

cît: „[...] tînărul scupă și înjură căci îl **amendase** și pe el cu doi lei **fără să** fi avut atîta vină **măcar cît** e negru sub unghie“ (L. Rebreanu, N., 74).

NECUM apare în fața lui *să*, avînd împreună cu acesta o valoare copulativă³⁰: „Zăpăcită, nu putea nici **să audă bine, necum să înțeleagă** acea limbă nouă și acele grozăvii pe care le povestea“ (H. P. Bengescu, C., 103—104).

NICI. Întotdeauna propozițiile regente ale propozițiilor subordonate introduse prin conective precedate de *nici* sînt negative, negație realizată cu ajutorul adverbului **nu**. **Nici** imprimă conectivelor o valoare restrictivă, negativă.

Formează locuțiuni conjuncționale cu: *dacă, de, să*³¹.

Însoțește, fără a forma locuțiuni, conectivele:

²³ Vezi și GA, II, p. 310.

²⁴ Sensurile respective și exemplele sînt luate din DA.

²⁵ DA, p. 38.

²⁶ DA, p. 38.

²⁷ DA, p. 41.

²⁸ GA, I, p. 309.

²⁹ GA, I, p. 418 și GA, II, p. 327.

³⁰ GA, II, p. 244.

³¹ GA, II, p. 327.

că: „Cînd îl văzui în ușa beat, nu mă mirai că putu să bată atît de corect cu degetul în clanța din afară și nu mă mirai **nici** că este el“ (D. R. Popescu, F, 230).

dacă și *de*: „Hagiul nu vrea să știe [**nici**] *de* crapă pietrile la gerul Bobotezei, **nici** *dacă* (s. n.) în iulie turbează cîinii de căldură“ (Delavrancea, H. T., 14)³².

să: „Nu mai putea **nici** să fure“. (D. R. Popescu, V. O., 38).

după *ce*: „**Nici după ce** am ajuns acasă la ai mei nu m-am despărțit de starea asta de potolire și de mulțumire“ (I. Lăncrănjan, C., I, 26).

pentru *că*: „Voise să intre în închisoare din mai multe motive: nu doar ca să scape de dracul [...] **nici pentru că** [...] nu se schimbase nimic în el [...]“ (D. R. Popescu, F, 404).

cînd: „Nu se clinti din locul său **nici cînd** silueta ei nu se văzu de de loc“ (M. Preda, R., 84).

cît: „Adică **nici** Uța și **nici** ele (și **nici** nimeni) nu credeau **nici cît** e negru sub unghie în ce prorocise Ana“ (D. R. Popescu, F, 158).

cum: „Ea le învățase totul și așa reieșea, îmi spuse Uța, că acum așa cum nu le învățase să facă colacii nu le învățase **nici cum** să moară“ (D. R. Popescu, F, 158).

Nici poate întări alte adverbe, care la rîndul lor, întăresc conjuncția: „Nu știi **nici măcar** *dacă* boala lui de fiere nu l-a doborît [...]“ (S. Pușcariu, C. V., 52).

POATE și **PROBABIL** imprimă conectivelor aceleași valori: **îndoiala** și **probabilitatea**³³:

fiîndcă: „Dacă n-am strigat «Evrika!» ca unul din faimoșii mei predecesori e **probabil fiîndcă**-mi lipsește candoarea și curajul“ (N. D. Cocea, V., 107); „Lui Nory i se păru că Lina e grozav de vînată la față, **poate fiîndcă** n-o văzuse de mult“ (H. P. Bengescu, C., 116).

să: „Fata dă să fugă înainte, **probabil** să anunțe c-am venit“ (L. Rebreanu, N., 181).

pentru *că*: „Nu se putea spune de ce făcuse asta. **Poate pentru că** așa-i ceruseră cei care-l împingeau înainte [...]“ (I. Lăncrănjan, C., 339).

ca nu cumva *să*: „Mă ducea de umăr **poate ca nu cumva** să-l cred că mă consideră nebun și fuge de mine pe întuneric“ (D. R. Popescu, F, 84).

Poate întărește uneori alte adverbe: **chiar** „[...] trebuia negreșit să plece întii pe mare [...] să vadă cum răsare [...] și cum apune soarele [...] **poate chiar cum** se stîrnește furtuna [...]“ (M. Preda, R., 380); **numai**: „E nepoata mea, adăugă abia la urmă și **poate numai fiîndcă** nepoata luase un aer dîrz“ (H. P. Bengescu, C., 6).

ȘI³⁴ are valori apropiate de ale lui **chiar**. Împreună cu *de*, *dacă* și *fără* să formează locuțiuni conjuncționale cu valoare concesivă³⁵.

³² Exemplul e luat din GA, II, p. 283. Pentru **nici...nici**, vezi GA, II, p. 214 și 244.

³³ GA, I, p. 309.

³⁴ În *legătură cu și adverbial*, vezi Marie Thérèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în SCL, XIX, 1988, nr. 4, p. 365—374.

³⁵ GA, II, p. 327.

Se combină, fără a forma locuțiuni, cu:

să: „Ești atît de frumoasă, că mă simt vinovat și să mă uit la dumneata“ (T. Arghezi, L., 290).

fără să: „Firul nu-i venea numai pînă la ureche; îi trecea fără să vrea, dar și fără să-l înlătore, prin inimă, știind unde duce din odaia lui“ (T. Arghezi, L., 280).

după ce: „Abia în 326 aceasta a fost cucerită de romani, dar, și după ce devenise municipiu al acestora, obiceiurile și graiul napolitanilor rămaseră grecești“ (S. Pușcariu, C. V., 100).

pentru că: „— Te scuz și pentru că ești aici“ (D. R. Popescu, F, 126); „Surid călduț căpitanului și pentru că are dreptate și pentru că am nevoie de bunăvoința lui“ (Camil Petrescu, U. N., 30)³⁶.

care: „Îmi dau seama și care ar fi pericolul [...]“ (Camil Petrescu, U. N., 298).

ce: „El a primit fără voie toată arhiva de confidențe, de care viclesugul lui avea trebuința ca să-și facă bobii și să spuie și ce nu știau [...]“ (T. Arghezi, L., 232).

cînd: „Eu am fost moral și cînd l-am omorît pe acar [...]“ (D. R. Popescu, F, 223).

ȘI poate fi întărit de alte adverbe: „Gonea totuși parcă simțea chiar și cînd clămpănea din dinți și înjura surugește, că el nu mai are nici o stăpînire asupra acestei femei“ (L. Rebreanu, N., 15).

TOCMAI precizează și întărește conectivele, avînd valori apropiate de ale adverbelor **chiar** și **și**:

ca să: „Eu sînt venit aici **tocmai** ca să fac ce n-a făcut el și să îndrept ce-a stricat el [...]“ (Cezar Petrescu, A., 29).

fiîndcă: „E jignit și **tocmai** fiîndcă e jignit, îl roade și mai mult curiozitatea“ (L. Rebreanu, N., 212).

pentru că: „Totuși, **tocmai** pentru că era decisă să plece, mai întîrzie un minut“ (H. P. Bengescu, C., 154).

în vreme ce: „[...] cînd însă mi se trăgea la îndoială, **tocmai** în vreme ce munceam mai mult, buna credință, era mai mult decît puteam admite“ (S. Pușcariu, C. V., 362).

să: „Omul acela voiește **tocmai** să sară gardul ca să ajungă în uliță“ (I. Slavici, A., 305).

ce: „E **tocmai** ce voiam să spun“ (N. D. Cocea, F. S., 148—149).

cîne: „[...] nu-și mai ajungea scopul, nu-i era destul, căci **tocmai** cîne voia el să știe ce face și să-l ia în seamă nu dădea doi lei pe el“ (D. R. Popescu, F, 311).

cînd: „[...] m-ai sculat din somn **tocmai** cînd ațipisem și eu nițel [...]“ (L. Rebreanu, N., 21).

unde: „[...] Dumnezeu, prin sfînta de la Bistrița, a adus-o pe dînsa, Vitoria, pe căi cotite, **tocmai** unde trebuia ca să-și găsească pe cel drag [...]“ (M. Sadoveanu, B., 121).

TOT arată durata, continuitatea³⁷:

cum: „Și mergînd **tot cum** s-a dus ... ajunge la împărăție“ (Creangă)³⁸.

³⁶ În legătură cu și ... și, vezi GA, II, p. 214.

³⁷ GA, I, p. 307.

³⁸ DLRM, p. 870.

II. Locuțiuni adverbiale

CEL MULT apare mai ales în combinație cu *dacă*, imprimându-i o valoare restrictivă: „Toate stelele se mistuieră și **cel mult** *dacă* îndrăzneța stea a ciobanului mai infrunta, din cînd în cînd, valorile de lumină trandafirie, cu care zorile inundau răsăritul îndepărtat” (C. Hogaș, O., 67).

CEL PUȚIN are valori apropiate de ale adverbului **măcar**: „Se puse deci lumea la pîndă, cu o sete mare să-l prindă, sau **cel puțin** să-i deie o sfință de bătaie, soră cu moartea”. (I. Agîrbiceanu, D. I., 185).

CÎT PE-ACI și **CÎT PE CE** au sensurile de „aproape”, „mai, mai” și „gata”³⁹. Cele două locuțiuni însoțesc mai ales conjuncția *să*: „Deci nu din vina lui era **cît pe-aci** *să* se întîmple un accident” (H. P. Bengescu, C., 43); „Și tragem un ropot și două și trei, de era **cît pe ce** *să* scoatem sufletul din popă” (I. Creangă, O., 64).

DE-ABIA nuanțează sensul unor conective cu valoare temporală: *cînd*: „Și **de-abia cînd** cei doi începuseră să-l lovească fără să-și mai vorbească și să-și mai facă semne, întîmise el adevărul [...]” (D. R. Popescu, F, 146); *după ce*: „[...] **de-abia după ce** fusese dat afară se adeverise că nu acestea fuseseră capetele de acuzare [...]” (D. R. Popescu, F, 273).

MAI ALES este cea mai frecventă dintre locuțiunile adverbiale amintite. Este identică ca valoare cu **MAI CU SEAMĂ**, amîndouă imprimînd conectivului o valoare limitativă. Împreună cu *că* formează locuțiunile conjuncționale cu valoare cauzală **mai ales că** și **mai cu seamă că**: „[...] era nevoită să-l negligeze, evitînd întîlnirile riscante, **mai ales că** raporturile cu Maxențiu erau tot mai încordate” (H. P. Bengescu, C., 93); „Îi plac iubirile trecătoare, flirturile, cochetăriile, **mai cu seamă că** acestea nu costă nimic” (L. Rebreanu, N., 129).

Se distribuie, fără a forma locuțiuni, și cu alte conjuncții, locuțiuni conjuncționale, adverbe și pronume relative:

ca **să**: „Și nu se dusesese **să** se îmbrace, **mai ales ca** **să** nu-și sperie nevasta și fata, pe Aurica” (D. R. Popescu, V. O., 100).

dacă: „[...] Tănase are **să** fie și el la nunta aceea, **mai ales dacă** știe că și Rafila va fi acolo [...]” (L. Rebreanu, N., 38).

după ce: „În urma lui, în crîsmă, s-a stîrnit zarvă, **mai ales după ce** a venit Ironim cu vinul, cu cinci căni pline ochi”. (I. Lăncrănjan, C., 232).

fiîndcă: „Se abonase, **mai cu seamă fiîndcă**-l zăpăcise un agent, la un ziar românesc” (M. Sadoveanu, B., 145).

să: „Ar fi vrut să iubească și **mai ales să** fie iubit și n-a avut noroc în dragoste” (L. Rebreanu, L., 129).

ce: „Se-auzea ceva, **mai ales ce** le suna lor bine la ureche” (D. R. Popescu, V. O., 176).

cine: „Și de la o vreme băieții luau singuri mătările, să arate **cît sînt** de pricepuți sau nepricepuți și să-i vadă lumea, **mai ales cine** voiau ei” (D. R. Popescu, V. O., 176).

³⁹ DA, p. 190.

cînd: „Pe urmă veneau altele, mai cu seamă *cînd* eram la greu [...]“ (I. Lăncrănjan, C., I, 84); „Era Ileana, mă convinsesei mai ales *cînd* o văzui pășind în curtea mătușii“ (D. R. Popescu, F, 53).

MAI MULT apare în vecinătatea lui *ca să*, întărindu-i valoarea finală: „Și și ea murise mai mult *ca să* nu-i chinuie pe ei prea tare zbatîndu-se între viață și moarte“ (D. R. Popescu, F, 188).

III. Concluzii

1. Toate adverbele și locuțiunile adverbiale din cercetarea noastră sînt adverbe și locuțiuni adverbiale de mod⁴⁰.

2. Ele pot preceda, așa cum s-a văzut, conjuncții și locuțiuni conjuncționale, adverbe și pronume relative. În această poziție, adverbele respective aduc o determinare modală conectivelor, indiferent de caracterul sau valoarea acestora. Această determinare, care poate lua nuanțe diferite, așa cum s-a văzut, constă în principiu în întărirea și precizarea relației exprimate de conective.

3. Adverbele respective nu determină și nu precizează întreaga propoziție subordonată, ci numai conectivul acesteia⁴¹.

4. Cînd se face analiza sintactică a frazei, dat fiind faptul că adverbele menționate întăresc elementele joncționale, ele (adverbele) trebuie trecute, după părerea noastră, în subordonată împreună cu conectivul. Separarea adverbilor de conective ar știrbi logica textului.

5. Adverbele amintite nu formează cu elementele joncționale locuțiuni decât în cîteva situații menționate de noi pe parcursul cercetării. În cazul locuțiunilor, adverbele sînt sudate puternic cu conectivele, omiterea acestora (a adverbilor) aducînd după sine știrbirea valorii contextului și chiar imposibilitatea folosirii conectivului fără adverb. Astfel, în exemplul, menționat mai sus, **Chiar cînd ar fi să mă umilesc pentru asta una, și tot o fac** (I. Agîrbiceanu, D. I., 161), separarea lui **chiar** de *cînd* ar duce la dispariția valorii concesive a elementului joncțional și chiar la știrbirea înțelesului contextului respectiv. Sau în exemplul [...] *era nevoită să-l neglijeze, evitînd întîlnirile riscante, mai ales că raporturile cu Maxențiu erau tot mai încordate* (H. P. Bengescu, C., 93), separarea lui **mai ales** de *că* s-ar face în dauna logicii frazei respective. Că **chiar cînd** și **mai ales** că sînt locuțiuni o dovedește și faptul că ele sînt comutabile cu conjuncții, prima cu *deși*, iar a doua cu *fiîndcă*.

În cazurile în care adverbele nu formează împreună cu conectivele locuțiuni, omiterea adverbilor nu atrage după sine schimbarea sensului elementului joncțional și nici știrbirea înțelesului contextului respectiv. Astfel, în exemplul: *S-au împrăștiat chiar cînd m-am apropiat eu* (I. Lăncrănjan, C., 89), omiterea lui **chiar** (*S-au împrăștiat cînd m-am apropiat eu*) nu schimbă valoarea temporală a lui *cînd*. Elementul joncțional nu

⁴⁰ În legătură cu valorile multora dintre aceste adverbe, în alte situații decât cea care ne preocupă pe noi, considerăm valabile opiniile lui Gh. N. Dragomirescu din *art. cit.*, p. 35–36 și 39–40, precum și din *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în LL, 23, 1969, p. 120.

⁴¹ Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială...*, p. 39 și S. Stati, *op. cit.*, p. 73, susțin că adverbele respective determină întreaga propoziție subordonată.

mai apare întărit și atîta tot. În asemenea situații, deci cînd nu avem locuțiuni, avem conective cu sens cauzal, temporal, final etc. precizat și întărit de un adverb. Ele formează un grup semantic care, așa cum am arătat, nu trebuie separat în analiza sintactică a frazei.

6. În legătură cu faptul dacă aceste adverbe au sau nu funcție sintactică, credem că s-ar putea face cîteva constatări.

Cînd stau pe lîngă conjuncții și locuțiuni conjuncționale, ele n-au funcție sintactică⁴², ci numai o valoare semantică ce se reduce la precizarea relației exprimate de conective. Astfel, în fraza: *Îl mîhnise puțin numai fiindcă era neprevăzută și nu-i cunoștea cauza* (H. P. Bengescu, C., 143), numai nu are nici o funcție sintactică, decît una semantică, de precizare a valorii lui *fiindcă*.

Cînd adverbele respective stau pe lîngă pronume și adverbe relative, avînd în vedere situația acestora deosebită de a conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale, trebuie să deosebim două situații: a) cînd acestea (adverbele și pronumele relative) sînt socotite în poziție interpropozițională, adică leagă propoziții subordonate de propoziții regente, adverbele de pe lîngă ele au același rol ca în cazul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale, adică n-au funcție sintactică, ci numai un rol de întărire și precizare a acestora; b) cînd pronumele și adverbele relative sînt socotite în poziție intrapropozițională, adică cu funcție sintactică și morfologică în propoziția subordonată, adverbele respective vor avea funcție sintactică de attribute adverbiale pe lîngă pronumele relative și de complement circumstanțiale de mod pe lîngă adverbele și adjectivele rela-tive⁴³. De exemplu, în frazele: [...] *m-ai sculat din somn tocmai cînd ațipisem și eu nițel* [...] (L. Rebreanu, N., 21) și *De păcălit te păcălește numai cine știe să ridă și Zăbavă nu știa* (D. R. Popescu, V. O., 289), tocmai și numai, în poziție interpropozițională, întăresc și precizează valorile lui *cînd* și *cine*, iar în poziție intrapropozițională au funcție sintactică de: complement de mod pe lîngă *cînd* în cazul lui *tocmai*; atribut adverbial pe lîngă *cine* în cazul lui *numai*.

7. Adverbele analizate se pot întări prin repetare: *aproape, aproape; numai și numai; mai, mai* (vezi exemplele din cuprinsul articolului) sau se pot determina: *și numai, nici măcar, poate chiar, poate numai*, situații ilustrate cu exemple pe parcursul cercetării.

8. Cele mai frecvente adverbe și locuțiuni adverbiale din clasa celor analizate sînt: *chiar, doar, numai, măcar, și, tocmai și mai ales*.

9. Elementele joncționale precedate de adverbele analizate pot introduce aproape toate felurile de propoziții subordonate. Excepție fac propozițiile atributive, opoziționale și cumulative.

Noiembrie 1970

Institutul pedagogic de 3 ani,
Cluj, Piața Ștefan cel Mare,
nr. 4

⁴² Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Elemente* ..., p. 120.

⁴³ Pentru dublul rol al pronumelor și adverbilor relative, vezi Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 165 și GA, II, p. 261.

O CATEGORIE SINTACTICĂ — UNICITATEA

de

D. D. DRAȘOVEANU

0.0.0. Luăm aici în discuție o categorie cu care uneori spontan operăm, încît în cele de mai jos nu ne propunem decît de a o face din implicită, explicită; de altfel, mai utile decît descrierea ei, ni se par a fi cunoașterea limitelor ei (v. 3.5.2.c.), excepțiile (v. *Excepții* la 3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 3.4.0.) și aplicațiile (v. 5.0.0.).

În parte, unicitatea ni se prezintă cu valoarea unui adevăr axiomatic.

*

1.0.0. Categoria unicității ne-o sugerează între altele:

a. existența, recunoscută, a *multiplicității* (subiect multiplu, nume predicativ multiplu...), ceea ce face legitimă presupunerea existenței unei categorii antinomice — unicitatea;

b. faptul că se dau ca *excepții* verbele cu două complemente directe, excepții — se subînțelege — de la marele rest al verbelor tranzitive, care nu pot avea decît un (singur) complement direct, însușire ce nu-și reclamă decît numele — „unicitate” (sau vreun eventual sinonim).

2.0.0. Propunîndu-ne revelarea ei (și dincolo de complementul direct), considerăm ca premisă dată antinomia cu multiplicitatea (v. supra a.), iar pentru că aceasta din urmă aparține coordonării¹, unicitatea o vom căuta în domeniul subordonării.

La rîndul lor, cele consemnate sub b. circumscriu pînă aproape² de definire fenomenul urmărit: faptul, considerîndu-l pentru moment și în parte³ ipotetic, de a nu putea exista — într-o relație de subordonare — decît o singură parte de propoziție de același fel⁴ (un complement direct, un complement indirect, un subiect...).

3.0.0. Unicitatea va rezulta din imposibilitatea unei a doua funcții, identică cu prima și necoordonată cu aceasta.

¹ V. art. nostru *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 24.

² Pe parcursul examinării, din acest punct de vedere, a relațiilor, în vederea definirii categoriei noastre, vom formula precizările și restricțiile care se vor impune.

³ „În parte”, pentru că pînă în prezent considerăm recunoscută — indirect, ca dedusă din excepții (v. supra b) — unicitatea complementului direct.

3.1.0. Funcțiile realizate *cazul* (Caz₁)⁵.

3.1.1. Complementul direct (Ac₁): **el se* (Ac₁) *adresează ceva* (Ac₁), unde oricare din cele două Ac₁ îl exclude pe celălalt — *se pe ceva, ceva pe se*.

Excepții. 1) Dublarea complementului direct (*il văd pe el*), excepție la nivelul expresiei, întrucît la nivelul conținutului avem un singur asemenea complement; 2) Cunoscutele verbe cu două complemente directe⁶.

Observație. Acuzativul timpului, firește, nu exclude acuzativul — complement direct: *a citit reviste* (Ac₁) *toată noaptea* (Ac₁).

3.1.2. Complementul indirect în dativ₁ **își* (D₁) *adresează cuiva* (D₁).

Excepții. 1) Dublarea complementului indirect (*lui îi adresez...*), de asemenea, excepție la nivelul expresiei. 2) Dativul posesiv (*îmi adresez prietenilor rugămintea...*). 3) Dativul etic (*mi ți-l trînti*).

Observație. Verbele cu două complemente indirecte⁷ (*mi-aduc aminte de tine*) oferă excepție de la unicitate numai în ce privește funcția, nu și în ce privește modul de realizare al respectivelor complemente, întrucît doar unul din două este construit *cazul* (*mi* — D₁), celălalt construindu-se prepozițional (*de tine* — Ac₂)⁸.

3.1.3. Subiectul (N₁). Apelînd la exemplul ... *mîndrele mele care m-am iubit cu ele* (cîntec popular), constatăm în atributivă un defect de construcție, defect care constă tocmai în existența a două subiecte — primul, *care* (N₁)⁹, al doilea, inclus [*eu* N₁] — necoordonate, ale aceluiași predicat. Tot sub titlu de asemenea imposibilitate, cităm construcții defectuoase (adevărate perle sintactice ca: „... *lucru care însă aceasta nu se există*“).

Excepție — reluarea sau anticiparea subiectului¹⁰ (*vine el tata*).

3.1.4. Atributul genitival (G₁): **cartea elevului elevei*.

Observație. Evident, într-un exemplu ca *lupta oamenilor* (G₁) *muncii* (G₁) nu avem a face cu abateri de la unicitate, întrucît fiecare G₁ intră, ca unul singur posibil, în cite o altă relație: *lupta oamenilor, oamenilor muncii*.

3.2.0. Funcții realizate *prepozițional*¹¹:

⁵ Firește, excluzînd situațiile de coordonare dintre asemenea două sau mai multe părți de propoziție, căci asta ne-ar întoarce la multiplicitate, categorie tocmai diametral opusă fenomenului urmărit.

⁶ V. despre această clasificare a cazurilor art. nostru *O clasificare a cazurilor...* în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—79.

Sucesiunea examinării relațiilor va urma logica impusă de tratarea problemei în discuție.

⁷ *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1963, vol. II, p. 157.

⁸ Cf. *Gramatica...* ed. a II-a, vol. II, p. 161.

⁹ Această observație ne-o va prilejui și atributul (v. mai departe 3.5.2. Obs. b) așa încît vom formula acolo consecințele care se impun.

¹⁰ Rectificarea în „cu care” o excludem ca arbitrară; de altfel, dacă am opera-o, am crea o altă incompatibilitate **cu care m-am iubit cu ele*, despre care vezi mai departe (3.2.2.).

¹¹ V. *Gramatica...* ed. a II-a, vol. II, p. 84 și 92.

¹² Relația prepozițională fiind masiv reprezentată în sintaxa propoziției, pentru a nu încărca superfluu exemplificarea, ne vom limita la atribut și un complement; de altfel, cît privește diversitatea complementului, aceasta este în mare măsură extragramaticală (v. și V. Guțu-Romalo, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în LR, XII, 1963, nr. 1), încît consider suficient un reprezentant al complementului prepozițional.

3.2.1. Atributul: *creionul din penar¹² din geantă.

Observație. În *carte cu poze cu animale* însă, avem, din punctul de vedere al unicității, aceeași situație ca în *lupta oamenilor muncii* (v. mai sus): două unicități în succesiune.

3.2.2. Complementul. Apelînd din nou la exemplul *care m-am iubit cu ele* și — de data aceasta — rectificînd în *cu care*, obținem o nouă incompatibilitate, între construcțiile prepoziționale: *cu care m-am iubit cu ele*.

Observații. a) Construcții cu aceeași prepoziție și dependente de același termen regent pot coexista, fără ca ele să fie excepții de la unicitate, cu restricția ca prepoziția să aibă sensuri diferite: *la ora opt va sosi la noi*¹³.

b) Prepoziții identice și ca sens putem avea, fără ca ele să constituie excepții de la unicitate, acolo unde — la nivel extralingvistic — unul din termeni este conținut în celălalt, întrucît faptul se traduce gramatical 1° fie prin subordonare: *creionul din penarul din geantă* deci, aici unicitate în succesiune, 2° fie prin coordonare: *creionul din penar, din geantă* sau *creionul se află în penar, în geantă*, deci multiplicitate.

c) Construcțiile prepoziționale care cer extinderea enunțului pînă la o nouă legătură (v. ex. mai jos) se situează, în raport cu unicitatea, diferit:

1° cele care cer legătura prin conjuncția coordonatoare *și* — *a fi (A) între cer (B) și pămînt (C), diferența (A) dintre unți (B) și alții (C)* — comportă prin însuși acest lucru multiplicitatea, B și C fiind coordonați. Faptul că C nu se subordonează lui A (potrivit axiomei: dacă C este coordonat cu B, iar B este subordonat lui A, atunci și C este subordonat lui A) reprezintă o particularitate de alt ordin: relația AB este condiționată semantic de realizarea relației BC, sensul prepozițiilor *între, dintre* nepermițînd repetarea și nici subînțelegerea prepozițiilor respective înaintea lui C: *între, dintre B și* [**între, *dintre*] C¹⁴. A considera, ipotetic, sensul respectivelor prepoziții ca „repartizîndu-se“ pe amîndoi termenii (B și C) ar fi o aberație, dată fiind relația de „1 la 1“ între orice prepoziție și substantivul (pronumele) regizat (v. despre asta mai jos 3.4.0. pct. 2°).

2° cele care cer extinderea enunțului pînă la o legătură, tot prepozițională: *transformarea (A) din fracții (B) ordinare în fracții (C) zecimale*, sau *acceleratul 301 cîrculă (A) de la București (B) la Cluj (C)*. După cum se vede, este vorba de relații în care termenul regent — verb sau substantiv verbal — cere două prepoziții, antonimice. Problema este dacă, în asemenea construcții, termenii B și C sînt coordonați sau avem de-a face cu o excepție de la unicitate.

¹² Imposibilitate, respectînd condițiile: *penar* nearticulat, neurmat de virgulă (pauză), care, dacă ar fi inclusă, ar converti exemplul într-unul reperabil, dar am obține multiplicitate.

¹³ Această diferență de sens, de mărimea omonimiei, este analogă diferenței dintre cele două funcții ale Ac₁: complement direct și complement de timp (v. 3.1.1. Obs.)

¹⁴ Gramatica..., în această privință, este mai concesivă, admițînd că „popular, prepoziția [*între*] se poate repeta și înaintea celui de-al doilea termen“ (cf. ed. a II-a, vol. I, p. 365).

Discuția privește termenii luați la singular.

Coordonarea este aici numai aparentă, o aparență creată de subordonarea termenilor respectivi (B și C) la același regent (A) și de identitatea de funcție a termenilor respectivi.

Subordonarea la același regent se datorește faptului că regentul însuși cunoaște două valențe care se cer actualizate fiecare de câte una din cele două prepoziții antonimice. A se compara un asemenea termen regent, cu verbe (tot în ipostază de regente) avînd numai o valență actualizabilă prepozițional: *a se preta la* ... Va rezulta că subordonarea fiecăruia din cei doi termeni (B și C) la același regent nu-și găsește confirmarea și nici explicația într-o ipotetică coordonare, ci în faptul accidental că regentul are două valențe actualizabile¹⁵ prepozițional, în loc de una — unicitate —, cum este cazul majorității termenilor.

La rîndul ei, identitatea de funcție a termenilor B și C este o coincidență care-și are explicația în faptul că cele două prepoziții antonimice, prin însăși antonimia lor, aparțin aceluiași domeniu semantic.

De altfel, după cum funcții neidentice pot fi coordonate, tot așa funcții identice pot fi necoordonate.

Ipoteza coordonării o infirmă și imposibilitatea vreunei conjuncții coordonatoare între cei doi termeni, B și C: ... *circulă de la București* [*și] *la Cluj*¹⁶, *transformarea din fracții ordinare* [*și] *în fracții zecimale*.

3.3.0. Nemaiinvocînd, pentru ilustrarea unicității funcțiilor realizate prin conjuncțiile subordonatoare (propozițiile subordonate), imposibilități, ca mai sus, ci, alegînd dintre subordonatele de orice fel cazul completivelor directe, menționăm faptul știut că așa după cum un verb (transitiv) nu poate avea decît un complement direct, tot așa, nu poate avea — la rîndul ei — mai mult de o complementivă directă.

Observații. a) Pentru construcții cu același conectiv, dar cu sensuri diferite — *ex. dacă-l vezi, întreată-l dacă vine* — vezi mai sus, 3.2.2. **Obs.** a și nota 13.

b) În *ex. cum timp mai era, s-a odihnit, căci obosise* avem două subordonate de același fel (cauzale), necoordonate; ele însă nu constituie un caz de excepție de la unicitate, pentru că cele două conjuncții nu sînt sinonime, cauzalele în discuție fiind de facturi net deosebite: stricto sensu, cauzală este a doua; prima reprezintă condiția — favorabilă (în exemplul dat).

c). În frazele cu adverb corelativ, ca *du-te* (A) *acolo* (B) *unde-ți spun* (C), faptul de a fi complementul și subordonata de același fel nu constituie o excepție de la unicitate, întrucît C se subordonează lui B și nu lui A, obținîndu-se succesiunea a două relații de subordonare, AB, BC, respectiv unicități în succesiune.

Pentru situațiile în care o asemenea subordonată este în ipostază explicativă (apozitională), v. mai departe, 5.1.0.

¹⁵ Actualizarea ambelor valențe este, în general, obligatorie; unele excepții, motivate semantic, există: în enunțuri de tipul „*trenul ...*” *Circulă de la București* („*Mersul trenurilor*”, *passim.*), obligativitatea lui *la* este anulată, pentru că aici sensul este acela al precizării direcției — *circulă* dinspre B și nu către B.

¹⁶ Cînd însă accentul sintactic cade pe prepoziții, insistîndu-se asupra direcției, conjuncția coordonatoare este nu numai posibilă, ci și necesară: ... *circulă la și de la București* (v. și nota 15) — un caz tipic de coordonare.

3.4.0. Raportul de „1 la 1” al relației prin conective — $1T + \text{con.} + 1T'$ ¹⁷ — s-ar putea descompune în alte două relații de „1 la 1”, dacă situăm ca participant și conectivul: a) „ $1T + 1 \text{ con.}$ ” și b) „ $1 \text{ con.} + 1T'$ ”. În acest caz, cele discutate la 3.2.0. și 3.3.0. se referă la situația a, rămânând ca aici să ilustrăm situația b:

1° o conjuncție subordonatoare (c.s.) nu poate guverna decît un predicat (P_2)¹⁸; la două c.s. nu putem avea un singur P_2 (*a zis că dacă poate*), fiind evident necesar un al doilea (*a zis că dacă poate vine*); de aceea, acolo unde avem o inegalitate (numerică) între conjuncții și predicate, este absolut necesară subînțelegerea celui în inferioritate: *spunea că de cînd [e] lumea nu s-a pomenit... după ce a fost și [după ce] a văzut, s-a întors*.

Această exigență o cunosc înseși relațiile prin conjuncții coordonatoare: combatem pe *dar însă* pentru că amîndouă sînt conjuncții, dar se acceptă *dar în schimb*¹⁹ — conjuncție și adverb.

Notăm în subsidiar că acolo unde avem cîte două asemenea elemente — c.s. și P_2 — iar c.s. se succedă, ele se dispun simetric, prima c.s. regizîndu-l pe al doilea P_2 , iar a doua pe primul: *a zis că dacă poate vine*²⁰.

Excepție. Într-o frază cu „dublu subordonată”²¹ (... unei nedumeriri pe care scrisorile... e drept că au împrăștiat-o) avem excepție de la raportul „1 c.s. + $1P_2$ ” (pe care și că au împrăștiat), dar nu și de la raportul „ $1T + 1 \text{ c.s.}$ ”, întrucît avem $2T$ (nedumeriri, e drept) și 2 c.s.

Construcțiile cu *care unde (cînd, ce)* — se duce *care unde vrea* — nu prezintă excepții de la unicitate, ci o confirmă, relațional nefiind decît adverbul sau pronumele al doilea, ca singurul care-l poate guverna pe P_2 , primul (*care*) rămînînd doar ca termen în regentă.

2° Nici prepoziția (inclusiv *între* și *dintre*, v. 3.2.2. pct. 1°), în ciuda a mai numeroase abateri, în parte explicabile (v. mai jos pct. a și b), nu guvernează decît un T' ; la o prepoziție și doi T' , subînțelegem cu necesitate pentru al doilea T' prepoziția (*cărți de limbă și [de] literatură*).

Două, mai rar trei, prepoziții și un T' putem avea, cînd prepoziția ultimă participă:

a) împreună cu prima, la compunerea prepozițională (*de la, fără de etc.*);

b) împreună cu T' , la alte compuneri (*lăsăm pentru după-masă, l-au întîmpinat cu „la mulți ani”*); într-o succesiune de trei prepoziții, la asemenea compuneri participă și a doua și a treia: *cu de cu seară, cu de-a sila etc.*

Prepoziția *peste*, ca a doua și avînd la dreapta (T') un numeral de la douăzeci în sus (*mai greu cu peste 20 de²² grame*), poate crea apa-

În antonimia *de la* — *pînă la* este, de asemenea, posibilă conjuncția coordonatoare (*de la B și pînă la C*); formularea o considerăm însă defectuoasă.

¹⁷ T = termen regent, T' = termen subordonat.

¹⁸ P_2 , predicatul subordonatei; 2, ca unul care presupune un altul, P_1 , predicatul regentei.

¹⁹ *Gramatica*... ed. a II-a, vol. II, p. 250.

²⁰ Aceeași dispunere simetrică o vom avea și la o succesiune de mai multe c.s.

²¹ V. art. ns. *Elemente de analiză sintactică (frază)*, în vol. *Analize gramaticale și stilistice*, ed. I, București, 1959, p. 21.

²² de leagă aici normal, de la dreapta la stînga (v. art. ns. *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 242—243).

rența unei excepții, cu *peste 20*, *peste 20* nefiind o compunere (în sensul lexicologic al cuvintului); aici însă *peste*, împreună cu *20*, exprimă o singură noțiune (nu *20*, ci *peste 20*, sub *30*).

Cînd numeralul este sub douăzeci — *greutate de peste două grame* — raportul de „1 la 1” nu este pus de loc în dificultate: *greutate de grame + grame peste două*²³. Nici echivalentul adverbial al prepoziției *peste* nu pune probleme vizînd acest raport: construcția *greutate de mai mult de două grame* se descompune în *greutate de grame + grame două + mai mult* ²⁴*de două*, deci „1T’ (mai mult) — 1 conectiv (de)”²⁵.

3.5.1. Unicitatea funcției prin acord verbal (predicatul). Orice încercare de a înscrie în dependența²⁶ unuia și aceluiași subiect a unui al doilea predicat eșuează, întrucît acesta, în mod necesar, se coordonează cu primul, obținîndu-se o a doua propoziție, pentru predicatul căreia — semnificativ! — gramatica s-a văzut obligată să releve categoria de „subiect subînțeles” — expresie tocmai a unei necesități determinate, ca de un fapt obiectiv, de existența raportului de „1 la 1”: 1 subiect — 1 predicat.

Într-o propoziție subordonată, unicitatea predicatului este, în plus, determinată convergent — prin încă un raport de „1 la 1” (independent de cel dintre subiect și predicat): „1 c. s. — 1P₂” (v. 3.4.0. pct. 1°).

3.5.2. Funcții realizate prin acord adjectival. a) Numele predicativ și b) elementul predicativ suplimentar (aici adjectivale) cunosc, de asemenea, unicitatea: **fetița este / aleargă voioasă*²⁷ *zglobie*.

Observație. Acceptînd un enunț ca *zgomotoși, copiii vin grăbiți*, el ar constitui o excepție (oferită de elementul predicativ suplimentar), atenuată, dacă nu chiar anulată, prin poziția de-a dreptul izolată²⁸ a unuia din cele două adjective (aici a lui *zgomotoși*), poziție la care îl obligă tocmai și însăși unicitatea; iar în exemple de tipul *grăbită, fetița a plecat neobservată*, unul din două (*grăbită*) reprezintă reducerea la numele predicativ a unei contrageri cauzale: [*fiînd*] *grăbită* ← — *fiîndcă era grăbită* . . . , neconstituind deci un al doilea element predicativ suplimentar, adică vreo excepție de la unicitate.

c) Cu atributul *adjectival*, unicitatea încetează: în *frumoasa (A) floare (B) albă (C)*, termenii A și C, deși sînt de aceeași funcție, realizați în același fel (prin acord) și subordonați aceluiași regent (B), nu sînt coordonați; situația, din punctul de vedere al unicității, este identică cu cea discutată la 3.2.2. pct. 2°: două valențe ale lui B, fiecare în parte satisfăcînd de cite un termen (A și C), imposibilitatea expresiei unei ipotetice coordonări: conjuncția coordonatoare sau virgula — marcă a acesteia.

Potrivit probelor noastre, actualizatorii adjectivali²⁹ ai substantivului

²³ Acordul lui *două* cu *grame* nu complică problema relației de „1 la 1” (dintre prepoziție și T’).

²⁴ Nefiind semnificativ pentru discuția noastră, nu am descompus în *mai + mult*.

²⁵ Abaterea este aici de alt ordin: *de*, postpoziție, leagă de la stînga la dreapta (v. trimiterea de la nota 22).

²⁶ V. art. nostru *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III, 1958, p. 175—182.

²⁷ Aici, după *voioasă*, fără virgulă-pauză.

²⁸ În absența virgulei-pauză, enunțul ar fi nereperabil.

²⁹ Considerăm „adjectival” tot ce se acordă în gen, număr și caz.

se ridică — făcând abstracție de funcție și de clasa de cuvinte căreia îi aparțin — la 7: *inseși aceste interesante zece piese mici sînt toate utile...*³⁰.

Observații. a) Această nonunicitate a atributului adjectival, foarte frecventă și, teoretic, oricînd posibilă, nu o mai considerăm excepție. A se compara, în acest sens, situația de aici cu cele de sub 3.1.1., 3.1.2. — considerate, pentru caracterul lor atipic, drept excepții.

b) Luat independent de modul de a se construi, atributul, de asemenea, nu cunoaște unicitatea: în *puterea impresionantă de creație a omului*, fiecare atribut determină substantivul *puterea*, fără ca între ele să fie coordonate. La nivelul categoriilor logice corespondente, unicitatea o putem însă regăsi în faptul că fiecare notă afirmată printr-un atribut determină sfera nou obținută (determinată) prin atributul precedent: „impresionantă” determină sfera lui „puterea” dar „de creație” determină sfera nu a lui „puterea”, ci pe cea deja determinată de către „impresionantă” și pe care o citim „puterea impresionantă”, după cum „a omului” o determină pe cea exprimată prin „puterea impresionantă de creație”.

*

4.0.0. Recapitulînd situațiile prezentate, constatăm că, dacă cele mai multe lasă nediferențiată unicitatea funcției de unicitatea modului de a se construi respectiva funcție³¹, atributul, în schimb, oferă decalajul: non-unicitate a funcției luată în ansamblu (v. 3.5.2. *Obs. b.*), dar unicitate la nivelul a două din modurile sale de realizare — cel genitival (v. 3.1.4.) și cel prepozițional (v. 3.2.1); degajăm, așadar, în vederea definiției, alternativa: unicitate a funcției sau a modului de realizare? Întrucît:

1) unele funcții³² sînt rezultatul clasificării după un criteriu extralingvistic, altele, din punctul de vedere al modului de realizare, sînt eterogene (atributul), iar în cazul unora limitele sînt labile³³, pe cînd modul lor de construcție constituie o realitate lingvistică obiectivă, concretă, și pentru că

2) definind unicitatea prin modul de a se construi o anumită funcție, restul (nonunicitatea) este mult mai mic — atributul adjectival —, decît dacă am defini-o prin funcție, în care caz restul l-ar constitui întreg atributul, alegem pentru definire alternativa modului de realizare, urmînd deci a înțelege prin unicitate *imposibilitatea existenței, în dependența unui termen regent, a unui al doilea termen subordonat, construit în același fel cu unul dat*.

*

5.0.0. Consecințe și aplicații. Admisă ca axiomatică și spontan aplicată, unicitatea, o dată definită, devine un instrument de lucru de o mai largă și sistematică utilizare. Alegem în acest sens cîteva exemple.

³⁰ Cu articolul demonstrativ și pronominal (în ipostază adjectivală) se poate depăși numărul de 7.

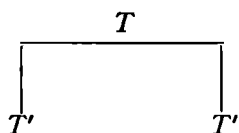
³¹ Sînt situațiile cînd o funcție are un singur mod de a se construi.

³² Varietățile complementului circumstanțial. V. și nota 11.

³³ V. *Gramatica...* ed. a II-a, vol. II, titlurile „Complementul... și alte complemente” (p. 169, 173, 176 ș.a.).

5.1.0. Apozitia³⁴. Dat fiind faptul că un regent (T) nu are decât o valență de un anumit fel (unicitate), apozitia termenului subordonat (T') regentului respectiv *nu este funcție* (actant³⁵), întrucât acea unică valență a regentului este deja actualizată (realizată) de către T'. Ea, apozitia, rămâne — la nivelul expresiei gramaticale — „o copie”³⁶ a termenului pe care-l explică (T sau T'), o copie mai mult sau mai puțin fidelă, în funcție de faptul dacă repetă sau nu construcția acestuia.

5.2.0. Mai mult decât atât, din același motiv, nici chiar un al doilea T', coordonat cu un altul (ex. *citim cărți și reviste*), practic nu se subordonează unuia și aceluiași T, potrivit schemei 1 (v. aici mai jos), ci lui T, subînțeles ca repetat (schema 2); dacă nu-l subînțelegem, atunci al doilea T' nu se subordonează lui T (schema 3), iar calitatea sa de subordonat se explică numai prin coordonarea cu primul T'³⁷.

Schema 1

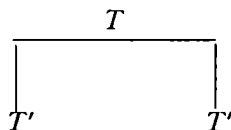

Schema 2

Schema 3

Confirmarea o obținem căutând diferența dintre situația discutată aici (schema 3) și una ca cea oferită de regentele care cer două prepoziții antonimice (v. 3.2.2. pct. 2°), unde tocmai și numai pentru că avem două prepoziții se justifică marcarea celei de a doua legături pe verticală:

Schema 4

5.2.1. Pe baza aceleiași comparații, a schemei 4 cu schema 3, considerăm că termenul de multiplicitate — atribuit, și de noi (v. supra 1.0.0.), coordonării — este de fapt mai propriu să denumească situațiile reprezentate de schema 4, în care sînt cuprinse toate excepțiile de la unicitate, plus adjectivele mergînd pînă la 7 („septuplicitate”) ale aceluiași substantiv.

5.3.0. Avînd în vedere cazuri ca cele discutate sub 3.5.2. pct. c. (*frumoasa floare albă*) și sub 3.2.2. pct. 2°, unde nu există coordonare, de-

³⁴ Ne referim aici la reala apozitie și nu la false apozitii (— *elevul Popescu, șarpele boa*..., v. art. nostru, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 310).

³⁵ Pentru termenul de „actant”, v. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, ed. a II-a, Paris, 1966, p. 105 și passim.

³⁶ Nici subordonată, dar — prin situarea ei parantetică (virgulele / pauzele-pereche) și prin imposibilitatea conjuncției coordonatoare — nici coordonată, ci ... apozitie.

³⁷ L. Tesnière, deși se sprijină pe premisa monovalenței verbului, *afrîștește* totuși prin a-și reprezenta în schemă ambele verticale (v. *op. cit.*, p. 327, *Stemma 248*).

³⁸ Explicînd coordonarea părților de propoziție prin $xa + xb = x(a + b)$, v. art. nostru, *Observații*..., p. 24, semnului + trebuie să-i corespundă un fapt de limbă: conjuncție coordonatoare sau virgula-marcă a acesteia.

vine utilă precizarea — în ciuda truismului — că, pentru a putea vorbi de coordonare, trebuie ca ea să fie marcată³⁸.

5.4.0. Pe morfem — pe prepoziție³⁹. Se știe, morfemul *pe* constituie o particularitate a substantivelor aparținând genului personal. Prezența însă a unui Ac_1 , alături de o construcție cu *pe*, în dependența aceluiași verb, tranzitiv numai o dată — ex. *mă bizui pe el, s-a supărat pe mine, îți dau pe el n lei* — exclude, în virtutea unicității, calitatea de complement direct a construcției respective, în favoarea celei de complement indirect⁴⁰, și implicit exclude calitatea de morfem a lui *pe*, relevînd-o pe cea de prepoziție⁴¹.

În subsidiar menționînd, rezultă că substantivele aparținătoare clasei în discuție nu sînt obligatoriu precedate de morfemul *pe*, ci pot fi precedate și de prepoziția *pe*.

5.5.0. De la personal la impersonal. Ipostaza de impersonale a verbelor personale (ex. *rămîne să mai vedem*) o creează tocmai acele subordonate care, tot în virtutea unicității, prin prezența lor, exclud verbului regent posibilitatea relației cu un N_1 (subiect) — **el rămîne să mai vedem* — și care de aceea sînt subiective (de tipul A⁴²), pentru că satisfac valența — unica — pe care verbul o are pentru subiect, impersonalizîndu-l. (Altfel, și-ar putea face loc nedumerirea: dacă verbele impersonale nu pot avea subiect, cum de pot avea propoziții subiective?!).

5.5.1. Din moment ce verbul în prezența propoziției — subiect, de tip B, este impersonal, subiectiva fiind chiar cauza respectivei valori, sau — dacă părăsim cauzalitatea — și viceversa, din moment ce numai dacă este impersonal verbul poate avea o subiectivă (de tip B), înseamnă că valoarea impersonală a verbelor personale se apreciază exclusiv în funcție de imposibilitatea *cuvîntului* cu rol de subiect și, evident, nu de a propoziției subiective.

5.5.2. Deosebirea dintre cele două tipuri de subiective este că în timp ce subiectivele B exclud un N_1 , făcînd verbul impersonal, subiectivele A sînt substituentele unui N_1 , verbul regent rămînînd, și în prezența lor, tot personal:

<i>cine vrea acela</i>		<i>rămîne</i>
<i>ce naște din pisică pisica</i>		<i>șoareci mănîncă</i>

Observație. În ce privește situarea lor față de verbul regent, în schema structurală⁴³, faptul că subiectivele, fie de tip A, fie de tip B, satisfac aceeași valență a verbului, ca și subiectul, nu conduce la stabilirea sime-

³⁸ Distincția — abandonată în lucrările din ultimele două decenii — o regăsim consemnată la Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană — morfologia* [curs litografiat], Cluj, 1970, p. 74.

⁴⁰ Pentru interpretarea drept complement indirect, v. și *Gramatica...* ed. a II-a, vol. II, p. 159, § 605 și p. 161.

⁴¹ În ce privește exemplul *îți dau pe el n lei*, caracterul de prepoziție al lui *pe* rezultă și din sensul de „pentru”, aici sinonim cu „contra”.

⁴² Pentru scurtime, numim subiective de tipul A pe cele care depind de verbe personale și de tipul B pe cele depinzînd de verbe impersonale.

triei dorite: propozițiile-subiect rămân *obiectiv* subordonate, prin conjuncțiile obiectiv⁴⁴ subordonante, în timp ce subiectul rămâne supraordonat, ca unul *cu care* verbul se acordă⁴⁵. Această realitate asimetrică o confirmă și proba omisibilității: în relația „subiect — predicat”, verbul-predicat, întocmai ca un adjectiv-atribut, este termenul omisibil, pe când în relația „regentă-subiectivă”, termenul omisibil este subiectiva.

5.6.0. Din nou, *ceea ce*. În interpretarea situațiilor în care ambele elemente, și demonstrativul, și relativul, stau în același caz (*a spus numai ceea* (Ac₁) *ce* (Ac₁) *a văzut*), unicitatea, verificată, a cazurilor constituie un argument hotărâtor pentru separarea celor două elemente: *ceea* — (în exemplul nostru) complement direct al verbului din regentă, *ce* — al verbului din subordonată.

5.7.0. Constatind că, din moment ce în prezența unui pronume reflexiv (v. 3.1.1. și 3.1.2.) — indiferent de valoarea lui — în Ac₁ sau în D₁, este imposibil un (al doilea) complement direct, respectiv indirect, înseamnă că ele înseși, reflexivele, inclusiv cele din construcția verbelor pronominale (ex. *mă* din *mă bizui*), sînt actanți, componente directe, respectiv indirecte, încît și pe această cale devine contestabilă, în întregimea ei, diateza reflexivă.

5.7.1. Afirmațiile în sensul că verbul la diateza reflexivă nu admite complement direct⁴⁶ se referă la situațiile cu reflexivul în Ac. și dobîndesc o explicație causală tocmai prin faptul că însuși reflexivul în Ac₁ satisface valența acuzativă, constituie adică unicul complement direct posibil; înțeleasă astfel, afirmația poate fi continuată, arătîndu-se că, în schimb, verbul, în situația menționată, poate avea un complement indirect datival (*se adresează cuiva*) și viceversa: un verb la diateza reflexivă cu pronumele reflexiv în D₁ nu poate avea complement indirect datival (**își adresează cuiva*⁴⁷), dar poate avea un complement direct (*își adresează cuiva scrisoarea*), totul fiind în funcție de jocul satisfacerii *uneia* sau *a celeilalte* dintre valențe.

5.7.2. Construcțiile cu „se impersonal — verb intransitiv” (*se intră prin stînga*) se explică prin influențe străine, ca în general se impersonal⁴⁸.

5.7.3. Pentru că *se*, chiar impersonal, satisface valența acuzativă a verbului, subordonata (necircumstanțială) dependentă de acesta (*se zice că P₂*) nu este completivă directă, ci — de aceea — este subiectivă; în schimb, pentru că, deși semantic identice cu rom. *se*, fr. *on* (< *homme*) și germ. *man* (< *Mann*) satisfac valența nominativă a verbelor, subordonata dintr-un *on dit que P₂* nu poate fi subiectivă, ci este completivă directă⁴⁹.

Însuși fr. *il impersonal* este formal un subiect, inclusiv în expresiile cu substantive: *il pleut des halberdes*⁵⁰; interpretarea substantivului *des*

⁴⁴ Pentru termenul „schemă structurală”, v. L. Tesnière, *op. cit.*, p. 34, § 2.

⁴⁵ V. art. nostru *Observații...*, p. 23, pct. II₄.

⁴⁶ Vezi trimiterea de la nota 26.

⁴⁷ Sorin Stati și Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 78.

⁴⁸ Se exceptează înțelegerea ca dativ posesiv a lui *își* (v. 3.1.2. Exc. 2).

⁴⁹ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, ed. I, 1954, p. 388—389.

⁵⁰ Pentru interpretarea drept completivă, v. *Grammaire Larousse du français contemporaine*, [1964], p. 111—112, § 163.

⁵¹ L. Tesnière îi contestă lui *il*, în situația de față, calitatea de actant (v. *op. cit.*, p. 140, § 8,9).

hallebardes ca subiect este contestabilă, în primul rând tot prin unicitate: *il* perpetuînd un N_1 , substantivelor, chiar în etapa actuală, nu le rămîne decît Ac_1 (funcția de complement direct), fie cu prețul admitterii că, pe cînd *il* era personal, verbele respective erau, în conștiința vorbitorilor, tranzitive⁵¹. În sprijinul aceleiași interpretări stă și numărul verbului — la singular, prin acord cu *il*, și nu la plural, prin acord cu substantivul⁵².

5.8.0. Unicitatea este argument împotriva aparenței de circumstanțiale (cauzale sau finale) a unor completive indirecte dependente de *verba declarandi și sentiendi* (*se miră că nu lucrează, se străduiește să lucreze*): posibilitatea unei incontestabile cauzale (*se miră că nu lucrează, fiindcă-l știe harnic*), respectiv a unei incontestabile finale (*se străduiește să lucreze ca să termine la timp*), exclude, în virtutea aceleiași unicități, calitatea de cauzale sau finale a propozițiilor în discuție.

5.9.0. O dovadă în plus că infinitivul lung al anumitor verbe poate avea în subordine — ca atribut⁵³ — un D_1 (ex. *acordarea unor largi libertăți tuturor păturilor...*) o putem obține fără referiri la conținut: cum, în virtutea unicității, numai unul din cele două substantive dependente poate fi în genitiv și cum acesta este *unor libertăți*, cuvîntul în discuție, cu formă de G — D, va fi un D_1 .

Iunie 1971.

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie,
Cluj, str. Horia, 31

⁵¹ Pentru tranzitivitate, v. corespondentul latin *pluit ignem* (Quicherat — Chate-lain, *Diction. latin-fr.*, Paris, [f. a.], s. v. și M. Menge, *Lateinisch deutsches Schul-wörterbuch*, Berlin—Schöneberg, 1911, s. v.).

⁵² V. și ptr. germ.: *wenn es Keulen regnete* (Sachs-Villatte, *Enziklopädisches Wörterbuch der französischen und deutschen Sprache*, Berlin., [1895], s. v. *pleuvotr*).

⁵³ Categoria este semnalată și descrisă de Mioara Avram în *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 415, de unde iau și exemplul.

DESPRE „LEGĂTURA RELATIVĂ“ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de

FRIEDA EDELSTEIN

Cunoscută din limbile clasice, *coniunctio relativa* („legătura relativă“) este, după cum se știe, legarea a două propoziții principale coordonate printr-un pronume, adjectiv sau adverb relativ, în locul unei conjuncții coordonatoare¹.

În aceste situații, relativul este echivalent cu o conjuncție coordonatoare + un demonstrativ (*qui* echivalează astfel cu *atque is*, *atque hic*, *atque ille*, *is autem* etc.)²:

Centuriones ... nutu vocibusque hostes, si introire vellent, vocare coeperunt; quorum progredi ausus est nemo. CAESAR, B. G., 5, 43, 6 (... *eorum autem nemo* ...). *Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti.* CICERO, CAT., 1, 10 (*atque cum haec ita sint* ...).

Qui însoțește foarte adesea substantive, avînd valoare adjectivală:

Proximique sunt Germanis ... quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt. CAESAR, B. G., 1, 1, 3—4 (*atque ea de causa* ...). Adjectivul relativ apare mai cu seamă pe lângă substantivul *res*: *quibus rebus cognitis* a ajuns la Caesar o formulă de trecere de la o frază la alta, după cum tot formule au ajuns și: *qua re*, *quam ob rem* sau *quo facto*, *quo in genere*, *qua de causa* etc.

Dintre adverbele relative e atestat mai ales *unde*:

Ergo vitula vis animi pervicit ...

atque omne immensum peragravit mente animoque;

¹ Cf. R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*, II/1, Hannover, 1872, p. 938—940; idem, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, II/2, Hannover, 1879, p. 870—872; O. Riemann—H. Goelzer, *Grammaire grecque complète*, Paris, 1902, p. 350; P. Mihăileanu, *De comprehensionibus relativis apud Ciceronem*, Berolini, 1907, p. 164 și urm.; N. Lascu, *Manual de limba latină pentru învățămîntul superior*, București, 1957, p. 271; A. Ernout—F. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris, 1964, p. 438—439; cf. și p. 426; Leumann—Hofmann—Szantyr, *Lateinische Grammatik*, II, München, 1965, p. 569—572; N. I. Barbu—T. I. Vasilescu, *Gramatica latină*, București, 1969, p. 256.

² De aceea el nu poate fi însoțit de conjuncții coordonatoare ca: *autem*, *enim*, *et*, *vero* etc. (iar în l. greacă, de: *δέ*, *γάρ*, *οὐν* etc.).
CL, anul XVI, nr. 2, p. 337—342, Cluj, 1971

unde refert nobis victor quid possit oriri. LUCRETIUS, 1, 72—75 (... *atque inde* ...).

Situația deosebită a acestui relativ e marcată prin separarea lui de enunțul premergător prin punct sau punct și virgulă.

În privința atestării fenomenului, se constată că la Plautus nu apare decât sporadic, la Terentius însă mai des. *Coniunctio relativa* aparține mai ales limbii literare, frecvența ei a sporit mult în epoca clasică, îndeosebi în proza ciceroniană. În latina postclasică — exceptînd lucrările de istorie și cele cu caracter arhaizant — nu era însă atît de agreată³.

„Legătura relativă” este atestată și în limba română, atît în limba veche, fiind frecventă mai ales la cronicari, cît și în cea modernă. Cu toate acestea, nici în gramaticile limbii române și nici în studiile despre pronumele și propozițiile relative, nu găsim mențiuni referitoare la acest fenomen⁴.

Constatarea din *Gramatica Academiei* că, „în fraze rău făcute, devine cu totul neclar la ce substantiv se referă *care*; uneori nici nu se referă la vreun substantiv, ci e un simplu element de introducere a unor propoziții, fie coordonate, fie subordonate”, nu are în vedere fenomenul analizat de noi, după cum dovedesc și exemplele ilustrative, unde *care* nu este echivalent cu un pronume demonstrativ⁵.

În *Gramatica latină* a lui R. Sbiera găsim, la paragraful despre „unirea relativă”, următoarea mențiune: „Compară în românește clauza de la finele proceselor verbale... «Drept *care* am dres (încheiat) prezentul proces verbal». Compară și: «Plouă, din *care* cauză nu pot să plec»⁶.

În *Dicționarul român-german* al lui H. Tiktin, este amintită posibilitatea de a înlocui un pronume demonstrativ printr-unul relativ, dar sfera de întrebuințare este restrînsă la „literatura veche” („Das *rel. tritt LV. oft, wie im Griech. — Lateinischen, an die Stelle des demonstr., um einen Satz an das Vorhergehende anzuknüpfen*“). Pentru limba modernă nu este semnalată decât expresia *pentru care* (*lucru*)⁷.

În DA, la indicația: „Adesea propoziția explicativă introdusă prin *care* ar putea fi înlocuită printr-o propoziție principală introdusă prin:

³ Se constată oscilații sensibile de la un autor la altul. La Lucanus sau Valerius Flaccus, *coniunctio relativa* este, de exemplu, mai puțin frecventă decât la Lucretius sau Vergilius, dar la Silius Italicus și în fabulele lui Hyginus apare des. La Chiron, se întâlnește numai la începutul lucrării. Fenomenul e frecvent în *Vitae patrum monachorum*, la Venantius Fortunatus ș.a. Vezi Leumann — Hofmann — Szantyr, *op. cit.*, p. 569—570.

⁴ E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1923, p. 675, semnalează tendința de a folosi în franceza medie, după modelul latin, construcția în care două propoziții principale sînt legate printr-un relativ care aparține unei propoziții intercalate (de exemplu: *Chacune langue a je ne sçay quoy propre seulement à elle, dont si vous efforcez exprimer le naïf en une autre langue, vostre diction sera contrainte*. DU BELLAY, *Défense*, 1, 5). Această construcție sintetică n-a reușit să se impună; se găsec totuși formulări ca: *Voilà un mal universel, duquel si vous êtes exempt, je dirai que vous êtes le seul*. PASCAL, *Prov.* 18.

⁵ Vol. I², p. 162.

⁶ R. Sbiera, *Gramatica latină*, 1929, p. 192.

⁷ Tiktin, *Dicționar român-german*, I, București, 1903, s. v.

Și s. iar el s. acesta”, se dau exemple ilustrative numai din limba veche⁸.

În DLRC și în DLRM, pronumele *care* figurează și „cu valoare de pronume demonstrativ”, dar ca echivalente se dau în continuare forme: „Cel ce, cine; acela... ce...”. În DLRM nu se dau citate ilustrative, iar în exemplele din DLRC nu este posibilă substituirea lui *care* cu pronumele demonstrativ⁹. Numai citatele ce urmează după mențiunea „cu sens neutru” (unde se indică echivalentul *ceea ce*) prezintă, de fapt, „legături relative”, dar nu se fac nici un fel de precizări privitoare la acest fenomen.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm diferitele atestări ale „legăturii relative” în limba română, discutând fenomenul defalcat pe valorile relativului.

a. Relativul are valoare adjectivală (echivalând cu o conjuncție coordonatoare + un adjectiv demonstrativ):

[Petru Movilă] au trimisă tiparulă cu toate meștersugurile câte trebuiesc. Spre *care lucru*... Măria Sa Domnul¹⁰... au dat... VARLAAM, C. 6/3 (... și spre *acest lucru*...); cf. 318/23; URECHE, L. 179/16¹⁰.

Le-au pirjolit părul ca unor tâlhari, cu un hier arsu, *care semnu trăiește și până astăzi în țara Moldovei*. URECHE, L. 68/25 (... și *acest semn*...).

Eu răul nu vi l-am vrut... scopul ni l-am ajuns, *la care lucru voi foarte puțin ați ostenit*. POP-RETEGANUL, P.A. III 76/12 (... iar *la acest lucru*...).

S-ar părea deci că singura deosebire dintre ele constă în faptul că limba servește toată comunitatea lingvistică, în timp ce limbajele speciale au o sferă de întrebuințare în mod obligator mai redusă, din care cauză se și specializează. COTEANU, PLG IV 71 (... și din această cauză...).

Substantivul *lucru*, determinat de adjectivul relativ, se întâlnește mai adesea în limba veche și populară, ca o nominalizare și reluare a propoziției (sau a propozițiilor) precedente; în limbajul științific, substantivul *cauză* apare cu rol similar.

b. *Care* se găsește și ca echivalent al unei conjuncții coordonatoare + un pronume demonstrativ:

Au găsit... un moșneag bătrîn, de prisăcărila stupli, de semințele au fost rus și l-au chemat Ețco. Pre carele deaca l-au întrebat vinătorii...

⁸ Tom. I/2, s. v. *care*, II, 2°. La punctul următor (3°), unde se dau ca echivalente: „Acela care, cel ce, cine”, și unde se menționează că „din asemenea cazuri s-a putut naște funcțiunea de *pronume demonstrativ*”, figurează — fără să se facă vreo diferențiere din acest punct de vedere — alături de exemple cu „legătură relativă” (ȘEZ. I 97/6; RETEGANUL, P.A. I, 70/5 etc.) și citate în care pronumele relativ introduce propoziții atributive propriu-zise cu regentul exprimat; astfel în: *Care dintre cai va veni la jăratic să mănince, acela are să te ducă la împărăție* (CREANGĂ, P. 192), relativul are ca regent pronumele demonstrativ *acela*; e o simplă inversare a topicii, datorită căreia partitivul *dintre cai* este trecut din propoziția regentă în cea relativă, iar în: *Care a fost mai voinicel / Acum e mai rău de el* (JARNÍK—BİRSEANU, D. 287), avem a face cu o construcție populară, tot cu topica inversată, unde în locul demonstrativului *acela* apare pronumele *el*.

⁹ Cu privire la aceste exemple (CREANGĂ, P. 192 și JARNÍK—BİRSEANU, D. 287), vezi nota 8.

¹⁰ Vezi și citatele din DA, I/2, s. v. *care*, II, 3°.

den ce *fară iese*, *el au spus că iese* rus. URECHE, L. 71/2 (... și cînd l-au întrebat *pe acesta*); cf. 148/7; DOSOFTEI, V. S. 52/17; NECULCE, L. 88/7, 101/20, 119/18, 203/3 etc.

Eram și eu p-acolo și, la masa împărătească:

Căram mereu la vatră, lemne cu frigarea,

Duceam eu la masă, glume cu căldarea;

Pentru care căpătai:

Un năpăstroc de ciorbă. ISPIRESCU, L. 136/2 (... și pentru *aceasta*).

Și eu fuga iepurește prin cinepă și ea pe urma mea, pînă la gardul din fundul grădinii, pe care neavînd vreme să-l sar, o cotigeam înapoi. CREANGA, O. 41/18 (... dar, neavînd vreme să-l sar *pe acesta*, o cotigeam înapoi).

Deși în ultimul exemplu, *care* nu este separat de enunțul premergător prin punct sau punct și virgulă (ca în celelalte citate), o analiză mai atentă arată că, în ciuda aparențelor, propoziția *pe care* ... *să-l sar* nu are rol atributiv pe lingă substantivul *gardul*, ci e atributiva substantivului *vreme*, față de care subordonarea se realizează prin *să*.

Astfel, pe planul frazei, valența pronumelui relativ ar rămîne suspendată, nesatisfăcută, dat fiind că el nu leagă de regent propoziția de care aparține, îndeplinind rolul de complement pe lingă *a sări* (fiind reluat prin -1). De aceea substituirea relativului prin: conjuncție coordonatoare + pronume demonstrativ nu e mai posibilă, ci constituie o necesitate pentru precizarea raporturilor existente între propoziții, avînd în vedere că pronumele are funcție sintactică pe lingă verbul *să sar* (predicatul unei subordonate), dar leagă între ele două propoziții principale: *ea [fuga] pe urma mea, pînă la gardul din fundul grădinii, dar [eu] o cotigeam înapoi, neavînd vreme să-l sar pe acesta*.

Spre deosebire de propozițiile cu două regente necoordonate pe care le semnalează studiile de specialitate¹¹, în cazul nostru propoziția *pe care* ... *să-l sar* are ca termen regent o construcție gerunzială cauzală — nu o principală incidentă — iar între propoziția principală cu predicatul (*fuga*) subînțeles (de care aparține substantivul *gardul*) și principală cu predicatul *cotigeam* (verbul regent al gerunziului *neavînd*) există un raport de coordonare adversativă. De remarcat este și omiterea conjuncției adversative dintre aceste două principale, conjuncție ce se cere exprimată în cazul substituirii pronumelui relativ cu cel demonstrativ.

Tot o „legătură relativă” stă și la baza expresiilor: *la care, după care, drept care, care va* (sau *vra*) *să zică ori care cum s-ar prinde*:

Mîrele au zis să-l ierte că nu poate să meargă, fiind gata să șeadă la masă, rugîndu-se să nu-l supere; la care mergînd trimesul, i-au spus pricina că nu poate veni. E. KOGĂLNICEANU, LET. III 254/28, în DA, I/2 s.v.

¹¹ Vezi D. D. Drașoveanu — P. Dumitrașcu — M. Zdrenghia, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959, p. 21—22; *Gramatica Academiei*, II², p. 265; M. I. Gabrea, *Construcții incidente. Aspecte morfologico-sintactice și stilistice*, în LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 542—544; F. Ciobanu, *Există propoziții „incidente legate”?*, în LR, XV, 1966, nr. 6, p. 573—577; V. Hodiș, *Aspecte ale multiplei subordonări în frază*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 251—252; S. Stati — Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 126—128.

„Amin”, zise Domnul... după care apoi se depărtă. EMINESCU, N. 16, în DA, I/2 s.v.

Întinse masă mare pentru bun și pentru rău și ținură veselile trei zile și trei nopți încheiate.

După care trăiră în fericire, fiindcă Făt-Frumos nu mai avea ce pofti. ISPIRESCU, L. 74/5.

Duducufă, să-mi sară ochisorii dacă se află alt om mai fericit decît supusă sluga matală, drept care hai să fugim împreună. ALECSANDRI, T. I 55.

Care va să zică, unde nu înțelegi d-voastră politica, hop! numai decît trădare! CARAGIALE, O. I 125.

c. „Legătura relativă” este realizată uneori prin adverbul *unde*, echivalînd cu o conjuncție coordonatoare + adverbul demonstrativ *aci* sau *acolo*:

Și au ieșit [Alexandru vodă] înaintea lui Dispot, la Jijiia, la sat la Verbie. Și au tocmît pușcile împotriva podului, ca să poată sprijini pre Dispot. Unde făcîndu năvală mare pedestrașii lui Laschii, au apucat pușcile și le-au întorsu spre oastea lui Alixandru vodă. URECHE, L. 179/25 (... dar făcînd acolo năvală ...).

Și-a dat duhul, tocmai cînd ajunsese îngrijitor la biserica Nicoriță din Tatarasi; de unde fiindu-i aproape ținterimul Eternitatea și-a luat acolo casă de veci. CREANGĂ, O. 86/22 (... și de aci fiindu-i aproape...) Cf. și expresia *de unde rezultă că* ...

După cum indică și punctuația, în exemplele citate, propozițiile introduse prin adverbul relativ nu îndeplinesc rol atributiv (pe lîngă substantivele *podul*, respectiv *biserica*). Analizînd pasajul din CREANGĂ, O. 86/22, constatăm că, pe planul propoziției, *de unde* nu-l determină pe *a luat* (acesta are ca circumstanțial de loc pe *acolo*, ce stă în locul substantivului *ținterim*). Adverbul relativ complinește gerunziul care are funcție cauzală pe lîngă verbul *a luat*. Ipoteza dependenței concomitente a gerunziului de doi termeni regenți este contrazisă în primul rînd de faptul că gerunziul în funcție atributivă nu se leagă de regent prin pronume sau adverbe relative, precum și de raportul de coordonare existent între propozițiile cu predicatele *a dat* și *a luat*, ceea ce se observă mai clar, schimbînd topica: *Tocmai cînd ajunsese îngrijitor la biserica Nicoriță din Tatarasi, și-a dat duhul și fiindu-i aproape de aci [= de la biserica Nicoriță] ținterimul Eternitatea, și-a luat acolo* ...

*

În limba veche care poate fi urmat de un pronume demonstrativ¹² sau de un adjectiv demonstrativ, determinant al unui substantiv ce reia sau repetă substantivul la care se referă pronumele relativ:

Ș-au ales pe Mihălachi... de l-au luat gineri. Care acela pe urmă au cădzut domnu, de-i dzic Mihai-vodă. NECULCE, L. 113/5. Cf. COSTIN, O. 248/5; CANTACUZINO, I. 56/32.

Și multe Divanuri făcè din amiadzădzi în desară. Care aceli Divanuri den amiadzădzi în desară nu cădè toate prè de laudă. NECULCE, L. 32/17; cf. 149/25, 177/27, 212/16.

¹² Cf. Vict. Vit. 1, 14: *quarum unam illarum... concessit*; vezi Leumann — Hofmann — Szantyr, op. cit., II, p. 570.

Apostoleştii bisearici te-ai arătat ajutoriu... care lucrul acesta iaste cel dintii al bunătăţilor. BIBLIA 1688, 7, pr. 51, în DA, I/2 s.v.

În asemenea cazuri rolul relativului, golit de semnificaţie lexicală din cauza pleonasmului, rezultat din contaminaţia sintactică, se reduce la acela al unui mijloc de joncţiune (de cele mai multe ori copulativă); valoarea lui pronominală sau adjectivală, care îi conferă capacitatea de a îndeplini funcţiunea de determinant al unui verb sau substantiv, e anulată de pronumele sau adjectivul demonstrativ, care i se suprapune. Acordul, acolo unde se realizează, nu mai este decît un reflex formal al raportului iniţial.

De aceste construcţii pleonastice se leagă în limba veche — ca o treaptă următoare în îndepărtarea de caracterul pronominal — întrebuinţarea lui *care* cu totul abstractizat, fără referire la vreun cuvînt sau enunţ precedent, ca simplu element joncţional coordonator:

Şi după ce au mărşu în Bucureşti, Gligorie-vodă îi tot baté şi-i tot căznie pe acei boieri şi pe giupinese.

Care lăsăm acmu povestea lui Gligorie-vodă. NECULCE, L. 36/24; cf. 220/21, 372/3.

Substituirea lui *care*, prin *ceea ce*, posibilă în unele cazuri de „legătură relativă”, nu face decît să deplaseze problma, avînd în vedere că în aceste formulări *ceea ce* se comportă ca o singură unitate¹³.

La folosirea „legăturii relative” în limba română a contribuit, credem, în primul rînd faptul că relativul *care* poate avea şi valoare de adjectiv, ceea ce permite repetarea antecedentului în cadrul propoziţiei relative. Proprie stilului oral, narativ — dat fiind că facilitează urmărirea conexiunilor logice — repetarea aceasta era foarte frecventă în latina populară: în *Peregrinatio Aetherae* se întîlneşte, de exemplu, atît de des, încît face parte dintre trăsăturile specifice textului¹⁴.

Repetarea antecedentului determină în mod necesar o slăbire a legăturii cu propoziţia precedentă şi, implicit, o independenţă mai mare a celei relative:

Le-au dat leşilor războiu prè tare şi frumos. Care leşii n-au pututî tinè războtul. NECULCE, L. 95/38.

Apoi le mursa aceea şi iute se duce de o toarnă în fintina din grădina Ursului, care fintină era plină cu apă pină în gură. CREANGĂ, O. 201/21.

Pentru a restabili raportul de subordonare atributiv, ori trebuie să eliminăm substantivul repetat în propoziţia relativă, ca fiind de prisos: ... o toarnă în fintina din grădina Ursului, care era plină ... ori trebuie să repetăm substantivul în faţa lui *care*:

... o toarnă în fintina din grădina Ursului, fintină care ...

Formulările cu antecedentul repetat au contribuit la întărirea „legăturii relative”. Ca forme intermediare pot fi considerate construcţiile cu relativul urmat de un pronume demonstrativ ca substitut al antecedentului repetat.

Concluzia care se desprinde din existenţa „legăturii relative” în limba română este în primul rînd necesitatea de a admite că, în anumite situaţii,

¹³ În legătură cu sudura realizată la forma *ceea ce*, vezi A. Bidu, *Cel(a) ce şi cel(a) care*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 87—93.

¹⁴ Cf. E. Löfstedt, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetherae*, Uppsala, 1910, p. 81—84; 255. Fenomenul este atestat şi în latina clasică; de exemplu: *castra posuerunt; quae castra... patebant.* CAESAR, B.G. 2, 7, 4.

atît pronumele, cît și adjectivul sau adverbul relativ pot echivala cu o conjuncție coordonatoare + pronume, adjectiv sau adverb demonstrativ și pot lega ca atare o propoziție principală de o altă principală (nu numai o subordonată). Sînt situații care nu se încadrează în definiția dată pronumelui relativ în *Gramatica Academiei* potrivit căreia „pronumele *relative* fac legătura între propoziții subordonate și cuvintele determinate din propozițiile regente”¹⁵.

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31.

LISTA ABREVIERILOR

- ALECSANDRI, T. I** — V. Alecsandri, *Teatru*, I, București, 1952.
- CAESAR, B. G.** — C. I. Caesar, *Commentarii de bello Gallico*, ediție îngrijită de M. E. Benoist și M. S. Dosson, Paris, [f. a.].
- CARAGIALE, O. I** — I. L. Caragiale, *Opere*, I, [București], 1952.
- CICERO CAT.** — M. T. Cicero, *In Catilinam*, în *Scripta quae manserunt omnia*, II/2, ediție îngrijită de C. F. W. Mueller, Lipsiae, 1911.
- COSTIN, O.** — M. Costin, *Opere*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, [București], 1958.
- COTEANU, PLG IV** — I. Coteanu, în *Probleme de lingvistică generală*, IV, [București], 1962.
- CREANGĂ, O.** — I. Creangă, *Opere*, ediție îngrijită de G. Căllnescu, [București, 1953].
- DA** — *Dicționarul limbii române*, București, 1927 —
- DLRC** — *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I, [București], 1955.
- DLRM** — *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
- DOSOFTEI, V. S.** — Dosoftei (Dositheiu), *Viețile sfinților*, București, 1903.
- Gramatica Academiei* — Academia Republicii Socialiste România, *Gramatica limbii române*, vol. I—II, ed. a II-a, București, 1963.
- ISPIRESCU, L.** — P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, ediție îngrijită de A. Avramescu, București, 1968.
- LUCRETIVUS** — T. Lucretius Carus, *De rerum natura*, ediție îngrijită de A. Brieger, Lipsiae, 1909.
- NECULCE, L.** — I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de I. Iordan, [București], 1959.
- POP-RETEGANUL, P. A.** — I. Pop-Reteganul, *Povești ardelenesti*, I—V, Brașov, 1888—1913.
- CANTACUZINO, I.** — Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, I, ediție îngrijită de M. Gregorian, București, 1961.
- URECHE, L.** — G. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, [București, 1958].
- VARLAAM, C.** — Varlaam, *Cazania 1643*, ediție îngrijită de J. Byck, București, [1966].

¹⁵ Vol. I², p. 160. Cf. și I. Iordan — V. Guțu Romalo — A. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 144: „pronumele relative servesc la stabilirea unei relații de subordonare între două propoziții”; Gh. Bulgăr — S. Stati, *op. cit.*, p. 55—56.

ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCADRAREA CUVÎNTULUI *PÎNĂ*

de

ȘTEFAN HAZY

O problemă care nu se poate numi încă rezolvată este aceea a încadrării cuvîntului *pînă*.

Calitatea de prepoziție a lui *pînă* este unanim recunoscută în toate lucrările de gramatică. Mai puțin, cea de conjuncție. Există însă contexte în care *pînă* nu poate avea nici măcar aparentă valoare de prepoziție sau de conjuncție. Diversitatea de situații în care poate să apară face necesară reexaminarea lui, spre a se putea constata dacă valoarea de prepoziție, înregistrată în toate gramaticile, și cea de conjuncție, acceptată în unele și trecută sub tăcere în altele, sînt sau nu fapte gramaticale reale, dacă ele pot fi probate sau, dacă în absența vreunei probe sigure, trebuie negate, admițîndu-i, prin urmare, o altă valoare.

Ne vom limita la expunerea opiniei gramaticilor în uz. Astfel, toate gramaticile îl consideră¹, după cum am mai amintit, prepoziție. Nu aceeași unitate de vederi se manifestă în ce privește valoarea sa de conjuncție. *Gramatica Academiei*, ediția I, nu-l amintește cu acest rol, deși în capitolul consacrat propozițiilor temporale de posterioritate îl dă printre connective², ceea ce înseamnă că îl acceptă totuși ca subordonator pe planul frazei, fără să rezulte însă că este considerat conjuncție sau adverb relativ. Fără a avea temeiul vreunei afirmații a gramaticii menționate, credem că a fost considerat conjuncție, deoarece printre adverbele relative nu-l găsim înregistrat.

Gramatica Academiei, ediția a II-a, îl menționează printre conjuncții³, arătînd că: „Datorită asemănării de sens dintre *pînă* prepoziție și *pînă* conjuncție se poate presupune fie că la baza conjuncției a stat pre-

¹ Cf. *Gramatica Academiei*, ed. I, vol. I, p. 372, vol. II, p. 128; și ed. a II-a, vol. I, p. 377, vol. II, p. 175. Vezi și Fulvia Ciobanu, *Remarques sur le mode de construction de la préposition pînă*, în *Recueil d'études romanes publiés à l'occasion du IX-e Congrès international de linguistique romane à Lisbonne*, București, 1959, p. 31 ș.u. De asemenea, în *Valorile propozițiilor în construcție cu adverbele*, din SG, III, p. 61—62, a ltoarea admite calitatea de prepoziție a lui *pînă*.

² Cf. vol. II, p. 169.

³ Cf. vol. I, p. 387 și vol. II, p. 317 (considerînd că realizează un raport ce se situează la limita dintre temporale și consecutive).

⁴ Cf. vol. I, p. 333.

poziția, fie că atît prepoziția, cit și conjuncția s-au dezvoltat dintr-un element comun, probabil adverb⁴.

Rezultă din citatul de mai sus că între *pînă* prepoziție și *pînă* conjuncție există o asemănare de sens⁵, ceea ce — avînd în vedere că cele două conective realizează raporturi sintactice pe planuri cu totul diferite, ce par să excludă asemănarea de sens — este mai puțin probabil. Ni se pare de reținut ideea că *pînă* ar fi avut cîndva valoare de adverb⁶.

Academicianul Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană*, îl amintește la prepoziții⁷, fără a-l menționa și la conjuncții, ceea ce înseamnă că nu-i recunoaște calitatea de conjuncție. Cu toate acestea, *pînă* apare la paragraful despre propoziția consecutivă⁸, fără nici o explicație cu privire la valoarea sa morfologică în situația dată.

Rezultă, deci, că *pînă* este considerat prepoziție și component al unor prepoziții compuse în toate gramaticile, conjuncție în unele; altele nu-i amintesc această valoare, dar îl cuprind prin citatele ce ilustrează folosirea, în diverse situații, a cuvintelor subordonatoare în frază.

Ideea că atît prepoziția, cit și conjuncția *pînă* provin, probabil, dintr-un adverb, reține atenția și face să ne îndoim de existența — în limba contemporană — a valorilor pe care *Gramatica Academiei* le derivă din presupusul adverb și de pierderea, pe parcurs, a calității sale inițiale de adverb.

Avînd în vedere afirmația *Gramaticii Academiei*, trebuie să ne punem întrebarea de ce adverbul respectiv, admis numai ca probabil, a trecut la prepoziție și la conjuncție.

Calitatea de prepoziție și conjuncție a lui *pînă* este anevoios de probat și, de aceea, susceptibilă de discuții.

Se știe că prepozițiile sînt cuvinte cu regim cazual; termenul pe care îl introduc ele trebuie să se afle la un anumit caz. Proba cea mai sigură a verificării regimului cazual al prepozițiilor cu acuzativul o constituie contextul: prepoziție + pronume în ac., pers. I sau a II-a, sing., formă accentuată (*de + mine, tine; la + mine, tine* etc.). Singura așa-zisă prepoziție ce nu admite proba este *pînă*, încît, chiar limitîndu-ne la această probă, urmează să negăm calitatea sa de prepoziție. O aparentă valoare prepozițională are atunci cînd este urmat de substantive ce denumesc noțiuni temporale. Aceste situații însă sînt limitate ca număr, iar substantivele respective au o valoare foarte apropiată de cea a adverbelor⁹. Faptul că *pînă* nu poate introduce tot felul de substantive (spre deosebire de toate celelalte prepoziții cu ac.) constituie o trăsătură care îl situează în afara prepozițiilor.

⁵ Nici între prepoziția *de* și conjuncția *de* nu există asemănare de sens.

⁶ Unele dicționare explicative menționează, pe lîngă valoarea de prepoziție și de conjuncție a lui *pînă*, și pe cea de adverb (vezi H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, București, 1912, s.v.); altele le înregistrează numai pe primele (vezi I. A.-Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „Cartea Românească”, București, 1931, s.v. și *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, s.v.), dar observă echivalența dintre construcțiile *pînă și* = *chiar și*, în care valoarea adverbială a lui *pînă* ar fi fost ușor de sesizat.

⁷ Cf. acad. I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 491.

⁸ Cf. acad. I. Iordan, *op. cit.*, p. 740.

⁹ Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. I, p. 377.

Într-un context ca: *Pină săptămîna viitoare trebuie . . .*, substantivul *săptămîna* îndeplinește funcția de complement circumstanțial de timp, aflîndu-se la acuzativ, dar nu prezența lui *pină* îi impune cazul și funcția, deoarece, și în absența acestuia, substantivul și-ar păstra atît funcția, cît și cazul¹⁰, comunicarea însă ar pierde un element al sensului său: limita extensiunii în timp.

Avînd în vedere sensul lui *pină*, extensiunea, el poate fi pus în opoziție semantică cu adverbele de restricție, recunoscute în gramatici, ceea ce pledează, de asemenea, în favoarea calității sale de adverb.

Semnificativ ni se pare în ce privește negarea valorii de prepoziție a lui *pină* și faptul că adesea apare întărit prin adverbul *și*, putînd intra în relație cu un termen în nominativ (ca în *Pină și privirea crîncenă a învățătorului se îmblinzise* — M. Sadoveanu) și echivalînd ca sens și componentă morfologică cu *chiar și*.

În același sens pledează și constatarea că, pe cînd prepozițiile pot fi însoțite de adverbul de întărire *și* numai la stînga, adverbul *pină* îl poate primi și la dreapta.

Dacă avem un complement sau un atribut, exprimat prin adverb, introdus aparent prin *pină*, putem considera că de fapt avem a face cu două adverbe, dintre care unul exprimă ideea de circumstanță și gramatical este atribut ori complement, iar celălalt, adică *pină*, exprimă numai ideea de extensiune (în timp sau în spațiu):

*Drumul pină acolo este lung.
S-a dus pină acolo.*

Considerăm că un atribut adverbial nu trebuie să fie introdus neapărat printr-o prepoziție; raportul gramatical poate fi realizat și prin juxtapunere, ca în *Mersul înainte al societății . . .*

Admițînd că *pină* nu are rol de prepoziție și considerîndu-l adverb ce exprimă ideea de extensiune, ar fi mai ușor de explicat calitatea sa de aparent conectiv subordonator în frază. Fiînd adverb și numai adverb, poate fi întrebuițat, ca și alte adverbe, drept component al unor locuțiuni conjuncționale (*mai ales unde, mai ales că* etc.), în care ultimul component al locuțiunii subordonează. Dar, spre deosebire de celelalte locuțiuni conjuncționale, în componența cărora apare în mod obligatoriu elementul propriu-zis subordonator (conjuncție, pronume sau adverb relativ), locuțiunile formate pe baza adverbului *pină* (*pină ce, pină cînd*) pot să se lipsească de elementul subordonator, ceea ce a dat naștere la opinia, destul de răspîndită, de altfel, că *pină* are și rol de conjuncție subordonatoare. Considerăm că în situațiile în care *pină* este aparent subordonator trebuie să-l recunoaștem drept component al unei locuțiuni conjuncționale a cărei parte subordonatoare este subînțeleasă¹¹ (*unde, cînd, ce*), și nu conjuncție.

Prezumția că lui *pină* i-am putea recunoaște și o a doua calitate, cea relațională, incluzîndu-l în clasa adverbilor relative, ni se pare puțin

¹⁰ Cf. Acad. I. Iordan, *op. cit.*, p. 684.

¹¹ Cf. D. D. Drașoveanu, *Elemente de analiză sintactică (fraza)*, în vol. *Analyze gramaticale și stilistice*, București, 1966, p. 12—13.

probabilă, deoarece numai acele adverbe sînt relative care pot fi și interogative¹², calitate pe care *pînă* nu o are. Mai mult, adverbele relative dispun de perechi corelative (*acolo — unde; atunci — cînd; așa — cum*), în timp ce *pînă* nu poate avea în regentă un adverb de corelație.

Prezența lui *pînă* în construcții ca *pînă la, pînă pe* etc. ne obligă să vorbim nu de prepoziții compuse, ci de locuțiuni prepoziționale (ca în *dincolo de, alături cu* etc.), în a căror componentă intră un adverb.

În ce privește funcția sa ca parte de propoziție, situația lui *pînă* se aseamănă cu aceea a altor cîteva adverbe (*numai, tocmai* etc.), cărora gramaticile nu le acordă funcții sintactice¹³, înglobîndu-le în cadrul părții de propoziție pe care o însoțesc¹⁴.

Credem că din cele spuse rezultă că *pînă* trebuie considerat adverb și că valoarea de prepoziție și de conjuncție care i se atribuie reprezintă un punct de vedere datorat tradiției, pe care a-l susține este mai greu decît a-l combate.

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeș—Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

¹² Cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 31.

¹³ Faptul că aceste adverbe au sau nu funcții sintactice nu constituie obiectul prezentei discuții.

¹⁴ Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. II, p. 86—87.

CONSTRUCȚII ENDOCENTRICE ȘI EXOCENTRICE ÎN „ISTORIA...” STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO*

de
VICTOR I. IANCU

1. Introducere

1.1. În lingvistica românească există deja o bogată tradiție a studiilor de limbă literară. Inaugurarea a făcut-o, se pare, P. V. Haneș, în 1904, cu studiul *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*¹.

Dar o explozie de lucrări pe această temă se poate semnala numai în deceniul al șaselea al secolului nostru. În această perioadă se studiază „limba și stilul” mai tuturor scriitorilor români². Chiar mai mult. Putem remarca cercetări de sinteză asupra unor întregi epoci³.

O trăsătură generală a tuturor acestor lucrări o constituie bogăția faptelor lingvistice relevate. Caracteristicile fonetice ale „limbii” sale, morfologia, structura sintactică și stilistică, lexicul fiecărui scriitor, toate acestea s-au bucurat de o particulară atenție din partea cercetătorilor.

Deși studiul însuși al limbilor literare este anti-neogramatic, metoda de cercetare folosită în aceste lucrări ne apare mai mult sau mai puțin de tip neogramatic: la scriitorul X, *ă* e înlocuit cu *e*; după *ș* apare *î* în loc de *i* și așa mai departe. Ni se pare însă că lingvistica actuală trebuie să facă mai mult, trebuie să meargă înainte și în acest domeniu de cercetare. Cît privește modul concret de abordare a lucrurilor, vom spune că lucrărilor de acest gen un optim serviciu le pot face statistica lingvistică și metoda structurală.

Modesta noastră investigație asupra construcțiilor sintactice din „Istoria...” stolnicului Constantin Cantacuzino încearcă să se insereze printre studiile de acest gen, puține pînă în prezent în lingvistica românească, dar nu ne semnificative.

1.2. Construcțiile endocentrice și exocentrice au fost relevate de către analiza în constituenți imediați, adică prin aplicarea relației de comutabilitate. După R. H. Robins, „cuvintele se unesc în grupuri sau

* Prezentul articol este varianta românească a comunicării prezentate de noi la *Convegno Cantacuzino*, Padova, 2—4 mai 1969.

¹ Studiul a apărut la București.

² O listă a acestor studii poate fi găsită în cartea lui D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 164—168.

³ Cităm trei titluri: *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, 1958; *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I—III, București, 1956—1962; Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 349—353, Cluj, 1971

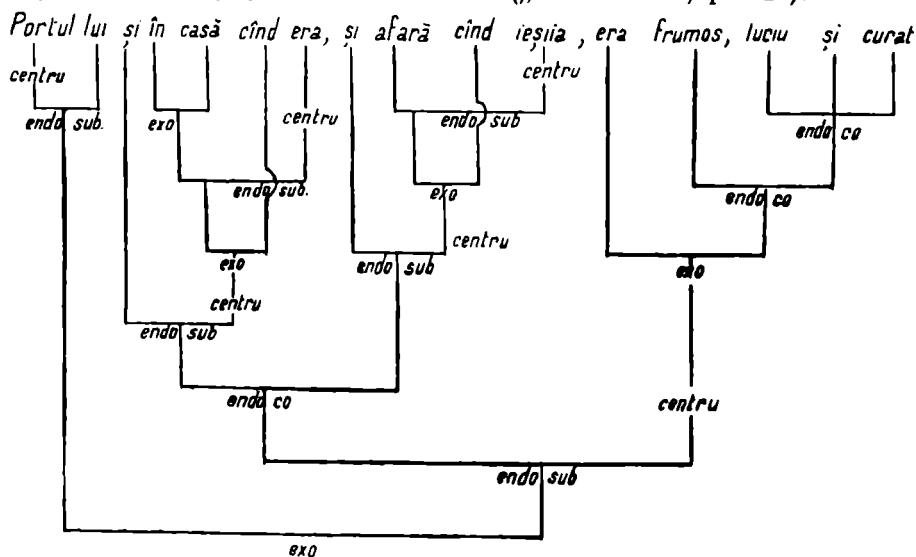
construcții de două tipuri principale: construcții endocentrice și construcții exocentrice. Aceste tipuri se deosebesc unele de altele prin aceea că grupul în discuție este sau nu este din punct de vedere sintactic echivalent (sau aproximativ echivalent) cu unul sau mai multe din cuvintele sale componente sau din constituenții succesiv mai mici. Primul tip e endocentric, al doilea exocentric⁴. La rândul lor, construcțiile endocentrice pot fi coordonative sau subordonative.

2. Construcții „analizabile” și construcții „neanalizabile”

2.1. Încercînd să analizăm diverse fraze, pentru a stabili raportul real dintre construcțiile endocentrice și cele exocentrice în „Istoria...” stolnicului Constantin Cantacuzino, am ajuns la un rezultat imprevizibil: nu toate frazele textului supus cercetării pot fi analizate cu metoda propusă de Robins. În anumite puncte, lanțul „se rupe”. Chiar dacă încercăm să ignorăm punctuația autorului, un mare număr de fraze și propoziții rămîn neanalizabile. Pentru a ne convinge pe deplin că nu este vorba de o eventuală ineficiență a metodei înseși, am divizat în constituenți imediați fraze luate la întîmplare din anumite cărți moderne de istorie. Toate frazele și toate propozițiile, fără excepție, au fost găsite analizabile⁵.

2.2. Textul supus analizei noastre⁶ conține 369 de fraze. Din acestea, 224 (adică 60,70%) sînt pe deplin analizabile, în timp ce 50 (15,98%) sînt neanalizabile. Diferența (86 de fraze, 23,32%) e constituită de texte discutabile sub raportul analizei propuse de Robins.

Iată schema unei fraze analizabile („Istoria...”, p. 213):

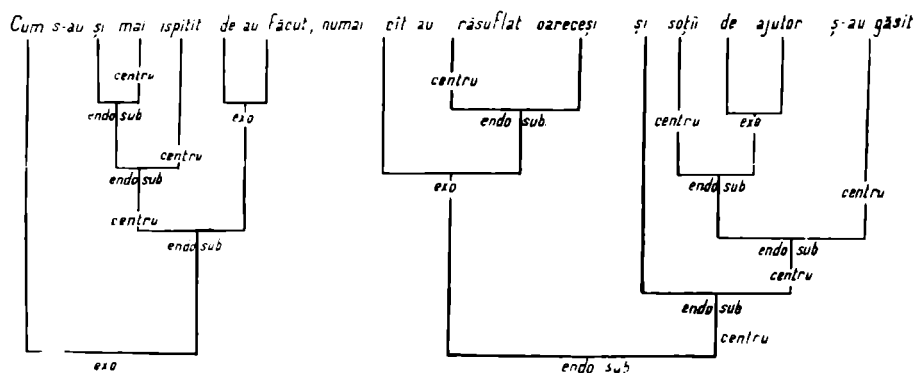
⁴ Robert Henry Robins, *Manuale di linguistica generale*, Bari, Laterza, 1969, p. 285.

⁵ Pentru a evita dubiile, vom completa expunerea cu această precizare: sînt numite „neanalizabile” secvențele dintre două puncte ai căror constituenți imediați nu pot fi reușiți, mergînd pe linia analizei lui Robins, într-o construcție unică.

⁶ Ediția folosită de noi este cea prefăcută de Al. Piru, cu text stabilit de Mihail Gregorian: *Cronicari munteni*, București, 1968.

Urmează schema unei fraze neanalizabile (p. 195): Este, credem, des-
tul de vizibil că cele două părți ale schemei nu se pot reuni.

Cît privește propozițiile sau frazele discutabile sub raportul analizei
în constituenți imediați, ne mulțumim să cităm un text fără a încerca

să-l schematizăm: „Că în Italia, la Roma șezînd, cum s-au zis, iaste cap
domnilor și citvași ținut ține papa și apoi că nici ar fi putut fi atîta de
mare papa, cum iaste, de ar fi fost împărat acolo“ (p. 201).

2.3. Un adevărat examen al construcțiilor analizabile și neanalizabile
din „Istoriia...“ stolnicului Constantin Cantacuzino cere, după opinia
noastră, efectuarea unei comparații cu alți istorici sau cronicari ai epocii.
Comparația s-a făcut în cazul nostru între construcțiile sintactice de la
paginile 5, 10 și 15 ale „Istoriei...“ stolnicului Constantin Cantacuzino,
ale „Istoriilor domnilor Țării Românești“ de Radu Popescu⁷, ale „Letopi-
seșului Țării Moldovei“ de Ion Neculce⁸. Remarcăm în fine că am luat
în considerare aceleași pagini din cartea lui Silviu Dragomir, „Avram
Iancu“⁹, adică dintr-o lucrare contemporană¹⁰.

Rezultatele cercetării sînt acestea:

Autorul	Fraze analizabile		Fraze parțial analizabile		Fraze neanalizabile	
C. Cantacuzino	17	60,70%	6	21,43%	5	17,85%
Radu Popescu	27	84,85%	5	15,15%	—	—
I. Neculce	21	95,46%	2	4,54%	—	—

(La Silviu Dragomir, toate frazele sînt analizabile.)

⁷ În volumul citat, p. 154—184.

⁸ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1959.

⁹ Cartea a fost publicată la București în 1965.

¹⁰ Paginile luate în considerare pentru analiză sînt următoarele: Constantin Cantacuzino: 189, 194, 199; Radu Popescu: 158, 163, 168; Ion Neculce: 35, 40, 45; Silviu Dragomir: 19, 24, 29.

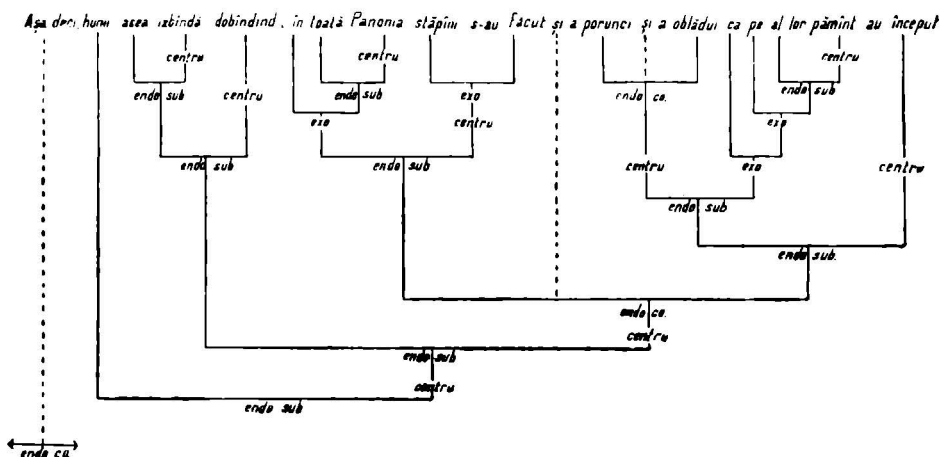
Numărul cel mai ridicat de fraze sau propoziții neanalizabile se găsesc deci la C. Cantacuzino. Notăm că I. Neculce se apropie foarte mult de autorii contemporani: 95,46% din frazele sale sînt analizabile din punctul de vedere expus în cartea lui Robins. Aceasta este cauza pentru care diverșii cercetători spun despre limbajul lui C. Cantacuzino că este greu de înțeles, că propozițiile sau frazele sale sînt încalcite, în timp ce I. Neculce se exprimă într-un limbaj clar, comprehensibil.

3. Construcții endocentrice și construcții exocentrice

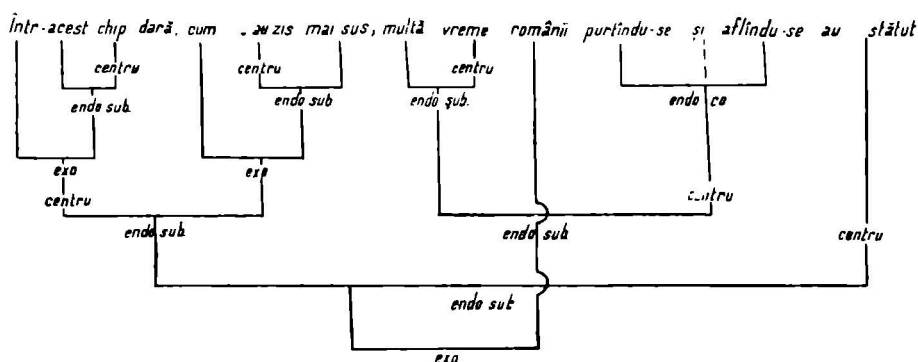
3.1. Analiza unui mare număr de fraze și de propoziții ne-a condus la constatarea că construcțiile exocentrice sînt mai puțin numeroase și de mai mică dimensiune, frazele fiind aproape în totalitate construcții endocentrice. Cîteva date statistice:

La pagina 25, din 6 fraze analizabile, 5 sînt construcții endocentrice. Totalul construcțiilor sintactice este de 126: 100 (adică 79,37%) endocentrice, 26 (20,63%) exocentrice. Asemenea proporții pot fi reîntîlnite la paginile 20, 30, 35. În orice caz diferențele sînt nesemnificative.

3.2. Iată o frază reperabilă la pagina 35 (219) din „Istoriia...“ stolnicului G. Cantacuzino:

Această frază conține în total 15 construcții, din care 11 sînt endocentrice și 4 exocentrice. Procentual, construcțiile endocentrice reprezintă 73,33, iar cele exocentrice 26,66. Observăm că cele 7 construcții mai mari (cele mai complexe) sînt toate endocentrice. Chiar și în propozițiile sau în frazele în care construcția cea mai complexă este exocentrică, construcțiile endocentrice sînt superioare ca număr. Un exemplu (de la p. 27, adică 211 a volumului):

Raportul dintre construcțiile endocentrice și cele exocentrice este deci de 7/3: 70% construcții endocentrice, 30% construcții exocentrice.

4. Construcții endocentrice coordonative și construcții endocentrice subordonative

4.1. Construcțiile exocentrice se comportă în general ca un singur cuvânt, din punctul de vedere al analizei în constituenți imediați. Deci, nimic în legătură cu cuvintele componente. Construcțiile endocentrice, în schimb, dată fiind posibilitatea substituirii lor de către un cuvânt sau de către un grup de cuvinte constitutive, solicită o succesivă analiză.

Lingviștii au stabilit deja cele două tipuri de construcții endocentrice: coordonative și subordonative. Grupul subordonativ este din punct de vedere sintactic comparabil cu un singur cuvânt, în timp ce grupul coordonativ este sintactic comparabil cu mai mult de unul.

4.2. Schemele deja prezentate au relevat (dar, pînă acum, nu în mod concludent) superioritatea numerică a grupurilor endocentrice subordonative. O cercetare aprofundată pe această temă ne duce la următoarele rezultate:

Din cele 138 de grupuri endocentrice reperabile în paginile 25 (209) și 30 (214), 105 (adică 76,08%) sînt subordonative¹¹. Remarcăm că această frecvență a grupurilor endocentrice subordonative nu se referă doar la construcțiile de mică întindere, ci în aceeași măsură și la construcțiile de multe cuvinte.

¹¹ Ne referim doar la construcțiile analizabile.

DESPRE AUXILIARE. CU PRIVIRE SPECIALĂ LA „A FI“

de

G. G. NEAMȚU

0.0. Introducere

Opțiunea pentru un termen sau altul nu poate fi întâmplătoare, nu este doar o chestiune de stil, de exprimare (în sensul larg al cuvîntului) sau de pură modernizare terminologică. Proprietatea termenilor constituie o trăsătură importantă a stilului științific, termenii trebuind să acopere cît mai fidel esența fenomenelor denumite. Altfel, spunem că termenii sînt folosiți impropriu. Procesul de adecvare terminologică este evident și în gramatică prin numeroase încercări de clasificare și precizare a termenilor.

Clasificarea terminologică actuală a verbului *a fi* lasă încă loc suficient pentru unele observații, lucru care ne face să credem că reabordarea acestei probleme, chiar fără pretenția de a da soluții superioare antecedentelor, este justificată.

0.1. Scopul lucrării

În rîndurile de față intenționăm să discutăm unele probleme legate de termenul «verb copulativ», specificul relației pe care o mijlocește acesta, raportul dintre *a fi* copulativ și celelalte verbe, auxiliare morfologice, de modalitate și predicative, precum și să formulăm cîteva sugestii pentru o clasificare a verbelor din punctul de vedere al predicativității.

0.2. Precizări preliminare

Toate studiile de specialitate acordă lui *a fi* în predicatul nominal calitatea de *copulativ*¹. Acesta este definit ca fiind un verb nepredicativ (neputînd adică forma singur un predicat), avînd doar rolul de a face

¹ Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. II, p. 206; V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ed. a II-a, 1970, p. 101; Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, 1957, p. 107.

CL. anul XVI, nr. 2, p. 355—363, Cluj, 1971

legătura între subiect și nume predicativ². Calitatea de copulativ este admisă în toate tipurile de predicat format din *a fi* + *parte de vorbire* (= nume predicativ).

1.0. Conceptul de verb copulativ

1.1. Termenul de copulativ își justifică existența în primul rând în plan semantic, la acest nivel intermediind un raport de calificare sau identificare a subiectului prin numele predicativ. În plan strict relațional (sintactic), copulativul nu mijlocește un raport sintactic între subiect și nume predicativ. *A fi* (sau alt copulativ) nu realizează prin el însuși subordonarea numelui predicativ subiectului³. Confer, pentru aceasta, schemele structurale ale predicatului nominal:

Calitatea de copulativ nu se referă deci la *a fi* ca element joncțional propriu-zis. El se departajează de conective (elemente relaționale) atît prin faptul că nu este mijlocul unui raport sintactic, cît și prin aceea că nu este exterior funcției predicative pe care o actualizează în numele predicativ. *A fi* este un element component al funcției sintactice, funcție care se realizează ca atare numai prin el, în prezența lui. De aceea vom considera grupul *a fi* + *nume predicativ* drept o funcție unitară⁵. *A fi* este cel care valentează predicativ o parte de vorbire, are rolul unui modificador funcțional al numelui, adverbului sau interjecției, este cel care le conferă acestora valoare predicativă, chiar dacă numele predicativ și *a fi* se manifestă fiecare separat ca termen în raport cu subiectul. Paralelismul de scheme structurale la numele predicativ și elementul predicativ suplimentar nu creează totuși identitate funcțională (= de

² Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. II, p. 99; Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 105; V. Șerban, *op. cit.*, p. 103; G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1957, p. 107.

³ Numele predicativ exprimat printr-o parte de vorbire ce permite acordul gramatical se subordonează subiectului prin acesta (acord), substantivul sau pronumele prin juxtapunere (aderență). O coordonare a numelui predicativ cu subiectul prin intermediul lui *a fi*, de asemenea, se exclude.

⁴ Pentru aceste scheme, cf. D. D. Drașoveanu, *O trăsătură a relației binare*, comunicare ținută la ședința de comunicări științifice din 13.02.1970 a S.R.L.R., Filiala din Cluj.

⁵ În acest fel este considerat predicatul nominal în toate gramaticile noastre. De semnalat însă unele obiecții aduse acestei interpretări de Elena Neagoe, *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 95—99, care pledează pentru admiterea capacității verbului copulativ de a forma o funcție sintactică iar numele predicativ alta.

funcții) datorită diferenței calitative dintre *a fi* copulativ și un verb predicativ prin el însuși. A se examina schemele:

În ambele situații, calitatea de nume predicativ, respectiv de element predicativ suplimentar, se generează numai în prezența copulativului, respectiv a verbului predicativ⁶. Acceptînd pentru *a fi* într-un predicat nominal propriu-zis (*a fi* + nume) calitățile de *a)* relativ, element de legătură într-un raport de referire semantică și *b)* de modificador funcțional (predicativ), intrînd ca element constitutiv în predicatul nominal, vom spune că acestea coexistă, în situația dată presupunîndu-se reciproc. Vom considera, de asemenea, mai importantă sintactic calitatea de modificador funcțional predicativ, de actualizator al funcției de predicat în nume. Cu această ultimă accepțiune în special folosim termenul de copulativ, fiind de mult încetățenit și negăsind un altul mai sugestiv și adecvat.

1.2. Examinînd situațiile în care grupul *a fi* + nume (predicativ) apare, prin verbul *a fi*, la mod nepersonal, considerăm că *a fi* își menține și aici ambele calități. Este vorba de așa-numitele *contrageri*. (Întrebuințăm, prin opoziție, termenii de *contragere* și *personalizare*. Vom numi *contragere*, fără a epuiza sfera, trecerea de la un mod personal la unul nepersonal și *personalizare* — operația contrară.) Toate admit un subiect în nominativ (subiect al contragerii, termen de referință pentru numele predicativ) și o interpretare ca funcție unitară. *A fi* constituie un *modificador predicativ contras*.

Notă: Situația nu se schimbă, în privința celor două calități, nici dacă se interpretează grupul ca o altă funcție sintactică, știută fiind situația *contragerilor*, interpretabile ca propoziții contrase sau funcție în cadrul unei propoziții. E cazul unor enunțuri de tipul: *Fiind bățet păduri cutreieram* sau *A fi frunțas e o onoare*. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. II, p. 99, consideră aceste grupuri ca fiind „nepredicative”, iar numele predicativ ca neavînd valoare predicativă.

1.3. În grupul predicativ *a fi* + *adverb* (sau parte de vorbire cu valoare adverbială)⁷, *a fi* are un îndoielnic caracter de *copulativ*, lipsind al doilea termen al relației: Ø + *a fi* + *adverb*. Așadar, acesta

⁶ Cf., pentru discutarea situației elementului predicativ suplimentar în raport cu subiectul (sau complementul direct) și verbul, D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235—243; Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 65.

⁷ V. Șerban, *op. cit.*, consideră expresiile *e bine*, *e rău*, *e ușor*, *e probabil* etc., pe care le avem aici în vedere, ca neformînd predicate nominale, ci verbale, excluzînd adverbul din predicatul nominal.

nu face o legătură semantică. În sprijinul acestei afirmații se pot aduce următoarele argumente:

- Adverbul de mod nu se subordonează numelui (substantiv sau pronume), nu pretinde un subiect în nominativ, partener relației⁸.
- Expresiile avute în vedere (*e bine, e ușor, e rău, e indicat* etc.) au un discutabil subiect, propozițiile subiective ce le urmează sau supinele și infinitivele cu valoare de subiecte putând avea și altă interpretare⁹.

Își menține însă *a fi* calitatea de modificador sintactic predicativ, generând în adverb valoarea predicativă.

1.4. Reținem deci că *a fi* (indiferent de mod, personal sau nepersonal) este copulativ în grupul *a fi + nume* (substantiv, adjectiv, pronume, numeral¹⁰) și nu este copulativ în grupul *a fi + adverb* (sau interjecție¹¹). Pentru acest verb am putea folosi termenul de *auxiliar sintactic*¹² din următoarele motive:

- Acoperă ideea, esențială din punct de vedere gramatical, că *a fi* este un modificador sintactic predicativ, un element component al unei unități sintactice.
- Al doilea termen al grupului devine predicativ numai cu ajutorul lui, în prezența lui (exprimat sau subînțeles).

Notă: Similar, elementul predicativ suplimentar este ceea ce este în prezența unui verb.

⁸ Excludem din discuție adverbele de loc și de timp care nu apar ca elemente predicative în cadrul unui predicat nominal. Excludem, de asemenea, intermedierea relației substantiv-adverb prin prepoziție (*credința în bine, în rău* etc.). În principiu, adverbul nu intră în relație directă (neprepozițională) cu substantivul, nici singur și nici prin copulativ.

Discutabile excepții:

- Adverbul *bine* (*om bine*) este funcțional adjectiv, satisfăcând valența unui substantiv pentru un adjectiv-atribut. E un adverb cu valoare adjectivală, având chiar opozant adjectivul *rău*: *om bine — om bun — om rău*.
- Adverbele *asa, asemenea, atare* etc. pot contracta relații cu un substantiv, funcțional fiind tot adjective. De altfel, uneori sînt tratate și ca adjective invariabile.
- Foarte frecvent ocupă aceeași poziție cu numele predicativ adverbul relativ-interogativ *cum*: *Describe-mi cum e el*. De remarcat însă că ceea ce se așteaptă ca răspuns este în genere adjectiv: *Cum este el?* — *El este voios*. Situație parțial similară are *cum* și cînd substituie ca răspuns un element predicativ suplimentar: *Cum merge?* — *Merge voios*. Evident, asociația este pentru simetrie, poziția lui *cum* în relație cu un verb predicativ putînd fi ocupată și de alte părți de vorbire, adverb în primul rînd.

⁹ Cf. D. D. Drașoveanu, *O trăsătură a relației binare...*, în care se arată că acestea pot fi interpretate și ca circumstanțiale de relație.

¹⁰ Avem în vedere numerele de aspect nominal și nu cele cu valoare adverbială (numerele distributive, adverbiale sau multiplicative în relație cu un verb).

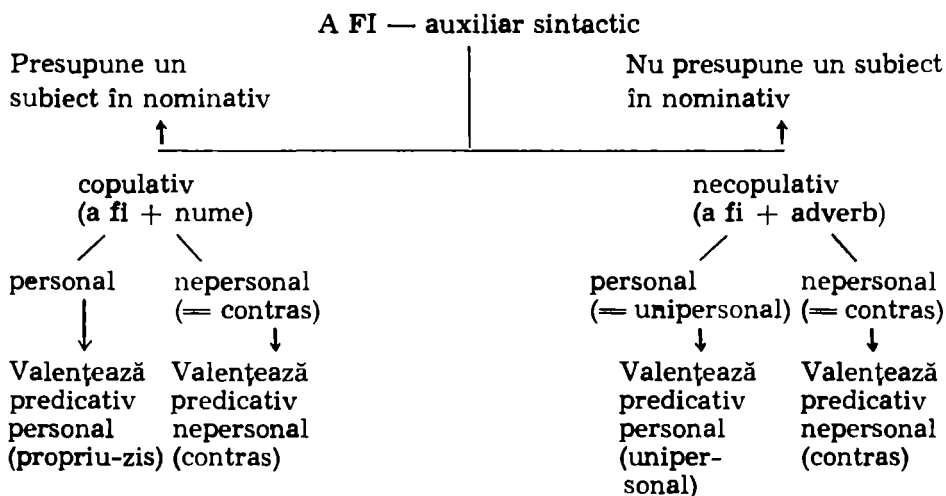
¹¹ Date fiind situațiile rare de predicat format din *a fi + interjecție* (*E vai de tine!*), pentru evitarea supraîncărcării textului nu vom mai menționa și interjecția. Predicatul exprimat prin interjecție este amplu analizat de V. Șerban, *op. cit.*, p. 113—115.

¹² Termenul aparține lui D. D. Drașoveanu.

— Este un termen generic, putînd acoperi semantic sensurile de copulativ și necopulativ.

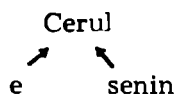
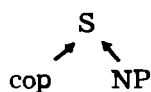
Dacă menținem termenul de *copulativ*, calitatea esențială a verbului numit astfel este aceea de auxiliar sintactic, acoperind o realitate mai extinsă decît cea numită prin *copulativ propriu-zis*.

1.5. În urma observațiilor aici mai sus formulate, așa-numitul verb copulativ ne apare în felul următor clasificat:

1.6. Predicatul de tip *a fi + nume* prezintă, după părerea noastră, față de predicatul de tip *a fi + adverb*, unele diferențe, atît în privința structurii, cît și a sensului relațiilor manifestate în interiorul structurii. A se compara schemele:

Ex.:

și

O asemenea schemă pentru *a fi + adverb* s-ar justifica prin:

— Lipsa subiectului (problemă discutată deja);

¹³ Notăm: S — subiect, cop — copulativ (menținem termenul *copulativ* și în relația cu adverbul cu accepțiunea discutată anterior), NP — nume predicativ, AP — adverb predicativ (nume predicativ în accepția uzuală a termenului).

- Relația inversă se elimină prin imposibilitatea subordonării lui *a fi* adverbului.
- Imposibilă apare de asemenea subordonarea lui *a fi* verbului subordonatei subiective în cazul unei fraze.

2.0. Copulativ — auxiliar de modalitate

Gramaticile curente clasifică verbele din punctul de vedere al predicativității în *predicative* și *nepredicative*. Exterioare acestei clasificări rămân așa-numitele verbe auxiliare morfologice. Acestea nu se definesc în raport cu categoria predicativității¹⁴. Ele sînt elemente constitutive (formanți) ale categoriilor gramaticale (mod, timp, diateză). Așa încît, termenii *auxiliar morfologic* și *copulativ* (nepredicativ, auxiliar sintactic), din acest punct de vedere, nu sînt opozanți, corelativi. Ei acoperă realități diferite, clasate după criterii diferite.

2.1. Tot la capitolul auxiliare sînt tratate și verbele auxiliare (semi-auxiliare) de modalitate¹⁵. Se poate admite că aceste verbe sînt auxiliare morfologice dacă se acceptă modalitatea drept categorie gramaticală proprie limbii române, alături de mod, timp, diateză etc. Distribuția lor limitată, cît și faptul că se constituie într-o unitate semantică și sintactică cu verbul următor¹⁶ nu le pot însă conferi implicit calitatea de elemente constitutive ale unei categorii morfologice¹⁷. Categoria modalității ne apare deocamdată insuficient gramaticalizată, în curs de devenire, la zona de tranziție *morfologie-sintaxă*. Deci auxiliare morfologice propriu-zise nu pot fi considerate. În baza participării la formarea unei funcții sintactice pot fi numite mai degrabă *auxiliare sintactice* cu anumite tră-

¹⁴ Cel puțin aceasta este situația în limba română contemporană. Nu este exclus ca, genetic, între auxiliare, copulative și verbe predicative să existe unele relații, treceri, bine determinate, de la o categorie la alta.

¹⁵ Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, 1963, vol. I, p. 204—206, unde este dată lista lor și principalelor caracteristici. Observațiile noastre se alătură acestora. Tratarea lor fiind făcută la morfologie, s-ar desprinde ideea că sînt considerate tot auxiliare morfologice (de modalitate).

¹⁶ La aceste caracteristici se reduc trăsăturile distinctive ale verbelor de modalitate. Cf. *Gramatica Academiei*, loc. cit.

¹⁷ De altfel, *Gramatica Academiei* nu trece modalitatea printre categoriile gramaticale ale verbului.

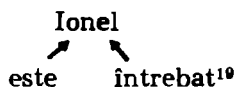
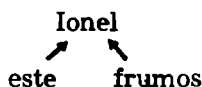
¹⁸ Asemenea predicate au suscitat un viu interes în literatura de specialitate. Dăm cîteva din articolele și studiile consacrate problemei: Pompiliu Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 59—66; Ștefan Hăzy, *Predicate verbale compuse?*, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 289—297; C. Săteanu, *Predicatul compus*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 243—252; idem, *Microstructura Vm + V în grupul verbo-adverbial*, în „Studia Universitatis Babeș—Bolyai”, Series Philologia, Cluj, 1970, fasc. 1, p. 43—55; Gh. N. Dragomirescu, *Auxiliarele modale*, în LL, 1963, nr. 7, p. 231—256; Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, 1956, p. 57—81.

sături speciale. Calitatea în care participă la formarea predicatului¹⁸ le apropie și le desparte în același timp de ceea ce numim curent copulativ.

2.2. Verbele pe care le însoțesc pot apărea ca predicative (formind adică un predicat) și singure. Numele predicative au această calitate exclusiv prin faptul că sînt însoțite de verbul copulativ. Acesta produce în nume predicatia. Este un factor activ și necesar. Auxiliarele de modalitate, doar contextual conferă verbelor ce le urmează valoare predicativă. Acestea din urmă sînt predicative, numai contextual nefiind predicative din cauza modului nepersonal. În cazul în care și al doilea verb este la mod personal, ideea de predicatie este dublu manifestată. A se compara: *pot veni* — *pot să vin*. Verbele de modalitate (*a fi*, *a avea*, *a trebui*, *a putea* etc.) sînt un modificador modal al acțiunii exprimate de verbele predicative. Calitatea de modificatori predicativi e contextuală. Ținînd seamă de cele mai sus arătate le-am putea numi **auxiliare modal-sintactice contextuale**. Termenii propuși acoperă faptul că sînt părți componente într-o funcție sintactică (auxiliar sintactic), caracterizează modal un verb predicativ (modal) și conferă valoare predicativă întregului grup (contextual).

3.0. A fi în diateza pasivă

Tot o situație aparte, la zona de tranziție *auxiliar morfologic* — *auxiliar sintactic*, oferă *a fi* în diateza pasivă. Este auxiliar morfologic în calitate de formant al diatezei pasive, considerată categorie gramaticală proprie limbii române, opozantă diatezei active. Faptul că diateza pasivă se structurează la fel ca un predicat nominal, de tip *a fi* + *adjectiv*, se realizează ca un grup sintactic și *a fi* valentează predicativ participiul, conferă verbului *a fi* și calitatea de auxiliar sintactic. Participiul prin el însuși nu formează un predicat. Scheme structurale:

În plus, adăugăm construcții de tipul: *El este voios și feliicitat de toți*, în care îi urmează lui *a fi* un nume predicativ, dar și un participiu din diateza pasivă. Poate că diateza pasivă se manifestă deocamdată prin concursul unor elemente gramaticale (morfologice) și sintactice.

A fi din diateza pasivă ar putea fi numit mai adecvat **auxiliar morfosintactic**.

¹⁹ Trecem peste diferențele ce apar în construcțiile extense, cînd adjectivul se diferențiază de participiu prin neacceptarea unui complement de agent.

4.0. Clasificarea verbelor

Pe baza întregii discuții asupra verbelor mai sus avute în vedere, încercăm următoarea schemă de clasificare după criteriul predicativității:

4.1.

Verbe

apredicative

(= auxiliare morfologice)

predicative

* Nu se definesc în raport cu categoria predicativității. Nu pot forma un predicat și nici nu ajută la formarea lui.

— Formează categorii gramaticale.

* Se definesc în raport cu categoria predicativității.

Pot forma sau pot ajuta la formarea unui predicat.

Nu formează categorii gramaticale sau ajută la formarea unor categorii insuficient gramaticalizate.

sinpredicative

* Ajută la formarea unui predicat.

autopredicative

* Formează singure un predicat.

auxiliare sintactice
predicative propriu-
zise
(*a fi* — copulativ)

auxiliare morfosin-
tactice predicative
propriu-zise
(*a fi* — din diateza
pasivă)

auxiliare modal-sin-
tactice contextuale
(*a fi* — auxiliar de
modalitate)

4.2. Schema propusă dă socoteală de următoarele:

1. Predicatul verbal locuțional constituie un predicat verbal extens, fără a se deosebi esențial de cel simplu. Celelalte elemente ale locuțiunii pot fi considerate determinante ale verbului. În schemă figurează deci o singură dată (la autopredicative).
2. În categoria auxiliarelor sintactice predicative propriu-zise, alături de *a fi* poate figura și seria: *a deveni*, *a se face*, *a ieși*, *a ajunge* etc.²⁰
3. Clasa auxiliarelor sintactice predicative poate fi subcategorisită în continuare, în funcție de opozițiile *copulativ-necopulativ*, *personal-nepersonal*.

²⁰ De specificul acestor verbe în raport cu *a fi* se ocupă Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, 1957, p. 105—120.

4. Termenii *autopredicativ* și *sinpredicativ* sînt constituiți prin analogie după *autosemantic* și *sinsemantic*²¹.
5. Sistemul denominativ al sinpredicativelor are în vedere următoarele opoziții.
— sintactic — morfosintactic — modal-sintactic.
— predicativ propriu-zis — predicativ contextual.
6. Calificativul *contextual* se referă la calitatea de predicativ dat grupului de aceste auxiliare prin ele însele, vrînd să reflecte ideea că verbele ce urmează auxiliarelor pot fi predicative și singure.
7. La auxiliarele modal-sintactice alături de *a fi* se poate încadra și seria: *a avea*, *a trebui*, *a putea* etc.
8. În numele auxiliarului *a fi* din diateza pasivă n-am inclus și termenul *pasiv*, considerînd că el se cuprinde în *morfosintactic*.
9. Ținînd seamă de elementele specifice fiecărui auxiliar, putem opera cu termeni prescurtați: auxiliar sintactic, auxiliar morfo-sintactic și auxiliar modal-sintactic.
10. Auxiliarele modal-sintactice și morfosintactice se află la granița de tranziție *morfologie-sintaxă*.

Noiembrie 1970

Universitatea „Babeș—Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

²¹ Cf., pentru discutarea acestor termeni, Sorin Stati, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, în LL, 17, 1968, p. 184; Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în LL, 23, 1969, p. 117.

EXPRIMAREA RAPORTULUI GRAMATICAL PASIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de

RODICA ORZA

În *Limba română contemporană*¹, acad. Iorgu Iordan se ocupă de aspectul sintactic al diatezei pasive, considerînd interesantă variația sensului unei forme pasive în funcție de verbul conjugat, care poate exprima o acțiune momentană sau durativă. În cazul verbelor momentane (*veștile sint trimise, casa este părăsită, calul este vîndut*), prezentul exprimă starea prezentă ca rezultat al unei acțiuni care s-a săvîrșit mai de mult, în trecut: *casa este părăsită* înseamnă „casa a fost părăsită ieri, așa că astăzi se găsește (în situația de a fi) părăsită“. În asemenea situații, conchide acad. Iorgu Iordan, „n-avem forme de conjugare pasivă propriu-zisă fiindcă participiul este simțit mai mult ca un adjectiv. De aceea deseori nu se poate face distincție între o construcție pasivă (cu *a fi* auxiliar) și una adjectivală (cu *a fi* copulativ): *Tovarășul N. este evidențiat* poate însemna și tov. N. este evidențiat în momentul de față de către conducerea întreprinderii unde lucrează (pasiv) și tov. N. a fost evidențiat (i s-a făcut evidențierea) mai demult, și acum posedă calitatea de evidențiat (construcție adjectivală cu *evidențiat* ca nume predicativ). Verbele durative au o situație clară, în sensul că formele lor de conjugare pasivă sînt și ca înțeles pasive: *el este iubit, noi sîntem lăudați*.

Pentru exprimarea neechivocă a sensului pasiv la verbele momentane, limba noastră se folosește de forma reflexivă. Exemplele date mai sus devin astfel: *casa se părăsește, veștile se trimit, calul se vinde*. Confuzia de sens cu reflexivul propriu-zis este exclusă, din cauză că acțiunea exprimată de aceste verbe nu poate fi săvîrșită (ci numai suferită) de subiect. În schimb, la verbele durative întrebuintarea reflexivului cu înțeles pasiv nu-i posibilă fără risc, pentru că reflexivul este reflexiv nu numai ca formă, ci și ca conținut: *el se iubește* «se iubește el însuși (pe sine)», *noi ne lăudăm* «ne lăudăm singuri»².

Constatările academicianului Iorgu Iordan pot fi rezumate astfel: 1) la verbele „momentane“, construcția pasivă *a fi + participiu* (*casa este*

¹ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 450—451.

² Cf. și Iorgu Iordan, Valeria Gătu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 197.

părăsită, calul este vîndut, veștile sînt trimise) are un pronunțat caracter nominal, ceea ce-i atenuează valoarea pasivă, de aceea, ea este înlocuită adesea prin construcția reflexiv-pasivă *se + verb* (pers. 3, 6) (*casa se părăsește, calul se vinde, veștile se trimit*); 2) la verbele „durative“ (*el este iubit, noi sîntem lăudați*), sensul pasiv apare în construcția *a fi + participiu* mult mai clar decît la cele „momentane“, dar verbele durative nu pot utiliza construcția *se + verb* (pers. 3, 6) fără riscul unei confuzii cu reflexivul propriu-zis.

Rezultă de aici că verbele la diateza pasivă ar avea un comportament diferit, condiționat de caracterul lor momentan sau durativ. Dar, cum româna nu cunoaște categoria gramaticală a aspectului, care să-i ofere criterii sigure de clasificare a verbelor în momentane și durative, o asemenea clasificare devine imposibilă pentru că unul și același verb poate fi interpretat diferit în funcție de contextul în care se găsește și uneori și în funcție de construcția gramaticală în care se realizează. În sprijinul acestei afirmații, aduc un exemplu luat împreună cu comentariul, din *Gramatica Academiei*: „la verbele cu caracter momentan, reflexivul pasiv, la prezent, arată că acțiunea se face în momentul vorbirii: *expoziția se deschide astăzi* (pentru că a fost închisă mai înainte), iar pasivul cu *a fi* exprimă o acțiune durativă: *expoziția este deschisă toată luna*. La trecut, reflexivul pasiv arată că acțiunea s-a făcut, iar urmările ei se pot prelungi: *expoziția s-a deschis ieri*; pasivul cu *a fi* arată mai curînd că urmările au încetat: *expoziția a fost deschisă* (dar nu mai este)“³.

Astfel, verbul „a deschide“, considerat momentan, are, în construcția reflexiv-pasivă la prezent și în construcția pasivă cu *a fi* la trecut, un caracter momentan, iar în construcția pasivă cu *a fi* la prezent și în cea reflexiv-pasivă la trecut, un caracter durativ. Concluzia care se desprinde este că nu verbul ca atare are un caracter momentan, ci anumite construcții gramaticale pot să-i imprime un astfel de caracter, după cum altele pot să-i confere un sens durativ. Nu trebuie neglijate, firește, nici complinirile care aduc precizările necesare: *expoziția se deschide azi* (momentan) sau *expoziția este deschisă toată luna* (durativ).

Caracterul momentan sau durativ al unui verb decurge din construcția gramaticală, este efectul și nu cauza construcției respective. De aceea, în explicarea situațiilor în care apare de preferință construcția pasivă *a fi + participiu* sau *se + verb* (pers. 3, 6), caracterul momentan și durativ al verbelor nu constituie un criteriu cert. Ceea ce trebuie luat în considerare în această împrejurare este relația existentă între cele două modalități de exprimare a pasivului, pe de o parte, și natura subiectului gramatical din fiecare construcție, pe de altă parte.

În virtutea acestei relații, verbele românești se comportă astfel: 1) Verbele tranzitive cu un singur complement direct, cel al lucrului (care devine în construcția pasivă subiect gramatical nume de lucru), exprimă

³ *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 208—209. Gramatica exemplifică în felul acesta diferența dintre pasivul cu *a fi* și pasivul reflexiv.

pasivul prin construcțiile *a fi* (pers. 3, 6) + *participiu* și *se* + *verb* (pers. 3, 6).

- activ: *cineva citește o carte*
reflexiv impersonal: *se citește*
pasiv: *cartea este citită*
reflexiv pasiv: *cartea se citește*
- activ: *cineva secără griul*
reflexiv impersonal: *se secără*
pasiv: *griul este secerat*
reflexiv pasiv: *griul se secără*
- activ: *cineva face o lucrare*
reflexiv: —
pasiv: *lucrarea este făcută*
reflexiv pasiv: *lucrarea se face*

2) Verbele tranzitive cu două complemente directe, unul al ființei și altul al lucrului, exprimă pasivul prin *a fi* (pers. 1—6) + *participiu*, uneori și prin *se* + *verb* (pers. 3, 6) în legătură cu subiectul nume de ființă, iar în legătură cu subiectul nume de lucru prin *a fi* (pers. 3, 6) + *participiu* și de preferință prin *se* + *verb* (pers. 3, 6).

- activ: *cineva spală pe cineva, ceva*
reflexiv obiectiv: *el se spală*
pasiv: *copilul este spălat*
strada este spălată
reflexiv pasiv: *strada se spală*
- activ: *cineva îmbracă pe cineva, ceva*
reflexiv obiectiv: *el se îmbracă*
pasiv: *copilul este îmbrăcat*
paltonul este îmbrăcat
reflexiv pasiv: *paltonul se îmbracă*
- activ: *cineva bate pe cineva, ceva*
reflexiv reciproc: *el se bate (cu cineva)*
pasiv: *copilul este bătut*
covorul este bătut
reflexiv pasiv: *covorul se bate*
- activ: *cineva aduce pe cineva, ceva*
reflexiv: —
pasiv: *Matei este adus acasă*
berea este adusă la masă
reflexiv pasiv: *berea se aduce la masă*

Dacă, în cazul verbelor *a spăla*, *a îmbrăca*, *a bate* pericolul confuziei dintre reflexivul obiectiv sau reciproc, pe de o parte, și cel pasiv, pe de altă parte, face imposibilă construcția reflexiv-pasivă: *copilul se spală (se îmbracă, se bate) de către mama sa*, în cazul verbelor *a aduce*, *a părași*, confuzia cu reflexivul este exclusă, deoarece aceste verbe nu cunosc alt reflexiv decât cel pasiv, și totuși construcția reflexiv-pasivă *Matei se aduce acasă, omul se părașește* este nefirească și deci neuzitată în cazul când subiectul gramatical este nume de ființă. Așadar, subiectul

gramatical nume de ființă pretinde în majoritatea cazurilor construcția pasivă *a fi* (pers. 1—6) + *participiu* și, în cazul unor enunțuri ca caracter general valabil, construcția *se* + *verb* (pers. 3, 6): *contravenientul se amendează, elevul se pedepsește, se aleg membrii juriului, se alege președintele juriului, se delegă tovarășul N.* etc.

Persoanele verbului la diateza pasivă

În construcția pasivă *se* + *verb* acțiunea verbului săvârșită de complementul de agent se repercutează asupra subiectului gramatical, de obicei nume de lucru, care nu poate fi decât un substantiv la singular sau la plural. Acesta atrage după sine, în virtutea acordului dintre subiect și predicat, formele persoanelor a 3-a sau a 6-a ale verbului însoțite de persoana a 3-a, respectiv a 6-a, a pronumelui reflexiv în acuzativ *se*: *cartea se citește*.

Situația rămâne neschimbată și în cazul construcției *a fi* + *participiu*. Dacă subiectul gramatical este nume de lucru, construcția se folosește numai la persoanele a 3-a și a 6-a, deoarece numai acestea permit substituirea cu un substantiv în nominativ și, în consecință, construcția pasivă cu auxiliarul *a fi* la persoanele a 3-a sau a 6-a: (*ea*) *cartea este citită*.

În cazul unui subiect gramatical nume de ființă, *a fi* + *participiu* apare la toate cele 6 persoane, acestea fiind subiecte gramaticale: *eu sînt lăudat, tu ești lăudat, el este lăudat* etc.

Construcțiile pasive și complementul de agent

În construcția pasivă *se* + *verb* (pers. 3, 6), complementul de agent, de cele mai multe ori, lipsește (*strada se spală, cartea se citește, covorul se bate*) pentru că accentul cade asupra acțiunii verbului care se răsfrînge asupra subiectului gramatical. Aici nu interesează persoana care săvârșeste acțiunea, de aceea complementul de agent nu este necesar. Uneori prezența lui este chiar de prisos, spre exemplu în *cartea se citește de către elevi*. Pentru autorul cărții important este faptul că *se citește cartea*, persoana care săvârșeste acțiunea nu interesează. Cînd interesul se îndreaptă spre persoana care citește cartea, se utilizează construcția *a fi* + *participiu*: *cartea este citită de marele critic literar X*.

Mult mai necesare sînt alte compliniri ale verbului care precizează modul în care se desfășoară acțiunea. *Cartea se citește cu plăcere, strada se spală în fiecare zi*.

În cazul construcției *a fi* + *participiu*, lucrurile se petrec cu totul diferit. Cea de-a treia parte de propoziție importantă, după predicat și subiect, este complementul de agent: *elevul este lăudat de profesorul său, tu ești iubit de copii* etc. Persoana exprimată prin subiectul gramatical este interesată să cunoască cine exercită asupra sa o acțiune. Intervine aici un factor de ordin extern, un factor social: necesitatea de precizare a relațiilor cu cei din jur, a poziției indivizilor în societate.

Această împrejurare explică faptul că un subiect gramatical nume de persoană cere la diateza pasivă întotdeauna construcția *a fi + participiu*, care precizează atât subiectul gramatical, cât și complementul de agent. De aceea, în exemplul *elevul este lăudat de profesorul său* tot atât de important este și complementul de agent, autorul acțiunii, ca și subiectul gramatical. Numai atunci când autorul acțiunii nu interesează în mod deosebit în comunicarea pe care o facem, de primă importanță fiind acțiunea verbului, se întrebuițează construcția *se + verb* (pers. 3, 6) și pentru subiectul gramatical nume de persoană: *contravenientul se amendează, se aleg membrii juriului* etc.

Concluzii:

- 1) Diateza pasivă cunoaște două moduri de exprimare a raportului pasiv: *a fi + participiu* și *se + verb* (pers. 3, 6).
- 2) Subiectul gramatical nume de persoană pretinde de regulă construcția *a fi* (pers. 1—6) + *participiu*, în unele cazuri și *se + verb* (pers. 3, 6).
- 3) Construcția *a fi + participiu* scoate în relief complementul de agent.
- 4) Construcția *se + verb* (pers. 3, 6) pune în evidență acțiunea verbului.

Mai 1971

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

CROMATICA EMINESCIANĂ

de

LUIZA SECHE

Cuvîntul eminescian, încărcat de sensibilitate și de expresivitate, reușește să evoce deopotrivă lumea văzută și cea auzită. Imaginile vizuale — care reflectă, în afara formelor, și policromia obiectelor și care oferă ochilor noștri atîtea clipe de încîntare — se îmbină armonios cu imaginile auditive. „Universul acustic al lui Eminescu este făcut din șoaapte, foșnete, înghinări, murmure, din sunete pierdute, molcome, line, din vaiere, auri... , din cîntecul izvoarelor, torsul greierilor, din zgomotul carilor, din baterea ramurilor și a undelor...“, arată Tudor Vianu¹. Acestui univers acustic i se alătură un univers văzut de un magician al culorii, de un pictor preocupat mai puțin de precizia și satornicia contururilor și mai mult de lumina care le dă viață, înfrumusețîndu-le. Eminescu dezvăluie o natură de o neasemuită splendoare și prospețime: lacul întunecat sau întinderile albastre ale mării poleite de razele lunii, pădurea luxuriantă, adînc umbrită, misterioasă, pătată de ochiuri galbene de lumină, aștrii nocturni cu pîlpîirile lor intermitente sau irizate, crepusculul de seară cu lucirile-i scăzute, pale etc. — toate aceste motive romantic picturale constituie o lume de basm, un univers învăluit în luciri diafane. Poezia și proza artistică eminesciană evocă — cu o forță pe care n-o mai atinsese nici unul dintre înaintașii săi — lumea percepută prin simțuri. Toate organele senzoriale ale poetului sînt solicitate; urechea și ochiul au o acuitate neobișnuită în înregistrarea mișcărilor, a zgomotelor, a culorilor, a nuanțelor.

În rîndurile ce urmează vom încerca să urmărim numai unul dintre domeniile predilecte către care au fost dirijate majoritatea sinesteziilor poetului: universul vizual, și anume *cromatica eminesciană*.

În limba română avem relativ puține studii referitoare la terminologia culorilor în general², iar în privința cercetării felului în care sînt folosite cuvintele denumind culorile și nuanțele de către scriitori, nu-

¹ *Studii de literatură română*, București, 1965, p. 226. Cf. T. Vianu, *Artă prozatorilor români*, [f. 1], 1941, p. 101; G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 401, 404—405.

² V. S. Fl. Marian, *Chromatică poporului român*, București, 1882; George Coșbuc, *Cum înțelege românul culorile?*, în volumul *Dintr-ale neamului nostru*, București, 1903; Tudor Pamfile și Mihai Lupescu, *Chromatică poporului român*, București, anul XVI, nr. 2, p. 371—388, Cluj, 1971

mărul acestor lucrări este încă și mai redus, preocupările lor limitându-se — de obicei — numai la unele aspecte³. Nu putem fi nici într-un caz de acord cu G. Istrate⁴, care afirmă că: „Nimeni n-a urmărit în literatura noastră răspîndirea terminologiei culorilor la scriitori, cu eventualele funcții stilistice, cu preocuparea de a discerne elemente de psihologie după atitudinea pe care au avut-o, unii și alții, în funcție tocmai de această răspîndire a terminologiei cromatice în opera lor⁵. Se știe că Tudor Vianu⁶ a analizat o serie de epitete-atribute evocatoare ale însușirilor lumii fizice, printre care culoarea și efectele de lumină, epitete capabile să dea imaginea întregii puteri de observație a poetului, și a făcut prețioase constatări legate de folosirea cromatiei de către Eminescu. Al. Rosetti și Ion Gheție⁶, vorbind despre importanța pe care o are, la un moment dat, epitetul în stilul lui Eminescu, notează „deschiderea” poetului spre particular și spre concret, fapt care îl determină să înregistreze numeroase nuanțe, culori și tonuri ale obiectelor contemplate; G. I. Tohăneanu⁷ este, de asemenea, preocupat de unele dintre epitetele cromatice, de semnificațiile date de poet, precum și de sinonimia unora dintre ele; Const. Ciopraga⁸, numindu-l pe Eminescu poet selenar și opunându-l lui Alecsandri, pe care-l consideră poet solar, analizează unele forme eminesciene de expresie a culorii, însuflețite de vibrațiile luminii, și pătrunde în simbolistica nuanțelor picturale folosite de poet;

rești, 1914; Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 164—165; Ana Canarache, *Cîteva nume de culori și nuanțe în limba română*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 1, p. 116—120; Rodica Marcu, *Note privind vocabularul cromatic în limbile franceză, italiană și română*, în „Analele Universității București”, 1965, p. 283—304; G. Giuglea și B. Kelemen, *Termeni privitori la culori în latină cu referință la limbile romanice*, în „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 2, p. 215—220; Domnica Gheorghiu, *În legătură cu terminologia culorilor din limba română*, în „Limba română”, XVII, 1968, nr. 1, p. 39—40; G. Istrate, *Terminologia cromatică în limba română*, în ACILFR, XII, I, 1970, p. 893—901; Angela Bidu-Vrâncianu, *Esquisse de système lexico-semantic: les noms de couleur dans la langue roumaine contemporain (I)*, în „Revue roumaine de linguistique”, XV, 1970, nr. 2, p. 129—140.

³ V. Gh. Bulgăr, *Despre sensurile lui adinc în poezia lui Eminescu*, în „Limba română”, VII, 1958, nr. 6, p. 51—58; Mihaela Mancaș, *La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu*, T. Arghezi et M. Sadoveanu, în „Cahiers”, I, 1962, p. 55—87; Roseta del Conte, *La sensibilită cromatica di Eminescu*, în *Omagiu lui George Oprescu, Cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, București, 1961, p. 119—126; Tudor Vianu, *Epitetul eminescian*, în *Probleme de stil și artă literară*, București, 1965; G. I. Tohăneanu, *Un laitmotiv eminescian: marmura*, în *Studii de stilistică eminesciană*, București, 1965, p. 174—186; Al. Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul poeziilor lui Mihail Eminescu*, în *Studii de poetică și stilistică*, București, 1966, p. 167—204; G. I. Tohăneanu, *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*, în „Limba română”, XVI, 1967, nr. 3, p. 211—219; Al. Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul operei beletristice a lui Mihail Eminescu*, în *Studii de istorie a limbii române. Secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1969; Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice*, în *Studii de limbă literară și filologie*, București, 1969, p. 65—90.

⁴ *Terminologia cromatică în limba română*, în ACILFR, XII, I, 1970, p. 899.

⁵ *Epitetul eminescian*, p. 65.

⁶ *Limba și stilul poeziilor lui Mihail Eminescu*, în *Studii de poetică și stilistică*, București, 1966, p. 167—204.

⁷ *Studii de stilistică eminesciană*, București, 1965, și *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*, în „Limba română”, XVI, 1967, nr. 3, p. 211—219.

⁸ „Nocturnul” în opera lui Eminescu, în *Studii eminesciene*, București, 1965, p. 289—312.

în sfârșit, și noi⁹ am urmărit paleta coloristică eminesciană în lumină statistică.

În lucrarea de față ne propunem să prezentăm cromatica eminesciană în ansamblu, și anume să analizăm felul în care a folosit poetul cuvintele sau grupurile de cuvinte capabile să exprime una dintre cele mai caracteristice însușiri ale obiectelor: *culoarea*.

Cromatica în opera artistică eminesciană¹⁰ se realizează

A. *La nivel lexical* prin următoarele clase morfologice.

I. Adjective. II. Substantive. III. Verbe.

B. *La nivel stilistic* prin: I. Comparații. II. Metafore sau construcții metaforice.

A. I. *Adjective*

1. denumind culorile fundamentale pentru care limba română a păstrat pînă azi cuvintele moștenite din latină: *alb* (F 151: V. 72; Pr. 79)¹¹; *albastru* (F 69: V. 25; Pr. 44); *galben* (F 24: V. 13; Pr. 11); *negru* (F 134: V. 80; Pr. 54); *roșu* (F 60: V. 25; Pr. 35); *verde* (F 31: V. 16; Pr. 15).

Deoarece, din punct de vedere artistic, această categorie — cu excepția cuvintelor care au devenit epiteze ornante sau au intrat în construcții metaforice și despre care vom vorbi la locul cuvenit — nu prezintă nimic nou față de situația din limbă nu vom zăbovi prea mult în preajma ei.

2. denumind nuanțe cromatice sau imagini percepute vizual care dau naștere la asocieri cu nuanțe cromatice:

— latine moștenite: *cărunt* (F 2: V. 2); *vinăt* (F 22: V. 9; Pr. 13); *senin* (F 24: V. 18; Pr. 6);

— din limbile slave: *bălai* (F 15: V. 12; Pr. 3); *rumen* (F 9: V. 5; Pr. 4); *sur* (F 25: V. 11; Pr. 14);

— împrumuturi

a) din limba franceză: *blond* (F 26: V. 10; Pr. 16); *blondin* (F 1: V. 1); *brun* (F 2: V. 2); *brunet* (F 1: Pr. 1); *ebenin* (F 2: V. 2); *pal* (F 5: V. 2); *roz* (F 1: Pr. 1);

b) din limba latină: *marmoreu* (F 2: V. 2); *palid* (F 38: V. 20; Pr. 18);

— mijloace interne — prin care se formează, de obicei, adjective ce denumesc aproximări ale culorilor, diminuări ale intensității lor sau marchează numai valori afective:

a) derivate cu sufixe

-eș: *oacheș* (F 2: Pr. 2)

-icios: *albicios* (F 1: V. 1)

⁹ Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice*, în *Studii de limbă literară și filologie*, București, 1969, p. 65—90.

¹⁰ Am avut în vedere materialul care a servit drept bază la elaborarea *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*, redactat de Gh. Bulgăr, Ion Gheție, Luiza Seche și Flora Șuteu, București, 1968.

¹¹ Am folosit următoarele sigle: O. I, O. IV = M. Eminescu, *Opere*, ediție îngrijită de Perpessicius, vol. I, 1939, vol. IV, 1953; P. L. = M. Eminescu, *Proza literară*, ediție critică îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, 1964; F = frecvență, V = versuri, Pr. = proză.

-iu: (cel mai productiv în ceea ce privește numele de culori): *albăstriu* (F 2: Pr. 2); *alburii* (F 2: Pr. 2); *argintiu* (F 8: V. 4; Pr. 4); *auriu* (F 1: V. 1); *cenușiu* (F 4: V. 1; Pr. 3); *chilimbării* (F 1: Pr. 1); *gălbui* (F 1: V. 1); *marmoriu* (F 1: Pr. 1); *purpurii* (F 1: V. 1); *rozalbiu* (F 1: V. 1); *trandafirii* (F 4: V. 1; Pr. 3); *viorii* (F 14: V. 5; Pr. 9).

-os: *argintos* (F 6: V. 3; Pr. 3); *auros* (F 2: V. 2); *neguros* (F 2: Pr. 2); *noptos* (F 1: Pr. 1);

-ui: *gălbui* (F 2: V. 1; Pr. 1); *verzui* (F 1: V. 1);

b) compunere

— termenul care exprimă o însușire cromatică + un determinant calificativ pre- sau postpus:

adînc-albastru (P. L. 38/39, 54/28, 72/3); *adînc-viorii* (P. L. 44/30); *albastru-întuneric* (P. L. 60/6, 77/19); *galben-clar* (O. I 43/11); *întunecos-albastru* (P. L. 92/24); *negru-adînc* (O. I 30/19); *negru-furtunos* (O. I 52/1); *negru-închis* (P. L. 7/17, 14/27);

— alăturarea a doi termeni de culori:

negru-verde (P. L. 29/6, 39/32); *negru-vînăt* (P. L. 29/4); *roz-alb* (*rozalb*) (O. I 3/8); *vînăt-alb* (P. L. 26/32); *vînăt-negru* (P. L. 29/4).

În această categorie avem — de fapt — o pereche de adjective nume de culori, dintre care primul adjectiv apare ca determinativ cu valoare adverbială al celui de-al doilea, construcția permițînd astfel o nuanțare mai concisă și mai expresivă. Procedul determinării adverbiale a unui adjectiv a fost preluat — așa cum arată Tudor Vianu¹² — din limba germană, unde el este foarte frecvent (cf. *hässlich grün* „urît verde“, *anmutig schön* „grățios frumos“, *gewisslich wahr* „sigur adevărat“, *freundlich ernst* „prietenos sever“). Eminescu însă, pe măsură ce se îndreaptă către creația de maturitate, renunță la acest procedeu, considerîndu-l nepotrivit cu spiritul limbii noastre:

c) adjective atributive precedate de articolul adjectival *cel*, *cea*: *flamingo cel roșu* (O. I 45/14); *bolta cea senină* (O. I 54/23); *fața cea pală* (O. I 37/22); *ochii lui cei negri* (O. I 52/2); *împărăteasa cea bălaie* (P. L. 37/22); *aerul cel alb* (P. L. 53/33); *ochii ei cei... albaștri* (O. I 52/1); *luna cea galbenă* (O. I 114/4); *părul ei cel galben* (P. L. 3/22); *flamura cea roșă* (O. I 63/3); *flamura cea verde* (O. I 144/31); *lacul cel albastru* (O. I 74/20);

d) participii devenite adjective: *afumat* (O. I 84/13, P. L. 27/22, 28/39, 45/8); *aurit* (P. L. 21/3, 77/21, 98/12); *cănit* (O. I 23/18); *cernit* (P. L. 6/35); *înlăcărat* (O. I 97/11); *înfocat* (P. L. 23/21); *îngălbenit* (O. I 50/1, P. L. 48/34); *învinețit* (O. I 22/11);

e) cumul de adjective — nume de culori, tonuri, efecte de lumină etc. care reliefează intensitatea cromatică, policromia sau nuanța aproximativă. Aceste adjective-epitete apar pereche sau în lanț, iar între ele există relații de juxtapunere sau de coordonare.

a) *juxtapuse*: [neguri] *albe, strălucite* (O. I 72/1); *albeață chilimbarie, întunecată* (P. L. 77/17); [cerul] *albastru, limpede* (P. L. 37/39); [stele] *albastru, limpede* (P. L. 9/27); *azur întunecos, limpede, transparent* (P. L. 78/30); [noapte] *clară, luminoasă* (O. I 44/23); [diamante] *lucinde...*,

¹² *Epitetul eminescian*, p. 45.

dalbe (O. I 9/5); [iepe] *negre, strălucite* (P. L. 29/17); [valuri] *senine, strălucite* (P. L. 11/29);

β) *coordonate* (prin conjuncția *și*): [lacuri] *albastre și limpezi* (P. L. 45/35); [pleiada] *auroasă și senină* (O. I 1/5); [frunze galbene c-o] *culoare stinsă și tulbure* (P. L. 22/18); [colorit] *limpede și senin* (P. L. 30/3); [marmură] *lucie și albă* (P. L. 5/28); [cadru] *luciu și negru* (P. L. 74/3); [dungă] *mohorită și gălbuie* (O. I 84/22); [mantie] *neagră și strălucită* (P. L. 50/10); [Maica Domnului] *palidă și mohorită* (O. I 50/8); [nouri] *roșii și vineți* (P. L. 39/2).

Atit juxtapunerea, cât și coordonarea perechilor de adjective-epitete sînt adeseori dictate de necesități de rimă; pe alocuri însă, în formele construcțiilor de relație se poate observa o oarecare intenție stilistică: dacă în unele cazuri ele notează aceleași aspecte sau aspecte foarte asemănătoare și deci valorile lor semantice sînt sinonime totale sau parțiale, în altele, între însușirile cromatice nu se poate stabili nici o apropiere sau gradație și, drept urmare, în astfel de situații, succesiunea acestor adjective are caracterul unei înșirări de calificative care întregesc caracterizarea obiectului sau peisajul descris. În general, lanțurile de adjective-epitet califică un singur substantiv și au un caracter enumerativ; poetul pare că încearcă mai multe cuvinte pînă îl găsește pe cel potrivit;

f) adjective cromatice intercalate între două substantive, primul substantiv, în cazul genitiv, avînd valoare de epitet: *a-ntristărti neagră-aripe* (O. I 28/5); *al nopții palid domn* (O. I 96/20).

II. Substantive

1. substantive provenite din adjective, din participii sau din infinitive lungi, cu sau fără prefixe ori sufixe: *alb* (P. L. 5/39); *albastru* (P. L. 11/30, 19/20, 36/16, 92/25); *albăstrime* (P. L. 72/2); *albeață* (P. L. 77/16); *azur* (P. L. 78/30); *gălbeneală* (O. I 97/34); *învinețire* (O. I 79/4); *negru* (O. I 96/20, P. L. 18/2); *paloare* (O. I 29/24, 211/9, O. IV 364/15, P. L. 9/37, 30/7, 59/37, 92/37); *roș* (P. L. 35/28); *roșeață* (O. I 97/32, P. L. 39/15, 92/36); *rumenire* (O. I 160/3).

2. substantive precedate de prepoziții (mai ales de prepoziția *de*) — epitete substantivale — care, uneori, au valori metaforice:

de ambră „galben, de culoarea chihlimbarului“ (*cupe de vin de ambră* O. I. 56/18);

de aramă „arămiu, roșcat“ (*codri de aramă* O. I 85/2, *nouri de aramă* O. I 148/7);

de argint a) „alb luminos, de-o albeață strălucitoare“ (*de-argint aripe albe* O. I 32/31, *umbră de-argint* O. I 37/9, P. L. 9/20, *pădurii de argint* O. I 85/2, 85/7, *pinze de argint* P. L. 10/28, *crinii de argint* P. L. 23/21, *nor de argint* P. L. 36/28, *nourul de argint* P. L. 36/40, *flori... de argint* P. L. 45/31, *haine de argint* P. L. 53/27); b) „de culoare albă-cenușie, metalică“ (*pirăul de-argint* O. I 6/10, *picturi de argint* O. I 82/33, *oglin-dă de-argint* P. L. 5/30, *fund [al apei] de argint* P. L. 19/17, *prund de argint* P. L. 20/21, *scut de argint* P. L. 44/29); c) „(despre păr) cărunț“ (*bucle de argint* O. I 17/12);

de aur a) „de culoarea aurului, galben“ (*bucle de aur* O. I 3/5, *arcuri de aur* O. I 38/2, *mere de-aur coapte* O. I 45/26, *de-aur părul* O. I

55/7, *păr de aur* O. I 79/7, 84/38, 85/21, 85/31, 88/7, 91/13, 97/13, 170/10, P.L. 7/23, 9/20, 28/23, 49/22, 63/5, 101/31, *stele de aur* P. L. 7/18, 36/9, 48/38, *aer de aur* P. L. 7/26, *față de aur* P. L. 23/6, *nouri de aur* P. L. 37/39, *flori de aur* P. L. 45/31, *spumă de aur* P. L. 92/8); **b)** „cu părul blond“ (*capul ei de aur* P. L. 57/14);

de ceară „galben pal, palid“ (*minuțele-i de ceară* P. L. 51/32);

de coral „de culoarea coralului“ (*buze de coral* O. I. 236/8);

de crin „alb“ (*fruntea-i de crin* O. I 3/12, *sînu-i de crin* O. I. 5/18, 12/3);

de foc „galben-roșcat strălucitor, învăpăiat“ (*riuri de foc* O. I 38/3, *luceferi de foc* O. I 225/13, *față de foc* P. L. 10/2, *stelele de foc* P. L. 19/17, *ochi de foc* P. L. 52/29, *spadă de foc* P. L. 83/17);

de jărat „cu reflexe roșietice; roșu“ (*șerpi de jărat* P. L. 37/31, *nouri de jărat* P. L. 37/39);

de ninsoare sau de ninsori „alb, imaculat“ (*corpuri de ninsori* O. I 60/17, *gitul... de ninsoare* P. L. 100/35);

de oglinzi „luminos, transparent, lucios“ (*ceruri de oglinzi* P. L. 52/23);

de omăt „de culoarea zăpezii, alb luminos“ (*întrupare de omăt* O. I. 95/6, *minuțe... de omăt* O. I 229/1, *picioarele-i de omăt* P. L. 51/34);

de purpură „roșu închis, purpuriu“ (*rază de purpură* P. L. 55/2, *potirul de purpură* P. L. 55/19, *gura de purpură* P. L. 93/10);

în rubin sau de rubin „de culoare roșie, rubiniu“ (*bucle-n rubin* O. I 3/6, *zorii de rubin* O. I 5/6, [soarele] *cuib de rubin* P. L. 39/10);

de senin „albastru ca cerul“ (*fața mării de senin* O. I 28/4, *zare de senin* P. L. 97/31);

de smarald (smarand) „verde“ (*insulă de smarand* P. L. 5/26, *paianjeni de smarald* P. L. 51/27);

de zăpadă a) „alb strălucitor“ (*brațe de zăpadă* O. I 92/3, 95/28, *arătare de zăpadă* P. L. 100/21; *o-nchipuire de zăpadă* P. L. 101/31); **b)** „alb-cenușiu“ (*Un regat pentr-o țigară, s-implu norii de zăpadă Cu himere!* O. I 46/5).

III. Verbe provenite din adjective sau din substantive nume de culori:

albi (F 4: V. 1; Pr. 3); **arginți** (F 1: V. 1); **gălbini** (F 1: Pr. 1); **incărunți** (F 1: Pr. 1); **înnegri** (F 4: V. 3; Pr. 1); **învineți** (F 2: V. 2); **roși** (F 2: Pr. 2); **rumeni** (F 3: V. 1; Pr. 2).

B. I. Comparații cu substantive care au o puternică valoare expresivă și care sînt capabile să redea pregnant intensitatea culorilor. Uneori comparația potențează și nuanțează o culoare, alteori ea sugerează o altă caracteristică vizuală, căreia i se asociază și o nuanță cromatică; există și comparații ambigue în care apar ambele situații:

ca argintul a) „alb strălucitor“ (*ca argintul de ninsoare* O. I 43/5, *fața mai albă ca argintul crinului* P. L. 3/24, *curțile albe ca argintul* P. L. 44/6, *albă ca argintul noaptea, trecea Maria* P. L. 51/31); **b)** „stră-

veziu, cenușiu metalic“ (*un fuior de o lină ca argintul P. L. 7/28, sticlele ferestrei luceau ca argintul P. L. 37/7*);

ca aurul sau ca de aur, ca o lacrimă de aur, ca un glob de aur, ca stelele de aur „galben strălucitor, auriu“ (*părul... galben ca aurul P. L. 3/21, roiau fluturi ca sclipitoare stele de aur P. L. 7/18, flori galbene de aur P. L. 39/36, inger blond ca o lacrimă de aur P. L. 45/38, soarele... ca un glob de aur arzător P. L. 54/28*);

ca bruma sau pare o brumă „argintiu, alb strălucitor cu reflexe argintii“ (*perdele... scinteie ca bruma O. I 152/6, strălucea ca bruma în lumina lunei P. L. 29/9, părul ei... pare o brumă aurită P. L. 102/8*);

ca... bujori „roșu aprins“ (*cu obrăjei ca doi bujori De rumeni O. I 173/29*);

ca un caier de cînepă „cenușiu, sur“ (*cu părul ca un caier de cînepă P. L. 67/33*);

ca un cărbune [aprins] „roșu ca focul“ (*ardea ca un cărbune P. L. 19/12*);

ca ceara sau ca de ceară, ca din ceară, ca fața albei ceri „alb, pal, palid“ (*s-a făcut ca ceara albă O. I 82/21, fața albă ca ceara O. I 97/2, fața... ca fața albei ceri O. I 213/3, degetele... ca din ceară albă P. L. 7/27, fața... palidă ca ceara P. L. 30/40, marmură ca ceara P. L. 52/25*);

ca cenușa „cenușiu“ (*capul... sur ca cenușa P. L. 16/8*);

ca cerneala „negru“ (*păreții negri ca cerneala P. L. 43/26*);

ca cerul „albastru“ (*ochi albaștri ca cerul P. L. 21/38*);

parcă-i o cireașă „roșu“ (*gurița parcă-i o cireașă P. L. 92/13*);

ca de cridă „alb“ (*par vărute, zid, podele, ca de cridă O. I 76/27*);

ca și floarea crinului „alb pur“ (*floricică... ca și floarea crinului O. I 2/12*);

ca focul „roșu“ (*luna roșie ca focul P. L. 9/25, se roșise ca focul P. L. 20/15, zise ea roșie ca focul P. L. 77/2*);

ca focul ars „roșu aprins, de culoarea jarului“ (*roze roșii ca focul ars P. L. 18/26*);

ca... fulgere „roșu aprins“ (*bufniță... din care nu străluceau decît ochii ca două fulgere P. L. 18/29*);

ca jeratic (jaratic) sau ca jăratul, ca o vatră de jărat „roșu aprins“, (*flori... roșii ca jeratic O. I 43/6, ca o vatră de jărat O. I 76/1, ochii îi luceau ca jeratic P. L. 43/32, lucea roșu ca jăratecul noaptea P. L. 53/34*);

ca laptele sau ca spuma laptelui „alb“ (*ficior alb ca spuma laptelui P. L. 4/14, marmură ca laptele P. L. 5/28*);

ca un lîțoliu „alb strălucitor“ (*pat alb ca un lîțoliu O. I 32/7*);

ca marmura sau ca și marmura „alb imaculat sau cu reflexe albastrii“ (*ca marmura de albe O. I 62/26, mă-ntîmpinași... ca marmura de albă O. I 91/13, ca marmura de clară O. I 232/11, ca și marmura în umbră P. L. 26/32, sinuri... ca marmura P. L. 53/29, [capul] alb ca marmura P. L. 83/19*);

ca mărul sau ca mărul domnesc, ca un măr „roșu aprins“ (*voi fi roșie ca mărul O. I 56/6, fața roșă ca un măr O. I 82/21, fața-i roșie ca mărul O. I 85/30, fețele rumene ca mărul P. L. 39/34, fața... roșă ca mărul domnesc P. L. 55/2*);

ca **mărgăritarul** „alb argintiu“ (*florile ... turburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit* P. L. 22/35, cf. P. L. 23/22);

ca **neaua** sau ca **neaua sînului** „alb“ (*floarea crinului alb ca neaua sînului* O. I 2/12, *calul ... cel alb ca neaua* O. I 66/2);

ca **ninsoarea** sau ca **și fulgii de ninsori** „alb-argintiu“ (*umbre alticioase Ca și fulgii de ninsori* O. I 13/12, *manta albă ca ninsoarea* P. L. 23/31, *frunți ca ninsoarea* P. L. 53/27);

ca **noaptea** sau **părea ca o noapte neagră** „negru intens“ (*părul ... negru ca noaptea* O. I 50/18, (fig.) *fruntea-i ... părea ca o noapte neagră* O. I 52/19);

ca **marea oglindă a mării** „albastru“ (*riul ... ca marea oglindă a mării* P. L. 52/5);

pare de omăt „alb“ (*iarba pare de omăt* O. I 85/3);

ca **purpura** „roșu aprins“ (*zise ea roșie ca purpura* P. L. 63/28);

ca o **rană** „roșu sîngeriu“ (*soarele ... ca o rană printre nori întunecoși* O. I 133/12);

ca **razele lunii** „galben, auriu“ (*părul bălai ca razele lunii* P. L. 4/15);

părea un nor de raze „alb diafan, vaporos și strălucitor“ (*haina ei albă și lungă părea un nor de raze* P. L. 7/22);

ca **sîngele** „roșu întunecat, sîngeriu“ (*cerneala roșie ca sîngele* P. L. 35/9, *fața roșie ca sîngele* P. L. 85/2);

ca **smarandul** „verde“ (*foile galbene ... se-nverzîră ca smarandul* P. L. 22/34);

ca **spicul cel de griu** „galben“ (*fecioară blondă ca spicul cel de griu* O. I 92/1);

ca **spuma** sau ca **spuma laptelui** „alb“ (*caii mării, albi ca spuma* O. I 101/17, *ficior alb ca spuma laptelui* P. L. 4/14);

ca **de trandafiri** „roșu“ (*rumenirea ... ca de trandafiri* O. I 88/3);

ca **tuciul** „negru lucios“ (*lucesc în juru-i ziduri ca tuciul lustruiți* O. I 93/35);

ca **undele lacului** „albastru“ (*ochii albaștri ca undele lacului* P. L. 7/22);

ca **varul** sau ca **unse cu var** „alb“ (*ca unse cu var lucesc ziduri* O. I 69/9, *fața ei ... ca varul este albă* O. I 88/10, 95/10);

par văruiate „alb“ ([razele lunii] *unde-ajung par văruiate zid, podele* O. I 76/13);

ca **vișina coaptă** sau ca o **vișină coaptă** „roșu închis“ (*floare roșie închisă ca vișina coaptă* P. L. 14/27, *gura ... ca o vișină coaptă* P. L. 55/2);

ca **zăpada** sau ca **zăpada iernei**, ca de **zăpadă** „alb“ (*te apropii ... Albă ca zăpada iernei* O. I 42/6, *marmură curată, Albă ca zăpada iernei* O. I 51/2, *cîmp alb ca de zăpadă* O. I 67/28, *Pinze ... ca zăpada ce cade în fulgi* O. IV 365/13, *sîinii ... albi ca zăpada* P. L. 84/11);

ca **zărul** „albicios“ (*ochii ca zărul, neexpresivi* P. L. 73/8).

După cum s-a văzut din bogatul material prezentat mai sus, fie că termenul comparat este un nume de culoare, fie că este vorba de un obiect căruia comparația îi determină nuanța cromatică, în sfîrșit, fie că avem a face cu construcții care îmbină ambele situații, comparația ocupă un loc central printre procedeele de exprimare a culorii în

opera artistică eminesciană. Aproximarea sau aproximativă echivalență care se stabilește între două obiecte sau între două aspecte au rolul de a scoate mai sugestiv în evidență însușirea cromatică a primului termen prin raportarea lui la ceea ce are specific cel de-al doilea. Mai frecvent în structura comparației este inclus și un *adjectiv*; termenul secund al comparației (simple sau dezvoltate) reprezintă factorul nou, dinamic, evocator; el ilustrează viziunea, sensibilitatea, imaginația și capacitatea de asociere a poetului și este introdus, de obicei, prin adverbele *ca*, în primul rând, și, mai rar, prin *asemenea*, *cum*, *precum*, *după cum*, *parcă* sau prin verbul *părea*.

Culoarea cea mai solicitată în paleta coloristică a comparațiilor eminesciene este **albul**¹³, care este asemănat cu *zăpada* (*neaua*, *omătul*), *fulgii*, *ninsoarea*, *laptele* (*spuma laptelui*), *argintul*, *ceara*, *varul*, *crida*, *bruma*, *crinul* (*floarea crinului*), *lințoliul*, *marmura*, *mărgăritarul*.

O altă culoare care atrage numeroase comparații, la Eminescu, este **galbenul**; ea apare în asociere cu: *aurul*, *spicul*.

Roșul este echivalent cu: *bujorii*, *cărbunele aprins*, *cireașa*, *vișina*, *focul*, *jăratecul*, *mărul*, *arama*, *purpura*, *trandafirii*, *sîngele*.

Albastrul este comparat cu: *cerul*, *marea*.

Verdele cu *smaraldul*.

Negrul cu *cerneala*, *noaptea*, *tuciul*, *mormîntul*.

Cenușiul cu *argintul*, *caierul de cinepă*, *cenușa*, *zărul*.

Din analiza elementelor de comparație se pot izola și izvoarele din care își trage Eminescu substanțele de referință: pe prim plan (ca și în folclorul românesc) se plasează natura, mediul înconjurător, atât de familiar poetului. În cromatica eminesciană apar, aproape în exclusivitate, comparații cu termeni concreți, care sugerează tonurile, nuanțele, intensitatea, luminozitatea, strălucirea etc. culorilor diferitelor obiecte folosite în universul său poetic: flori (*bujorul*, *crinul*, *mărgăritarul*, *trandafirul*), fructe (*cireașa*, *mărul*, *vișina*), pietre prețioase (*rubinul*, *smaraldul*), metale, minerale sau produse ale lor (*aurul*, *argintul*, *arama*, *cărbunele*, *cenușa*, *jăratecul*, *tuciul*), fenomene sau precipitații atmosferice (*bruma*, *ninsoarea*, *zăpada*). Cei doi termeni ai comparației care sînt puși față în față deșteaptă în mintea cititorului un raport de echivalență — de obicei aproximativă —, dar sugestivă și neașteptată.

Comparațiile cromatice eminesciene, ca și celelalte comparații mai mult sau mai puțin „concrete”, sînt — așa cum relevau Tudor Vianu¹⁴, Al. Rosetti și Ion Gheție¹⁵, G. I. Tohăneanu¹⁶ și Gh. Bulgăr¹⁷ — mult mai frecvente în poezia de tinerețe și mai rare în opera de maturitate.

Presupunînd un proces analogic — prin perspectiva lor plastică, deschisă de cel de-al doilea termen al exprimării stilistice —, comparațiile stabilesc apropieri inedite, neașteptate, și anunță metafora sau construcțiile metaforice atât de surprinzător și de desăvîrșit folosite de Eminescu.

¹³ V. Al. Rosetti și Ion Gheție, *lucr. cit.*, p. 190, și Gh. Bulgăr, *Comparația la Eminescu*, în „*Limba și literatură*”, vol. 7, 1963, București, p. 274.

¹⁴ *Epitetul eminescian*, p. 48—51.

¹⁵ *Limba și stilul lui Mihai Eminescu*, p. 199.

¹⁶ *Studii de stilistică eminesciană*, p. 106.

¹⁷ *Comparația lui Eminescu*, p. 282.

II. Metafore sau construcții metaforice cu o mare încărcătură stilistică și expresivă, sugerînd — în contextele respective — culoarea, nuanța, intensitatea culorii, strălucirea ei, umbra sau efectele coloristice provocate de alunecarea luminii sau a întunericului pe diferite obiecte. În afară deci de mijloacele obișnuite, „clasice“, impuse prin tradiție literară (Bolintineanu, Heliade, Alecsandri) și notînd, de obicei, caracterele care aparțin unor categorii largi, generale (*iarba verde, cerul albastru, zăpada albă, macul roșu, cărbunele negru* etc.), culoarea este înfățișată, în opera artistică eminesciană, și prin diferite procedee poetice, autorul săvîrșind în acest caz un act autentic, original, de observație, care nu se mai limitează numai la prezentarea fidelă a realității, ci, adîncind-o și filtrînd-o prin propria-i sensibilitate, ne-o redă transfigurată, re-creată. Pentru obținerea efectului stilistic, Eminescu recurge la epitete ornate convenționale, stereotipe, pe care le folosește fie ca epitete fizice comune ale unor termeni fizici, atribute adjectivale avînd sensul propriu și servind ca determinative pe lîngă substantive denumind părți ale corpului (*plete negre, față albă, ochi albaștri, păr galben*), fie ca epitete fizice ale unor termeni abstracti, care, deși nu țin de culoare, printr-o îmbinare originală de cuvinte intră totuși în domeniul vizual, aducînd în semantismul cuvintelor respective o valoare nouă (*albă veselie, privire albastră* etc.).

Deoarece această categorie este deosebit de bogată și de variată, iar spațiul de care dispunem e limitat, nu vom înregistra decît o parte din material, alegînd exemplele cele mai ilustrative, capabile să ne introducă în mecanismul acestui original procedeu stilistic, cu ajutorul căruia Eminescu realizează marea sa operă. Dezvoltările figurate prezente în creația sa artistică nu au avut întotdeauna drept consecință un transfer semantic în care să se fi realizat trecerea de la sensul propriu la cel figurat, cu semnificație nouă, precis conturată: în aceste cazuri avem a face cu o categorie intermediară, care, prin alăturarea mai multor cuvinte folosite în accepția lor proprie, lasă să se întrevadă începutul de constituire a unor construcții metaforice sau a unor metafore propriu-zise. Pe planul limbii comune, aceste îmbinări de cuvinte, cu formă și sens figurat delimitabil, cristalizate în tipare lexicale precise, corespund expresiilor. Aflîndu-se în domeniul figurilor de stil este firesc ca interpretările sau explicațiile referitoare la semnificația acestor construcții poetice să fie — prin forța împrejurărilor — subiective și uneori discutabile. La efectuarea acestui capitol ne-am servit de *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, care ne-a fost de mare ajutor atît pentru formularea construcțiilor metaforice, cît și pentru glosarea lor. Deși grefate pe semnificațiile obișnuite ale limbii comune, cromatismul exprimat prin construcții metaforice capătă, în țesătura semantică a lexicului poetului, un relief nou, unic, specific. Nu ne propunem să întreprindem o sistematizare a modului în care combină Eminescu cuvintele pentru a obține metaforele sau construcțiile metaforice care denumesc culori, tonuri, nuanțe cromatice, ci, grupînd aceste îmbinări de cuvinte după efectele lor stilistice, vom încerca să detașăm și să analizăm unul dintre cele mai importante mijloace de exprimare a culorii și a unor imagini vizuale de către marele poet român.

Așadar, împărțirea în subgrupele de mai jos este efectuată numai din rațiuni metodologice, ea neavînd pretenția de a încadra riguros construcțiile metaforice. De altfel, ținînd seama că ne aflăm în domeniul stilistic, acest lucru nici n-ar fi posibil, știut fiind faptul că metafora se lasă destul de anevoie constrinsă să se subordoneze unor clasificări rigide. Am căutat — pe măsura puterii noastre — să repartizăm aceste construcții metaforice după „noțiunea-cheie“ (pe care o indicăm cu majuscule) în jurul căreia gravitează combinațiile stilistice cromatice luate în discuție din opera eminesciană, distribuindu-le în trei categorii:

I. Construcții metaforice și metafore care denumesc culori sau nuanțe cromatice (în enunțul lor neexistînd un nume de culoare).

II. Construcții metaforice și metafore care utilizează nume de culori și denumesc culori sau obiecte caracterizate prin culoare.

III. Construcții metaforice și metafore care utilizează nume de culori pentru a denumi obiecte (fenomene, stări, ființe mitologice etc.) fără raportare directă la valoarea cromatică a termenului utilizat. Neobișnuita ușurință a poetului de a gândi în imagini vizuale, capacitatea lui de a interpreta plastic noțiunile și de a le reda sugestiv sînt evidente mai ales în aceste construcții metaforice. Aici, mai mult ca în altă parte, se confirmă cele spuse de G. I. Tohăneanu¹⁸: „Forța gândirii poetice eminesciene materializează noțiunile cele mai abstracte, coborîndu-le în sfera concretului și solicitînd astfel o largă și receptivă deschidere a sensibilității“.

I. Construcții metaforice și metafore care denumesc culori sau nuanțe cromatice (în enunțul lor neexistînd un nume de culoare)

1. ALB ȘI STRĂLUCITOR

(Cu referire la lumina lunii, redînd efectele luminoase ale razelor lunii)

argintul (lunei) (*Argintul lunei trecea sfiștiind valurile transparente de nouri* P. L. 101/23);

(prund) de argint (*Și din lună se cobora la pămînt un drum împărătesc acoperit cu prund de argint* P. L. 20/21);

(pulbere) de diamante (*Pulbere de diamante cade fină ca o bură, Scinteind, plutea prin aer și pe toate din natură.* O. I 142/11).

2. ALBASTRU

(Cu referire la ochi)

(dulcii) cerului fîștri (*Nu-ți mai scurge ochii tineri, dulcii cerului fîștri.* O. I 82/31).

3. GALBEN PAL

(Cu referire la față)

(mască) de ceară¹⁹ (*Ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpușă ușoară, în această mască de ceară a mea?* P. L. 88/32).

¹⁸ *Studii de stilistică eminesciană*, p. 112.

¹⁹ Cf. comparația ca *ceară* analizată mai sus, care anunță și justifică apariția acestei valori stilistico-lexicale.

4. GALBEN ROȘIATIC

a) (Cu privire la lumina crepusculară)

fulger (lung încremenit) (*Fulger lung încremenit Mărginește munții negri în întregul asfințit.* O. I 148/33);

b) (Cu referire la fișia de lumină formată prin reflectarea lunii în apă)

(cărare) de văpaie (*Luna ... luna iese-ntreagă; se-nalț-așa bălaie și din țarm în țarm durează o cărare de văpaie.* O. I 154/24);

c) (Cu referire la cerul inundat de lumina orbitoare a soarelui)
(desfăcut) în foc și aur (*Peste el, cerul d-Egipt, desfăcut în foc și aur.* O. I 43/2);

d) (Cu referire la dîra de lumină)

(mreață) de văpaie (*Și pas cu pas pe urma ei Alunecă-n odae, Țesind cu recele-i scînteii O mreață de văpaie.* O. I 168/8);

e) (Cu referire la razele luminoase)

văpaia (de pe lacuri) (*Privind la luna plină, la văpaia de pe lacuri.* O. I 110/18);

(voluptoasă) văpaie (*Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* O. I 130/4);

5. ROȘU APRINS

a) (Cu referire la culoarea cerului în zori sau la apusul soarelui)

(fantastic) purpur (*Iar riul suspină ... Pe oglinda-i de unde răsfrînge-n tăcere fantastic purpur.* O. I 3/16);

(lacuri) de purpură ([Norii] *îngropau ... lumina cerescului împărat și numai din cînd în cînd sfișîindu-se se revărsa prin negrele lor rutne lacuri de purpură.* P. L. 39/6);

(sarcini) de purpură (*Dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură.* P. L. 37/41);

b) (Cu referire la gură)

sîngerat (*Atît de albă-i fața ș-atît de nemișcată, Dar ochi-i ard în friguri și buza-i sîngerată.* O. I 96/23);

c) (Cu referire la față) A (se) înroși, a (se) îmbujora

a ieși (cuiva) sîngele în obraz (*Și atunci de sfîciune mi-iese sîngele-n obraz.* O. I 80/17);

a înflori trandafirii pe fața (cuiva) (*Trandafirii înfloresc pe fața ta.* P. L. 94/2);

d) (Cu referire la surse de lumină) A da o lumină intermitentă roșie

a răni întunecimea ca pete de jeratic (*În salele pustie lumine roși de torții Rănesc întunecimea ca pete de jeratic.* O. I 96/7).

6. NEGRU ÎNTUNECAT

(Cu referire la ochi)

(două) nopți turburi (*Ochii ei, două nopți turburi.* P. L. 6/36);

noaptea (dulce [a ochilor]) (*Dă-mi-i mie ochii negri ... nu privi cu ei în laturi, Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai sature.* O. I 155/6; cf. *noaptea albă a ochilor*).

II. Construcții metaforice și metafore care utilizează numele de culori în formularea construcțiilor respective și denumesc culori sau obiecte caracterizate prin culoare. Gruparea lor a fost făcută după același criteriu al noțiunii-cheie care exprimă o culoare, cu mențiunea că, în această categorie, uneori, nu elementul cromatic poartă încărcătura metaforică.

1. ALB

(Cu referire la furtuna de zăpadă)

albă vijelie (*Iubesc precum iubește pe-o albă vijelie Un ocean de foc. O. I 1/3*).

2. ALB ȘI STRĂLUCITOR

a) (Cu referire la reflexele luminoase ale apei)

dalbe diamante (*N-o uita vrodată... Apele lucinde-n dalbe diamante. O. I 9/5*);

b) (Cu referire la apa cu reflexe metalice)

argint fluid (*Izvoarele le vezi mișcându-se și șerpuind cu argintul lor fluid, transparent și viu. P. L. 78/37*);

c) (Cu referire la lumina lunii)

manta argintie (*Inundată de o manta argintie, apucă și ea calea luminoasă ce duce în lună. P. L. 20/35*);

pinze argintie (*O dormi, o dormi, în pace printre făclii o mie Și în mormînt albastru și-n pinze argintie. O. I 69/4*).

3. ALB ROȘIATIC

(Cu referire la petalele de cireș rozalbe desprinse din pom)

omăt trandafirii (*Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafirii al înfloririi lor bogate. P. L. 51/22*).

4. ALBĂSTRIU

(Cu referire la albeața imaculată a obrazilor prin care se străvăd vinele albăstrii)

zăpada viorie (*Prin el curge rumenirea, mîndră ca de trandafiri Și zăpada viorie din obraji tăi subțiri. O. I 83/4*).

5. ALBASTRU

a) (Cu privire la bolta cerească văzută în nuanțe de la albastru pal pînă la albastru întunecat)

albastrele lanuri ale cerului (*Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului. P. L. 39/16*);

cîmpiile azure (*Din tainica pădure Apare luna mare cîmpiilor azure Umplîndu-le cu ochiul ei mîndru, triumfal. O. I 63/9*);

depărtări albastre (*Poate de mult s-a stîns în drum [lumina stelei] În depărtări albastre, Iar raza ei abia acum Luci vederii noastre. O. I 234/6*);

albastru ... umed și curgător (*Spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător*. P. L. 36/6);

b) (Cu referire la ochi)

stele albastre (*Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, — limpezi și uimite — ochii miresei lui*. P. L. 9/27);

noaptea albastră [a ochilor] (*Apoi noaptea lor albastră, a lor dulce vecnicie, Ce ușor se mistuiește prin plinsorile pustie*. O. I 83/5; cf. *dulcii cerului flăștri*).

6. GALBEN STRĂLUCITOR

a) (Cu referire la ochi)

foc vinăt (*El s-apropie și sărută minile portretului, apoi fața, gura, ochii cei de foc vinăt*. P. L. 30/17; *Fața ei ... întunecată numai de-o vioerie umbră ... ce concentrează idealele artei în boltita frunte și-n acei ochi de-un albastru întuneric*. P. L. 77/19);

b) (Cu referire la cer)

albastru întuneric (*Un cer de un etern și albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopții*. P. L. 60/6).

7. ALBASTRU INTENS (ȘI STRĂLUCITOR)

(Cu referire la apa Nilului cu reflexe strălucitoare provocate de lumina solară și de mîlul auriu)

oglindea galben-clară [a Nilului] (*Nilul mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară*. O. I 43/II).

8. GALBEN LIVID

(Cu referire la Arald, rege al avarilor)

al nopții palid domn (*Dar noaptea se trezește ... Și-n negru-mbracă toate al nopții palid domn*. O. I 96/27).

9. ROȘU

a) (Cu referire la zorii zilei)

razele roșii ale zilei (*A zilei raze roșii în inimă-mi pătrund*. O. I 98/5).

b) (Cu referire la fulger)

șerpi roșii (*Șerpi roșii rupeau trăsnind poala neagră a norilor*. P. L. 9/16).

III. Construcții metaforice și metafore care utilizează nume de culori pentru a denumi obiecte fără raportare directă la valoarea cromatică a termenului utilizat. În această categorie au fost subsumate expresii în care culoarea joacă doar rolul de realizator al metaforei. Cu ajutorul unor adjective, substantive și, mai rar, verbe — echivalente plastice, coloristice —, poetul reușește să sugereze o serie de concepte din zona spiritualului, să sensibilizeze materia concretă, să ne transporte în zona abstractă. Exemplificăm acest tip de construcții metaforice precedate de indicații asupra semnificației lor. În unele dintre exemplele de mai jos, termenul cromatic intră în structura unor simboluri.

a) povești ideale, minunate

mite albastre (*Atunci, vă veți întoarce în vremile-aurite, Ce mitele albastre ni le șoptesc ades.* O. I 61/7);

b) (cu referire la poezie)

inger palid cu priviri curate (*Ce e poezia? Inger palid cu priviri curate.* O. I 36/13);

strai de purpură și aur (*Ce e poezia? ... Voluptos joc de icoane și cu glasuri tremurate, Strai de purpură și aur, peste țărina cea grea.* O. I 36/15);

c) vremile senine, fericite, ale copilăriei

zile copile și albe (*Să mai privesc o dată cimpia-nfloritoare, Ce zile-le-mi copile și albe le-a țesut.* O. I 6/22);

d) deznădejde, trai chinuit, existență mizeră

privazul negru al vieții²⁰ (*Este ea. Deșarta casă dintr-odată-mi pare plină, În privazul negru-al vieții-mi E-o icoană de lumină.* O. I 106/13);

neagră durere (*La neagra-i durere îi pune hotar.* O. I 11/18);

pîne neagră (*Robia viața toată, lacrimi pe-o neagră pîne, Copilelor pătate mizeria-n rușine.* O. I 60/3);

e) (sugerînd însușirea de a fi nemuritor care este considerată ca un calvar)

greul negrei vecinicii (*De greul negrei vecinicii, Părinte, mă dez-leagă Și lăudat pe veci să fii Pe-a lumii scară-ntreagă.* O. I 177/1);

f) (sugerînd infinitul, nepătrunsul)

neagra vecinicie (*Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos Și cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvăță Că epocile se-nșiră ca mărgelile pe ață.* O. I 140/25; *În toată neagra vecinicie O cltă-n brațe te-am ținut.* O. I 212/15);

g) (simbolizînd tristețea, durerea, moartea)

aripa neagră sau neagra aripă (*A-ntristărlă neagră-aripă peste lume se întinde.* O. I 28/9; *Să simt deasupra-mi geniul morții Cu-aripi negre.* O. IV 338/14);

h) (simbolizînd femeia iubită cu ochii albaștri; după unele păreri este „simbolul romantic al aspirației nostalgice după un ideal necunoscut”²¹);

floare albastră (*Floare albastră.* O. I 50 (titlu); *Ce frumoasă, ce ne-bună E albastră-mi dulce floare.* O. I 55/28; *Și te-ai dus, dulce minune, Ș-a murit iubirea noastră, Floare-albastră!* O. I 55/31);

ochi albaștri (*Ascultam pe cratul Ramses Și visam la ochi albaștri.* O. I 140/32);

ochi vineți (*Singuri voi, stejari, rămîneți De visați la ochii vineți.* O. I 122/16);

i) (Cu referire la Kamadeva, zeul iubirii la indieni, sugerînd ideea că izvorul iubirii este o îmbinare a frumosului cu o iluzie)

²⁰ Construcția metaforică de mai sus este pusă în corelație cu construcția *icoană de lumină*, cu semnificația „izvor de optimism, de nădejde, de fericire”, și marchează — prin opoziție — un maxim efect stilistic.

²¹ V. G. C. Nicolescu, *Contribuții la lămurirea „enigmaticei” floare-albastră*, în „Limba română”, XII, 1963, nr. 3, p. 270.

fiul cerului albastru și al iluziei deșarte (*A sosit ca să mă certe [Kamadeva] — Fiul cerului albastru Și-al iluziei deșarte. O. I 236/19*);

j) Memfis, capitala Egiptului antic

argintos gînd al pustiei (*Ș-atunci Memfis se înalță, argintos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei. O. I 45/19*);

k) Ceahlăul, considerat ca paradisul mitic al geto-dacilor

albul munte (*Voi, cînd mi-or duce îngerii săi, Palida-mi umbră în albul munte, Să-mi pui cununa pe a mea frunte. O. I 27/22*);

l) Imperiul otoman

flamura cea verde (*Iară flamura cea verde se înalță an cu an. O. I 144/31*);

m) revoluția

flamura cea roșă (*O luptă-te-nvăluită în pletele-ți bogate. Eroic este astăzi copilul cel pierdut Căci flamura cea roșă cu umbra de dreptate Sfînțește-a ta viață de tină și păcate. O. I 63/3*).

Există o categorie de construcții metaforice care cuprind un termen susceptibil de a fi considerat cromatic, cel puțin pe plan secundar, întrucît, în afară de strălucire, culoarea este aceea care caracterizează, în primul rînd, obiectul denumit prin acest termen. Este vorba de substantivul **aur**. Construcțiile metaforice care cuprind acest termen sînt folosite ca imagini poetice plastice cu următoarele semnificații:

a) luna

copila de aur (*Din țărîm în țărîm durează o cărare de văpaie, Ce pe-o repede-nmître de mici unde o așterne Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne. O. I 154/26*);

scut de aur (*Tinere, ce plin de visuri urmărești vreo femeie Pe cînd luna, scut de aur, strălucește prin alee. O. I 159/16, cf. O. I 144/8*);

b) polenul

colb mărunt de aur (*Și albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cartul, care-i meșter faur. O. I 87/7*).

Din prezentarea construcțiilor metaforice de mai sus avem o imagine a unor mijloace folosite de poet pentru sensibilizarea ideii cu funcții psihologice și estetice; rezultatul relevă o mai mare strălucire a descrierii, un mai puternic relief al semnificației, realizat printr-o exprimare mai concisă, mai economică. Puterea de invenție a scriitorului și, mai cu seamă, funcția de sensibilizare și de potențare, caracteristice metaforei, sînt produsul unor asimilări dintre o imagine și un lucru; în cadrul acestei asimilări există — după cum am văzut — diferite grade, fapt care face ca, de obicei, imaginea metaforică să aibă un caracter echivoc. Alături de metafora realizată prin asimilare sau rezultată din comparații neîncheiate, în lanț (legate) ori juxtapuse (opozitionale) am întîlnit construcția metaforică personificatoare în care ne sînt înfățișate aspectele naturii, însușirile oamenilor sau ale faptelor lor, viața lor interioară etc. Acest tip de construcții metaforice se bazează tot pe o comparație subînțeleasă, prescurtată sau eliptică (*brevior similitudo*, cum spunea Quintilian), în care termenul cu care se face comparația este absent. Construcțiile metaforice cromatice nu oferă întotdeauna ima-

ginației noastre o limită, nu se fixează într-un cuvânt propriu, ci sînt difuze, infinite, și — din această cauză — conțin o mai mare valoare sugestivă. Comparațiile care stau la baza lor pornesc fie de la un concept abstract pentru a ajunge la o imagine determinată (*argintos gînd al pus-tiei* = Memfis, *albastru umed și curgător* = tonalitatea albastră a boltei cerești), fie de la o imagine constituită și sărăcită prin însăși perfecțiunea determinării ei pentru a ajunge la un concept abstract (*inger palid cu priviri curate* sau *strai de purpură și aur* = poezia; *flamura cea roșă* = revoluția). Un și mai mare grad de valoare artistică ating simbolurile. Ca și celelalte construcții metaforice și ele implică o comparație, dar deosebirea constă în faptul că aceasta se face între o impresie dată și una rămasă vagă și, ca atare, cu neputință de formulat printr-un termen univoc și precis. Tocmai din această pricină, perspectiva construcției metaforice simbolice nu este închisă, ci, dimpotrivă, nederminată, nelimitată, sugestivă, deci poetică prin excelență.

Construcțiile metaforice — așa cum reiese din parcurgerea materialului ilustrativ prezentat mai sus — pot fi *statice*, exprimate prin sintagme alcătuite din substantive și adjective (luna: *copila de aur*, *scut de aur* etc.) sau *dinamice*, exprimate prin construcții cu verbe (a da o lumină intermitentă roșetică = *a răni întunecimea ca pete de jeric, a se înroși* = *a ieși (cuiva) singele în obraz, a înflori trandafirii pe fața (cuiva)*).

*

Făcînd o trecere în revistă a celor mai frecvente culori din opera lui Eminescu, vom constata preferința deosebită pentru *alb*, *negru*, *albastru*, *roșu*, *verde*, *galben*, adică pentru culorile principale ale spectrului solar. *Albul* și *negrul* introduc un puternic contrast, dar între ele se găsesc culorile stinse, reci: *verdele*, *albastrul*, *argintul*, *aurul*, *vînătul*.

Studiul cromaticii eminesciene a scos în evidență laturi importante ale creației poetului. Puterea de evocare, de zugrăvire a culorii apare în versuri nemuritoare. Imaginile vizual-coloristice, alese mai degrabă dintre aspectele schimbătoare ale luminii decît din cele statornice ale formelor, sînt egale numai de cele auditive. Eminescu nu este un pictor al formei, ci un pictor al luminii. Aceasta este prezentă în opera artistică a marelui poet nu numai ca un element cromatic; cu ajutorul ei este mărită considerabil frumusețea și puterea sensibilizatoare și intensificatoare a culorilor și a nuanțelor. Așa cum arată Roseta del Conte²², Eminescu are „relevația luminii” și „amețeața siderală” („la rivelazione delle luce”, „la vertigine siderale”), care nu conturează rigid, geometric, obiectele, ci se împrăștie peste tot, învăluind natură, ființe, sentimente și visuri într-o ceață aurie diafană, feerică:

„Cînd torsul s-aude l-al nopților caier
Argint e pe ape și aur în aer” (O. I 37/16).

²² *La sensibilità cromatica di Eminescu*, p. 120.

Parafrazănd aforismul lui Lucian Blaga, care spunea că „cele șapte minuni ale lumii sînt cele șapte culori“, și analizînd coloristica eminesciană, putem spune — în concluzie — că bogăția și varietatea culorilor și tonurilor din poezia și proza artistică eminesciană demonstrează faptul, pomenit la începutul acestui articol, că elementele cromatice, realizate atît prin procedee strict gramaticale, cît și prin subtile și neașteptate mijloace stilistice, constituie una dintre trăsăturile caracteristice ale scrișului poetului.

Mai 1971

Institutul de lingvistică
București, str. I. C. Frimu, 22

VALORI STILISTICE ALE NUMERALULUI ÎN POEZIA LIRICĂ

de

FELICIA ȘERBAN

În comparație cu alte părți de vorbire, numeralul a fost sumar studiat sub aspectul potențialului expresiv, apreciat în general drept foarte scăzut: „La poésie est particulièrement réfractaire au chiffre, du fait que l'émotion, l'imagination, le sens esthétique ne s'accommodent guère d'une préoccupation d'exactitude rigoureuse“ — notează J. Marouzeau¹, arătând în continuare că se referă în primul rând la poezia clasică. Herbert Seidler face următoarea disociere: o experiență poate fi cunoscută — ceea ce duce la numărul exact, monosemantic; o experiență poate fi trăită — ceea ce duce la cuvinte care posedă valori afective. În anumite numere golirea de afectivitate este dusă mai departe decât în altele; cifrele exacte sînt lipsite de afectivitate și de aceea nu au valoare stilistică².

Cercetarea poeziei populare însă relevă că numeralul — și anume chiar cifrele exacte — comportă aici modalități specifice de utilizare, reclamînd un studiu mai detaliat atît al acestor caracteristici, cît și al acelor procedee stilistice bazate pe numeral în care lirica populară și cea cultă se întîlnesc.

Prezența numeralului în proza nonliterară își are explicația preponderentă în necesitatea unei determinări cantitative, condiționate de o realitate căreia trebuie să-i corespundă comunicarea³. Explicația nu este valabilă și pentru opera literară, a cărei trăsătură distinctivă este „fictiunea“, „invenția“, „imaginația“⁴, cu atît mai mult pentru poezia lirică: „La poésie ne cherche pas à transmettre un fait, mais à provoquer en nous cet état“⁵. În lirica populară, deși sentimentele sînt redată de cele mai multe ori prin intermediul povestirii unor acțiuni sau al redării unor situații care au putut fi trăite cu adevărat, poezia se naște numai atunci

¹ J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, ed. V, Paris, 1963, p. 124.

² H. Seidler, *Allgemeine Stilistik*, Göttingen, 1953, p. 106.

³ Pentru funcțiile expresive ale numeralului în vorbire, v. I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 137—139.

⁴ Cf. R. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*, București, 1967, p. 51.

⁵ P. Guiraud, *Pour une sémiologie de l'expression poétique*, în *Langue et littérature*. Actes du VIII-e Congrès de la Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes, Paris, 1961, p. 126.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 389—408, Cluj, 1971

cînd faptul real este refigurat simbolic, fiind reflectat prin toate convențiile stilului⁶. Prezența numeralului în poezia lirică este reclamată de necesități fie compoziționale, fie semantico-stilistice, fie prozodice.

În ceea ce privește rolul numeralului în compoziția liricii, remarcăm în primul rînd aportul lui la realizarea unui procedeu poetic specific liricii populare: îngustarea treptată a imaginii⁷ pentru a ajunge la personajul central al poeziei. Un exemplu edificator pentru acest procedeu este următoarea poezie populară germană:

Mit Lust tät ich austreten
durch einen grünen Wald,
darin da hört ich singen
drei Vöglein wohlgestalt.
So sind es nit drei Vögelein,
es sind drei Fräulein fein;
.....
Das erst heißet Ursulein,
das ander Barbelein,
das dritt hat keinen Namen,
das solt des Jägers sein⁸

(Cu plăcere trecut-am / printr-o verde pădure, / de acolo auzii cîntînd / trei păsărele mîndre. / Dar nu sînt trei păsărele, / sînt trei fete gîngăse: / ... Prima se numește Ursulein, / cealaltă Barbelein, / a treia nu are nume, / aceasta trebuie să fie a vîntătorului).

⁶ Cf. Vl. Ja. Propp, *I canti popolari russi*, Torino, 1966, p. 63.

⁷ Cf. A. M. Novikova, *Norodnye liricheskie pesni*, în *Russkoe narodnoe poetičeskoe tvorčestvo*, izdanie 2-e, Moskva, 1956, p. 430.

⁸ *Das kleine Wunderhorn. Deutsche Volkslieder*, Leipzig, [f.a.], p. 5—6. Dăm în continuare lista volumelor din care am extras material și abrevierile utilizate: ALRT II = *Texte dialectale culese* de E. Petrovici. Supliment la *Atlasul lingvistic român*, Sibiu—Leipzig, 1943;

ARGHEZI = T. Argezi, *Versuri*, București, 1959;

BARBU = I. Barbu, *Poezii*, [București], 1970;

BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cîntece populare din Maramureș. Descîntece, vrăji, farmece și desfaceri*, București, 1924;

DENS. T.H. = O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915;

ELEG. GYÜJ. = *Elegyes gyűjtések Magyarországon és Erdély különböző részeitől*. Szerkesztették Arany László és Gyulai Pál, Pest, 1872;

HODOȘ, P. P. = E. Hodoș, *Poezii populare din Banat*, Caransebeș, 1892;

JARNÍK—BÎRS. D. = J. U. Jarník și A. Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*. Ediție definitivă (studiu introductiv, inedite, note și variante) de A. Fochi, București, 1968;

MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese și publicate... prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, București, 1900;

MINULESCU = I. Minulescu, *Versuri*. Ediție definitivă îngrijită de autor, București, 1939;

PAMFILE, C. T. = T. Pamfile, *Cîntece de țară*, București, 1913;

RUSS. = A. M. Novikova, *Russkie narodnye pesni*, Moskva, 1957;

SZ. GY. = *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötte és szerkesztette Mailand Oszkár, Budapest, 1905;

TEODOR. P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, București, 1885.

Alt exemplu, din poezia populară rusă:

*U batjuškinych vorot
Da tri sadika rastet,
Tri zelenye cvetet.
V odnom poet solovej,
V drugom sadu kukuška;
V tret'em plačet udova*
(RUSS. 256)

(La poarta tăicuțului / trei grădinițe cresc, / Trei, verzi, înfloresc. / Într-una cîntă privighetoarea, / În cealaltă cucul; / În a treia plînge o văduvă).

Construcția restrictivă poate servi ca introducere poeziei (exemplul de mai sus) sau ca încheiere:

*Világos az én kis kötöm,
Szegény legény a szeretôm ...
Van szeretôm tizenhárom,
Ha tíz elhagy, marad három;
Két elhagy; azt se bánom,
Egy elhagy: holtig sajnálom*
(ELEG. GYŰJ. 257)

(Deschisă la culoare mi-i băsmăluța, / Fecior sărac mi-e iubitul / ... Iubiți am treisprezece, / Dacă zece mă lasă, rămîn trei; / Doi mă lasă: nici asta nu regret, / Unul mă lasă: pînă la moarte îmi pare rău).

Alteori restricția treptată prin intermediul numeralului include întreaga dezvoltare a motivului liric:

*De cînd neicuța s-a dus,
Treî garoafe-n poart-am pus:
Cîtetrele mi s-au prins,
Mi s-au prins, a-mbobocit,
Neicuța n-a mai venit ...
Numai una s-o uscat:
Neicuța că m-o lăsat!*
(TEODOR. P. P. 279).

Adesea numeralul apare numai în final, marcînd personajul asupra căruia se concentrează atenția poetului:

*Cîte fete sînt în sat, ...
Pe toate le-am sărutat, ...
Numai una mi-a scăpat:
Coplița cea mlădie, ...
Care mi-i mai dragă mie*
(PAMFILE, C. Ț. 114)

— aici opoziția cu numeralul *una* constituind-o pronumele *toate*.

Restringerea imaginii se învecinează astfel cu un tip aparte de antiteză, care constă în prezentarea unor contraste cantitative prin intermediul numeralului:

*M-a aflat că sînt dator
O sută cincizeci de poli
Numai la doi negustori;
Mai sînt la o copilișă
O leișă și-o băncușă,
Pentru că mi-a dat gurișă*
(MAT. FOLK. 226).

Termenii antitezei sînt, pe de o parte, numerele reprezentînd cifre mari, ca în exemplul de mai sus, sau anumite cifre folosite de predilecție în vorbirea populară, cu sensul de „multe“ (vom mai reveni asupra acestui aspect):

*Știi tu, neico, mai de an,
Că bine noi doi trăiam,
Dintr-un măr ne săturam;
Dar acum să fie zece,
Nici de sete nu ne-ar trece*
(HODOȘ, P. P. 101),

iar pe de altă parte — numerele reprezentînd cifre mici; cu acest rol apare *unul, una*, reliefînd singularul în raport cu o colectivitate:

*Că din sută și din mie
Numai una-mi place mie*
(*ibid.* 103).

În următoarea poezie populară maghiară, opoziția este indicată în prima parte de un plural:

*Búza, búza, szép tavaszi búza!
Kihajlott a torboszlói útra.
Levágják a búzát a szép lányok,
Azok közül egyet de sajnálók*
(SZ. GY. 111).

(Griule, griule, frumos griu de primăvară! / S-a aplecat pe drumul spre Torboszló. / Taie griul fetele frumoase, / Dintre ele, de una cît îmi pare de rău).

Cu aceasta ne apropiem de un procedeu artistic care se utilizează și în poezia cultă: reliefarea unui element singular față de o serie de plurale:

*Valul curmeziș... vine-mblînzit
să-și pupe unghiile,
înelele și o brățară*
(ARGHEZI, 199).

Un alt procedeu de compoziție, utilizat în lirica populară într-o manieră aparte, la realizarea căruia poate contribui numeralul care intervine de cele mai multe ori într-un paralelism sintactic sinonimic sau enumerativ⁹, este amplificarea. Procedeu constă în reluarea ideii expuse, sub forma unor „variații pe aceeași temă“:

*Ochii-s negri ca neghină,
Scoală junii de la cină;
Ochii tăi îi măzdrași
Scoală junii necinași;
Ochii tăi îi cu albuș
Scoală junii din culcuș*

(HODOȘ, P. P. 68).

Exemplificând cu material din poezia populară epică, Sanda Golopenția-Eretescu explică asemenea reluări sinonimice prin tendința de supra-explicitare proprie poeziei folclorice¹⁰. Pentru lirica populară însă, ar mai fi de adăugat o explicație, prin „pseudopreceptul“ estetic formulat de G. Călinescu astfel: „poetul trebuie să alterneze frazele substanțiale cu frazele prozaice, ca să profite de odihna spiritului în raporturile comune. În timpul acestei odihne versul își bate limbile în gol cu un spor de sonoritate care se răsfrînge asupra întregii compuneri”¹¹. Astfel amplificarea poate să sublinieze și să precizeze ideea într-un mod specific poeziei, dar și să o abandoneze în favoarea unui joc stilistic, în ambele cazuri însă acționînd în direcția distanțării de comunicarea nonpoetică.

Ilustrăm funcțiunea numeralului în cadrul amplificării prin două variante ale unei poezii populare; în cea dintîi, numeralul *doi* este motivat prin conținut, integrîndu-se într-un simbol al despărțirii:

*Rău te-am visat astă-noapte.
Că năframa ta cea nouă
Era ruptă tomna-n două.
Nu știu, dragă, ce-a mai fi,
Poate că ne-om despărți.*

(BÎRLEA, C. P. 127);

amplificarea intervine în a doua variantă:

*Rău, bădiță, te-am visat,
Că năframa ta cea nouă
Am visat-o ruptă-n două,
Ruptă-n două, ruptă-n trei,
Ruptă-n poartă la Sibii,
Ruptă-n trei și ruptă-n patru,
Scrisă-n poartă la-mpăratu*

(HODOȘ, P. P. 98).

⁹ Cf. Liliana Ionescu, *Paralelismul în lirica populară*, în *Studii de poetică și stilistică*, [București], 1966, p. 48—68.

¹⁰ Sanda Golopenția-Eretescu, *Analiza semantică a poeziei folclorice*, în „*Revista de etnografie și folclor*”, XI, 1966, nr. 2, p. 111—112.

¹¹ G. Călinescu, *Principii de estetică*, București, 1968, p. 55.

Posibilitatea acestui „joc stilistic“ rezidă în capacitatea numeralului de a pierde din exactitatea conținutului propriu (problemă la care vom mai reveni), până la golirea lui semantică: în exemplul de mai sus, în cadrul amplificării, deci începînd cu versul al patrulea, important nu este numărul reprezentat, ceea ce rezultă din permutabilitatea cu orice numeral, cel puțin dintre cele sub zece; numeralul funcționează numai ca element formal al construcției poetice.

Aspectul formal este corelat uneori cu o funcțiune stilistico-semantică:

*Duce murgu doi și trii,
Dar pe noi, niște copii?
Duce murgu trei și patru,
Dar nevasta și bărbatu?
Duce murgu patru, cinci,
Dar pe noi, niște voinici?*

(MAT. FOLK. 237)

— creșterii numeralului îi corespunde o aparentă creștere treptată a poverii: „copii“, „femeie și bărbat“, „voinici“, deși este vorba, în realitate, de aceleași persoane. Sau:

*Dorul tău, badeo, ș-al meu...
Să-l facă un pod mereu,
Pod mereu preste Brașeu,
Să treci, bade, tu și eu,
Să treacă tot doi cu doi
Și noi, bade, amindoi;
Să treacă tot trii cu trii,
Și noi, bade, ca doi copii;
Să treacă tot cinci cu cinci,
Noi, badeo, ca doi voinici*

(JARNIK—BÎRS. D. 260¹²)

— în timp ce în al doilea element al paralelismului cifrele indicate de numeral variază crescînd treptat, în primul element numeralul *doi* rămîne constant, subliniind astfel ideea poeziei — legătura strînsă între două persoane. Amplificarea este angrenată aici într-o structură mai complexă, ca și în poezia următoare:

*La grădina cu doi peri,
O drăguță cu doi veri;
La grădina cu doi nuci,
O cadîndă cu doi turci;
La grădina cu doi brazi,
O drăguță cu doi frați;
La grădina cu doi ploi,
O drăguță cu doi popi;
La grădina c-un cireș,
Cinci fete pe-un flăcăieș!*

(PAMFILE, C. Ț. 123)

¹² Am refăcut textul uneia dintre variantele de care s-a servit U. Jarnik și A. Birseanu, conform indicațiilor date de A. Fochi la p. 460, întrucît intervențiile editorilor vizau și partea care conține numeralul.

— pe parcursul primelor opt versuri, paralelismul păstrează constante raporturile de numerele *doi/doi* pe verticală și *unu/doi* pe orizontală, creându-se un tipar al acestei secvențe, ceea ce produce la receptor așteptarea repetării aceleiași formule; în ultimul distih însă — și surpriza este cu atât mai mare cu cât așteptarea a fost mult prelungită — raporturile devin *unu/unu* pe verticală și *cinci/unu* pe orizontală. Aici amplificarea nu reia o idee expusă deja, ci anticipează formularea ei.

O categorie aparte de amplificări bazate pe numerele asociate cu repetiția altor părți de vorbire o constituie cele a căror consecință este încetinirea desfășurării mesajului, ca o redare sugestivă a duratei, precum în versurile lui Eminescu:

*Trecu o zi, trecură trei
Și iarăși, noaptea, vine
Luceafărul*

(EMINESCU, 141—142)

sau în următoarea poezie lirică populară:

*Dragostea din ce-i făcută?
Din omul cu vorbă multă.
Zice-o vorbă, zice două,
Îndată-i dragostea nouă!*

(JARNÍK—BÍRS. D. 241);

sau, din lirica populară maghiară:

*Jaj be hosszú, jaj be széles
Ez az út,
A melyen az édes rózsám
Elindult.
Ketőt lépik, harmat lépik,
Megnem áll*

(SZ. GY. 107)

(Vai ce lung e, vai ce lat e / Acest drum, / Pe care dulcea mea min-dră / A pornit. / Pășește două, pășește trei, / Nu se oprește). O amplificare de proporții mai mari apare în următoarea poezie populară rusă:

*Služit god on, služit dva,
Služit tri goda,
Na četvertyj na godok
Sam domoj idet,
A na pjatyj na godok
Milyj ženitsja...*

(RUSS. 186)

(Slujește el un an, slujește doi, / Slujește trei ani, / Într-al patrulea an / El singur merge acasă, / Iar într-al cincilea an / Dragul meu se însoară).

În lirica populară se întâlnește frecvent fenomenul aparentei redări a procesului de gândire, cu inerentele-i tatonări în precizarea ideii, în căutarea expresiei, spre deosebire de poezia cultă, care prezintă numai

rezultatul finit al deliberării¹³. Un caz al acestei tendințe în poezia populară este așa-numita *metaforă infirmată*, prezentată fie ca o impresie sau părere greșită și apoi rectificată, fie sub formă dubitativă¹⁴. Când este vorba de aprecieri cantitative sau valorice, se recurge și la numeral pentru amplificări de acest gen:

*Drăguliță, gura ta
Pentru-on galbin n-o aș da.
Pentru-on galbin, pentru doi,
Pentru doisprezece boi*

(BÎRLEA, C. P. 93);

versurile prezintă o gradație ascendentă, care începe cu evaluarea rezervată la „un galben“, trecînd apoi la o creștere ușoară, „doi galbeni“, pentru a supralicita brusc în ultimul vers.

Spuneam la început că frecvența numeralului în lirica populară este motivată și de cerințe prozodice. Rima reclamă adesea un plural în versul paralel, realizat cu ajutorul unui numeral mai mare decît *unu*, chiar dacă pentru conținut prezența lui nu este necesară; tot astfel numerele apar pentru a umple goluri de una sau două silabe, mai ales în versurile introductive, în care semnificația numeralului e lipsită de importanță:

Verde trei frunze de nuci
(PAMFILE, C. Ț. 143);

*Ket cifrafa levelestül, ágastul,
Mind az mondják, hogy vőlünk el egymástul*
(SZ. GY. 122)

(Doi copaci pestriți, cu frunze și crengi, / Tot ni se spune să ne despărțim).

Numeralul servește și pentru realizarea unui aspect fonic mai plăcut, prin evitarea întîlnirii a două silabe identice: *Foaie verde și-o lălea* (PAMFILE, C. Ț. 121 — față de *foaie verde de lălea*) sau *Frunză verde trei măsline* (*ibid.* 99), procedeul utilizării numeralului în versurile introductive impunîndu-se apoi în tradiția poetică folclorică: *Foicică trei granate* (TEODOR, P. P. 317); *Frunză verde trei gutui, Trei gutui și trei lămii* (*ibid.* 305); *Și-am zis verde și-un bujor* (PAMFILE, C. Ț. 142); *Frunză verde, frunză verde / De trei ori tot frunză verde* (JARNÍK—BIRS, D. 221); *De trei ori fire de orz* (HODOȘ, P. P. 178) etc.

Din punctul de vedere al conținutului, numeralul este, în multe asemenea cazuri, *redundant*:

*Ki nem hiszi, próbázza meg magát hát,
Tud aludni, ha éppen két szemet lát?*
(SZ. GY. 54)

¹³ Cf. Sanda Golopenția-Eretescu, *Analiza semantică...*, p. 111—112. Unul dintre exemplele date pentru acest fenomen îl reproducem pentru a ilustra procedeul: *Golea-n casă că-mi dormea, / Imi dormea, ori nu-mi dormea, / Ori așa se prefăcea.*

¹⁴ Cf. Monica Brătulescu, *Cîteva tipuri de metaforă în folclor*, în *Studii de poetică...*, p. 83—90.

(Cine nu crede să se încerce, / Poate dormi, dacă vede asemenea doi ochi?);

*Cînd treci, bade, pîngă noi,
Plîngu-mi ochii amîndoi*

(HODOȘ, P. P. 45).

Stilistic, rezultă o accentuare a ideii — în exemplul de mai sus, a intensității suferinței; în exemplul următor, a plenitudinii sentimentului, dăruit fără rezerve:

At öllelek két kezemmel

(ELEG. GYÜJ. 243)

(Te îmbrățișez cu cele două mîini ale mele).

Redundant pentru înțelegerea mesajului, numeralul produce în schimb efecte picturale:

*Kötök én neked bokrétát,
Két kezem lesz a kötője,
Tíz ujjom lesz a tíz ága, ...
Két arczám piros rózsája*

(ib. 274)

(Îți voi lega buchet de flori, / Cele două mîini ale mele îi vor fi legătoare, / Cele zece degete ale mele — cele zece ramuri, / ... Cei doi obraji ai mei — trandafirii lui roșii).

În afara motivării prozodice, numeralul apare în versurile introductive și printr-o „propagare retroactivă“:

*Három bokor szőlővessző,
Be szép tulok ez a kettő.
Szép a tulok, megy a járom,
Be szép leány ez a három.
Be szeretném az egyiket,
Három közül a szebbiket,
A szebbiket ha nem adják,
A más kettőt megtarthassák*

(SZ. GY. 45)

(Trei fire viță de vie, / Frumoși juncani sînt aceștia doi. / Frumoși sînt juncanii, merge plugul, / Frumoase fete sînt acestea trei. / Aș iubi-o pe una, / Dintre cele trei pe cea mai frumoasă, / Pe cea mai frumoasă dacă nu mi-o dau, / Pe celelalte două pot să le păstreze); numeralul leagă astfel versul introductiv de următoarele, constituind, în acest exemplu, și veriga unei asocieri comparative¹⁵, între cele trei fete și cele trei fire de vie, figură de stil care aici este periferică și slab perceptibilă.

¹⁵ Cf. Felicia Șerban, *Expresii lingvistice ale „asocierii” în lirica populară și cultă*, în „Cercetări de lingvistică”, XIII, 1988, nr. 1, p. 107—113.

Este însă una dintre funcțiunile numeralului în lirica populară aceea de a media sau a sublinia asocieri comparative:

*Pe ceruș sint două stele,
La mindruș două inele*
(BÎRLEA, C. P. 29),

comparații:

*Fost-am două la părinți,
Ca și doi pomi înfloriți*
(ibid. 23)

sau metafore:

*Pe cărare întâlnii
Doi feciori, două făclii*
(HODOȘ, P. P. 70).

Asocierea comparativă poate fi principiul de construcție al întregii poezii, pe care o divide în două părți simetrice, ca în următoarea poezie din lirica populară rusă:

*Kak iz luzej iz zelenykh
Plyli tut tridcat' utoček;
Odna utka napered plyvet, put' ukazyvaet.
Gde ni vzjalsja mlad jasnij sokol,
Ušib-ubil seruju utočku;
Raspušatsja-raspljačutsja tridcat' utoček.
Kak iz sada iz zelenogo
Idut tut tridcat' devušek;
Odna devuška vpered idet, put' ukazyvaet.
Gde ni vzjalsja dobryj molodec,
Uvel k sebe krasnu devušku*
(RUSS. 150)

(De pe pajiște, de pe cea verde, / Înțară aici treizeci de rățuște; / O rățușcă înotă înainte, drumul îl arată. / Unde nu se porni un tânăr șoim strălucitor, / Lovi-ucise rățușca cenușie; / Se împrăstie-plîng cele treizeci de rățuște. / Din grădină, din cea verde, / Vin aici treizeci de fete; / O fată merge înainte, drumul îl arată. / Unde nu se porni tînărul voinic cel bun, / O luă la sine pe fata frumoasă).

În compoziții de acest fel, numeralul accentuează asocierea comparativă: unele părți de vorbire sînt elemente variabile ale paralelismului (pajiște/grădină; rățuște/fete; înotă/vin; șoim/voinic; strălucitor/bun; ucise/luă), pe cînd altele rămîn constante: adverbele *aici*, *înainte* și numeralele *unu*, *treizeci*, ca și unele construcții (drumul îl arată, unde nu se porni).

Prin conținutul său semantic, numeralul poate media asocieri comparative între cele mai eterogene lucruri, ca în exemplul următor:

*«Kak mne, goŕkoj kukuške,
Kak mne ne kukovat’?
Čto odin-to, odin-to byl zelenyj sad,
I tot zasychaet!
Čto odin-to vo sadu byl soloŕjuška,
I tot vyletaet!»
«Nu i kak že mne, krasnoj devuške,
Ne tužit’, ne plakat’?
Čto odin-to, odin razljubeznoj byl,
I tot pokidaet»!*

(RUSS. 190)

(«Cum eu, cuc amar, / Cum eu să nu cînt? / Că doar una, una a fost verdea livadă, / Și aceea se veștejește! / Că doar una în grădină a fost privighetoarea, / Și aceea zboară!» / «Ei, și cum eu, fata frumoasă, / Să nu oftez, să nu plîng? Că unul, doar unul a fost preaiubit, / Și acela mă părăsește»).

Repetarea numeralului poate crea sau sublinia o simetrie, fără ca aceasta să fie dublată de o asociere comparativă:

*Frunzuliță mure, mure,
Și-mi trec trei fete-n pădure;
Frunzuliță trei smicele,
Trec trei băieți după ele*
(PAMFILE, C. Ț. 129);

procedeul este frecvent în poezia folclorică:

*Pentru tine, mîndră dragă,
Vin jendarii și mă leagă.
Doi mă leagă, doi mă-ntreabă,
Doi mă iau pe chezdășie,
Care mi-i drăguță mie?*
(BÎRLEA, C. P. 60).

În următoarea poezie populară maghiară, simetria se îmbină cu amplificarea:

*Amott látzik egy szép kerek erdő,
Közepibe’ két szál nyírfa vessző;
Azt az erdőt levágnám,
Ha a rózsám megláthatnám! . . .*

*Amott látzik, egy szép tábla bûza,
Közepibe’ két szál tuba-rózsa,
Azt a bûzát learatnám,
Ha a rózsám megláthatnám!*

*Ammot látzik, egy szép tábla árpa
Közepibe' két szál majoránna,
Azt az árpát lekaszálnám,
Ha a rózsám megláthatnám!*

(ELEG. GYÜJ. 275)

(Acolo se vede o pădure frumoasă, rotundă, / În mijlocul ei sînt două fire de mestecăn; / Pădurea aceea aș tăia-o, / Dacă mîndra mi-aș putea-o vedea! / ... Acolo se vede un lan frumos de grîu, / În mijlocul lui sînt două fire de chiparoase, / Grîul acela eu l-aș secera, / Dacă mîndra mi-aș putea-o vedea! / Acolo se vede un lan frumos de orz, / În mijlocul lui sînt două fire de măgheran, / Orzul acela eu l-aș cosi, / Dacă mîndra mi-aș putea-o vedea).

Prin contrast cu repetarea aceluiași numeral se realizează în unele producții poetice populare efectul bazat pe variația numerelor; cităm, spre comparare, două variante ale unei poezii:

*Căci atunci noi ne-om lăsa,
Cînd mă-ta o număra
Frunzișele a doi nuci
Și penele la doi cucu.*

(HODOȘ, P. P. 138);

*Că atunci io te-oi lăsa,
Cînd maica ț-o număra:
Fînu de pe două care
Și larba din trei hotare*

(ibid. 137);

alt exemplu:

Három csillag van az égen **egy** sorba',
Három szeretôm van **nekem egy** forma,
Három között azt az árvát szeretem,
Édes anya árván hagyta énnekem.

Három dinnye van **egy** száron, mind sárga,
Három szeretôm van mostan, mind árva,
Három közül a legszebbik halovány,
Arra illik az én csókom igazán.

Három levele vagyon az epernek,
Három szeretôje van a legénynek;
Szétszakasztom az epernek levelét,
Elhagyom a szeretômnnek **kettojét**

(ELEG. GYÜJ. 261)

(Trei stele sînt pe cer într-un șir, / Trei mîndre am, toate pe o formă, / Din trei, pe cea orfană o iubesc, / Măicuța ei mi-a lăsat-o orfană mie. / Trei pepeni sînt pe un vrej, toți galbeni, / Trei mîndre am acum, toate orfane, / Din trei cea mai frumoasă e palidă, / Ei i se cuvine sărutul meu

într-adevăr. / Trei frunze are fraga, / Trei mîndre are flăcăul; / Rup toate frunzele fragii, / Dintre mîndre părăsesc două). Efectul este augmentat atunci cînd, după o simetrie numerică, apare o asimetrie cu diferență aritmetică mare:

... m-oi năimi
Nouă ai la nouă crai
 Și on an la pătrupop
 (BÎRLEA, C. P. 142).

Simetria propriu-zisă se realizează față de o axă:

Dacă tu nu mi-i lua,
Nouă ani te-oi blăstema,
Nouă prunci tu vei avea,
 Mai pe urm-o copiliță,
 Să te poarte pe uliță,
 Să ajungi la poarta mea,
 Să te milui cu ceva,
 C-o cojiță de mălai
 Uscată de **nouă ani**
 (HODOȘ, P. P. 128),

simetria fiind reprezentată aici de numeralul *nouă* față de axa constituită de numeralul *unu*. Prin extensiune însă, putem numi simetrie și acele corespondențe numerice, între obiecte sau persoane, mult apreciate de simțul artistic popular: într-o poveste din Maramureș, în care protagoniștii sînt trei frați, povestitorul adaugă „și ei o avut fiecare cîte trei cîni unu“ (ALRT II 162), deși numărul era de data aceasta fără importanță. Tot astfel, o poezie populară maghiară debutează în felul următor:

Nincsen nekem egyebem **egy** pohárnál,
 Abba nincsen egyéb **egy** szál virágnál

(Nu am altceva decît un pahar, / În el nu e altceva decît un fir de floare),

pentru a continua:

Arról izom Maros vizét szüntelen,
 Kis angyalom, mért vagy oljan hűtelen?
 (SZ. GY. 105)

(De pe acela beau mereu apa Mureșului, / Îngerul meu mic, pentru ce ești atît de necredincios?).

Atingem cu aceasta un aspect important al lirismului: ritualitatea¹⁶: „Tot ce e de natura ritului, deșteptînd cunoștința ordinei universale, produce asupra noastră o profundă impresiune“¹⁷. În continuare, G. Călinescu se referă, tangențial, și la utilizarea numeralelor cu acest efect. Exemplele abundă la Minulescu: *În seara-aceea voi aprinde trei candelabre de argint* (MINULESCU, 78); *Toamnă, noapte, plouă/ ... Trei*

¹⁶ Cf. G. Călinescu, *Principii* ..., p. 57.

¹⁷ G. Călinescu, *Principii* ..., p. 56.

drumeți sosesc . . . Trei drumeți în fața porții se opresc (ibid. 125); Oprește-te la poartă și bate de trei ori (ibid. 13) etc.

Intervenția numeralului pentru asemenea efecte își are originea, după cum se știe, în anumite practici sau obiceiuri de ceremonie: pentru ursitoare „se pune pe masă înt-u' blid șapte linguri. Atunci, cîn' se naște cilediu, în trei nopți“ (ARLT II 139); la nuntă, „pun pe mire să păsească asupra răsăritului și feciorul de mire și vătăjelul țin colacu-n sus să treacă pe supt el de trei ori“ (*ibid.* 168).

Reflexul acestor practici în poezia erotică populară este uneori direct:

*Bădița îi descîntat
Cu nouă flare din sat,
Cu apă din trei fîntîni
Luată iar cu trei mîni*

(PAMFILE, C. 7. 106).

De aceasta se leagă și prezența numeralului în blesteme, cărora cifrele fatidice sînt menite să le dea greutate, ca și descîntecelor¹⁸:

*El atîta să bolea(scă),
Nouă boli, nouă lingori
Ș-o păreche de friguri*

(*ibid.* 71).

Forța stilistică conferită de numeral se poate ilustra prin compararea următoarelor versuri:

*Să te bată paște
De iubești pe altele*

(HODOȘ, P. P. 127)

și

*Bată-mi-te, neico, bată,
Rădăcina fagilor
Și trei zile-a paștilor!*

(*ibid.* 129).

Numeralesle imprimă poeziei o cadență a acțiunilor, ideea unei ceremonii. Blestemul, uzînd de acest procedeu, devine mai apăsător:

*Șasă prunci în patru ai,
Ș-acea să-ți fie de bai.
Pe doi să-i dai la-mpărat,
Pe doi de purcari la sat.
Doi pe tine să te poarte,
Cu căruț cu patru roate*

(BÎRLEA, C. P. 121).

¹⁸ Referitor la cifrele fatidice în poetica descîntecelor, cf. O. Papadima, *Structura artistică a descîntecului*, în „Revista de istorie și teorie literară“, XIV, 1965, nr. 2, p. 366—367.

Același procedeu îl identificăm în *Blestemele* lui T. Arghezi:

*O unghie pe săptămână
Să-ți coacă la cite o mină,
Și-n zile de sărbătoare
Un deget și de la picioare*

(ARGHEZI, 106).

Sugestia unui ceremonial, cu o notă de bizară solemnitate în contextul dat, o produce numeralul în versurile lui I. Barbu despre moartea rigăi Crypto, procedeu fiind tot de proveniență folclorică:

*Dar soarele, aprins inel
Se oglindă adânc în el;
De zece ori*

(BARBU, 181).

Filtrate de lirismul poetic, modalitățile magice, superstițioase, sint convertite în lirica populară la o magie a sentimentului:

*Chipul lui să-l sorbi de-o dată
Și să rămii blăstămată;
Și să-l sorbi de două ori
Și să mori de nouă ori!*

(PAMFILE, C. Ț. 112).

Simbolica devine dublă; magică în aspectul exterior, prin transparența ei se străvede o altă semnificație:

*Să văd mindra ce mai face,
Pe pragul casei că-mi zace.
Două mere de t-oi da,
Ea s-a însădătoșă*

(*ibid.* 105);

darul, deși pus, formal, sub semnul ritual al unei cifre, nu are alte calități terapeutice miraculoase decât aceea că provine de la ființa iubită.

Lirica populară obține des prin intermediul numeralului o undă de taină, care tălăzuiește de-a lungul poeziei. Această atmosferă este uneori creată intenționat, corespunzând conținutului poeziei:

*Cu mindra să mă-ntîlnesc,
Două vorbe să-i vorbesc,
Două vorbe tălănuite,
Să le țină mindra-n minte*

(HODOȘ, P. P. 105);

*Fehér lilíomlapi
Szeret engem valaki,
Az este is nálom vót,
Három almát hozott vót,
Mind a három piros vót,
Még se mondom meg, ki vót*

(SZ. GY. 38)

(Frunză de crin alb, / Mă iubește pe mine cineva, / Și aseară a fost la mine, / Imi adusese trei mere, / Toate trei erau roșii, / Totuși nu spun cine era).

Taina este dusă pînă aproape de cimilitură:

*Cît trăiești, neico, pe lume
Nu striga mîndrei pe nume,
Cî strigă: trei foi de ceapă,
Nime să nu te priceapă;
Și strigă: trei foi de vie,
Nimenea să nu te știe*

(HODOȘ, P. P. 109);

forma aceasta este mai „încifrată” decît aceea în care numeralul lipsește:

*Strigă-mă floare de ceapă,
Nimeni să nu te priceapă,
Și strigă floare de vie,
Nimenea să nu te știe!*

(MAT. FOLK. 309).

Un numeral simbolic introdus într-o „metaforă infirmată” mărește surpriza decodării acesteia, prin asimetria numerică a celor doi termeni ai ei:

*Iar în virful crucii mele .
Cîntă-mi două turturele,
Acelea nu-s turturele,
Cî-i dorul badiței mele*

(HODOȘ, P. P. 114).

În construcții metaforice de acest tip, numeralul formează o grefă: *și-n ape / Stă scufundat un clavecin cu două clape* (ARGHEZI, 200).

Ritualitatea în lirica populară include atît simbolica cifrelor, cît și ceremonializarea unor gesturi, a unor acțiuni, atrăgîndu-se atenția asupra lor prin intermediul numeralului:

*Foale verde și-o castană,
Sărut ochii și-o sprînceană
Și alunița de sub geană*

(MAT. FOLK. 272);

*Nyisd ki rózsám ablakodat,
Nyújtod ki azon a karodat,
Ne csak egyet, hanem kettőt,
Én vagyok a te szeretőd*

(SZ. GY. 37)

(Deschide-ți, mîndră, geamul, / Întinde-ți afară prin el brațul, / Nu numai unul, ci amîndouă, / Eu sînt iubitul tău).

La acest rezultat contribuie și celelalte procedee de compoziție la care ne-am referit: simetria (în primul exemplu), amplificarea (în cel de-al doilea), asimetria:

*Să le scoată-ntră hotară,
Să le deie foc și pară
De trel părți
Cu lemne verzi
Și de una cu uscate*

(HODOȘ, P. P. 145).

O altă funcțiune a numeralului în poezie este crearea iluziei realului. În contextul liricii populare, dată fiind preponderența cuvintelor cu caracter general¹⁹, încărcate de afectivitate dar puțin sugesive, iar pe de altă parte dat fiind numărul redus de adjective, de asemenea convenționalismul adjectivelor și al adverbilor, numeralul reprezintă adesea detaliul; iar detaliile, după cum spune D. Staufer, sporesc iluzia de real, prin selecția lor obținându-se intensitatea poeziei — o condiție a artei poetice²⁰:

*Trece badea, nu mă-ncreabă,
Pare că nu i-am fost dragă
De doi ani și jumătate*

(JARNÍK-BIRS. D. 652);

*Plinge inimioara-n mine
Ca-ntr-un copil de trei zile*

(DENSUSIANU, Ț. H. 172);

*Este van măr, de măr késő este,
Fél tizenkettőt ütött az óra,
Eljöhethnél még ma este*

(SZ. GY. 67)

(E seară deja, dar deja seară tirziu, / A bătut unsprezece și jumătate ceasul; / Ai putea veni încă astă-seară).

Într-o secvență narativă, compusă predominant din verbe și, implicit, mai abstractă, numeralul adăugat singurului substantiv concret reușește să schițeze un tablou:

*Ș-o șăzut ș-o hodinit,
Și de tine n-o grăit.
Ș-am șăzut la doi tăciuni
Ș-am grăit multe minciuni*

(BIRLEA, C. P. 51);

după cum arată P. Miclău, determinarea cantitativă face ca ansamblul numeral + substantiv să devină mai reprezentabil²¹:

*De ți-s drag, hai pe murgu, ...
Pe murguful pintenog,
Care lasă-n urmă foc;
Pintenog de trei picioare,
De pe-un deal pe altul sare*

(PAMFILE, C. Ț. 134).

Această utilizare a numeralului corespunde tendinței generale a vorbirii populare spre expresia concretă²². În metafora *a-i rupe cuiva inima*,

¹⁹ Cf. Felicia Șerban, *Generalul și particularul în informația lexicală din punct de vedere stilistic*, în „Cercetări de lingvistică”, XIV, 1969, nr. 2, p. 333—339.

²⁰ D. A. Staufer, *The Nature of Poetry*, New York, [1962], p. 61.

²¹ P. Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970, p. 42.

²² „Le caractère concret et détaillé de l'énoncé est une des plus saillantes réalisations linguistiques de la payssannerie traditionnelle” (W. Truskowski, *Sur un trait stylistique du parler populaire roumain: le caractère concret et détaillé de l'énoncé paysan et la recherche de la généralisation*, în „Revue de linguistique romane”, XXX, 1969, p. 60).

destinată inițial să exprime mai concret ideea suferinței morale, dar căreia uzul i-a șters prospețimea, numeralul concurează la reactualizarea sensului ei metaforic:

*Mindra-mi rupse inima,
Ea mi-o rupse, ea mi-o leagă
C-un fir de mătăasă neagră;
Dar mi-o rupse tocma-n zece*
(HODOȘ, P. P. 86).

Abstractul articol nehotărît, al cărui caracter se răsfrînge și asupra substantivului pe care-l determină, este evitat prin numeral:

*Dragostile cele mari
Stau în drum ca doi jendari;
Dragostile cele mici
Stau în drum ca doi voinici*
(BÎRLEA, C. P. 57).

Precizările numerice abundă în lirica populară:

*Pe neica-l trimit departe,
Opt poște și jumătate*
(HODOȘ, P. P. 88);
*Badeo, noi ne-am potrivit,
Noi sintem pereche bună,
Ca doi porumbei de-o lună,
De-o lună și-o săptămînă*
(PAMFILIE, C. Ț. 135);
*Živet, milyj moj, a on daleko,
Ej, za tysjaču, tysjaču dvesti verst*
(RUSS. 242)

(Trăiește, dragul meu, dar el e departe / Ei, peste o mie, o mie două sute de verste).

O asemenea „cochetărie“ în adoptarea cuvintelor aritmetice — cum o numește J. Marouzeau²³ — întîlnim și în poezia cultă de factură modernă:

*„Les fleures du mal“, la fila
Trei sute treizeci și nouă*
(MINULESCU, 143);
*Dar poarta a rămas închisă la glasul artei viitoare
Era prin anul una mie și nouă sute opt — îmi pare*
(ibid. 11).

Aprecierea valorii, cu amănuntele date, imprimă uneori o turnură glumeață versurilor populare:

*Iorgule, gura matală
Face-un pol și cinci parale
Și-o basma de cuișoare
Și una de scorțișoare*
(MAT. FOLK. 274).

²³ Précis..., p. 133.

În lirica populară, tendința spre concret determină adesea înlocuirea exprimării vagi a cantității (*mult, puțin, câteva, enorm*) și a aproximației (cu ajutorul unor formule de tipul *vreo două, cam atît, unu-doi* etc.) prin cifre exacte, avînd însă același conținut semantic ca și expresiile mai sus amintite:

— „cîteva“:

*Scrie două și trei rînduri
Și mi-l prinde niște gînduri*
(HODOȘ, P. P. 66);

*Mîndruliță de la munte,
Spune-mi mie trei cuvinte*
(PAMFILE, C. Ț. 108);

— „mult“:

*Mi-a trimis badea inel
Să-mi stîmpăr dorul cu el...
Dar de mi-ar trimite zece,
De dorul lui tot nu-mi trece*
(JARNIK-BÎRS. D. 255).

Așa cum pentru exprimarea unui număr mic, a unei cantități reduse, sînt utilizate în special numerele *doi* și *trei*, pentru exprimarea cantităților mai mari apar de predilecție în poezia ca și în vorbirea populară anumite numere ca *nouă, zece, șapte*, altele fiind mai rare; îl găsim pe *opt*, de exemplu, într-o amplificare pornită de la numeralul *șapte*:

*Inele trimită-mi șapte,
De dorul lui nu-mi trece;
Inele trimite-mi opt*
(DENS. Ț. H. 161).

Avînd sensul de „mult“, numerele includ și ideea unei exagerări:

Jártam hazzád tizenhárom határra
(SZ. GY. 80)

(Am umblat la tine peste treisprezece hotare);

*Stai inimioară pe loc
Să-ți pun lacăt la mijloc.
Lacăte să fie o mie,
Dragostea nu vrea să știe*
(MAT. FOLK. 278).

Se petrece însă și fenomenul invers, al abstractizării, prin numeralul substantival:

*Să se vadă doi cu doi
Și noi, mîndră, amîndoi*
(PAMFILE, C. Ț. 145);

scena ne este prezentată cu amănunte, dar personajele rămân abstracte, asemenea unor siluete:

*S togo kryl'ca vedut k vencu krasnu devicu,
 Odin vedet za ručeňku, drugoj za druguju,
 Tretij stoit, slezy ronit: ljubil, da ne vzjal*
 (RUSS. 181)

(De la acel pridvor duc la cununie pe fata frumoasă, / Unul o duce de mână, celălalt de cealaltă, / Al treilea stă, lacrimi varsă: a iubit-o, dar n-a luat-o).

O asemenea abstractizare conferă uneori mesajului o tentă aforistică:

*Ne szeress te kettőt, hármat,
 Mert az egy is elég bánat*
 (SZ. GY. 46)

(Nu iubi tu două, trei, / Că și una e destul necaz).

*

După cum am constatat în cele de mai sus, posibilitățile expresive ale numeralului sînt larg și variat valorificate în poetica populară. Dar o motivare stilistică aprofundată a poziției sale în cadrul liricii poate fi obținută numai după prezentarea întregii ei structuri morfologice, numeralul aflîndu-și locul și în tabloul tipologic al liricii populare românești, care ar putea fi schițat în urma studiului comparativ.

Mai 1971

*Institutul de lingvistică și istorie literară
 Cluj, str. E. Racoviță, 21*

I. COTEANU și I. DĂNĂILĂ: *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme-bibliografie*, Editura Academiei, București, 1970, 345 p.

Necesitatea unei asemenea lucrări nu mai trebuie demonstrată. Creșterea impresionantă și rapidă a cantității de informație (ceea ce numim, cu un termen obișnuit astăzi, „explozie de informații”) face ca astfel de sistematizări, treceri în revistă, bibliografii, „ghiduri” etc. să devină instrumente de lucru de mare preț, un mijloc de orientare foarte la îndemână, ca și — de ce să nu recunoaștem — un factor al economiei de timp.

Pentru lingvistica și filologia românească nevoia acută a unui astfel de instrument era resimțită de către studenții facultăților de filologie, profesorii de limba română, chiar de cercetători, în ultimă instanță, de toți cei preocupați de studiul limbii române. Tuturora volumul de față le va fi de un real folos, ușurându-le munca de informare și orientare rapidă, comodă, într-o problemă sau alta, în găsirea unei referințe, a unui detaliu. Îi are în vedere, în primul rând, pe studenți, „viitori specialiști în limba și literatura română”, scutindu-i de acele momente de dezorientare și nesiguranță, prezente în pregătirea unui examen sau a unei lucrări.

Pentru lingvistica și filologia românească, lucrarea este prima de acest fel (deși bibliografiile — pe domenii ale lingvisticii, personalități, probleme — vezi în volum, p. 315-317 — și priviri de ansamblu etc. s-au mai alcătuit) și trebuie să le fim recunoscători autorilor pentru serviciul pe care ni l-au făcut, punându-ne la dispoziție un ajutor de preț. Am putea considera lucrarea ca un prim pas spre ceea ce va trebui să fie, odată și odată, istoria lingvisticii românești, pe de o parte, și bibliografia completă a lingvisticii și filologiei românești, pe de altă parte. (Să mai amintim, în trecere, o frumoasă realizare a sectorului de documentare de la Biblioteca centrală universitară din București, *Ortografia limbii române — cercetare bibliografică*, 1970.)

Scopului, „mobilului principal”, al cărții îi este subordonată și structura sa. Este o *introducere* în lingvistica și filologia românească, cuprinzând o expunere sumară a problemelor ridicate, în timp, de diferitele aspecte ale cercetării limbii române (structură gramaticală, istorie a limbii etc.), datorată lui I. Coteanu și o bibliografie selectivă a lucrărilor de lingvistică și filologie românească, întocmită de I. Dănăilă.

Originalitatea lucrării de față constă, de altfel, și în faptul, cu consecințe practice, că a îmbinat expunerea cu bibliografia. Pretenții de exhaustiv sau ultim cuvânt n-au avut autorii. Scopul propus, în primul rând, — cartea să fie un instrument de lucru comod și la îndemână, de informare și orientare generală —, apoi, bogăția și diversitatea problemelor, a titlurilor — „Varietatea de poziții, păreri, formulări este, după cum ușor se poate vedea, într-adevăr excepțională. Cuprinderea lor într-o prezentare succintă ca aceasta devine, în asemenea condiții, impo-

CL, anul XVI, nr. 2, p. 409—421, Cluj, 1971

sibilă", constată la un moment dat (p. 69) I. Coteanu —, spațiul restrâns etc. fac, pe drept cuvânt, ca asemenea pretenții să lipească. Deci, „în asemenea condiții”, autorii au fost puși în fața unei opțiuni atât în expunere, care trebuia să dea cititorului „o idee aproximativă” asupra problemelor respective, cât și în bibliografia care trebuia să fie selectivă. Rezolvarea este, în general, justă, autorii dovedind un remarcabil simț al măsurii. Același lucru se poate spune și despre metoda aleasă. S-a urmărit ca, în final, să rezulte „tabloul actual al lingvisticii și filologiei naționale”.

În împărțirea materiei s-a plecat de la „ideea că studierea sincronică a limbii constituie o preocupare din ce în ce mai insistent diferențiată de istoria limbii” (p. 10). Capitolele cărții reflectă această idee, importanța cea mai mare avînd-o cel de-al doilea (2. Structura limbii române) și cel de-al treilea (3. Istoria limbii române), care, organizate simetric, discută și trec în revistă din punct de vedere sincron și, respectiv, diacronic lucrări de ansamblu și probleme generale, fonetica și fonologia, gramatica, vocabularul, dialectologia, stilistica și limba literară. Formarea cuvintelor a fost inclusă la 2, iar onomastica la 3. Celelalte capitole se ocupă de precursori (1), filologie (4), locul limbii române între limbile romanice (5), bibliografii (6), istoria lingvisticii românești (7).

Obiectul cărții îl constituie, deci, problemele de lingvistică și filologie românească — cercetarea și studierea limbii române — aflate în atenția atât a specialiștilor români, cât și a celor străini. Pe parcurs s-au luat în considerare și alte preocupări ale lingviștilor români, de exemplu, cea privitoare la lingvistica generală, însă „doar în măsura în care a provocat un anumit fel de tratare a problemelor limbii române” (p. 8—9).

Modul cum a fost concepută cartea, împărțirea materiei și tratarea ei ni se par nu numai potrivite, dar și comode, avantajoase, ușor de minuit.

Expunerea, „care scoate în evidență ideile, aplicarea și dezvoltarea lor”, nu și-a propus să fie o istorie a celor două discipline, ci „numai sublinierea în mare a momentelor celor mai importante din evoluția lor” (p. 7). Totul este privit din perspectiva momentului actual, al realizărilor la care au ajuns astăzi lingvistica și filologia românească, prin contribuția tuturor generațiilor de specialiști, din trecut și pînă acum. Se încearcă, adică, un răspuns la întrebarea: *Où en sont la linguistique et la philologie roumains?*, cum bine sugerează titlul unei prezentări anterioare a lui I. Coteanu, prezentare ce stă la baza textului din volumul de față. „Tabloul actual al lingvisticii și filologiei naționale”, privirea de ansamblu asupra acestora va rezulta din trecerea în revistă a varietății chestiunilor, a confruntărilor de idei și opinii, a încercărilor de a rezolva o multitudine de probleme. Chiar dacă expunerea este succintă, iar bibliografia selectivă, impresia ce se desprinde din ele este aceea de bogăție și diversitate, de interes viu și susținut pentru limba română.

Deși perspectiva care s-a creat prin trecerea timpului față de momentul cînd au apărut unele lucrări ar permite formarea unor certitudini, I. Coteanu preferă o atitudine de constatare, de prezentare, uneia de apreciere căci, spune d-sa, „nu este exclus” ca și în cazul unor lucrări socotite a fi depășite „spiritele ascuțite să găsească sugestii ori prilej de reflecții” (p. 9). Afirmarea unui punct de vedere propriu în legătură cu o lucrare sau o problemă apare rareori în expunere, prioritate avînd obiectivitatea.

Se încearcă desprinderea unor tendințe, unor direcții în cercetare, o sistematizare cât mai riguroasă, se fac disociații nuanțate, rezultînd o sinteză utilă și bună. Caracterizările sînt la obiect, concise și sugestive.

Bibliografia merge paralel cu expunerea de la fiecare capitol. Titlurile (la volume), referințele (la studii, articole, chiar recenzii) sînt grupate după criteriul cronologic pentru fiecare problemă în parte, uneori mergîndu-se pînă la detaliu. Fără îndoială, au fost trecute în revistă, dintr-o mulțime pe care ușor o bănuim impresionantă, lucrările de bază sau, cel puțin, mai importante, constituind puncte de referință imediată și esențială. Mare este și numărul revistelor și publicațiilor consultate. Totuși, unele titluri au fost, pe nedrept credem, omise, deși trimiterele la unele sînt frecvente. Astfel, între lucrările privitoare la istoria limbii române, ar mai fi putut figura Ernst Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940, V. F. Șișmarev în „Voprosy jazykozaniia”, 1952, nr. 1 și *Moldavskoje jazyk*, studii și articole ale lui C. Daicoviciu, care ating și probleme lingvistice etc. *Anonymus Caransebesiensis* nu este citat de loc, deși a suscitât discuții și se fac referințe la el în legătură cu subdialectul bănățean. Cartea lui Enea Hodoș, *Cîntece bănățene*, 1898 (eventual și cea anterioară, din 1892), pe lângă faptul că adună material folcloric bănățean, face observații pertinente (adevărat cam în fugă, nu totdeauna și drept!) despre *Der Banater Dialekt* a lui G. Weigand. Sau studiul lui I.-A. Candrea (necitat, dar amintit în prezentare) *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GS, I, 1924 expune concluzii teoretice, exemplificînd cu fapte din subdialectul bănățean, al cărui Atlas autorul îl pregătea. Și, întrucît am ajuns la dialectologie, semnalăm o inconsecvență legată de termenii *grai* și *dialect*: la pagina 152 se trec în revistă lucrări privind „*graiurile* (s.n.) dacoromâne”, pentru ca pe pagina următoare, sub „*Dialecte*”, să se dea bibliografia pentru aceleași realități. Ceea ce nu e tot una, neputînd fi vorba de o identitate între cei doi termeni.

De asemenea, în citarea *Atlaselor lingvistice române* (ALR I și II, ALRM I și II) s-a strecurat o formulare echivocă (p. 147): *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, „condus (?) de Sever Pop” sau... „condus (?) de Emil Petrovici”.

Broșura lui Iosif Popovici, *Ortoepia și fonetica*, Cluj, 1923, apare la p. 39, 43 (deci și în expunere) cu titlul *Despre ortoepie și fonetică* (la p. 58, însă, trimiterea se face corect). În această broșură, apărută în 1923, Iosif Popovici nu putea propune înființarea unui laborator de fonetică experimentală pe lângă Muzeul limbii române, cum ni se spune la p. 39, căci acest laborator exista deja din 1921, pe lângă Facultatea de filozofie și litere a Universității clujene. (Laboratorul este amintit în broșură.) Iosif Popovici, de altfel, avusese pentru prima dată la noi ideea creării unui Muzeu al limbii române, preconizat însă ca o arhivă fonogramică a limbii române, înțeles, deci, altfel decît o va face puțin mai tîrziu, înființîndu-l, Sextil Pușcariu. La p. 250, greșit i se atribuie lui Iosif Popovici cartea lui Dimitrie Popovici *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945.

Între lucrările despre stilul artistic al scriitorilor își aveau, desigur, locul studiile lui G. Ibrăileanu despre Eminescu, Creangă, Caragiale. Acestea sînt doar cîteva observații, care nu scad meritele cărții.

Lucrarea, așa cum au conceput-o autorii ei, ca introducere, este valoroasă și foarte utilă, răspunzînd unei necesități imperioase și imediate. Desigur, speranța autorilor că intențiile le vor fi înțelese și că *Introducerea* își va îndeplini scopul pentru care a fost scrisă este întru totul realizabilă și a devenit o realitate.

Mai 1971

Eugen Beltechi

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

GH. BULGĂR: *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*, Editura Minerva, București, 1971, 338 p.

Cunoscut ca un asiduu cercetător al operei lui Eminescu, Gh. Bulgăr ne confirmă și prin această ultimă lucrare constanța preocupărilor sale.

Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare reprezintă o sinteză a unor investigații mai vechi și mai noi ale întregii opere a lui Eminescu. Materia volumului se structurează sintetic și analitic, cuprinzând considerații teoretice, precum și analize substanțiale la obiect. În felul acesta, se subliniază o evidență: perfectul acord între crezul artistic, chiar și cel lingvistic, și creațiile poetului, asigurându-se astfel o varietate a lucrării, agreabilă la lectură.

Făcusem cunoștință cu pasiunea pentru lingvistică a poetului (Eminescu întrebuințând chiar termenul, atât de rar pe atunci!) dintr-o lucrare anterioară a aceluiași cercetător, *Eminescu despre problemele limbii literare*, București, 1955; ed. a II-a, 1963. Dar felul în care acele notații varii și înșesate cu nouități s-au inserat într-un volum cu o perspectivă istorică merită să fie reținut. Este vorba deci de a încadra poetul și scriitorul Eminescu într-un moment al istoriei limbii române literare, de a-l considera ca pe un moment, de a găsi în el ecourile trecutului, precum și de a-l impregna cu luminile viitorului. Un asemenea obiectiv sever reclamă o atență proporționare a problematicii secolului al XIX-lea în materie de limbă literară la titanismul poetului. De altfel, alegerea unei atari problematice nici nu e prea dificilă, ea fiind sugerată de incontestabila autoritate științifică și artistică a lui Eminescu care cumulează astfel reușite definitive atât în planul limbii artistice, cât și al limbii în general¹, cartea lui Gh. Bulgăr prezentându-ne un Eminescu — catalizator al epocii sale.

Receptor al unei culturi lingvistice autentice, cu orizonturi deosebit de largi, admirator activ al limbajului popular și al fondului istoric, Eminescu are posibilitatea pronunțării unui veto în disputele fundamentale din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, fiind luat ca partener competent chiar în calificarea fazelor anterioare ale limbii literare (Școala ardeleană, perioada 1800—1830, anii 1848—1870 etc.). Astfel, ascendentul pe care-l marchează poetul în epocă se susține și prin suportul teoretic solid, variat lingvistic, frapant chiar prin acest caracter. În obiectivul său a intrat nu numai problema prețuirii tradiției limbii literare, a celei populare, ci și estimarea, nu mai puțin importantă, a contribuției înaintașilor, precum și discutarea unor chestiuni de strictă specialitate, ca structura limbii sau cultivarea ei.

Caracterul de moment al personalității eminesciene se justifică și prin faptul că, deși poetul apare la sfârșitul epocii oamenilor universali, este totuși un strălucit reprezentant al lor, cu idei și sugestii dintre cele mai originale², dar și cu realizări care au determinat apariția unui curent de amploarea celui post-eminescian.

Comentariul critic divers pe marginea diferitelor aspecte cercetate are însă cîteva neajunsuri care estompează, e drept, nu puternic, conturul ideatic al cărții,

¹ Păcat că ideea contribuției substanțiale a lui Eminescu la dezvoltarea limbii române literare în general rămîne doar enunțată, fiind prea puțin susținută de analize amănunțite.

² Dezideratul lui Eminescu în privința ortoepiei a găsit abia astăzi o concretizare prin lucrarea Lidiei Sfirlea, *Pronunția românească literară („stilul scenic“)*, București, 1970.

și anume unele repetări parazitare³, superfluiditatea unor capitole⁴ sau expedierea altora⁵.

În ansamblu însă, lucrarea se evidențiază prin ținuta științifică cunoscută a autorului și din cărțile anterioare⁶, prin consecvența cu care se urmărește în detalii un anumit fapt, printr-o orientare autorizată a cercetătorului în dificilul secol al XIX-lea. Aspectele inedite, pe care le relevă analizele poeziei și prozei eminesciene, fac din lucrarea lui Gh. Bulgăr un îndreptar științific util atât pentru specialiști, cât și pentru marea public.

Mai 1971

Elena Dragoș

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

Studii de slavistică, vol. I, București, 1969, 310 p., vol. II, București, 1971, 434 p.

Sectorul de slavistică din cadrul Institutului de lingvistică din București în colaborare cu slaviști din învățământul superior a publicat două volume de studii.

Volumul I, prefăcut de acad. Iorgu Iordan, se compune din 12 lucrări originale, majoritatea bazate pe material cules de la populațiile slave de pe teritoriul României. Cea mai mare parte a studiilor este axată pe probleme de interferență dintre diferite limbi și îndeosebi dintre limba română și limbile slave.

Materialul cuprins în volum este împărțit în patru secțiuni: 1. *Filologie*, 2. *Limbi în contact*, 3. *Onomastică*, 4. *Dialectologie*.

Volumul se deschide cu studiul lui Gh. Mihăilă, *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlăstariș și începuturile lexicografiei românești (secolele XV—XVII)*, (p. 9—44). După ce se atrage atenția asupra rolului glosarelor de proveniență greco-slavă pentru studiul lexicografiei românești, care împing mai înainte de cât se credea începuturile acestei științe, se trece la o analiză minuțioasă a operei amintite. Autorul stabilește copiile scrise în Țara Românească, în Moldova și răspîndirea acestora la greci, bulgari, ruși etc., făcînd și unele completări în ce privește circulația și răspîndirea lor. Copiile *Sintagmei* au un rol important atât pentru studiul lexicografiei, cât și pentru istoria culturii românești.

P. Olteanu, în *Considerații filologico-lingvistice despre posturile husito-reformate de interpretare a Decalogului* (p. 45—64), analizează unele părți ale *Decalogului*, scrise în dialectul ucraineano-carpatic din partea sudică a Maramureșului, menționînd unele caracteristici fonetice, morfologice, lexicale și sintactice. Topica și stilul, tratate foarte sumar, ar fi meritat o mai mare atenție.

Secțiunea a doua se deschide cu lucrarea regretatului acad. E. Petrovici, *Întrepătrunderea sistemelor lingvistice* (p. 67—86). Bazîndu-se pe o bogată informație din cele mai diferite limbi ale lumii, autorul urmărește întrepătrunderea sistemelor în toate compartimentele limbii. În lucrare se subliniază și problema așa-ziselor limbi mixte. La aceeași secțiune, E. Vrabie, în *Termeni bazați pe metafore, la români și la alte popoare* (p. 89—113), ridică unele probleme de meto-

³ Apare nejustificat de frecvent ideea lui Eminescu: „Dați un premiu pentru rezolvarea problemului ortografic!”.

⁴ Capitolul *O etapă decisivă pentru modernizarea limbii și literaturii naționale* conține date arhicunoscute.

⁵ De exemplu, *Despre stilul publicistic al lui Eminescu*.

⁶ Pentru a nu aminti decît: *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1969.

dologie în vederea studierii tipologice a termenilor bazați pe metafore, răspândiți la popoarele din Peninsula Balcanică și la alte popoare.

A doua secțiune se încheie cu articolul *Interferențe fonetice româno-ucrainene* (p. 115—119), semnat de I. Robciuc. Autorul constată că datorită contactului dintre populațiile română și ucraineană, în graiurile satelor *Marifeia* și *Brodina*, se simt unele influențe românești în pronunțare. Același autor tratează *Sistemul fonologic al graiului ucrainean din Marifeia (județul Suceava)* (p. 237—260), sistem care, ca rezultat al izolării graiului de limba ucraineană și al contactului cu limba română, păstrează unele arhaisme și prezintă unele inovații față de limba comună. Pe aceeași linie se înscrie și lucrarea *Graiul ucrainean din Ipotești-Suceava* (p. 261—278), de I. Reguș, unde se relevă o serie de particularități care îi conferă graiului o individualitate proprie.

V. Vascenco, *Asupra elementelor rusești din antroponimia unor limbi altaice și ibero-caucaziene* (123—139), studiază influențele limbii ruse asupra unor limbi de pe teritoriul U.R.S.S., care au avut loc în numismatică ca rezultat al contactului dintre limbi. Pe baza pronunțării, a structurii morfologice și sintactice a numerelor, se fac unele constatări prețioase cu privire la împrumuturile de nume. V. Nestorescu, *Note de toponimie dobrogeană* (p. 141—160), se ocupă de microtoponimia satelor *Carcaliu*, *Ghindărești*, *Jurilovca*, *Mahmudia*, *Sarichioi*, *Slava Cercheză* și *Slava Rusă*. Materialul prezentat este foarte interesant. Însă în vederea studierii mai precise a contribuției diferitelor populații la formarea numelor topice, ar fi fost bine să se fi adunat toate numele din satele amintite.

Din ultima secțiune amintim lucrarea lui Gh. Bolocan, *Graiul bulgarilor din Brănești (jud. Ilfov) (Consonantismul)* (p. 163—223), care pe baze noi, folosind o aparatură modernă, dă o amplă descriere a sistemului consonantic. În grai se constată un mare număr de derivate fonetice ale consoanelor, fapt explicabil, în parte, prin contactul cu limba română. O. Gațu, *Observații asupra sistemului vocalic în câteva graiuri bulgare din România* (p. 225—235), descrie sistemul fonetic din satele *Chiajna*, *Jilava*, *Măgurele*, *Iepurești-Puntea* etc., stabilind un număr comun de foneme vocale și unele trăsături distinctive. Ultima lucrare, *Fonetica și fonologia graiului sîrbesc din localitatea Belobreșca (jud. Caraș-Severin)* (p. 279—309), de M. Tomici, remarcă unele influențe ale limbii române asupra acestui grai.

Volumul al II-lea cuprinde tot 12 studii, compartimentate tot în patru secțiuni: 1. *Filologie și istoria limbii*, 2. *Limbi în contact*, 3. *Etimologii*, 4. *Dialectologie*.

Volumul se deschide cu studiul lui G. Mihăilă, *Răspîndirea în Țările Române a scrierilor despre viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie din Salonic* (p. 7—56). După cum se știe, viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie au o deosebită importanță atât pentru cultura slavă scrisă, cât și pentru istoria culturii universale. În Țările Române slavona a fost utilizată câteva secole. Prin intermediul ei, cărturarii noștri au făcut cunoștință și cu scrierile despre marii învățați Constantin-Chiril și Metodie, pe care le-au copiat, tradus, tipărit și difuzat. În acest studiu se face o prezentare de ansamblu a tuturor copiilor românești și ale numeroaselor scrieri consacrate memoriei marilor cărturari cu scopul de a scoate în evidență meritele copiștilor Țărilor Române, precizînd valoarea științifică pe care acestea o reprezintă prin arhaismele pe care le conțin. Studiul se remarcă și prin descrierea amplă a vechilor scrieri, mai mult sau mai puțin cunoscute în literatura de specialitate, prin bogata informație asupra izvoarelor în care pot fi consultate aceste scrieri atât în țară, cât și peste hotare, și

prin valorificarea și punerea în circuitul literaturii științifice a unor copii aproape necunoscute.

Pandele Olteanu, în articolul *Izvoare și versiuni bizantino-slave ale omiliei lui Varlaam despre „Înmormintarea lui Hristos“* (p. 57—89), argumentează că una din cele mai complete și mai valoroase omilii despre *Înmormintarea lui Hristos* nu poate fi atribuită mitropolitului Varlaam. Prin confruntarea versiunii omiliei cu operele lui Damaschin Studitul în original și în versiune slavonă, autorul constată că această cuvîntare reprezintă doar o traducere.

Olimpia Guțu, în articolul *Funcțiile sintactice ale conjuncției Ț în documentele slavo-române* (p. 91—99), analizează funcțiile conjuncției în textele documentelor slavo-române scrise în Țara Românească între anii 1374—1450. Se examinează rolul acestei conjuncții în raporturile de coordonare copulative și concluzive și în raporturile de subordonare în propozițiile complete, circumstanțiale de scop și condiționale. Autoarea scoate în evidență și tendințele de dispariție ale funcțiilor coordonatoare ale acestei conjuncții și îmbogățirea funcțiilor ei cu noi sensuri în raporturile de subordonare.

Tot în această secțiune menționăm articolul *Un manuscris din secolul al XVI-lea: Micul octoih brașovean* (p. 101—106), semnat de I. Roman, în care se semnalează existența manuscrisului și se face o descriere sumară, apreciindu-se valoarea acestui manuscris pentru istoria literaturii române.

Secțiunea a doua cuprinde doar articolul: *Contacte lingvistice româno-bulgare (pe baza datelor unui grai românesc din R. P. Bulgaria)* (p. 109—124), semnat de Virgil Nestorescu. Autorul prezintă unele aspecte ale interacțiunii dintre limba bulgară și grai. Astfel, datorită bilingvismului de masă româno-bulgar, în toate compartimentele graiului românesc divergent din localitatea Bregovo din Bulgaria se resimt schimbări importante. În fonetică se resimte tendința de depalatalizare a consoanelor urmate de vocalele anterioare și a reducerii lui o accentuat la u, iar în gramatică se remarcă schimbări în sensul prepozițiilor și existența unor construcții genitivale specifice, o simplificare a sistemului pronominal personal de politețe etc.

Secțiunea a treia cuprinde două articole: *Elemente vechi românești în terminologia cinegetică polonă* (p. 127—139), în care E. Vrabie consideră cuvintele poloneze *jepur* și *șupur* ca împrumuturi din limba română. În al doilea articol: *Cuvinte românești în limba bulgară* (p. 141—146), V. Nestorescu consideră cuvintele bulgărești: *dupla, kurules, pantof, petek, ungur, cărcălușa* și *șurup* de origine românească.

Articolele cuprinse în secțiunea a cincea au fost elaborate pe baza unui bogat material dialectal, adunat din graiuri slave divergente sau convergente. Descrierea diferitelor sisteme are în general un caracter sincron, cu unele detalii de ordin istoric pentru prezentarea inovațiilor și a formelor arhaice și pentru indicarea unor tendințe în evoluția anumitor fenomene proprii graiurilor în studiu.

În articolul *Sistemul vocalic în graiurile bulgarilor catolici*, (p. 149—178), Gh. Bolocan analizează un material dialectal adunat din graiurile convergente din raioanele *Sviștov* și *Plovdiv* (Bulgaria) și din graiurile divergente din țara noastră din *Cioplea* (cartier al orașului București) și *Popești-Leordeni* (județul Ilfov). Modul de abordare al problemei a fost precedat de investigații prealabile prin care s-a identificat fundamentul sistemului fonologic al graiurilor respective. Pe lângă descrierea fonetică a inventarului unităților sonore, a particularităților lor de distribuție în cadrul diferitelor poziții sint prezentate și sistemele vocalice în poziție accentuată și neaccentuată. Subliniem totodată și analiza modificărilor voca-

lelor în poziție accentuată și noua interpretare fonologică dată opoziției de cantitate dintre vocalele *ū* și *u*.

M. Tomici, în *Sistemul verbal al graiului sîrbesc din Svinița, județul Mehedintzi* (p. 179—216), face o analiză a formelor verbale auxiliare *jesam*, *bit*, *tet*, *lat*, precizînd particularitățile formelor la timpurile prezent, perfect, aorist, viitorul I și II la modurile indicativ, condițional-optativ și imperativ, precum și particularitățile formelor infinitivale, ale participiilor active și pasive etc. S-a stabilit procesul de identificare a temelor infinitivale cu temele prezentului, modul de trecere a unor verbe de la o conjugare la alta. Repercusiunile acestor fenomene se manifestă în prezent prin imensitatea numărului de forme verbale variabile și prin simplificarea sistemului flexiunii verbale.

Aceeași problemă, dar pe baza unui alt material, este tratată și de Corneliu Reguș în articolul *Flexiunea verbală în graiul hușul din valea Sucevei* (p. 255—274), care prezintă particularitățile formelor infinitivale, ale flexiunii formelor verbale la toate timpurile și modurile. Se remarcă particularitățile alternanțelor în cadrul temelor, ale sufixelor tematice și ale desinențelor. Ion Robciuc, *Morfologia graiului ucrainean din Măriștea (județul Suceava)* (p. 275—312), se ocupă de particularitățile unităților structurale ale formelor verbale sintetice și analitice în diverse tipuri și moduri. Analiza se extinde și asupra distribuției accentului în anumite paradigme verbale.

Considerăm important articolul *Prepozițiile în graiurile ucrainene (bucovinene și hușule) din nordul Moldovei* (p. 217—254), semnat de Aspazia Seserman-Reguș, care ia în discuție unele fenomene de sintaxă dialectală. Este necesar să menționăm că autoarea consideră prepozițiile ca mijloace de exprimare a raporturilor sintactice, dar și ca elemente cu sens gramatical și lexical. Clasificarea prepozițiilor se face tradițional după cazuri și după relațiile pe care le exprimă. Credem că o grupare a prepozițiilor după conținut ar fi dat rezultate mai substanțiale.

Volumul II se încheie cu un *Indice de autori* (p. 313—317) și un *Indice de cuvinte* (p. 319—388) ale vol. I; un *Indice de autori* (p. 389—392) și un *Indice de cuvinte* (p. 393—430) pentru vol. II.

Ambele volume reprezintă o contribuție valoroasă la dezvoltarea slavisticii românești, a slavisticii și lingvisticii în general.

Iunie 1971

P. Chirlov și O. Vințeler

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de Filologie,
Cluj, str. Horea, nr. 31.

M. A. BORODINA: *Sovremennyy literaturnyy retoromanskyj jazyk Svejcarii*, Lenin-grad, 1969, 232 p.

După mai multe studii cu tematică retoromană, M. A. Borodina publică acum, sub auspiciile Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., un studiu de ansamblu asupra „Limbii literare retoromane contemporane din Elveția”. Este a patra limbă națională a acestei țări (nu însă și limbă administrativă pentru întregul teritoriu elvețian). Situată în trei zone geografice depărtate între ele (Cantonul grisonilor din Elveția, Alto Adige în nordul Italiei și provincia Friuli în nord-

estul Italiei), fiecare grup avîndu-și particularitățile sale lingvistice, fărîmîtată și în interiorul acestor grupe, retoromana pune multe probleme. M. A. Borodina abordează unele dintre ele într-un capitol introductiv, sau pe parcurs, cînd ocazia se prezintă.

Cartea este organizată după tipul gramaticilor tradiționale: un prim capitol prezintă trăsăturile particulare ale fonetismului, apoi 10 (+2) capitole tratează despre părțile de vorbire, 1 capitol despre „formarea cuvintelor”, 1 capitol despre „structura propoziției”; urmează 1 capitol de „concluzii” (din nou unele probleme generale sau discuții); lucrarea se încheie cu un rezumat (de 10 pagini) în franțuzește, cu 3 suplimente (fragmente din opere literare) și 1 supliment cu bucăți muzicale.

Lucrarea Melitinei A. Borodina nu este însă un *manual* (mai mult sau mai puțin schematic), ci un *studiu monografic* ce descrie retoromana din Elveția, iar datele gramaticale se încadrează într-o prezentare lingvistică mai largă: se fac raportări la structuri din alte limbi romanice (uneori altele), iar sincronia completîndu-se cu diacronia.

Autoarea nu se ocupă decît de retoromana elvețiană. Aceasta se împarte în două grupuri: pe de o parte variantele suprasilvană, și subsilvană (în zona de apus a Cantonului grisonilor), la care se adaugă (mai spre centrul Cantonului) dialectul surmiran, pe de altă parte engadineza de sus și engadineza de jos (din zona de răsărit a Cantonului grisonilor) și graiurile din Val Müstair. Între aceste două grupuri se află, făcînd tranziția, grisona centrală. Dintre toate aceste variații lingvistice autoarea se oprește asupra suprasilvanei (pe care o numește „silvana”) și asupra engadinezei de sus (pe care o numește simplu „engadineza”). În *Éléments de linguistique romane* (Paris, 1930, p. 606), cînd prezintă „idiomurile retoromane” sau „limba retoromană”, Bourciez încă alegea aceste două variante ca reprezentative pentru grupul din Elveția. (Bineînțeles că, tratînd despre retoromană în general, el se ocupă și de cea răsăriteană, friulană, și centrală, adică din Alpii dolomitici.)

M. A. Borodina mărturisește că nu este lucru ușor să prezinți o realitate atît de multiplă. Studiile sale de lingvistică teoretică o duc la propunerea următoarei scheme provizorii cu privire la dezvoltarea diferitelor variante ale unei limbi (cf. p. 171, 182): dialect — dialect literar — limbă literară regională — variantă a unei limbi naționale — altă limbă națională. Limba retoromană din Elveția are deci două norme literare: silvana și engadineza. Acest lucru nu trebuie să ne mire: „Că o limbă națională are două norme literare, — este un fapt ce se întîlnește în sistemul limbilor. O variabilitate mai mult sau mai puțin mare apare în multe limbi. Dacă este vorba de variabilitatea limbii naționale, apar de obicei multe limbi. Dacă este vorba de variabilitatea limbii naționale norvegiene: *landsmaal* și *riksmaal*, două norme ale limbii naționale albaneze: cea meridională, bazată pe dialectul tosc, și cea din nordul Albaniei, bazată pe dialectul gheg, două norme de asemenea (orientală, occidentală) în limba națională armeană, două norme ale limbii osete (norma de la Iron și cea de la Digor), două norme ale limbii din Țările de Jos: cea meridională, zisă limba flamandă, și cea nordică, zisă limba olandeză etc.” (p. 181).

Autoarea observă că dintre cele două norme ale retoromanei din Elveția, adică engadineza și silvana, „în ansamblu engadineza este mai aproape de tipul romanic decît silvana” (p. 161, 179). Ele se diferențiază destul de mult, ca vocabular și structură. Cîteva exemple: engadineza de sus are vocalele *ö*, *ü*, absente în suprasilvană. „Folosirea grupului de consoane *s-ch* nu se găsește de asemenea

decît în engadineza de sus. În engadineză, vocalele se împart în deschise și închise, lungi și scurte, într-un mod mai clar și mai consecvent decît în suprasilvană. Perfectul [simplu] a dispărut în varianta silvană, menținîndu-se în engadineza de sus. În silvană pronumele reflexiv se unește cu verbul cînd acesta începe cu o consoană. În silvană, mai mult decît în egadineză, pare a fi răspîdită folosirea pronumelor atone plasate după verb și unindu-se uneori cu el. Prepozițiile și adverbele compuse, precum și construcțiile adfixale sînt de asemenea mai frecvente în varianta silvană. În silvană, adjectivul masculin singular folosit ca nume predicativ se termină în -s: *el ei brins* = este brunet" (p. 178—9).

Autoarea are de asemenea observații interesante în ce privește locul retoromanei între limbile romanice. De obicei este încadrată în grupul occidental. M. A. Borodina apreciază că trebuie mai degrabă să optăm pentru o poziție de trecere între grupul de est și cel de vest. Argumentele nu lipsesc. Pronumele personal masculin de persoana a treia plural are forma *ei* < *illi* ca în răsărit (română), chiar dacă, în paralel, există și o formă *els* < *illos*. De asemenea, la pronumele personal, pers. IV și V, există forme tonice și atone, paralele cu cele românești: *nouă, ne, ni; vouă, vă, vi*; și tot ca în română, unele forme pronominale nu se întrebunțează decît în procliză (dativale, *imi, îți, îi*), pe cînd altele se pot folosi fie în procliză fie în encliză (ex. acuzativele, *mă, ne, te, îl, o* etc.). Unele substantive, masculine, au un dublu plural, dintre care unul în -a, situație similară cu limba italiană. Silvana are viitorul analitic (cf. p. 185). Acestea și altele fapte orientează retoromana spre grupul răsăritean.

Studiul Melitinei A. Borodina, ca și alte lucrări ale sale, se caracterizează printr-o mare bogăție de informație, prin multă rigoare științifică, precum și printr-o bună sistematizare a materialului. Socotim de asemenea foarte utilă raportarea frecventă la alte limbi romanice (în special italiana, franceza, româna). Totuși *Quandoque bonus dormitat Homerus*. Ne surprinde lipsa unui capitol despre vocabular, precum și ocolirea sintaxei (deși în tratarea morfologiei se abordează uneori și probleme de sintaxă). În studiu există un capitol de 12 pagini închinat „structurii propoziției”, dar este prea modest față de cele 84 pagini de morfologie. De fapt acest capitol este în realitate un studiu comparativ al sintaxei retoromane, franceze și italiene, pornind de la o traducere din Molière. Ca atare, el este orientat și spre trăsăturile stilistice proprii retoromanei. Din aceasta se studiază numai engadineza de jos (pe cînd în ansamblul studiului său, autoarea prezintă de fapt engadineza de sus!). Dar, observă autoarea (p. 145), nu există deosebiri importante, din punctul de vedere al structurii propoziției, între cele două variante ale engadinezei.

Prin lipsa sintaxei, studiul Melitinei A. Borodina ne amintește de acele frumoase clădiri cu unele aripi rămase neterminate, care îți cauzează tristețe tocmai prin comparație cu valoarea celor terminate...

Sperăm ca la o nouă ediție să fie completat monumentul, înții pentru retoromana din Elveția și apoi cu cîte o lucrare similară privind ramurile centrală și orientală... Cu acea ocazie vor fi revizuite și unele păreri, cum ar fi că *st > št* implică o influență germană, cînd el se mai găsește și în alte limbi romanice (portugheză, română); *Noul Testament*, de la pag. 18, este de fapt *Nouf Testament*. Pronumele personal persoana I, în silvană, este *je* (nu *eau*, care este engadinez, p. 71, rîndul 2 de sus) etc. Din păcate, mai sînt și alte erori rămase după corectură (am căutat în zadar o *Erată*), dintre care notăm încurcătura cu privire la formarea viitorului în silvană (p. 76, 77, 88), care se traduce printr-o confuzie între formele subjonctivului și ale condiționalului; între participiu și infinitiv...

Evident, relevarea unor erori rămase după corectură, cum le socotim pe acestea, sau a unor scăpări inevitabile (între altele forme) sau prezența unor opinii poate mai greu de susținut, nu diminuează valoarea acestei opere de înaltă ținută științifică, unde, pe de altă parte, erudiția știe să nu fie greoaie, iar comparativismul să nu copleșească.

Iunie 1971

Liviu Tomuța
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea, nr. 31

L. I. LUCHT: *Sravnitel'no sopostavitel'naja grammatika romanskikh jazykov. Rumynskij jazyk*, Moscova, 1970, 219 p.

Sub acest titlu general, *Gramatica comparativ-contrastivă a limbilor romănice*, se elaborează la Institutul de lingvistică din Moscova descrieri, în plan sincron, ale structurilor de bază ale sistemelor limbilor romănice. Scopul acestor lucrări, deductibil din structura cărților publicate pînă acum, este prezentarea unui cît mai bogat material pentru studierea comparativ-contrastivă a limbilor romănice, în perspectivă mai largă putînd servi și drept corp factic pentru o eventuală încercare de elaborare a unei cît mai riguroase clasificări tipologice, dar mai ales pentru stabilirea universalilor lingvistice, parțiale și totale, în vederea creării unei gramatici universale.

Pînă în prezent au mai fost publicate descrierile subgrupelor *galo-romanică* (1964, autori: M. S. Guryčeva și N. A. Katagoščina), *italo-romanică* (1966, autor: M. S. Guryčeva) și *ibero-romanică* (1968, autori: N. A. Katagoščina și E. M. Wolf). Reprezentantă de bază pentru subgrupa *dacoromănică* a limbilor romănice a fost aleasă limba română, a cărei descriere este dată în lucrarea pe care o prezentăm aici.

În descriere este avut în vedere *aspectul scris al limbii române literare*, urmărindu-se stabilirea trăsăturilor structurale de bază ale sistemului *fonologic, morfologic și sintactic*, cu comparații succinte cu celelalte limbi romănice.

Într-o foarte scurtă *Introducere* (2 p.) sînt sintetizate punctele de vedere exprimate pînă acum în legătură cu locul limbii române între celelalte limbi romănice, după care, în capitole separate, sînt descrise fonologia, morfologia și sintaxa limbii noastre, pe baza unei bibliografii largi cuprinzînd majoritatea studiilor și articolelor din publicațiile românești și, în oarecare măsură, și străine. Materialul factic discutat, cînd nu este extras din lucrările interpretative, se bazează pe utilizarea *Dicționarului limbii române literare contemporane* și, mai ales pentru fonologie, a *Dicționarului invers*. Precizîndu-se că se are în vedere *aspectul scris al limbii române literare*, era nevoie, credem, de o definiție a sferei acestei noțiuni. Intră aici toate formele care, într-un context sau altul, sînt reperabile în texte cu finalități deosebite? Pentru că nu de puține ori în cursul expunerii sînt exemplificări prin forme sau termeni (în special cînd e vorba de stabilirea inventarului fonematic — *passim*) extrem de rar întîlniți, efect al utilizării cuprinzătorului *Dicționar invers*. În general, o mai mare atenție acordată *selectării materialului factic ar fi* fost profitabilă în ansamblul descrierii.

Sistemul fonologic al limbii române (cap. *Fonologia*, p. 5—56) este descris pe baza încercărilor românești de monografie a problemei: expunerea semnată Graur—Rosetti în 1938, lucrarea lui Alf Lombard asupra pronunțării limbii române, sinteza lui Emanuel Vasiliu din 1965, precum și observațiile lui Iorgu Iordan din cursul publicat în 1956. Descrierea urmează drumul obișnuit al stabilirii opozițiilor fonematice întâi în *vocalism* (secțiune în care se fac observații pertinente asupra fiecărui fonem vocalic — uneori și cu opriri asupra alofonelor —, asupra îmbinărilor vocalice — diftongii și triftongii —; se urmărește, de asemenea, randamentul funcțional al opozițiilor fonematice, pe poziții față de accent și în cuvânt; în general toate problemele importante ale stabilirii fonemelor vocalice, cu comparații față de celelalte limbi romanice, sint amintite și uneori discutate mai larg), apoi în *consonantism* (secțiune discutată mai larg, stabilindu-se și aici condițiile opozițiilor fonematice consonantice tot în vederea stabilirii inventarului de foneme consonantice al limbii române; de remarcat faptul că aici sint larg prezentate, uneori cu accente de dezbateră, două dintre problemele cele mai disputate ale fonologiei românești: interpretarea fonologică a segmentului *consoană + i* în poziție finală — cea mediană fusese rezolvată în descrierea fonemului *i* — și statutul fonologic al segmentelor *g+i* și *k+i*; soluțiile acceptate de autoare sint, în primul caz, cea din lucrarea lui Emanuel Vasiliu, iar în cel de al doilea caz — considerarea lui *k* și *g* ca foneme distincte; este prezentată, cu mari semne dubitative, și concepția lui Emil Petrovici, respinsă și din principii de economie și accesibilitate, dar mai ales pentru că, în comparație cu limbile slave, în română nu se poate accepta corelația *dur-palatal*, corelația pe care Lucht nu o crede posibilă nici în poziție finală absolută; se descriu pe larg, apoi, grupurile consonantice ocurente în română, precum și structura silabei, părți în care dă multe, poate prea multe date statistice extrase din lucrarea Alexandrei Rocerici-Alexandrescu). Inventarul fonematic al limbii române stabilit astfel cuprinde 7 foneme vocalice, 22 de foneme consonantice; 14 diftongi descendenți, 12 diftongi ascendenți (incluzînd aici, fără justificare, 4 diftongoizi) și 10 triftongi (elementul slab al diftongilor [i], [e], [o], [u], fiind, conform soluției lui Emanuel Vasiliu, variante ale fonemelor /i/, /e/, /o/, /u/). Discutarea generală a sistemului fonematic al limbii române nu-și are locul aici, fiind vorba de o prezentare a unei descrieri străine, făcută pe baza bibliografiei românești. Semnalăm însă faptul că în această descriere, cu merite incontestabile, se strecoară uneori greșeli, în special în descrierea îmbinărilor vocalice. O eroare pornește din confundarea *aspectului scris* al limbii române cu *aspectul vorbit*: ortografia limbii române este în cea mai mare parte fonetică, dar acest adevăr parțial nu ne dă dreptul să considerăm grafia vocală accentuată + u din *daună*, *fiului*, *noului*, *răului*, *riului* (p. 20) ca diftong coborîtor; pronunțările fără hiat, eventual posibile, nu aparțin limbii literare. De aceeași sorginte este și interpretarea grafiei *ii* din *mării* (gen. sg. de la *mare*), *stării* (gen. sg. de la *stare*), *bunii* (nom. pl. art. de la *bun*), *scumpii* (nom. pl. art. de la *scump*) (p. 21), ca *ii*. Opozițiile pentru ilustrarea cărora dă aceste exemple (i/i, e/e, o/o, u/u) în poziție finală), cel puțin în perechi minimale formate din unități cu sens lexical, nu sint reperabile. Ciudată este și considerarea rom. *miorîșă* ca element străin pătruns în limba română (p. 22).

Descrierea morfologiei (*Morfologia*, p. 57—155) ocupă cea mai mare parte din economia cărții. După cîteva precizări terminologice și de finalitate a descrierii, sint analizate cîteva probleme cu caracter morfonematic (structura fonematică a morfemelor, alternanțele morfematice și variantele morfematice), trecîndu-se apoi la descrierea grupului nominal (substantivul, adjectivul, pronumele, prin cate-

gorii gramaticale; de specificat că articolul este tratat la categoria determinării) și a grupului verbal; nu se oprește asupra numeralului, adverbului, prepoziției, conjuncției și interjecției, considerate nerelevante în ce privește sistemul limbii române în comparație cu cele ale celorlalte limbi romanice. Prepozițiile și conjuncțiile sînt sumar tratate în descrierea sintaxei (*Sintaksis*, p. 156—207), capitol în care sînt descrise imbinările de cuvinte, propoziția, fraza, topica. Într-un succint capitol, *Încheiere* (p. 208—215), sînt sintetizate cunoscutele caracteristici ale limbii române în comparație cu celelalte limbi romanice, în sistemul fonologic, morfologic și sintactic (inclusiv trăsăturile ce apropie limba română de unitatea lingvistică balcanică), cartea încheindu-se printr-o listă de *Abrevieri bibliografice*.

Conspect conștiincios și sinteză personală a sistemelor limbii române, făcut cu pasiune, cartea Lindei Lucht are de partea sa atu-ul clarității. Fără a fi o contribuție esențială pentru limba română (cu toate că secțiunea dedicată descrierii sistemului fonologic este o bună sinteză în materie, mai ales că în bibliografia românească se simte lipsa unei asemenea întreprinderi, cu finalități didactice și, de ce nu, de popularizare) nu se poate spune că acest meritoriu studiu (cu ceva cam multe greșeli de tipar însă în reproducerea exemplurilor în românește) nu servește într-un mod îmbucurător prestigiul mereu crescînd al limbii române, limbă despre care V. Kiparskij spunea că „din punct de vedere lingvistic este cea mai interesantă limbă din Europa”. Citarea acestei afirmații în finalul cărții Lindei Lucht (care se ocupă de multă vreme de studierea limbii române) este, credem, o mărturisire mascată a pasiunii și a admirației de care a fost cucerită autoarea, pentru limba noastră. Lucru pe care l-am dori repetat în cît mai multe cazuri.

Mai 1971

N. Mocanu și I. T. Stan

Institutul de lingvistică și istorie literară,

Cluj, str. Emil Racoviță, 21;

Facultatea de filologie, str. Horia, 31

INDICELE VOLUMULUI AL XVI-LEA* **1971**

INDICE DE MATERII

A

a > â 10
 'a/ în dialectul sursilvan 253—254
 â în poziție nazală > i (â) 9
 ACCENT; legătura dintre durată și ~
 37—38; ~ ul în vorbire 113
 ACOMODARE; ~ a împrumuturilor maghiare în limba română 18—27
 ADAPTARE, ~ a fonetică în limba română a cuvintelor de origine maghiară 23, 25, 237—238
 ADVERB; rolul ~ elor în grupul „~ + conjuncție” 313—320; locuțiuni ~ iale 321—323; funcția sintactică a ~ ului 323; calitatea de ~ a cuvântului pînă 345—348
 AFFECTIV; factorul ~ într-un text vorbit 110—111
 AFRICATELE în graiul din Comloșul Mare 248—249
 ALBANEZĂ; cuvinte românești comune cu ~ a 6; transformări fonetice comune cu ~ a 11
 ALTERNANȚE VOCALICE în conjugarea verbelor în limba română și în dialectul sursilvan 255
 AMBIGEN; ~ ele românești 151—156; ~ ele albaneze 154

AMPLIFICARE; ~ a în poezia populară 393—396
 ANALIZĂ FONETICĂ; falsă ~ ~ 69
 ANALOGIE 69, 81
 ANTITEZĂ; ~ în poezia populară 392
 ARIE; ~ i laterale 12; ~ semantică 68; ~ geografică 78—79.
 APOZIȚIE 332
 ASPECT VERBAL 60, 64
 AUXILIAR; verbe ~ e 355—363; ~ sintactic 358—360; ~ modal-sintactic contextual 361; ~ morfo-sintactic 361; ~ de modalitate 360—361

B

BILINGVISM; raportul dintre ~ și împrumut 20
 -b-, -v- > 10

C

CATEFORIA SINTACTICĂ a unicității 325—335
 CAZUL GRAMATICAL al toponimelor din *De aedificiis* 103
 CLASIFICARE; ~ a tipologică a limbilor 223, 224, 228—230; ~ a genetică a limbilor 223, 224, 230
 cl, gl > k g' 168—169

* Intocmit de E. Beltechi, I. Faiciuc și N. Mocanu.

COMPARAȚIE; cromatica eminesciană realizată prin ~ ii 376—380; asocieri comparative în poezia populară 398

COMPLEMENT; construcțiile pasive și ~ ul de agent 368—369

CONJUNCȚIE; calitatea de ~ a cuvintului *pînă* 345—348

CONTRAGERE 357

COORDONATIV; construcții endocentrice ~ e 353

COPULATIV; conceptul de verb ~ 356—360

CROMATICĂ; ~ a eminesciană 371—388; a realizată prin adjective 373—375; ~ a realizată prin substantive 375—376; ~ a realizată prin verbe 376; ~ a realizată prin comparații 376—280

CRONEM 50—52

ct, x, gn > pt, ps, mn 10, 11

CUVINTUL *PINĂ*; încadrarea ~ ului ~ 345—348; calitatea de prepoziție a ~ ului ~ 345—348; calitatea de conjuncție a ~ ului ~ 345—348; calitatea de adverb a ~ ului ~ 345—348

D

DECLINARE; rămășițe de ~ latină în dialectul sursilvan 256; păstrarea în limba română a ~ ilor limbii latine 12

DENTALE; palatalizarea ~ lor *t* și *d* din graiurile vestice ale dacoromânei 17; ~ nepalatalizate în graiul din Comloșul Mare 248

DERIVATE SEMANTICE 71

DIACRONIC; tipologie în perspectiva sincronică și ~ ă 228—229

DIALECT; paralele între limba română și două ~ e alpine (sursilvan și badiot) 253—257

DIASISTEM; ~ stilistic 136

DIATEZĂ; ~ reflexivă 334

DIFTONG; rostirea ~ ului *oa* ca *q* 17—18; originea și dezvoltarea ~ ilor 160—161; ~ ii în graiul din Comloșul Mare 250

DURATĂ; raportul dintre ~ a ocusivelor și ~ a vocalelor care le precedă 49—52; ~ a vocalelor care urmează du-

pă ocusive 42—47; corespondența între ~ a ocusivelor și lungimea canalului fonator 48; ~ a ocusivelor în limba română 29—52; ~ absolută 31—52; ~ relativă 31—52; legătura dintre ~ și accent 37—38; ~ a vocalelor care precedă ocusivele 39—42

DURIFICARE; ~ a consoanelor labiale 166—167; ~ a consoanelor fricative 167—168

dz, ġ > z, j 170

E

EMINESCIAN; cromatica ~ ă 371—388

ENDOCENTRIC; construcții ~ e în „Istoria...” stolnicului Constantin Cantacuzino 349—353

ENUNȚ; definirea ~ ului 110, 113—119; caracteristicile ~ ului 110; delimitarea ~ urilor în graiurile dacoromâne 109—120; segmentarea unui text în ~ uri 111

ETIMOLOGIC; note lexicologice și ~ e 87—97

EVOLUȚIE SEMANTICĂ 73, 74, 79

EXOCENTRIC; construcții ~ e în „Istoria...” stolnicului Constantin Cantacuzino 349—353

EXPRESIE; ~ artistică 123, 126; ~ lingvistică 124, 127; ~ a mesajului 127; ~ ii românești cu caracter istoric 259—266

EXPRESIV 130—134

EXPRESIVITATE 130—134; ~ a, funcție a limbii 133; ~ absolută și relativă 133, 134

EXTINDERE SEMANTICĂ 81

F

FONEM; ~ ele consonantice ale limbii române dintre sec. IX—XI 162; ~ ele consonantice ale limbii române la sfârșitul sec. XV 171

FONETIC; transformări ~ e 9—11; alternanțe ~ e 10; acomodarea ~ ă a cuvintelor maghiare 18, 21; falsă analiză ~ ă 68; particularități ~ e ale

graiului din Comlosul Mare 248—250; paralele ~ e între limba română și dialectul sursilvan 253—254; paralele ~ e între limba română și dialectul badiot 256

FONETISM; ~ ul elementelor moștenite 23; ~ ul împrumuturilor 23; ~ ul bulgăresc 241—242

FONOLOGIC; sistemul ~ al limbii române 420

FRECVENȚA, criteriul de determinare a structurii stilistice 135

FRICATIVELE în graiul din Comlosul Mare 249

FUNCȚIE; ~ ii realizate cazual 326; ~ ii realizate prepozițional 326—327; ~ ii realizate prin conjuncții subordonatoare 328; ~ prin acord verbal 330; ~ ii prin acord adjectival 330—331

G

ǝ > j în graiul crișean 17

GENETIC; clasificarea ~ a a limbilor 223, 224, 230

GENUL NEUTRU 151—156

GLOSAR; observații lexicale pe marginea unor ~ e 83—86

GRAI; delimitarea enunțurilor în ~ urile dacoromâne 109—120; ~ UL DIN COMLOȘUL MARE 247—252; particularități fonetice 248—250; particularități lexicale 250—251; ~ ~ ~ ~ și graiurile bănățene 248—251; ~ ~ ~ ~ și graiurile olteneste 249—251; ~ ~ ~ ~ și graiurile crișene 249, 251

(mg.) gy > ǝ 26

H

/h/ în limba română și în dialectul sursilvan 256

I

IDIOSTIL 129, 130

IHTIONIME 271—277

ILUZIA REALULUI, funcțiune a numeralului în poezie 405—408

IMAGINE; îngustarea treptată a ~ ii în poezia populară 390—392

IMPERSONAL; personal și ~ 333; se ~ 334

INDIVIDUAL; particular și ~ în stilistică 124

INFLUENȚA; vechea ~ slavă din limba română 14—15, 241—246; ~ a maghiară asupra limbii române 17—27, 231—239; termeni pentru numirea ~ ei slavilor bulgari asupra limbii române 243—246

INTONAȚIE 111—119; ~ ascendentă 112—114, 118; ~ descendentă 114—119

INTONAȚIONAL; contur ~ 112; trei grade de înălțime ale conturului ~ în limba română 112

IZOMORFISM; ~ ul în tipologie 223, 224, 229

I

IMPRUMUT; aspecte ale ~ urilor maghiare în limba română 17—27; acomodarea ~ urilor maghiare în limba română 18—27; raportul dintre bilingvism și ~ 20

INCADRARE; aspecte ale procesului de ~ 22; ~ a substantivelor de origine maghiară în limba română 22; ~ a morfologică 22; ~ a cuvintului *pină* 345—348

K

KOINÉ supradialectală 141

L

-l- > -r- 10

l, n > j 169—170

LABIALELE în graiul din Comlosul Mare 249

LATINĂ; ~ a balcanică 4; ~ a carpa-to-dunăreană 4, 6, 9; ~ a dunăreană 4; răspîndirea limbii ~ e în Dacia 5; ~ a populară 8, 9; rusticizarea ~ ei carpa-to-dunărene 9

LEXIC; ~ ul Psaltirii Scheiene sub raport cantitativ-structural 53—64

LEXICAL; observații ~ e pe marginea unor glosare 83—86; elemente ~ e maghiare în limba română 232—237; sufixe ~ e și influența maghiară asupra limbii române 239; particularități ~ e ale graiului din Comloșul Mare 250—251

LEXICOLOGIC; note ~ e și etimologice 87—97

LIMBA DACILOR 6

LIMBA ROMÂNĂ; locul ~ ii ~ e între limbile romanice 3—14; locul și procesul de formare a ~ ii ~ e 4; teritoriul de formare al ~ ii ~ e și al poporului român 4; împrumuturi maghiare în ~ ~ 17—27; influența maghiară asupra ~ ii ~ e 17—27

LIMBI ROMANICE; locul limbii române între ~ le ~ 3—14

LIRIC; valori stilistice ale numeralului în poezia ~ ă 389—409

M

METAFORĂ; cromatica eminesciană realizată prin ~ e sau construcții ~ ice 380—387; ~ infirmată 396

MICROTOPONIMIE; ~ a Bălții Brăilei 297—311

MORFEM; pe ~ — pe prepoziție 333

MORFOLOGIC; sistemul ~ al limbii române și elementele maghiare 237, 238

MULTIPLICITATE 325

N

NAZALIZARE 163

NEUTRU; ~ l în albaneză 154; ~ l în limba română și în dialectul sursilvan 255, 256; ~ l colectiv în dialectul sursilvan 255

NORMĂ; ~ — sistem — tip în tipologie 226—227

NUME; ~ de persoane din județul Alba 289—295; ~ proprii și ~ comune 289; articularea ~ lor de persoană 292, 295

NUMERAL; valori stilistice ale ~ ului în poezia lirică 389—409

O

OCLUSIVĂ; durata ~ elor în limba română 29—52

P

PALATALIZAREA LABIALELOR 160—161

PARTICULAR; ~ și individual în stilistică 124

PASIV; a fi în diateza ~ ă 361; exprimarea raportului gramatical ~ în limba română 365—369

PAUZĂ în vorbire 113—119

PERSONALIZARE 357

PLURAL; ~ colectiv în dialectul sursilvan 255; formarea ~ ului în dialectul badiot 256, 257

POETIC; limbă ~ ă 142—243; licențe ~ e 145

POLISEMIE 81

POPULAR; caracter ~ 141—145; raporturi între poezia ~ ă și cea cultă 149

PORECLE 295

PREDICATIV; modificador ~ contras 357; clasificarea verbelor după criteriul ~ ității 362—363

PRENUME; genul ~ lor 289—290; ~ masculine 290—291

PREPOZIȚIE; calitatea de ~ a cuvântului *pînă* 345—348

R

RAPORTURI între poezia populară și cea cultă 142—149

RELATIV; „legătura ~ ă” în limba română 337—343

RELĂȚII LINGVISTICE; teritoriul ~ lor ~ slavo-române 242; perioada ~ lor ~ slavo-române 242, 243

RETOROMANĂ 416—419

RITUALITATE; ~ a lirismului popular 401—404

ROMANIZARE; procesul de ~ a populației autohtone din Dacia 7; elemente de ~ 7; factor de ~ 7

ROTACISM 164—166

„ROTACIZARE“ în dialectul badiot 256

S

SEMANTIC; arie ~ ă 68; derivate ~ e 71; evoluție ~ ă 73, 74, 79; extindere ~ ă 81; tipologie ~ ă 228; clasă ~ o — tipologică de limbi 229

SIMETRIE; ~ a în poezia populară 399—401

SINCRETISM; implicațiile stilistice ale ~ ului 145

SINCRONIC; tipologie în perspectiva ~ ă și diacronică 228, 229

SISTEM; ~ ul fonologic al limbii române în sec. IX—XV 157—171; structură, ~, subsistem în caracterizarea tipologică a limbilor 226; normă — ~ — tip în tipologie 226, 227; ~ ul morfologic al limbii române și elementele maghiare 237, 238

SLAV; elemente ~ e care nu participă la transformările fonetice caracteristice ale limbii române 9—10; influența ~ ă asupra limbii române 14—15; studii de ~ istică 413—416

STIL; ~ ul și obiectul stilisticii 121—137; definirea ~ ului 121, 130; faze în evoluția conceptului de ~ 122—125; ~ în artă 126, 127; ~ în limbă 126—129; ~ ul individual-artistic 129, 130

STILISTIC; fapt ~ 124; repartiție ~ ă 124; criterii de determinare a structurii ~ e 134—137; *disistem* ~ 136; implicațiile ~ e ale sincretismului 145; valori ~ e ale numeralului în poezia lirică 389—409

STILISTICĂ; stilul și obiectul ~ ii 121—137; definirea ~ ii 121, 129; faze în evoluția conceptului de ~ 122—125; particular și individual în ~ 124; ~ a liricii populare 139—149

STRUCTURAL; tipologie ~ ă 224, 225

STRUCTURĂ; criterii de determinare a ~ ii stilistice 134—137; ~, sistem, sub-

sistem în caracterizarea tipologică a limbilor 226

SUBSISTEM; structură, sistem, ~ în caracterizarea tipologică a limbilor 226

SUBSTITUIRE; ~ a vocalelor maghiare din împrumuturile limbii române 24—25

SUBORDONATIV; construcții endocentrice ~ e 353

SUBSTRAT; ~ ul autohton 6—7; ~ ul traco-dacic 11; ~ tracic 13; ~ dacic 11
st > ȝt în retoromană 418

SUFFIX; derivare cu ~ e 80, 81; ~ e verbale și lexicale și influența maghiară asupra limbii române 238, 239

T

t, d, s + iod > ȝ, dz, z, ȝ 10, 11

TERMEN; ~ i urbani 9; ~ i rurali 9; ~ i pentru cînepa prelucrată 65—81; originea ~ ilor 79—80

TEXTE POPULARE ÎNREGISTRATE 109, 110

TIP LINGVISTIC; normă — sistem — ~ în tipologie 226, 227

TIPOLOGIE 223—230; ~ a ca parte a lingvisticii generale 225; ~ tradițională și ~ structurală 223—225; ~ semantică 228; ~ în perspectiva sincronică și diacronică 228, 229; izomorfismul în ~ 223, 224, 229; normă-sistem tip în ~ 226, 227; „universalii ale limbii“ în ~ 229

TIPOLOGIC; cercetarea ~ ă a limbilor 223—230 (v. TIPOLOGIE); clasificarea ~ ă a limbilor 223, 224, 228—230; etapele studiului ~ al limbilor 225; caracterizarea ~ ă a limbilor 225—230; clasă semantică ~ ă de limbi 229

TOPONIME; ~ în *De aedificiis* 99—107; ~ celtice în *De aedificiis* 102; cazul gramatical al ~ lor în *De aedificiis* 103; ~ slave în *De aedificiis* 105; ~ românești și slavii bulgari 242, 243; ~ românești 285—287

U

-ui 26

UNĂ > O 163—164

UNICITATE 325—335

UNITAȚI DE MĂSURĂ 279—284

„UNIVERSALII ALE LIMBII“ în tipologie 229

V

VERB; ~ e auxiliare 355—363; clasificarea ~ elor după criteriul predicativității 362—363

VERBAL; sufixe ~ e și influența maghiară asupra limbii române 238—239

VIITOR ANALITIC în limba română și dialectul sursilvan 254—255

VOCALĂ; durată ~ elor care precedă occlusivele 39—42; durată ~ elor care urmează după occlusive 42—47; ~ ele în graiul din Comloșul Mare 249—250

VORBIRE; ~ a populară 109; 110; accentul în ~ 113; pauza în ~ 113—119; corect în ~ 128

INDICE DE NUME

A

Adamescu, Gh. 280, 346
Adăscăliței, V. 142, 146, 148
Agirbiceanu, I. 313—317, 321, 322
Aklmova, T. M. 141
Alecsandri, V. 149, 341, 343, 372, 380
Alessio, G. 281
Alexandrescu, I. 272, 275
Alexici, G. 18, 19, 22, 237
Alton, J. 256
Amzulescu, Al. I. 149
Andriescu, Al. 259, 261, 263, 265
Anghel, I. 209, 211
Antipa, Gr. 271, 274, 275, 297—299, 302, 304, 305, 307, 308, 310
Arany, László 390
Ardelean, Simion 248
Arghezi, T. 313, 320, 390, 392, 403
Artemov, V. A. 111
Arvinte, V. 83, 248
Asboth, Oskar 19, 23
Ascoli, G. I. 253
Avallone, Ricardo 207
Avram, Andrei 42, 48, 164
Avram, Mioara 335
Avramescu, A. 343

B

Baader, G. 207
Bahner, W. 65
Bally, Ch. 122—124, 130—132, 191
Baran, N. 207
Barbu, Ion 390, 403
Barbu N. I. 206, 208, 337

Barcianu 75
Barone, Francesco 207
Bartoli, M. 88, 95, 151
Bateson, F. W. 181
Battisti, C. 281, 286
Bazell, C. E. 225
Băcescu, M. 271—276
Băjănică, V. 213—220
Bărnăuțiu, S. 205
Bechtel, F. 102
Bejan, D. 313—323, 24
Beldescu, G. 356
Bellay, Joachim du 338
Bellini, B. 281
Beltechi, E. 209, 409—411
Belulovici, A. 88, 151
Bengescu, H. P. 313—316, 318—323
Benkő, Loránd 24
Benoist, M. E. 280, 343
Benveniste, Em. 223, 228
Berg, I. 259—261
Beșevliev, Veselin 99—107
Bianu, I. 64
Bidian, V. 209, 210
Bidu-Vrânceanu, Angela 342, 372
Bierwisch, M. 178
Bîrlea, I. 390, 393, 396, 398, 401, 402, 406
Birseanu, A. 339, 390, 394—396, 407
Blaga, Lucian 388
Bloomfield, L. 197, 199, 202
Boas, Fr. 197
Bogatyrev, P. G. 147, 148
Bogdan, I. 235
Boggs, R. S. 148
Bogrea, V. 92, 205, 259

Bogza, G. 313, 317
Bojan, Maria 209, 211, 259—266
Bojan, Teodor 53—64
Bolintineanu, D. 380
Bolocan, Gh. 414, 415
Borcilă, M. 177—183
Borodina, M. A. 416—419
Borovszky, Samu 247
Bottiglioni, Gino 281
Bourciez, E. 153, 338, 417
Böckel, Otto 141, 148
Brăescu, I. 280
Brătulescu, M. 144, 149, 396
Breban, V. 209, 237, 259
Brebenel 71, 74, 75
Brieger, L. 343
Brincuş, Gr. 155, 185
Budai-Deleanu, Ion 130, 205
Bugarlu, A. 251
Bugnariu, 71
Bulgăr, Gh. 110, 115, 131, 144, 259, 313,
 334, 340, 343, 357, 372, 373, 379, 412—
 413
Bustos, Tovar de 132
Buşniţă, Th. 272, 275
Buzdugan, Gh. 206
Buysens, E. 132
Büchner, K. 207
Bühler, K. 131
Byck, J. 167, 343
Byhan, Dr. Arthur 87, 88, 96, 97, 151

C

Çabej, E. 154
Caesar, C. I. 337, 342, 343
Cagnat, R. 101
Caillon, P. 208
Callinder, B. 226
Calvet, Louis-Jean 196
Canarache, Ana 372
Candrea, I. -A. 53—55, 58—61, 63, 64, 87,
 235, 279—282, 346, 411
Cantacuzino, C. 341, 349—353
Cantemir, D. 184
Cantemir, Traian 87—90, 92, 93, 95—97
Capidan, Th. 72, 88, 90, 92—95, 186
Carabulea, Elena 239
Caracostea, D. 147
Caragiale, I. L. 134, 341, 343, 411

Cavigelli, Pieder 255
Cazacu, B. 54, 64, 115, 176, 207, 250, 349
Călinescu, G. 139, 145, 343, 371, 393, 403
Câmpeanu, E. 201—202
Chatelain 335
Chatman S. 177, 183
Chirlicuţă-Marinovici, Rita 209
Chirilov, P. 297—311, 413—416
Chiron 338
Chivescu, Romeo 203
Chloupek, Jan 109, 110, 112, 115
Chlumský, Jos. 32
Chomsky, N. 183, 198, 202
Cicero, M. T. 337, 343
Cihac, A. de 75, 280, 282
Ciobanu, F. 340, 345
Ciopraga, Const. 372
Cioranescu, Al. 67, 280
Cioroianu, Şt. 247
Cipariu, T. 205
Cireş, V. 148, 149
Ciurdariu, Ana 210
Coccea, N. D. 313, 317, 319, 320
Coleiro, E. 207
Comişel, E. 148
Comşulea, Elena 65—81, 209, 211
Conea, I. 285, 286
Constantinescu, Miron 5, 206
Constantinescu, N. A. 297, 301, 304, 307,
 310, 311
Constantinescu-Iaşi, Petre 106
Conte, Roseta del 372, 387
Copceag, D. 111, 112
Coresi 72
Corominas, J. 282
Coseriu, E. 197, 198, 226, 227, 291
Costea, Tr. 207
Costăchescu, Mihai 235
Costin, Lucian 251
Costin, M. 341, 343
Coşbuc, G. 236, 371
Coteanu, I. 115, 122, 124, 129, 152, 173—
 175, 183, 264, 339, 409—411
Cotoşman, Gh. 217, 251
Creangă, I. 75, 236, 260, 265, 314—316,
 318, 320, 321, 339—343
Cristureanu, Al. 210
Croce, B. 122—125, 130, 131, 142
Csák, László 24, 209
Csánki, D. 285, 287

Csillag, Paul 207
Csűry, Bálint 69

D

Daicoviciu, C. 5, 231, 411
Damaschin Studitul 415
Danțiș, Vasilica 203
Darbelnet, J. 148
Darmesteter, A. 282
Dascălu, Laurenția 113
Dauzat, A. 272, 282
Daveluy, A. 280, 284
Davletov, K. S. 143, 146
Dănăilă, I. 409—411
Decev, D. 101, 105
Delavrancea, B. Șt. 318, 319
Demiraj, Gh. 154
Densusianu, Ov. 19, 23—26, 59, 64, 67, 87—90, 92, 140, 148, 158, 159, 163—165, 167, 185, 205, 232, 237—239, 243, 280—282, 390
Deroy, Louis 237
Desmireanu, Ion 83
Desnickaja, A. V. 141
Diaconescu, Paula 355, 356, 362
Diaconovici, C. 247
Diez, Friedrich 3, 4
Dimitrescu, Fl. 259, 266
Dindorf, Guil. 99
Dinneen, Francis P. 201—202
Dobroiu, E. 207
Dobruski, V. 105
Doroszewski, W. 198
Dosoftei 72, 340, 343
Dossou, M. S. 343
Dragomir, Silviu 351
Dragomirescu, Gh. N. 313, 322, 323, 360, 363
Dragoș, Elena 412—413
Drașoveanu, D. D. 313, 325—335, 330, 347, 348, 356—358
Drăganu, Nicolae 20, 26, 111, 114, 233—235, 237, 238, 285, 287
Drăgulescu, C. 208
Dubois, J. 272, 282
Dumitrașcu, P. 141, 148, 340, 360
Dunăre, Nicolae 66

E

Eaton, T. 145
Edelstein, Frieda 337—343
Emeneau, M. B. 149
Emlinescu, M. 318, 341, 371—388, 395, 412—413
Enescu, G. 126
Engel, K. 210
Eremia, V. I. 149
Ernout, A. 272, 280, 337
Essen, Otto von 29, 31
Ettmayer, Karl 112
Evgheneva, A. P. 139, 147—149
Evolceanu, D. 205

F

Faiciuc, I. 29—52, 209, 210, 247—252
Fanfani, P. 281
Falc'hun, F. 30, 50, 52
Farkas, I. 211
Filimon, N. 265
Finck, F. N. 225
Firth, J. R. 202
Fischer-Forgensen, E. 32
Falccus, Valerius 338
Fochi, A. 394
Fortunatus, Venantius 338
Fourquet, J. 198
Fowler, R. 183
Francescato, G. 253
Freeman, Donald C. 177—183
Frontinus, Sex. Julius 280
Für, István 24

G

Gabrea, M. I. 340
Galan, V. Em. 284
Gamillscheg, Ernst 411
Garcia de Diego, Vincente 282
Gațak, V. 147
Gaynor, Fr. 133
Georges, Carl Ernst 280
Georgiev, V. 101, 102, 105
Gerov, N. 245
Gheorghiu, Domnica 372
Ghergariu, L. 25, 83—86, 239
Gheție, I. 134, 184, 372, 373, 379

Ghibănescu, Gh. 54, 64, 259, 261
 Giuglea, G. 72, 372
 Giurescu, C. C. 297—299, 301, 303—311
 Gilcescu, T. 248
 Goelzer, H. 280, 337
 Goga, Ecaterina 152
 Golopenția-Eretescu, Sanda 112, 147, 148, 393, 396
 Gorodeckij, B. 229
 Gostar, N. 105
 Goția, A. 173—175
 Gougenheim, G. 198
 Grammont, Maurice 29
 Graur, Al. 3, 13, 14, 21, 68, 142, 159, 167, 239, 249, 254, 289—292, 420
 Grecu, Doina 94, 209, 259, 267—269
 Greenberg, J. H. 227, 229
 Gregoire, A. 32
 Gregorian, M. 285, 286, 343, 350
 Grollias, C. 207
 Grozescu, V. 247
 Guberina, P. 198, 211
 Guiraud, Pierre 121, 123, 389
 Guryčeva, M. S. 419
 Guțu, Olimpia 414, 415
 Guțu-Romalo, V. 323, 326, 343, 360, 365
 Guxman, M. M. 187
 Gyulai, Pál 390

H

Hall, Jr. Robert A. 151
 Halle, Moris 178
 Halliday, M. A. K. 178, 197
 Haneș, P. V. 349
 Hartmann, P. 148
 Hasdeu, B. P. 54, 184, 205
 Hatzfeld, H. A. 183, 282
 Haury, Iacobus 99
 Hausenblas, K. 111
 Hauterive, R. Grandsaignes d' 282
 Hazy, Ștefan 345—348, 360
 Hayes, Curtis W. 178
 Hegedűs, Lajos 113
 Heilmann, Luigi 201, 253
 Heinitz, W. 31
 Heliade, I. R. 380
 Hendricks, W. O. 183
 Herder, J. G. 143
 Herescu, N. I. 205

Hijmans, Mario 208
 Hill, Archibald A. 179
 Hjelmstev, L. 197, 199, 202
 Hockett, Ch. F. 229
 Hodiș, V. 210, 240
 Hodoș, E. 390, 392, 393, 396—398, 400—404, 406, 407, 411
 Hofmann 337, 338, 341
 Hogaș, C. 314, 315, 317, 321
 Homorodean, M. 285—287
 Horák, J. 148
 Horálek, K. 225
 Hořejši, V. 152
 Humboldt, W. 223
 Hyginus 338
 Hutterer, M. 211

I

Iana 75
 Iancu, Victor I. 349—353
 Ibrăileanu, G. 411
 Iliescu, Maria 253, 256
 Ionașcu, Ecaterina 239
 Ionescu, Lilliana 149, 393
 Ionică, Ion 176, 250
 Iordan, Iorgu 3, 29, 42, 131, 132, 239, 259—261, 264, 285—287, 297, 302—311, 334, 343, 346, 347, 365, 389, 413, 420
 Iordanes 101
 Iorga, Nicolae 5, 7, 54, 64, 205, 285
 Irmscher, Johan 207
 Ispirescu, P. 318, 340, 341, 343
 Istrate, G. 289, 372
 Ivanov 105
 Ivașcu, G. 54, 64
 Ivănescu, G. 54, 64, 143, 147, 249
 Ivič, P. 198

J

Jakobson, R. 133, 139, 143, 178, 197, 223, 224
 Jarceva, V. N. 226
 Jarnik, U. 339, 390, 394—396, 407
 Jireček, K. J. 100
 Jochems, Helmut 255
 Josselyn 32

K

- Kallioinen, Vilho 112
 Kanitz 101
 Katagoščina, N. A. 419
 Kelemen, B. 17—27, 63, 64, 209, 211, 231—239, 372
 Kelemen, J. 226
 Kerschbaumer, Marie Thérèse 319
 Keyser, S. I. 178
 Khrakovski, V. S. 228
 Kiepert, Heinrich 4
 Kiparskij, V. 421
 Király, Fr. 19—22, 237
 Kis, Emese 22, 24, 227. 237
 Klimov, G. A. 190
 Klumska, E. 208
 Kniezsa, István 233
 Kogălniceanu, M. 340
 Koll, H. G. 228
 Koneska, M. 211
 Koneski, B. 139
 Kopitar, B. 185
 Korzybski, A. 198
 Körting, G. 282
 Kramer, Johannes 253—257
 Krušel'nickaja, K. G. 187
 Kubrjaškova, E. S. 190
 Kuen, Heinrich 253
 Kuev, Kujo 211
 Kumaniecki, K. 206, 207
 Kuryłowicz, I. 198
 Kuznecov, P. S. 225
 Kühner, R. 337

L

- Lapedatu, 101
 Larousse, Pierre 280
 Lascu, N. 337
 Laurian, A. T. 205, 280
 Lăncrănjan, I. 314, 315, 319, 321, 322
 Leech, G. 178
 Lenz, R. 110
 Lepschy, Giulio C. 196—199
 Leroy, M. 223
 Leumann, 337, 338, 341
 Levin, S. R. 177
 Levy, Emil 282
 Littré, E. 281, 282

- Litzica, C. 100
 Liuba, 75, 77
 Lombard, A. 9, 244, 420
 Losonczi, I. 209
 Loşonţi, D. 209, 210
 Lovrić, M. 211
 Löfstedt, E. 342
 Lucanus 338
 Lucht, L. I. 419—421
 Lucretius Carus, T. 338, 343
 Luick, Karl 112
 Lupescu, Mihai 371

M

- Macrea, D. 3—14, 205—209, 249, 349
 Mailand, Oszkár 390
 Maior, P. 184
 Maiorescu, T. 205
 Majtinskaja, K. 229
 Malblanc, A. 148
 Maliţa, M. 206
 Malmberg, Bertil 29
 Mancaş, Mihaela 372
 Mańczak, Witold 197, 249, 289
 Marcus, Rodica 372
 Marcus, Solomon 139, 192—196
 Mareş, Al. 58
 Marian, B. 259
 Marian, S. Fl. 262, 371
 Marinescu, M. 298
 Marmeliuc, D. 75
 Marosi, Al. 20
 Marouzeau, J. 389
 Martinet, André 197, 225, 228
 Márton, Gyula 24
 Massim, I. C. 280
 Mateescu, G. C. 100, 102
 Maurer, Ion-Gheorghe 208
 Mărdărescu, M. 34
 Măril, Ion 87—97, 176—177, 184—187, 209, 211, 251
 Medan, Virgil 84, 85
 Meillet, A. 60, 64, 114, 272, 280, 284
 Mettas, Odette 111
 Metz, Clara 52
 Meyer, E. A. 32
 Meyer-Lübke, W. 3, 13, 16, 272
 Michel, Alain 207, 208
 Michel, Georg 136

Miclău, P. 189, 405
Micu, S. 205
Mihăescu, H. 20, 106, 207
Mihăescu, N. 261
Mihăilă, G. 67, 241, 242, 244, 413, 414
Mihăileanu, P. 337
Miklosich, F. 147, 245
Minulescu, I. 390, 401, 406
Mioc, D. 279
Mirambel, A. 198
Mirčev, K. 245
Mitterand, H. 272, 282
Mindrescu, S. C. 19, 23, 237
Mocanu, Nicolae 29—52, 209, 210, 419—421
Mócsy, A. 106
Molière 418
Moliner, M. 282
Moore, B. R. 226
Moraes Silva, Antonio de 282
Morariu, T. 286
Mounin, G. 197
Mózes, H. 210
Mueller, C. F. W. 343
Mukařovsky, I. 178
Muradin, László 21, 209
Murat, V. P. 124, 128
Murăreș, I. 262
Muşlea, I. 148

N

Naum, T. A. 205
Neagoe, Elena 356
Neamțu, G. G. 355—363
Neculce, Ioan 100, 265, 340—343, 351, 352
Negomireanu, D. 196—199, 209, 223—230
Negrescu, I. 30
Neiescu, Ileana 210, 259
Neiescu, Petru 29—52, 87—97, 169, 209, 210, 248
Nemes, István 211
Nestorescu, V. 297, 309, 414, 415
Nicolescu, G. C. 385
Niculescu, Al. 3, 13, 115, 343, 365
Nobreja, V. L. da 207
Novacovicu, E. 91
Novikova, A. M. 390

O

Odobescu, Al. 205
Ogden, C. K. 145
Ohn ann, R. 178
Olivieri, Dante 281
Olteanu, P. 54, 64, 413, 415
Orza, Rodica 209, 365—369
Osgood, C. E. 198
Ossoviecki, J. A. 139, 146, 148

P

Paciti, Amedeus 208
Paladini, I. 208
Pamfil, V. 279
Pamfile, Tudor 66, 67, 74, 75, 371, 390, 391, 394, 396, 402, 403, 406, 407
Panaiteescu, P. P. 343
Pančev, T. 245
Panfilov, V. Z. 225
Papacostea, Șerban 247
Papadima, O. 145, 146, 148, 402
Papahagi, Pericle 72
Papahagi, Tache 72, 75, 87, 94, 147, 267, 280
Pascal, B. 338
Pascu, Ștefan 5, 231
Pașca, Ștefan 72, 87—96
Păcurariu, D. 207
Păltineanu, V. 271—277
Pătruș, I. 17, 18, 26, 151—156, 173, 185, 186, 209, 210, 237, 241—246, 249
Pârvan, V. 5, 102
Pei, M. 133
Perpessicius 373
Pervain, I. 210
Petrescu, Camil 314, 320
Petrescu, Cezar 314, 315, 317, 320
Petrișor, Marin 247, 248
Petrovici, Emil 17, 21, 25, 26, 31, 87—97, 109, 140, 158—160, 164, 167, 186, 224, 237—239, 241—243, 248, 251, 292, 297, 304, 390, 411, 413, 420
Peukert, H. 141, 147
Philippide, Al. 54, 64, 87, 88, 90—94, 100, 101, 168, 185, 259—261
Pierce, J. E. 226
Pike, Keneth 179
Pintilie, P. 298

Piru, Al. 350
 Plangg, Guntram 253
 Plaut 208
 Pilnius Secundus, C. 280
 Poghiric, Cicerone 88, 90, 93, 185, 190, 207
 Pohl, J. 188
 Polaschek, E. 106
 Pop, M. 143, 145, 146
 Pop, Sever 87—96, 186, 187, 411
 Pop-Reteganul, I. 339, 343
 Popa, M. 210, 211
 Popa-Liseanu, G. 205
 Popescu, D. R. 314—323
 Popescu, Fl. 207
 Popescu, Radu 351
 Popescu, Radu Sp. 210
 Popescu-Marin, Magdalena 113
 Popescu Dimitrie 411
 Popovici, Iosif 87—97, 411
 Pottier, B. 225, 227, 228
 Pöschl, V. 207, 209
 Praxitele 126
 Preda, M. 314—316, 318, 319
 Preisigke, Fr. 106
 Procopios din Caesarea 99, 100, 102, 104
 Propp, Vl. Ja. 145, 390
 Pult, G. 254
 Pușcariu, Sextil 3, 20, 21, 23, 25, 26, 29, 33, 54, 59, 64, 67, 88—90, 92, 93, 95—97, 111, 147, 151, 163, 164, 186, 205, 237, 238, 259, 267, 280—282, 316, 319, 320, 372, 411

Q

Quicherat, L. 280, 284, 335
 Quintilian 386

R

Radu, I. 285
 Raul, Guillermo 208
 Rebreanu, L. 314—316, 318, 320, 321, 323
 Rebreanu, T. 210
 Reguș, Corneliu 416
 Reguș, I. 414
 Rembrandt 126
 Renzi, L. 147
 Revzin, I. I. 224
 Richards, I. A. 145, 147

Rieger, Janusz 211
 Riemann, O. 337
 Riffaterre, M. 133, 144, 145, 181, 183
 Robciuc, I. 414, 416
 Robe, S. L. 148
 Robert, Paul 282
 Robins, R. H. 349, 350, 352
 Roceric-Alexandrescu, A. 111—113, 420
 Roman, I. 415
 Róna-Tas, A. 229
 Rosetti, Al. 3, 17, 24—26, 29, 54, 59, 64, 67, 70, 88, 90, 93, 153, 163, 165, 232, 233, 235, 237—239, 242, 244, 255, 256, 349, 372, 379, 420
 Rositzke, Harry 29
 Roșianu, I. 209—211, 289, 295
 Roudet, Léonce 29, 32
 Rousselot, P.-J. 29, 32
 Roždestvenskij, V. 229
 Russu, I. I. 6, 70, 88, 90, 93, 95, 99—107, 184—187
 Rusu, Gr. 22, 140, 157—171, 209, 211, 259
 Rusu, L. 143
 Rusu, Valeriu 176, 249, 250, 252

S

Sachis-Villatte 335
 Sachett, S. J. 142
 Sadoveanu, M. 130, 132, 314, 316—318, 320, 321
 Sala, M. 157, 159—161, 165, 166, 239
 Sališcev, A. M. 243
 Sandfeld, Kristian 13, 185
 Sapir, E. 197, 198, 202, 226, 228
 Sapir, E. 197, 198, 202S-NI
 Saporta, Sol 135
 Sasu, A. 210, 211
 Saussure, E. de 190, 197, 202
 Săteanu, C. 360
 Sbiera 76
 Sbiera, B. 338
 Schlegel, Fr. 223
 Schmid Heinrich 256
 Schmid, W. 207
 Schmidt, S. J. 140
 Schnur, H. 207
 Schwartz-Suciu, T. 209
 Schweiger, P. 210
 Scott, Charles T. 180

Scriban, A. 67, 71, 73—78, 267, 273, 280
 Sebeok, T. A. 145, 183
 Seche, Luiza 371—388
 Seche, M. 184
 Seeck, O. 106
 Seidler, Herbert 389
 Semenjuk, N. N. 187
 Serebrennikov, B. 187
 Seserman-Ruguş, Aspazia 416
 Sevastos 76
 Sfirlea, Lidia 112, 113, 121—137, 412
 Sharadzenidze, T. S. 230
 Silius Italicus 338
 Simion, Eugen 373
 Skaftymov, A. P. 147
 Skalička, V. 228
 Skok, P. 25, 100, 238, 254
 Slama-Cazacu, Tatiana 109—111, 189
 Slave, E. 259
 Slavici, I. 314, 317, 318, 320
 Solymossi, Sándor 143, 144
 Sorokin, I. S. 134
 Spano, Giovanni 281
 Spenser, J. 180, 182
 Spitzer, L. 122, 123, 125, 147, 178
 Stan, Aurelia 210, 259
 Stan, Elena 210, 211
 Stan, I. 238
 Stan, I. T. 210, 419—421
 Stankiewicz, B. 183
 Stati, Sorin 110, 111, 113, 116, 313, 322,
 334, 340, 343, 357, 363
 Stauffer, D. A. 405
 Steinitz, W. 149
 Stoicescu, N. 279
 Strednu, Vladimir 131
 Suci, G. Y. 198
 Suci, Coriolan 247, 285
 Szabó, Attila T. 21, 24
 Szabó, Z. 226
 Szantyr 337, 338, 341
 Szász, L. 211
 Szathmáry, István 211
 Szende, Tamás 211
 Szépe, Görgy 211
 Swoboda, E. 106

§

Săineanu, L. 71, 77, 259, 264, 267, 273
 Şerban, Felicia 139—149, 209, 389—409
 Şerban, Valentina 209, 279—284
 Şerban Vasile 355—358
 Şerbănescu, Paraschiva 203
 Şincai, Gh. 205
 Şismarev, V. F. 411
 Škarić, I. 211
 Ştefan, Gh. 106
 Şuteu, Flora 373

T

Tache, I. 203
 Tagliavini, C. 4, 211, 225, 253, 254
 Tamás, Lajos 19, 20, 23, 224, 225, 232,
 233, 235—237
 Tanenbaum, P. 198
 Taşcu, V. 210, 211
 Teahă, T. 70, 73, 76, 170, 176, 250
 Teiuş, Sabina 109—120, 209
 Telegdi, Zs. 223
 Telles, Alfonso Alves 282
 Temesi, M. 223
 Teodorescu, G. Dem. 390, 391, 396
 Tesnière, L. 228, 332, 334
 Theban, L. 227
 Thomas, A. 282
 Thomas, F. 337
 Thomaschek, D. 100
 Thorne, J. P. 178, 182, 183
 Tiktin, H. 72, 168, 280, 338, 346
 Tocilescu, Gr. C. 390
 Todoran, E. 209, 211
 Todoran, Romulus 251, 285, 286
 Tohăneanu, G. I. 372, 379, 381
 Tolstoi, N. A. 126
 Tomici, M. 414, 416
 Tommasèo, N. 281
 Tomuţa, Liviu 416—419
 Topirceanu, G. 130
 Trembl, L. 233, 235, 237
 Troubetzkoy, N. A. 133, 197, 223, 224
 Truszkowski, W. 405
 Tudose, Claudia 54, 64

U

- Udler, R. 211
 Udrescu, D. 274, 283
 Ulleland, M. 211
 Ungvári, Tamás 147
 Urechia, V. A. 253
 Ureche, Grigore 339—341, 343
 Ursu, N. A. 210
 Urzi, Emma 253

V

- Vaillant, A. 245
 Vajmar, V. 272, 273
 Varga, D. 226
 Varlaam, 130, 339, 343, 415
 Vartic, Mariana 199—200, 209, 211
 Vaschenko, V. 203—204, 245, 414
 Vašek, Antonín 116
 Vasiliu, Emanuel 112, 113, 189, 199, 200, 420
 Vasiliu, G. 210
 Vasilescu, T. I. 337
 Vasmer, M. 276
 Verdière, R. 207
 Vergilius 338
 Verrier 32
 Vianu, Tudor 131, 132, 183, 194, 259, 371, 372, 379
 Viciu, A. 283
 Vidas, B. E. 4
 Vinay, J. P. 148

- Vinogradov, V. V. 142
 Vințeler, O. 203—204, 297—311, 413—416
 Vitalianus 106
 Vitruvius, M. 280
 Vircol, V. 248
 Vlad, Carmen 192—196, 210
 Vladimirescu, Tudor 247
 Voegelin, F. 197
 Vossler, Karl 123
 Vrabie, E. 413, 415
 Vraciu, A. 185, 187—191
 Vulpe, Magdalena 115, 116, 120, 141

W

- Wald, L. 191
 Walde, Alois 280
 Wagner, M. L. 259, 281
 Warren, Augustin 145, 389
 Weigand, G. 13, 185, 287, 411
 Weinrich, Harald 113, 198
 Wellek, R. 145, 389
 Wirth, G. 99
 Whorf, L. 198
 Wolf, E. M. 419
 Wolf, Siegfried 203

Z

- Zanne, A. 262, 283
 Zdrenghia, M. 323, 340
 Zgorelski, C. 147
 Žirmunskij, V. M. 147, 148

INDICE DE CUVINTE*

ALBANEZA

byk 70
kofshë 11
luftë 11
mish 154
ujë 154

BULGARĂ

baba 242
brazda 241
çarçaluia 415
dobitoc 245
drag 242
dubla 415
gradina 242
gražd 241
grebenec 78
grebenü 78
kanura 72
kosà 245
košnica 245
kum 90
kuma 90
kurnikü 90
kurules 415
lëkû 242
ljak 242
maštecha 242
mărcina 91
motika 92
meïda 242

nevësta 241
nevjasta 241
ocet 241, 245
ocitë 241
oklej 276
osădja 241, 245
osqđiti 241
pantof 415
peštera 242
petek 415
pivnica 245
plëva 241
pljava 241
plug 244
prag 241
prašta 241
ravnina 92
răkavica 93
red 245
skăp 241, 245
scq̃p 241
šuek 274, 275
šurup 415
svada 245
svjat 245
štimû 77
teta 94
ungur 415

CATALANĂ

palm 282
palmo 282

CEHĂ

dukat 235
pluh 243

FRANCEZA

homme 334
il 334, 335
on 334
palme 282
plateau 84
rasoir 275
ville 9
voie 9

GERMANĂ

Brut 276
ducat 235
ducate 235
Dukaten 235
Kratze 73
man 334
Mann 334
Palm 282
(die) Platte, -n 85
Siller Thal 287
Waywoden 287
Weidendorf 287
Woywoden 287

* Apelativele și toponimele de la p. 55—63, 99—107, 236, 301—311 nu au fost incluse în acest indice.

ITALIANA

braccio
campo 151
cantride 93
Col pelós 286
copritore 89
cugina 90
cugino 90
dota 90
ducato 235
palmare 284
palmo 281
parola 256
pelós 286
piazza 9
soldato 255

LATINA

*abula 272
agnelus 7
āla 256
albula 272
alburnus alburnus 271—
277
albus 272
aqua 10
arare 9
arcus 9
arena 92
arma 9
atque ille 337
atque is 337
atque hic 337
baptizium 7
barbatus 10
*barbilia, -am 69
basilica 7
betulnea 255
*bottium (< bottia) 70
caballus 10
caelum 256
canna 72
cannula 72
capitium 267
capsa 267
caro, -ere 72
*carula 72
casa 10, 12

christianus 7
clavis 159
cocsa 10
cornu 285
cornus 285
crucem 7
dicere 10
digitus 255
domine deus 7, 12
draco 7
ducatus 235
ericius 21
expauere 97
falx, falcem 235
fascia 96
femina 255
filius 159
folia 159
foliola 67
*foliolum 67
folium 67
*folliolus, -um 67
follis 67
fossatum 9
frenum 163
funiolus 67
funis 67
fontana 96
galbinus 96
gemere 254
genuculum 255
glacia 159
granum 9, 163
gula 10
hiberna 10
homo 254
hordeum 9
illa ligna 255
ille 175
illu(s) 175
is autem 337
jocus 254
lacte 10
*leviginare 96
lignum 10
lingua 10
lucta 9
lupus 12
maxilla 12
mensa 12

mola 10, 256
mollis 96
montem 12
nocte 10
nomen 12
ovis 10
ovum 12
palma 280, 281, 282
palmālis 284
palmāris 284
palmēus 284
palmipēdālis 284
palmīpes 284
palmus 280, 281, 282
palmus major 280
palmus minor 280
palus 97
panis 9
pars 97
patire 97
peccatum 7
platea 9
pons, -tem 97
presbiterum 7
qualis 11
quando 11
qui 337
rēm 158
rimare 96
rogationem 7
romanus 10
rumigare 97
sagitta 9
scamnum 12
sedere 10
seminare 9
sicale 9
sicilare 9
socer 12
socrus 12
sole 10
solem 256
stella 12
strambus 97
*strinetus 97
stupa 76
tenēre 10
tēnet 160
unde 337
vallem 95

venîre 254
via 9
vicine 12
villa 9
volîre 256
vulpem 12

MAGHIARA

-a 234
adomány 234
âldani 238
apród 24, 25, 234
âld 25, 26
âldani 25
âldomâs 24
alkotni 24, 25
bakancs 234
bân 233, 234, 239
bânat 24
bânni 24
bânt 25, 26
bântani 24, 25, 238
bánya 233, 238
bârd 24
Benedicto Berbenches
234
bér 24
berbence 234
beteg 21
biró 233
bosszú 234
bakancs 234
bulcsú 19
csal 234
Csongrád 242
cikla 274
dézsmâ 233
dukát 235
élés 234
ellen 18, 21, 234
emészt 18, 24, 234, 239
enged 26
engedni 25, 238
erdőbér 18
ernyő 21
falka 235
fejtő 85
fertal 234
fertály 234

fer-ton 233
fogad 234, 239
gazda 25
gond 234
-grád 242
gyalul 234, 239
guba 233
gyűlés 26
hajduk 19
hajta 86
hajtó 86
hajtű 86
halaszt 234
halastó 234
hâm 233
hatalma 234
hatalmat 234
hatalom 234
határ 233
hêlgy 234
herceg 233
hitlen 21, 234
hitlenség 234
huszár 234
hűtlenség 234
-i 287
kamara 233
kapitány 234
kard 233
karoly 24
karuj 24
kelt 238, 239
kép 234, 238
képez 234, 238
keresztes 233
keszeg 273
kezes 233
kormány 22
kőd 234
költ 25, 234, 238, 239
költség 233
koporsó 84
kristály 22
különit 85
láb, -a 19
lakat 25
lakik 234
léc 234
Lengyen 26
Magyarós 26

máj 234
mázsa 233
megye 26
megyês 26, 233
mester 24, 25, 233
mezsdâ 242
mezsgye 242
mohar 235
muhar 235
náspágl 22
nâspál 22
nem 21, 234
nemes 233
-ni 26, 239
Nográd 242
örök 233
panaszol 234, 239
patyolat 86
pecsétel 234, 239
pêlda 24
pohárnok 239
polgár 233
porgar 233
porkoláb 234
purgar 233
puska 233
sáfrân 234
skárlât 234
sójom 24
sólyom 24, 234, 238
spân 233
suba 233
szakáll 69
szállás 234
szállásol 234, 239
szám 234
székely 233
szekeres 234
szekrény 234, 238
szor(og) 234, 239
*szovados 234
szovatos 234
talál 234
talp 19, 25
tár 233
terh 233
terhet 19
tó 234
tolvaj 234
Újfalu 287

utál 234
 vágás 21, 24
 Vajde 287
 Vajdei 287
 vám 233
 vámos 233
 város 21, 233
 világ 21
 vitéz 233
 Wayde 287
 zabola 234
 Zsilvölgye 287
 zsold 234
 zúgo 234

POLONEZA

lupur 415
 jepur 415
 oklei 276
 oklej 276
 plug 243

PROVENSALA

palm 282
 palmal 284
 palmat 284

ROMÂNĂ

a) DACOROMÂNĂ

abia 313, 314
 acelui 175
 acestui 175
 adămană 234
 ad'ău 18
 Adunați 287
 afină 20
 aiandic 18
 al 175
 -alău 71
 alb 272
 albăstru 251
 albișoară 272
 albuș 273
 albușău 273
 alcătui 20, 24, 25
 aldămaș 24

aldui 25, 26, 238
 alean 18, 21, 234, 235
 ali 175
 amistui 18, 234, 239
 -an 73, 80, 274
 ani 151
 anume 313, 314
 apă 10
 aproape 313, 314
 aprod 24, 25, 233, 235
 -ar 275
 ara 9
 arat 87
 arbore 151
 arc 9
 Arges 6
 arici 21
 arină 92
 armă 9
 arneu 21
 arzint 249
 asemenea 358
 asóg 251
 -aș 239
 așa 314, 358
 aș cintă 249
 -at 84
 atare 358
 |

A

-ăl- 73
 -(ă)lău 73, 80
 -(ăl)oc 80
 -ău 273

B

babă 242
 baie 233, 235, 238
 Balta Brăilei 297
 baltă 186
 ban 233, 235
 ban'e 159
 barba lungă 68
 barba mare 68
 barba popii 68
 barba scurtă 68
 barbă 68, 69, 79, 81
 barbe 68

bardă 24
 basma 12
 bătere de inimă 248
 Bălan 252
 bănat 24
 Băndoiu 298
 bănui 234, 235, 239
 bănuire 24
 bărbat 10, 151
 bărbi 68
 bărbie 69, 81
 bărbînță 234, 235
 bărburi 68, 79
 bărdie 69
 bășău 234, 236
 bătaie 69
 bățătură 69, 77, 79, 81
 băteală 69, 79, 81
 bătucă 251
 beldiță 276
 belegi 77
 bélegi 69
 belésc 250
 beli 69
 béliță 69
 belige 69
 beligi 69
 berbeniță 234
 berbință 234
 beteag 21
 bețiu 251
 biă 249
 bilană 83
 bilane 83, 84
 bilă 83
 bine 17, 358
 bir 19, 24
 birău 233, 235
 biserică 7
 bilci 19, 20
 bildie 275
 bintui 25, 238
 bintuire 24
 boală 10, 18
 bob 276
 bobău 236
 bobirci 76
 boblete 276

bobleț 276
 bobou 233
 bobulete 276
 bocanc 235
 bocanci 235
 bodologi 70
 botez 7
 botologi 69, 70, 73, 74
 boț 70
 bôți 70, 71
 brad 6, 286
 Bran 286
 brazdă 241
 brădișcă 286
 Brănicica 286
 Brănișca 286
 brebenei 66, 70, 80
 brebeni 70, 78
 brîu 6
 buc 70, 71, 73, 74, 79—81
 bucalăi 71, 73, 80
 bucă 88
 buci 68, 70
 bucină 88
 búcum 250
 buciuma 88
 bucos 71, 80
 bucoși 79
 Bucur 6
 Bucura 6
 bucușori 71, 80
 bucuși 71, 80
 burdăcă 251
 Buta 286
 butăcei 66, 71
 Butișcă 286
 butuc 71
 butucei 71, 80, 81

C

cai 257
 caier 71, 72
 caiere 71
 caieri 71
 cal 10, 257
 cam 313, 315
 canoră 71
 canori 71
 canură 71, 72, 79—81

canuri 71
 căpă 249
 căptă 250
 căpu képtului 249
 cară 158
 cără-ntegată 248
 care 11, 338—342
 care va (vra) să zică 340
 carne 239
 casáp 251
 casă 10, 12
 castroală 89
 castron 89
 caș' 249
 căpă 251
 că 314, 315
 căciulă 6
 căieruță 72, 80
 cămară 233, 235
 cănură 71
 cănuri 71
 cănuriță 72, 79, 80
 căpitan 234, 235
 căpsună 249, 267—269
 căpușună 267
 căpușană 267
 cărare 151
 cărnui 26, 239
 cărți 151
 cătălin 88
 căti 88
 cătigalea 88
 cătilin 88
 cătirgu 88
 ce 315
 ceafă 88, 89, 186
 ceașnic 233
 ceatără 83
 ceea ce 334, 339
 cel mult 313, 321
 cel pușin 313, 321
 celui 234, 235
 ceme 94
 cenușe 249
 cer 256
 cerbice 89
 cerțel 249
 cerneală 151
 cerni 84
 ceteră 83

ceternică 83
 ceteruică 83
 ceva 326
 chefe 80
 chelciug 233, 235
 cheltui 20, 234, 235, 238, 239
 chesaca 273
 chezaș 233, 235
 chiar 313, 315
 chibzui 20, 234, 235, 238
 chidă 234, 235
 chilav 91
 chilin 85
 chilindi 85
 chilini 85
 chindă 235
 chip 234, 235, 238
 chisagă 273
 chisoagă 273, 274, 276
 chisoarcă 273
 chisugă 273
 cindă 176
 ciocirlat 234, 236
 ciorchină 72
 ciorchine 72
 Cioroianu 252
 ciripa 85
 ciripi 85
 ciucur 20
 ciug 235
 ciup 72, 79, 90
 ciupag 84
 ciupă 83
 ciupăgi 84
 ciupăi 83
 ciupi 72
 ciupici 72, 79, 80
 cîlfă după din jos 68
 cîlfă mininței 68
 cîlfă slab 68
 cîlfii 66, 68, 70, 71, 78, 80
 cîlfii bodologi 70
 cîlfii botologi 70
 cîlfii buni 66
 cîlfii răi 66, 68
 cîlfii de vîroări 77
 cîlfiișori 73, 80
 cînd 11, 314, 315

cinepă 74, 78
cinepă aspră 78
cinepă gușoasă 81
cinepă hăldănoasă 78
cinepă periată 67, 78
circăg 250
cît 313, 315, 316
cît pe-aci 313, 321
cît pe ce 313, 321
clantarêf 73
clântări 73
clăbuci 73
cl'aie 159
clăne 159
clăntărieț 73
cl'gânță 176
clei 251
cleștar 22
coapsă 10
coardă 235
coasă 244, 245
coc 250
coțeni 250
coclête 251
cocoloși 250
cocostîrc 250
codă 250
codru 89
cômină 251
comîrșeu 84
copac 6
copilandru 176
copăne 159
copîrșeu 84
copșină 267
cordă 233
cormană 22
corn 250, 285, 286
cornet 286
Cornetu 286
Cornu 285
Cornu Brazilor 285
Cornu Păros 286
Cornu Pietrii 285
coroi 24
cosăște 249
cosi 245
coșniță 245
coștoloci 70, 73, 81
Craioveanu 252

craț 73, 79
crațe 73
crați 73
crăstolă 89
creștin 7
cristoș 233, 236
Criș 6
crîng 243
cruce 7
cum 314, 315, 358
cumva 313, 315
cuptgară 176
cuptuară 176
curcăn 248
curcă 248
curêk 250
curnic 90
cúrte 250
cúte 250

D

da 60
dacă 314, 315
daltă 186
dărab 20
de 315
de-abia 313, 321
deal 21, 243
decît 313, 316
de pe cînd 315
derêge 60
des 17, 248
deskid 248
Detunata Goală 286
Detunata Flocoasă 286
dețetări 249
dihór 248
dijmă 233, 235
din casă 248
dintre 327
d'ițel 17
dirgăloci 73
dirjă 249
doar 313, 316
dobitoc 245
Don 286
Donișca 286
dotă 90
drac 7

drag 242
drăgăloace 73
drăgăloci 73
drept care 340
drigăloci 73
driglă 73
driglaică 74
driglu 74
drójde 249
drugani 73, 80
drugă 73, 80, 250
drugălaie 73
drugălăi 73, 74, 80
drugălei 73
drugăloci 73, 74, 80
drugăloi 73, 74, 80
druge 73
druje 73
ducat 235
duhni 158
dumbravă 243
Dumnezeu 7
Dunăre 6
Dunărea Vapoarelor 298
Dunărea Veche 298
după care 314
după ce 314
după cum 315

E

ei 175
-el 70, 71, 74, 75, 80
**eli* 175
**elu* 175
entomonim 273
erdebir 18
-eș 239
-ete 251
-(e)tură 76
-eț 275
evanghelie 241

F

fală 10
falce 235
faptă 239
fărbă 250
fașă 96

Fața Păroasii 286
făgădui 20, 234, 235, 239
făptui 26, 239
fără să 314, 315
fărtai 234
fărtal 20
felișars 251
fertal 234, 236
fertun 233, 236
feștilă 74, 79, 81
feștilă bună 86
feștilă rea 66
feștile 66
feștili 250
fi 355—363
fiior 67
filu 159
fine 248
fir de păr 248
fitău 85
fiior 67
fintină 96, 286
Fintiniști 286
fișie 77
fluier 286
fluierisică 286
foale 250
foal'e 159
foi 250
foior 67
foitaș 74
folomoc 70
foștomoc 70
fragă 287, 268
fra'e 17
fraž 249
Frecați 287
friu 163, 164
frunte 248
fruntea cinepii 67, 78
fruntea fuiorului 67
fugar 275
fugi 60
fuiață 67
fuiaze 67
fuiere 67
fuioră 67
fuiore bune 67
fuior 66, 68, 70, 78, 79,

fuior bun 67
fuior curat 67
fuior moale 67
fuior perieș 67
fuiorul popii 68
fuje 17
fundurei 74
funduri 74
funin cel 90

G

gacon 248
gal 248
galben 96
gard 90, 186
gavol 248
gazdă 25
gelui 235
geme 254
gemeni 249
Germizara 11
ghemotoc 70
ghiuluș 26
giești 248
gihór 248
gilălui 234, 235, 239
gînte 248
giuluș 26
gilcă 251
gînd 234, 235
gîrlă 299
gl'ață 159
golomoc 70
grajd 241, 242
granișă 10
grăbi 10
grădină 10, 242, 243, 248
gresie 90, 186
grînd 299
grîu 9, 163, 164
gubă 233
gug 254
gură 10
gușă 74, 95
gușoasă 74, 80

H

haiduc 19
haită 85, 86
haităi 86
haitău 85, 86
haitiie 85, 86
halva 12
ham 233, 235, 238
hatalm 234, 236
hăbuc 74, 79, 81
hăbuci 74
hălăstui 234, 236
hecelat 66
hecelă 66
helci 234
heleșteu 234, 235, 238
helge 234, 235
helgi 234
hergelie 250
herțeg 233, 236
hirneu 18
hitlean 233—235
hitlenșig 234
hitlenșug 234, 235, 239
hodologi 70, 74
Hoinari 287
hoitie 85
hoitiu 85, 86
hotar 233, 235, 238
hotară 158
hrană 10
hrăni 158
hreanu 158
huli 158
huncă 251
husar 234, 235

I

i 175
iapă 92
iarnă 10
-ică 72, 80
-ici 72, 80
iéfilă 251
iépe 92
iepure 151
iéșkăie 251
Ieuropa 11

14 175
 iliș 234, 235
 îmaș 20
 imediat 313, 316
 inimă fuilorului 67
 inimă 248
 Inișca 286
 Insula Brăilei de Jos 298
 Insula Brăilei de Sus 298
 Insula Mare 298
 Insula Mică 298
 Ion 286
 îpria 235
 ispravnic 233
 -ișcă 286
 -ișoară 272
 -iște 286
 -iști 286
 -ișă 93, 276
 iubi 10
 izbavă 160
 izbăvi 160
 izvoară 158

I

14 175
 imburda 84
 împistra 84
 împistri 84
 împrumuta 96
 în- 84
 înadins 313, 316
 încă 313, 316
 încerna 84
 încerni 84
 încorda 84
 îndată ce 315
 îngădui 25, 26, 238
 inger 7
 înrăi 158
 înțilni 234, 235
 întocmai 313, 316, 318
 între 327
 înfințala 84
 înfințalat, -ă 84

J

jale 158
 japșă 299
 jar 249
 jaru 158
 jăratu 158
 joc 254
 jold 234, 236
 jug 249
 june 249, 250
 jupind 10, 186

K

Keme 94
 kept 249, 251
 képten 249, 251
 keptűș 249
 kiudte 251

L

la 60
 labă 19
 la care 340
 lapte 10
 látișă 274
 lácat 25
 lácătui 26
 lácu 234, 235, 239
 lăntet 250
 lăór 74
 lătană 274
 lăteană 274
 lăteașă 274
 lăteș 274
 lătișă 274
 leac 21, 242
 leaș 234, 235
 legăna 96
 lege 239
 legiui 26, 239
 leje 17
 lemn 10, 256
 lemnă 256
 lemne 256
 li 175
 limbă 10
 limburűș 251

Lingina 26
 lingină 248
 locui 234, 235, 239
 loitrar 275
 loitră 275
 lui 175
 lume 151
 lumina uoikilor 250
 luncă 243
 lup 12
 luptă 9
 lufuți 251

M

mai 234, 235, 313, 314, 318
 mai ales 313, 321
 mai cu seamă 313, 321
 mai mult 313, 321
 majă 233, 235
 mal 6, 186
 marșină 91
 masă 12
 maștehă 242
 mazăre 6
 măcar 313, 318
 măcelări 251
 mādúhă 251
 Măgheruș 26
 măgură 186
 mărfină 91
 mărfină 91, 92
 mărunțiș 273
 mășdă 250
 măsrea 12
 mătase 151
 mătură 186
 megeiași 233
 megiaș 26, 233
 megie 26
 megieș 26, 239
 mejdre 242
 mejiași 233
 mereu 250
 meșter 24, 25, 233, 235
 miciculă 91
 micuțila 91
 mieluşei 251
 mihel 18

mijlocea 75
 mijlocel 75
 mijlocele 75
 mildă 10
 minte 248
 mire 250
 mistui 24, 234, 235, 239
 miticula 91
 mindru 242, 243
 mirfină 91
 mirzină 91
 moale 96
 moară 10
 mocran 92
 Mocrea 92
 mohor 235
 mohori 235
 mohorit 235
 mormint 250
 moș 6
 mototol 70
 Motru 6
 mugure 6
 muiere 250
 muncă 243
 munte 12
 Mureș 6
 murfină 91

N

-nă 83
 nășpăli 22
 năzeli 249
 neam 20, 21, 234, 235
 necum 313, 318
 nemeș 233, 235, 239
 nére 249
 nevastă 241
 nici 313, 318
 -nim 273
 nisiparniță 276
 nive 92
 noapte 10
 numai 313, 318
 nume 12
 nuntaș 176

O

oale 10
 -oasă 74, 80
 obadi 235
 obd'ală 17
 oblete 276
 obleț 275
 oblinc 245
 oblu 245, 275
 obraz 245
 oclei 276
 oclate 276
 ogaș 21
 ogradă 243, 245
 okiète 251
 -oi 80
 oik 250, 251
 oikiuri 250
 oikiuri de rău 250
 Olărescu 252
 Olt 6
 om 254
 opri 245
 -ora (>-ure > -uri) 153
 oraș 20, 21, 233, 235
 ornitonim 273
 orz 9
 -os 71, 74, 76, 80
 osindi 241, 245
 osoi 92
 ot' 17
 oțet 241, 245
 ou 12
 -ov 275

P

pacciși 75
 pacésiu 75
 păceș 75
 paceș 67, 75
 păceșă 75
 paceșe 75
 pacéși 75
 păcioșă 75
 paciósă 75, 80
 pacioșe 67, 75
 pacioșele 75
 păcișă 75

păciș 75
 paciș 75
 păcișă 75, 79
 pacișă 75
 păcișe 75
 pacișe 75
 pacișele 75
 pacișă 75
 paciucéle 75
 păciuci 75
 păciuşă 75
 paciuşe 75
 paciși 75
 paharnic 233
 palancă 235
 palma mică 280
 palmă 92, 279—284
 palmă domnească 280
 palmă ingenuncheată 280
 paparadă 250
 par 97
 pargar 233
 pari 151
 parte 97
 păcat 7
 păceși 75
 păchiuşél 75
 păchiuşele 75
 păcioșele 75
 păcișale 66, 75
 păcișe 75
 păcișele 75
 paciși 75
 păciuşeă 76
 păciuşele 76
 Păcurariu 252
 pădure 157
 păpărădă 252
 pār 76
 părînte 248
 Păroara 286
 păros 286
 Părosu 286
 păroși 76, 80
 păfi 97
 pe 333
 pecetlui 234, 235, 239
 pedéps 251
 Peleaga 286

peleg 286
 péne 250
 pereturi 76
 peria 76, 80
 perie 80
 perietură 76
 perieturi 76, 80
 perlituri 76
 perişoare 251
 perituri 76
 Peştera 286
 peşteră 242
 petelat, -e 86
 Piatra Cornului 285
 pičór 249
 pietrar 277, 286
 Pietrari 286
 pildă 19, 20, 24
 pilgar 233
 pirituri 76
 pişc 251
 piştamflóre 251
 plă 250
 plăglu 250
 pivniţă 245
 piini 151
 pină 345—348
 pindi 242
 pine 9
 pircălab 234, 235
 pirgar 233, 235
 Pirişi 287
 pişdării 76
 pişderii 76
 platan, -e 84
 Ple(a)şa 286
 pleavă 10, 241, 242
 pleca 59, 60, 61
 plevuşcă 273
 Ploieşti 11
 plug 244
 poală 10
 poate 319
 pobirci 81
 pod 286
 podişcă 286
 poj'ár 251
 Polverejan 252
 pomi 151
 pomişă 268

Ponoru 286
 ponoslui 234, 235, 239
 porbici 76
 porgar 233
 porş' 249
 porşór 250
 postelnic 233
 poveste 10
 prag 241
 prăşkie 248
 praştie 241
 preot 7
 prival 299
 proastă 280
 probabil 319
 Prut 6
 pt'ele 17
 puncte 97
 purgar 233
 puşcă 233, 235
 puzderii 76

R

ragilă 66
 rană 10
 răgilat 66
 răspintie 12
 rău 159
 răutate 159
 rima 96
 rînd 245
 rinză 92, 186
 rogozu 158
 róike 250, 251
 român 9
 *rucavă 93
 rucăvişă 93
 rugăciune 7
 rumega 97

S

săbie 275
 săbişă 275
 sac 76, 81
 sacul 233
 sare 10
 Sarmizegetuza 11
 sat 9

să 314, 315
 Săcuieni 233
 săgeată 9, 249
 să ieşe 249
 sălaş 234, 235, 239
 sălăşlui 234, 235, 239
 să miroaşe 252
 să-ntăgă 248
 să ride 248
 să ţăşe 249, 252
 să vederăză 250
 scărménč 250, 252
 scaun 12
 scump 241, 243, 245
 se 326, 334
 seamă 234
 secară 9
 secera 9
 sechil şpan 233
 sechiraş 234, 236, 239
 secui 233, 235
 semăna 9
 sêpe 249
 seri 151
 sfadă 245
 sfat 243, 245
 sfăşie 77
 sfetnic 233
 sfînşăste 250
 sicriu 234, 238
 silă 10
 sită 10
 sirgui 234, 239
 sivéică 249
 sişe 249
 slavă 10
 sloiête 249
 smărconea 94
 smîntînă 10, 186
 soare 10, 256, 273
 socru 12
 sodăş 234, 236
 Sohodol 286
 Someş 6
 solean 273
 soleană 273
 soleancă 273
 sorescă 273
 soreat 273
 soreată 273

soreafă 273
 soret 273
 sori 273
 speria 97
 spicul cînepii 67, 78
 Spiridon 286
 sprîncene 248
 Stanii Cornului 285
 stăpîn 10, 186
 stea 12
 sterp 186
 stérpe 250
 stîină 10, 186
 stolnic 233
 strandă 10, 241
 strîmb 97
 strîmt 97
 strungă 6
 stupa de la vîrfori 77
 stupă 67, 76, 77, 79
 stupă bună 66
 stupă rea 66
 sudit 17
 suhodol 286
 sur 273
 sureată 273
 surupăt 251
 sută 186

S

șapcă 233
 șarpe 151
 șăde 250
 șchiau 186
 ședea 10
 șegîrt 250
 șérpe 249
 șfăchie 77
 și 313, 319, 320
 șmîrcone 94
 șoală 94
 șofran 234
 șoim 24, 234, 238
 șolă 94
 șoliță 94
 șoltuz 235
 șoreașcă 273
 span 233, 236
 știm 77, 79—81

știmi 77
 știuca 274
 șubă 233, 250
 -șug 239
 șui 274
 șuiță 274, 275

T

tăier 250
 talpă 19, 25
 tar 233
 tatamós 251
 tălni 234
 tălpui 26
 tărhat 19
 tău 234
 teag 248
 teară 72
 tei 248
 teme 94
 t'ept 17
 terh 233, 236
 tetă 94
 tină 10
 tînăr 248
 t'indă 176
 Tisa 6
 tișlăr 250
 tiugă 252
 tiurcán 248
 tiúrcă 248
 tilhar 234
 tilni 234
 Tîrnoveanu 252
 tocmăi 313, 320
 tolcéri 251
 -tor 234
 tot 313, 320
 trage 80
 tramă 69, 77, 79
 tras 77
 trăsuri 77, 80
 treabă 10
 troacă 176
 tron 250, 252
 truacă 176

Ț

țiclă 274
 țiclean 274
 țiculean 274
 ținea 10
 țintat, -ă 84
 țintă 84
 țintelat, -ă 84
 țîștar 275
 țică 274
 ținc 274
 țincul-pămîntului 274
 țugă 276
 țușcov 275
 țușt 275

U

urăș 21
 uclei 276
 -ui 26, 238, 239
 uică 250
 Uifalău 287
 una 163
 unde 341
 -une 267
 ūnkész' 176
 ūkül'e 176
 ungîță 248
 -ură 77, 80
 urează 251
 uréke 249
 uric 233, 235
 uritáni 250
 urzeală 69, 77, 79, 81
 urzeală de virvăr 77
 usturói 250
 úșa căși 249
 -ușor 71, 80
 *utălui 234
 utăluitor 234, 236
 -uș 71, 72, 80

V

Vaida 287
 Vai de Ei 287
 Vaidei 287
 Vaideiu 287

Vaivodei 287
 Valea Jiului 287
 Valea Seacă 286
 Valea Stearpă 286
 vamă 233
 vameș 233, 239
 vamoș 233
 vatră 6
 văgaș 24
 vâlău 251
 vâst 252
 vătămât 251
 veac 21
 verme 249
 viclean 21, 233, 235
 vicleșug 235
 vierme 157
 viermuléte 251
 viezure 6
 vileag 21
 vistiernic 233
 viteaz 233, 235
 Vlăciu 298
 vînăt 251
 vîni 250
 vîrf 80
 vîrvări 77
 vîrvori 77, 80
 vîrvori de (de la) rădă-
 cină 77
 vîrvori de (de la) vîrf
 77
 vîrșii 22
 vrea 254
 vulpe 12, 151

Z

Zalmoze 11
 zăină 249
 zare 158
 zăbală 234, 235, 238
 zăbavă 158
 zăbovi 158
 zădufu 158
 zălogu 158
 zăpădă 250
 zăpodie 158
 zăvoru 158
 zdrobi 77

zdrobitor 77
 zdrobonet 77, 79
 zdronț 251
 zem 249
 zeme 254
 zgău 234, 235, 238
 zgreben 78
 zgrebene 78
 zgrebeni 68, 78—81
 zgribenț 78
 zi 12
 zice 10
 zidariu 158
 zidi 158
 zidu 158
 zînere 249
 zîratic 249, 250
 zîz'el 249, 250
 zoo- 273
 zoonim 273
 zori 273
 zori 273
 zudecătă 249
 züdșigari 22
 zvonu 158

b) AROMÂNĂ

afinje 20
 apă 10
 arină 92
 arimu 96
 armân 9
 aroamigu 97
 asparu 97
 Baltă 187
 Barza 187
 Băltsi 187
 Băltsili 187
 Bradoya 187
 Bradzi 187
 brazdă 241
 Brădetu 187
 cal 10
 Cătuna 187
 Cătunet 187
 Cătuniști 187
 ciup 80
 coapsă 10
 drugă 80

dzic 10
 fașe 96
 Findina-di-la-mealu 187
 fintină 96
 ful'or 67
 galbinu 96
 Grapa-al-Tsapu 187
 Groapa-cu-pruni 187
 gură 10
 iarnă 10
 K'atra-Tsaplu 187
 K'iatra-Țapului 187
 La-Baltă 187
 La-Băltsi 187
 La-cătun 187
 La-dașlu 187
 La-Grapa 187
 La Grapa-di-nșos 187
 La-groapa-al-Nacu 187
 La-mialu-vinetu 187
 lapte 10
 La stearpa 187
 La-strungă 187
 leagăn 96
 lemnu 10
 limbă 10
 Malu-Proigolitu 187
 Mândzi 187
 moale 96
 moară 10
 mol'u 96
 mutică mare 92
 mutică mică 92
 n(i)veastă 241
 noapte 10
 oaie 10
 parte 97
 paru 97
 patu 97
 pine 9
 prag 241
 praște 241
 proaște 241
 punte 97
 răcăvișă 93
 sare 10
 scumpu 241
 soare 10
 strîmtu 97
 strîmbu 97

şăd 10
 Şopotu-al-Moş Păl'û 187
 tetă 94
 Tu-bradzi 187
 Tu-grohi 187
 ţin

c) ISTROROMÂNĂ

dpe 10
 ardt 87
 armă 96
 dnfaşă 96
 armă 96
 batun 155
 băleŷa 91
 boşca 89
 boşcă 89
 briŷ 89
 breşl'an 88
 brsl'an 88
 buđlega 91
 buca 88
 bućiră 88
 bur 156
 cantrida 93
 catrida 93
 că 10
 căfa 89
 căfe 88, 89
 cărbăla lu vŷăkē 89
 cedfe 89
 čirngac 90
 čirŷac 90
 ciucur 20
 cl'ăŷ 93
 codru 89
 cōren 89
 corenica 89
 costrōla 89
 crăl'ure 151
 crăsta 89
 craste 89
 cŷpatŷr 89
 crŷl'ast, -a 89
 čuđfa 89
 cuŷin 90
 cuŷinđ 90
 čup 90
 cŷrlŷac 90

cŷrŷac 90
 cuvete 155
 čvtrčic 90
 doi 155
 dota 90
 fafa 88
 fāşa 96
 fāşē 96
 fāfa 88
 fā(i)ntāra 96
 fāntāra 96
 fāntāre 96
 fintira 96
 fintiră 96
 furicē 90
 furicēl' 90
 gābir 96
 gārd 90
 gqrd 90
 grafe 90
 gresa 90
 gurē 10
 ŷābir 96
 ŷābira 96
 ŷārd 90
 ŷrésa 90
 hlādu 92
 idrne 10
 -ica 89
 imfaşă 96
 jăjet 155
 jlićŷa de cl'ept 91
 júča 91
 kŷlav 91
 lāina 91
 lāpez 155
 lāpte 10
 lēgār 96
 lēgār 96
 legāră 96
 lēgher 96
 lēyer 96
 limbē 10
 lingura 91
 linguriŷă 91
 lŷnguriŷe 91
 lōpa 91
 mēso 154
 miza 93
 mŷrŷina 91

mole 96
 morē 10
 motićŷa 92
 mŷole 96
 na- 95
 nabrusi 95
 napuni 96
 ne- 95
 nebo 156
 nebrusi 95
 nepuni 96
 nevāstă 241
 ŷiva 92
 nopte 10
 oie 10
 ordŷa 87
 ostŷdi 241
 -os 97
 osoi 92
 ŷpŷŷē 92
 oŷet 241
 pāma 92
 pāma de piđor 92
 pār 97
 pārđt 97
 pārte 97
 pārŷ 97
 pates 97
 patŷ 97
 pŷre 9
 prđŷ'te 241
 proŷi 92
 proŷi 92
 prŷđēŷ 97
 punte 97
 rascl'ide 95
 ravnina 92
 raz- 95
 razdeli 95
 rānza 93
 rānză 93
 rānzē 93
 rānzē 92
 rescl'ide 95
 rez- 95
 rezdeli 95
 rucaviŷa 93
 rumeyđ 97
 säre 10
 scānd 93

scândiçu 93
 scându 93
 scândure 93
 sedę 10
 sl'ineę 93
 sore 10
 spard 97
 sparos 97
 srebro 156
 sterpa 94
 strimt 97
 strint 97
 strintă 97
 strimb 97
 striș 94
 strișl'dta 93, 94
 șdlița 94
 șcartaș 155
 șcămal' 93
 șcăml'i 93
 șcûta 94
 șerpure 151
 șmărcaw 94
 șmărci'i 94
 șmărcni 94
 șmșcl'i 94
 stîrca 94
 strint 97
 șugamdn 155
 téta 94
 tíma 94
 timenița 94
 tírar 95
 tírăr 95
 tírer 95
 tđfa 89
 tđfe 88
 tírę 10
 tírîac 90
 utlrni 95
 utrni 95
 vđle 95
 za- 95
 zabodi 95
 začepi 95
 zacolî 95
 zadurmi 95
 zaduși 95
 zaguși 95
 zalmi 96

zapali 95
 zasluij 95
 zdruke 96
 ze- 95
 zebodi 95
 zecepi 95
 zecoli 95
 zedurmi 95
 zeguși 95
 zepal'i 95
 zesluj 95
 zișę 10
 zlato 156

d) MEGLENOROMÂNĂ

Balta-Mari 187
 Balta-Mică 187
 brazdă 241
 cal 10
 cătigălea 88
 drugă 80
 cum 90
 cumă 90
 cûmi 90
 cur 90
 fașă 96
 fântână 96
 ful'or 87
 galbin 96
 grésă 90
 gură 10
 lapți 10
 leagăn 96
 mătică 92
 moali 96
 moară 10
 niveastă 241
 par 97
 parti 97
 pătqs 97
 pqtini 9
 prag 241
 punti 97
 racavișă 93
 răvnină 92
 rînă 92
 rqm 96
 rumig 97

sari 10
 scgmp 241
 smărcnes din nas 94
 soari 10
 spar 97
 strimt 97
 tetă 94
 tučilă 90
 tăn 10
 zic 10

RUSA

baba 242
 dukat 235
 kosă 245
 orzeanco 273
 plug 244
 ukleja 276

RUTEANĂ

kosă 245
 plug 244

SARDA

palm 281
 palmo 281
 palmu 281

SIRBO-CROATĂ

baba 242
 briljan 88
 čup(a) 72
 čvrčak 90
 dota 90
 greben 78
 grebenac 78
 grebenec 78
 guša 95
 hlad 92
 kanura 72
 kastrola 89
 kesaga 273
 kılav 91
 kôsa 245
 krasta 89

krpătur 89
 kruljast 89
 kurnjak 90
 lajna 91
 lopa 91
 mōtičica 92
 mōtika 92
 mřcina 91
 njiva 92
 òcoj 92
 oranje 87
 ospice 92
 plug 243
 pròsijati 92
 ravnina 92
 rukàvica 93
 šalica 94
 sline 93
 šmrkalj 94
 šmrkav 94
 šmrknuti 94
 šolja 94
 štim 77
 stric 94
 teme 94
 téta 94
 time 94
 tjemenica 94
 utfnuti 95
 zagúiti 95
 zàimati 96
 zaruke 96
 zličica 91
 žuč 91

SLAVĀ VECHE

aldovati 25, 238
 banja 159
 bantovati 25, 238
 dělū 21
 dobytūkū 245
 dol 286
 duhnqti 158
 engedovati 25, 238
 habiti 74
 hraniti 158
 hrēnū 158
 hullti 158

izbava 160
 izbaviti 160
 kladnja 159
 klūci 67
 klūkū 67
 kopanja 159
 kosa 244, 245
 košinica 245
 kositi 245
 lēkū 21
 mīlo 10
 mōdru 242
 obilū 245
 oblgkū 245
 oblū 275
 obrazū 245
 ocitū 245
 ograda 245
 oprēti 245
 osqđiti 246
 pivinica 245
 pōđiti 242
 rēdū 245
 rogozū 158
 skqpū 241, 246
 suh 286
 sūvada 245
 sūvētū 245
 vēkū 21
 zabava 158
 zaboviti 158
 zaduhū 158
 žalī 158
 zalogū 158
 zapodū 158
 žaratūkū 158
 zarja 158
 žarū 158
 zavorū 158
 žeratūkū 158
 zidari 158
 židati 158
 židū 158
 zvonū 158

SLAVONA

bēžati 69
 blagovoljenije 62

bolij 62
 bolje 62
 braninū 62
 bratija 63
 dati 60
 ispraviti 60
 izmyti 60
 iznemagati 62
 iznemošti 62
 konici 61
 krasota 62
 ljudiye 63
 luče 62
 lučij 62
 milostī 61
 najpače 62
 napraviti 60
 navesti 60
 navodiniti 62
 navoditi 60, 61
 neključinū 62
 nenavidinū 62
 nezlova 62
 nizložiti 60, 61
 nizvoditi 60, 61
 omyti 60
 otūdati 60
 po 61
 pobēžati 60
 povingti 60, 61
 pokoriti 60
 praviti 60
 prēdati 60
 prēkloniti 60
 prērēkanijq 61
 prikloniti 60, 61
 priničati 60
 sedmoricejo 62
 sūmēriti 60
 sūvesti 60
 trūnije 63
 ubēžati 60
 ubojatise 62
 ukloniti 60
 umqciti 60, 61
 umyti 60
 uničiti 61

variti 62
 večerīnū 62
 vētrinū 62
 vū 61
 vūseliti 61
 vūtoryj 62
 vūzdati 60
 vūzljubljenū 63
 zakonodavīci 62
 zavētū 61

SPANIOLĂ

palmeo 284
 palmo 282

DIALECTUL SURSILVAN

giug 254
 il badugn 255
 il det 255
 il lenn 255
 il schuldau 255
 ils badugns 255
 ils dets 255
 ils lenns 255
 ils schuldai 255
 la badugna 255
 la costa 256
 la detta 255
 la lenna 255

las costas 256
 schanugl 255
 schanuglia 255
 schanuglies 255
 schemer 254
 schuldada 255
 um 254
 vegnir 254

UCRAINEANĂ

baba 242
 berbenica 234
 pačoŭ 75
 plug 244

A XII-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ DE STUDII CLASICE

Între 2—7 octombrie 1972 va avea loc la Cluj a XII-a Conferință internațională de studii clasice, organizată sub auspiciile Comitetului „Eirene“, care reunește Societățile de studii clasice din țările socialiste ale Europei. Temele Conferinței vor fi următoarele:

I. LINGVISTICĂ: Vocabulare tehnice și vocabulare speciale în greacă și latină;

II. ISTORIE LITERARĂ: Proza narativă la greci și la romani;

III. ISTORIE: Secolul al II-lea al erei noastre;

IV. ISTORIA FILOZOFIEI, A ȘTIINȚELOR ȘI A RELIGIEI: Însușirea de către greci și romani a culturii popoarelor supuse sau colonizate;

V. ARHEOLOGIE: Descoperiri arheologice recente în țările aparținând Comitetului „Eirene“.

În cadrul Conferinței se prevede organizarea a două colocvii:

VI. SEMINARIUM EPIGRAPHICUM;

VII. COLOCVIU DE MICENOLOGIE.

Lucrările se vor desfășura sub conducerea unui Comitet de organizare compus din: C. Daicoviciu, președinte, A. Graur și D. M. Pippidi, vicepreședinți, I. Fischer, secretar, N. Lascu, președinte al Comitetului local, D. Protase, secretar al Comitetului local.

Informații și înscrieri la Secretariatul Conferinței: Societatea de studii clasice, str. I. C. Frimu 11, București 22.

Intreprinderea Poligrafică Cluj 592/1971

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21.

Lucrări apărute în editura
Academiei Republicii Socialiste România

Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (redactor responsabil: Alexandru Rosetti), vol. I, 1970, 1155 p., 57 lei, vol. II, 1971, 1536 p., 72 lei.

Actes du Xe Congrès International des linguistes. Bucarest, 28 Août — 2 Septembre 1967 (redactor șef: A. Graur), 1970, vol. II, 1158 p., 54 lei, vol. III, 777 p., 38 lei; vol. IV, 1186 p., 55 lei.

Formarea cuvintelor în limba română (redactori responsabili: Al. Graur și Mioara Avram), vol. I, **Compunerea** (de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan), 1970, 333 p., 23 lei.

EMIL PETROVICI, **Studii de dialectologie și toponimie** (vol. îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen și I. Mării), 1970, 339 p., 22,50 lei.

I. I. RUSSU, **Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez**, 1970, 271 p. + 3 pl., 20,50 lei.

Sistemele limbii (redactori responsabili: I. Coteanu și Lucia Wald), 1970, 276 p., 17,50 lei.

TEOFIL TEAHA, ION IONICĂ și VALERIU RUSU, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia** (sub conducerea lui Boris Cazacu), vol. II, 1970, XIV p. + 315 p. hărți, 230 lei.

Acad. IORGU IORDAN, acad. AL. GRAUR și I. COTEANU (sub redacția), **Dicționarul limbii române (DLR)**, t. VII, partea I, **Litera N**, 1971, 585 p., 50 lei.

Acad. IORGU IORDAN (sub redacția), **Crestomație romanică**, vol. III, partea a II-a, 1971, 912 p. + 1 hartă, 36 lei.

CL, anul XVI, nr. 2, p. 221—453, Cluj, 1971